

Őrségi mesék és mondák

MAGYAR NÉPKÖLTÉSZET TÁRA
XV.

SOROZATSZERKESZTŐ

Magyar Zoltán

ŐRSÉGI MESÉK ÉS MONDÁK

Közreadja
Magyar Zoltán

BALASSI KIADÓ • BUDAPEST

A könyv kiadását támogatta

Nemzeti Kulturális Alap

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

A borítón a pankaszi szoknyás harangláb
(Magyar Zoltán fotója)

A térképet készítette DIMAP

© Magyar Zoltán, 2013

ISSN 1587-3463
ISBN 978-963-506-907-1

A kiadásért felel a Balassi Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Ruttkay Helga
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Tördelte Mocsonoky Gábor

TARTALOM

BEVEZETÉS

Az Őrség néprajzi jellege	15
Az Őrség felfedezése	23
Őrségi mesék és mesemondók	28
Őrségi népmondák	37

NÉPMESÉK	55
Állatmesék	55
A nyúl fülbevalója	55
Tündérmesék	56
Mirkó királyfi	56
Gábor és Julinka	57
Az egérré változtatott királynő	62
A halott szerető	63
Az ördögszerető	64
Novellamesék	65
Az okos leány	65
A jó tanács	68
A kanász	69
A holdvilág és a lelkiismeret	72
A gazdag török	73
A királynő és a zsvány fiú	74
Az ispánki ember lánya	75
„Rászedett ördög” mesék	76
Az ördög és a molnár	76
A pásztor és az ördög	78
Tréfás mesék	79

Pücsök Miska	79
A bolondos lusta asszony	80
Falucsúfoló történetek	82
Történetek a szalafőiekről	82
<i>A templomtoronyba felhúzott bika</i>	82
<i>Az elszaladó vetés</i>	82
<i>A megnyújtott híd</i>	82
<i>Az ablak nélküli templom</i>	83
<i>Az átúszott hajdina</i>	83
<i>A szalafői asszony bánata</i>	83
Történetek a szentlászlóiakról	84
<i>Gánicás Szentlászló</i>	84
<i>Háj, háj!</i>	84
Történetek az ispánkiakról	84
<i>Az ispánki rókafogás</i>	84
<i>A világ közepe</i>	85
Az őrségiekről	85
<i>A hajdinapogácsa</i>	85
<i>Az őrségi ember</i>	85
<i>Egy őrségi falusoroló</i>	86
Hazugságmesék	86
Találós mesék	86

NÉPMONDÁK

TÖRTÉNETI MONDÁK	91
Az őrségiek eredete	91
Régi őrségi hősök	92
Mátyás király	92
A török kor mondavilága	93
A törökök pusztításai	93
A leágyúzott templom	93
A templomból kicsalt velemérik	95
A törökök kegyetlenkedései	95
Lányrabló törökök	96
A törökök által összehordott halmok	96
A törökök alagútja	97
A veleméri csikó	98
A törökök temploma	98
A hódoltság határa	98
A törökök legyőzése	98

A törökök sírjai	99
A törökök ajándéka	100
A franciák	100
Az illérek	100
Az illérek betörése	100
Az illérek legyőzése	101
A magyar katona átka	102
1848-as hősök	102
Petőfi Sándor	102
Damjanich tábornok	102
Mondák a Habsburgokról	102
Erzsébet királyné nászajándéka	102
Erzsébet királyné emléke	103
Rudolf királyfi	103
Történetek a viszáki grófokról	104
Az első világháború	105
Történelmi emlékek	105
A szalafői avarombok	105
A régi faluhely	105
A néhai Böröce város	106
Őrségi várak emléke	106
A nemesi szabadalomlevél	106
Az őrségi pallosjog	107
Az erőszakos verbuválások	107
HELYI MONDÁK	108
Alapítási mondák	108
A zalaszentmihályfai templom eredete	108
Hogyan lett tornya a kistrákosi templomnak?	109
A farkasfai esküvés	109
A szattai birtokszerzés	109
Harangmondák	110
Kútba dobott harangok	110
Elsüllyedt harangok	111
Meggzóáló harangok	111
Elsüllyedés	112
Az elsüllyedt templom	112
Elsüllyedt állatok	112
A tengerszem	113
Forrás-mondák	113
A Zala eredete	113

A pankaszi Hidegkút eredete	115
A muszlai források eredete	115
A forrássá lett legény	116
Az ördöghegyei dombok	116
Alagútmondák	116
Az őriszentpéteri katolikus templom alagútja	116
A kistrákosi alagút.	117
A kapornaki vár alagútja	117
Legendák	117
A segítő Mária-kép.	117
A két fehér galamb	118
Az eleve elrendeltetett sors	119
Egy szattai igaz történet	119
Helynévmagyarázó mondák	120
BŰN ÉS BŰNHŐDÉS	121
Az átok ereje	121
A Fekete-tó eredete	121
Az ispánki kincses tó	122
A halálraítélt húga	122
Ünneprontók	123
Akkik karácsonykor mentek vadászni	123
Vízkereszt napja	124
A temető megszentéségtelenítője	124
A bűnös ember holtában bűnhődik	125
BETYÁRMONDÁK	127
Savanyú Jóska	127
Hogyan lett betyár Savanyú Jóska?	127
A látni kívánt betyár	129
A tüzes parázs	129
Savanyú Jóska példát statuál	130
Savanyú segíti a szegényeket	130
Savanyú Jóska lakomája	131
Itt járt Savanyú Jóska	132
Savanyú Jóska az édesanyja temetésén	132
Savanyú Jóska menekülése	133
Savanyú Jóska elfogása	133
Savanyú Jóska öregkora	134
Sobri Jóska	134
Sobri Jóska látogatása	134

Sobri Jóska Pankaszon	135
Sobri és a csaplárosné	136
Patkó Bandi és az öt szidalmazó asszony	136
Selymes János	137
Hajtó Miklós	137
A betyár hátára süített akasztófa	137
Az önérzetes betyár	137
Pali Jancsi	138
Milosics, a betyárok orgazdája	138
A megnyúzott csárdásné	139
A harissai betyárcsárda	140
Egyéb betyárhagyományok	141
A betyárok rejtekhelye	141
A betyárok halála	142
A betyárok vendéglátása	142
A betyárok és a pandúrok	143
A betyárok bosszúja	144
A gavalléros senyeházi kanász	145
A Zsiványrét	145
KINCSMONDÁK	147
A kincs kígyúl	147
Szerencsés kincásók	149
Betyárok kincse	150
A törökök kincse	151
A kincses kőkecske	151
A vasbárány	151
A pucér fenékkal megkötött kincs	152
Elátkozott kincs	152
A kincs őrzői	153
Jeles kincsrejtő helyek	155
Szattai kincsek	155
Az őriszentpéteri Muszla-forrás	155
A szalafői Pénzes-hegy	156
Az őriszentpéteri Égésdomb	156
A kotormányi kincses pince	156
HIEDELEMMONDÁK	158
Előjelek	158
A háború előjelei	158
A halál előjelei	159

Visszajáró halott	159
Hazajáró anya	159
Mi van a túlvilágon?	160
A visszajárás elhárítása	160
Tetszhalott	161
Kísértet	161
Kísértet ló alakban	161
Kísértet macska képében	162
Tyúk alakban megjelenő kísértet	162
Kísértet nő képében	163
Lófejű kísértet	163
Temetői kísértetek	164
A kísértet felül a szekerre	165
Gyertyás	165
Jár a gyertyás	165
A gyertyás megnehezíti a szekeret	167
A gyertyás kincsre vezet	167
Ludvérc	168
A ludvérc tüzes rúd alakban jár	168
A ludvérc ürüléke	169
A ludvérc elváltja az újszülöttet	170
Ludvércszerető	170
<i>A ludvérc nőket látogat</i>	170
<i>A ludvérc legényeket kísért meg</i>	171
<i>A ludvérc elhárítása</i>	173
Ördög	174
Az ördögök tanyája	174
Az ördögök viaskodása	175
Az ördögök ökröket nyargalnak	175
Földi ördög	175
Boszorkány	176
Hol teremnek a boszorkányok?	176
A boszorkány alakváltozásai	176
<i>A boszorkány macska képében</i>	176
<i>A boszorkány kutya alakban</i>	179
<i>A boszorkány ló képében</i>	179
<i>A boszorkány nyúl képében</i>	180
<i>A boszorkány kotlós képében</i>	180
<i>A boszorkány lepke képen</i>	181
<i>A boszorkány rokkakerék alakban</i>	181

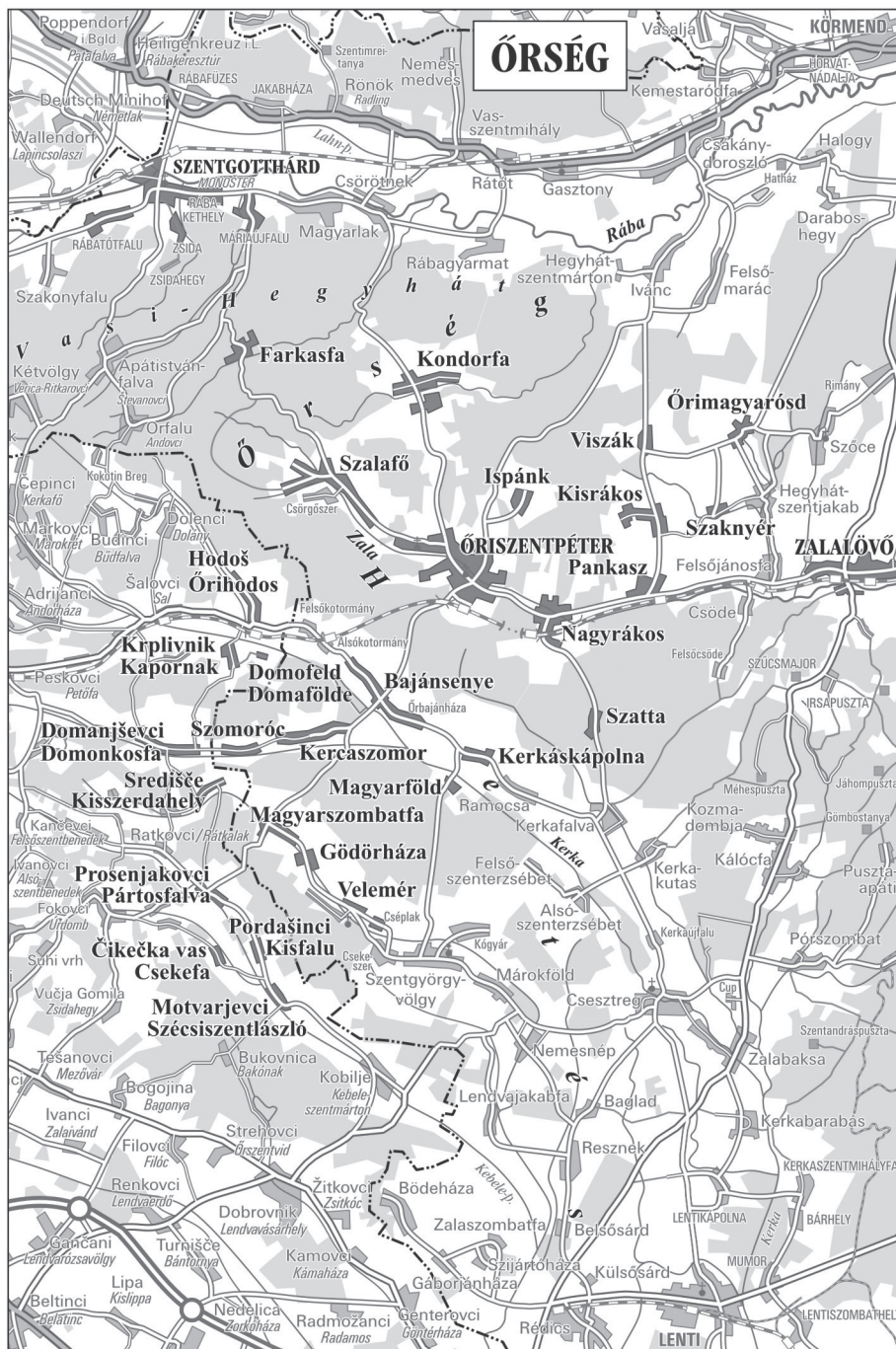
A tej elvitele	182
Az állatok megrontása	184
A boszorkány embert ront	185
A boszorkány megtorolja az őt ért sérelmet.	186
A boszorkány kicseréli a gyereket	187
A boszorkány megkötö a szekeret.	188
Szerelmi rontás	189
A rontás elhárítása	190
Az elváltás elhárítása	190
Az ígészés elhárítása	190
A rontó személy analógiás verése	191
Egyéb elhárító rítusok	192
A boszorkány felismerése	193
A boszorkányok mulatsága	193
A megpatkolt boszorkány.	194
A boszorkány lelövése	195
A boszorkány halála	196
A boszorkány temetése.	196
Visszajáró boszorkány	196
Váltott gyerek	197
Farkasember (A csörgöti malom mondája)	198
Tudós pásztor	201
A tudós pásztor rontást hárít el.	201
A jánosfai gulyás	201
A kanász példázata	203
Garabonciás diák	203
A garabonciás tejet kér.	203
A garabonciás megjósolja a vihart	204
A garabonciás hátašlova	205
Táltos	207
Tudós kocsis	207
Patkányküldő ember	208
Jóságsszony	209
A reszneki javasasszony.	209
A radamosi javasasszony	209
A pankaszi ráolvasó asszony	210
Az őrimagyaróšdi jövendölő	211
A pankaszi gyógyító	211
Egy mitikus tárgy: a lucaszék.	212
Mitikus állatok	214

Kígyó	214
<i>A házikígyó.</i>	214
<i>A kígyó megszopja a tehenet</i>	216
<i>Az emberbe bújt kígyó</i>	217
<i>Fütyölő kígyó</i>	218
<i>Tarajos kígyó</i>	218
<i>A kígyókő</i>	219
<i>A kígyózsír</i>	219
<i>A kígyó emberre támad</i>	220
<i>Embereket elnyelő kígyó</i>	221
<i>Az óriáskígyó elpusztítása</i>	222
<i>A sárkánykígyó.</i>	226
Farkas	227
<i>A farkas háziállatokat ragad el</i>	227
<i>Az ökör és a farkas.</i>	228
<i>A bátor kanász</i>	229
<i>A farkasok emberre támadnak</i>	229
<i>A farkasok által megtámadott muzsikusok.</i>	230
Helyneves emlékek	231
Álhiedelemmondák	231
A halott bosszúja	231
A kísértet	231
A fejetlen ló	233
A gyertyás kincsre vezet	233
Találkozás az ördöggel	234
A garabonciás diák	235

FÜGGELÉK

Irodalom	239
Jegyzetek	243
Adatközlők	259
A folklórszövegek gyűjtési helyei	263
Tájszavak	265
KÉPEK	267

BEVEZETÉS

AZ ŐRSÉG NÉPRAJZI JELLEGE

A magyar kultúrtörténetnek és azon belül a népi kultúrának szép számmal vannak emblematikusnak mondott, széleskörűen ismert és népszerű, esetenként különféle okokból divatos, s még nagyobb számban máig is jószerevével ismeretlen vidékei. Ha azt halljuk vagy olvassuk, hogy Balaton-felvidék, Palócföld, Nagykunság, Kalotaszeg, Mezőség, Gyimes, Székelyföld – a tájnév azonnal kulturális asszociációk sorát idézi fel. E tájegységek sorában különösen rangos hely illeti meg az ország nyugati határán, Vas megye délnyugati csücskében, a magyar–osztrák–szlovén határon fekvő Őrséget, amely számos okból vált a magyar táji-történeti tudat egyik sarkalatos részévé.

E változatos dombvidék a pannon táj karakteres arcának egyik leginkább egyedi színfoltja. „Ha valamelyik nyáron kerékpárra kapunk és bebarangoljuk a tenyérnyi területet, ámulatba ejt a táj változatossága – írja Dömötör Sándor, a tájegység néprajzi monográfusa. – A bársonyos zöld színekben pompázó völgyek közepén patakok csordogálnak oly lassan, mintha nem is folya zöldesen csillogó vizük. Szakadékos partjaik azonban azt mutatják, hogy nem mindig ilyen szelídek ezek a patakocskák, melyeknek irányát embermagasságú bozótosok jelzik a derús réteken. A hosszan húzódó dombok oldalán szántóföldek keskeny szalagjai váltakoznak haragoszöld fenyvesekkel vagy szőke bükkösökkel. Az erdő és a kultúrterület minduntalan egymásba fonódik. Másutt termelészövetkezetek egybefogott, hatalmas tábláin pöffög a traktor, és a réteken itt-ott tehenet őrizget néhány futkorászó gyermek vagy olvasgató öregasszony.

Valami különös ízt, a kultúrának, a munkának, a derűnek és a békének ízét érezzük a tájban.”¹

E szelid dombvidék, amely legmagasabb részein is alig haladja meg a háromszáz métert, két kisebb folyó vízgyűjtő területén terül el: a Zala forrásvidékén kívül kiterjed a Kerka völgyének középső szakaszára, a Belső-Őrségnek mondott falucsoport kapcsán pedig a Szentgyörgyvölgyi-patak völgyét is felöleli. A valaha főként bükkerdők által borított terület flórája máig rendkívül gazdag, noha az erdeit az utóbbi másfélszáz évben már inkább a fenyők uralják, s a vidék jellemzően agyagos talaja az ott élők agrikultúrájának a jellegét is alapvetően befolyásolja.

Mint azt Dömötör Sándor megállapította, az Őrség nem tekinthető földrajzi tájegységnek, hiszen környezetének jellegzetes vidékeitől nem különbözik látványosan.² A szomszédos Göcsej, Hetés, Vasi-hegyhát, valamint a délnyugati határai mentén fekvő – régen Tótságnek mondott – Vendvidék domborzati viszonyai és erdőtürsülései is sokban hasonlóak. E vidék még a honfoglalás után is sokáig dús erdők borította gyepű volt, mindössze egyes frekventált helyeire telepítettek őrállókat, azaz határőröket. Az ország védelmét az ún. Szalai kapu környékén ellátó határőrtelepek láncolata még a korai Árpádok alatt kiépült, és szabad jogállású lakosai (élen az őrnagyokkal) hosszú évszázadokon át közigazgatási autonómiát élveztek.

Az ország délnyugati határát a németek betörésétől óvó örtelepek az Árpád-korban a manapság Őrségnek mondott vidéktől jóval északabbra nyúltak fel, a Rába völgyén át egészen a Pinka- és a Szék-patak völgyéig. Ez utóbbi, manapság Őrvidéknek (Felső-Őrségnek) mondott falucsoport őshonos magyarsága a török hadjáratok során fogyatkozott meg nagymértékben, s a földesúri alávetettséggel párhuzamosan etnikai különállásuk is mindinkább megszakadt a betelepített többségi német és horvát lakossághoz való asszimiláció következtében. A trianoni békeszerződés óta Ausztriához került vasi magyarlakta települések népe (Alsóőr, Felsőőr, Őrisziget) nyelvszigetként őrzi – egyre fogyatkozó számban – etnikai azonosságát és történeti gyökerei tudatát.

A továbbiakban tehát a vasi Őrvidék rekonstruálása helyett a 19–20. század óta elsődlegesen Őrségnek tartott néprajzi mikrorégió rövid bemutatására teszünk kísérletet. De történeti és kulturális értelemben a mai Őrség

¹ DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 3.

² Uo., 6.

sem teljesen egységes, még ha ezek a belső különbségek esetenként csak árnyalatnyinak és a tájegységgel foglalkozó kutatók által megkonstruáltak tünnek is. Kogutowitz Károly a Dunántúl földrajzáról írt művében harmincnégy községet sorolt az Őrséghez, utalva arra, hogy a Rába völgyének Szentgotthárdig terjedő részén és a Vasi-hegyhát déli peremén fekvő falvak lakóinak ősei valaha szintén a Szalai-kapu védelmét látták el.³ Egy további kicsiny falucsoportot (Magyarszombatfa, Gödörháza, Velemér) Belső-Őrség néven tart számon az etnográfiai irodalom,⁴ és a 20. század eleje (a trianoni döntés) óta a ma Szlovéniához tartozó Őrihódos, Kapornak, Domafölde és Bükkalja községeket, valamint a szlovén jövevényszóval Goricsónak mondott muravidéki magyarlakta településeket (Szécsi-szentlászló, Csekefa, Pártosfalva, Kisszerdahely) szintén az Őrség egy-egy külön belső kistájaként tartják számon.⁵ A történeti tudatot még élénken őrző 19. századi ismertetések, így az Őrségről első ízben hírt adó Nemesnépi Zakál György-féle leírás is tizennyolc községet említ a kiváltságolt középkori ősök leszármazottaiként: Őriszentpéter, Bajánsenye (Bajánháza, Senyeháza, Dávidháza, Kotormány), Bükkalja (ma Domonkosfa része), Ispánk, Kapornak, Kerca, Kerkáskápolna, Hódos (Őrihódos), Kistrákos, Nagyrákos, Pankasz, Szaknyér, Szalafő, Szatta.⁶

E gyűjtemény összeállításakor magunk is főként e többé-kevésbé „kanonizálódott” táji meghatározást vettük alapul, a szövegválogatás folyamán azonban esetenként az Őrség egyik legnevezetesebb településével, Szalafővel közvetlenül határos falvak (Farkasfa, Kondorfa) vonatkozó hagyományaira is kitekintettünk, hasonlóképpen az őrségiek által szintén többnyire maguk közé tartozónak érzett Őrimagyarósdra, Szőcére és Vizákra, s noha a Belső-Őrség három említett települését is gazdag szöveganyag reprezentálja e kötetben, az 1920 után délszláv oldalon rekedt őrségi falvak a gyűjteményben csak jelzésszerűen vannak jelen, vonatkozó folklór-hagyományaik feltárása még további kutatásokat igényel.

³ KOGUTOWICZ Károly, 1930–1936, II, 198.

⁴ DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 16.

⁵ Ez utóbbi négy falu egy részét esetenként a Lendva-vidéki magyarsághoz sorolják, ám történetileg is, kulturálisan is inkább az őrségi részekhez kötődnek.

⁶ A történeti tudat kontinuitására utal, hogy az „őrségi tartomány” községeinek a nevét tartalmazó 1548-ban kelt tizedösszeírásban is csekély eltéréssel ugyanezen településnevek szerepelnek (DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 9.).

Az Őrség egyike a jelenlegi Magyarország azon kevés tájegységének, ahol a honfoglalás óta kontinuus a lakosság. A 16–17. századi török hadjárások, mint arra a mondák sokasága is utal, nem hagyták háborítatlanul ezt a vidéket sem, ám e mindig is valamelyest félreeső dombhátak közé reguláris csapatok nem, inkább csak ellenséges portyázók jutottak el, a valaha még kiterjedtebb erdőrengeteg pedig természetes menhelyül szolgált a viszontagságos időkben. Az őrségiek mindannyian szabadok (szabad határőrök) voltak, s közigazgatási szervezetük még a 13. század második felében megsokasodó várjobbágyokétól is különbözött annyiban, hogy a reguláris hadszervezet helyett mindössze két csoportra, lövőkre és örökre oszlottak.⁷ Az őrségiek szabadságukat és közigazgatási autonómiájukat a gyepűrendszer felszámolását, a korai határőrszervezet felbomlását követően is megőrizték, és csak a 17. század második felében váltak a megyében nagy hatalmú Batthyányak jobbágyaivá, jóllehet a korábbi kiváltságok visszaszerzéséért és maradék előjogaikért folytatott küzdelem egészen az 1848-as jobbágyfelszabadításig elkísérte őket.⁸ A vidék lakossága a 16. században a református vallást vette fel, és javarészt a kiváltságok elvesztése ellenére (és a katolikus földesúr ellenében) is meg tudtak maradni a protestáns hiten, mely példa a szomszédos vidékek (főként Göcsej) kismemesi lakossága számára is mintaként szolgált.⁹

A 19. század második fele az Őrség fellendülését hozta. A korábbi kiváltságokból adódóan az országos átlagnál nagyobb földbirtok került az úrbéri terhek megszűntét követően az őrségi családok tulajdonába, ami a paraszti gazdálkodást, a hagyományos vállalkozó kedvet is felélénkítette. A vidék polgárosodása azonban ennek ellenére is csak lassan haladt előre, hiszen a kedvezőtlen természeti viszonyok a nagyobb birtoktessen is hátráltattak a maximálisan elérhető termésmennyiségnek, másrészt pedig a történelem folyamán városi/vásáros központja sem alakult ki e tájegységnek (az egy nap alatt megjárható kisvárosok – Szentgotthárd, Mura-szombat, Körmend – egyaránt más-más kistájak gazdasági centrumában

⁷ Kovács Márton, 1942, 13, 18–20.

⁸ Így például II. Rákóczi Ferenc megújította ugyan az őrségiek kiváltságait, ám a szabadságharc bukásával e rendelkezés is hatályát veszítette.

⁹ Borsos Balázs, 2011, 70. 1732-ben a császári dragonyosok a vidék utolsó protestáns kézen lévő templomát, az őriszentpéteri templomot is elkobozták tulajdonosaiktól. Ennek ellenére alig száz évvel később a reformátusoknak hat eklézsiájuk és iskolájuk volt az Őrségben (NEMES-NÉPI ZAKÁL György, 1985, 32.).

helyezkedtek el). E viszonylagos fellendülés az első világháborúval tört derékba. A különféle hadszínterekről több száz őrségi férfi nem tért vissza, s az akkorra már mind általánosabbá váló egykézés miatt mindez sokszor az egyetlen fiú elvesztését eredményezte.¹⁰ Általánosabb problémát jelentett az őrségiek életében a trianoni határok meghúzása, hiszen azon túl, hogy törzsökös, színmagyar települések kerültek idegen állam fennhatósága alá,¹¹ az őrségi gazdálkodók hagyományos piacaik egy részét is elveszítették, mindenekelőtt a lábasjóságokat nagy tételben felvásárló osztrák piacot. A korábbi gazdasági kapcsolatrendszer sorsát a 20. század közepén a „vasfüggöny” létrejötte pecsételte meg, miáltal az Őrség mind déli, mind pedig nyugati irányban mesterségesen elzárt területté, perifériává vált. A vidék javarészt érintetlen ökológiai bája, az őrségi mindennapok sok tekintetben archaikus jellege miatt a 20. század második felében mind többen kezdték „felfedezni” e tájegységet, értelmiségiek, művészek, városiak vásároltak hétvégi telket, felújítandó parasztházat az őrségi településeken, s mára a megélénkült falusi turizmus megannyi pozitív vonzatával együtt ez az elkötelezett értelmiségi hátország a kistáj jövőjének egyik záloga, éltetője.

Az Őrség népének mindennapi életét, hagyományos gazdálkodását erőteljesen befolyásolta a szubalpi környezet. E vidéken a 19. századig fennmaradt az égetéses-irtásos talajváltó gazdálkodás, s az országos átlagnál soványabb földekre és a hűvösebb időjárásra tekintettel búza helyett főként rozst és zabot vetettek. Az őrségi emberek élelmezésében évszázadokon át meghatározó szerepet betöltő kölest és hajdinát csak a 19. századtól kezdte kiszorítani a burgonya. Az országos átlagnál bőségesebb csapadékot egy speciális művelési eljárással, az ún. bakhátas szántással vezették le a földekről. Az Őrségben még a 19–20. század fordulóján is elsődleges szerepe volt az állattartásnak, illetve az azzal összefüggő erdei legeltetésnek, és a kiterjedt erdőségek miatt a gyűjtögetés és a vadászat is sokáig fontos kiegészítője volt a családok megélhetésének. A régi növényfajták bizonyos fokú

¹⁰ MOLDOVA György, 1974, 56.

¹¹ A balassagyarmatihoz és a sopronihoz hasonló szép példát mutat fel Szomoróc, mely falut a trianoni szerződés aláírása előtt megszálltak a megalakuló délszláv állam csapatai, ám a spontán fegyveres ellenállás meghátrálásra készítette a területet annektálni akaró ellenséges katonákat.

reneszánsza már az utóbbi évek fejleménye, s mára a tők (a hidegen sajtolt tökmagolaj) a tradicionális őrési termékek egyik védjegyévé lett.

Az Őrség legsajátosabb néprajzi jellegzetességét a magyar nyelvterületen csak itt általános (bár Göcsejben is előforduló) szeres településszerkezet képezi. Kialakulása az erdőirtásos gazdálkodással és az irtások benépesítésével függ össze, és a lényege az, hogy a szer, amelyen az ott lakók egy-egy településrészt értenek, egymással csak lazán összefüggő, de egy közigazgatási egységet alkotó házcsoportot jelent. Az őrési szerek egy része már a középkor századaiban kialakult, évszázadokkal megelőzve a sok tekintetben hasonlatos, de más történeti és társadalmi viszonyok között létrejött alföldi tanyákat, tanyabokrokat, valamint a Keleti-Kárpátokban a 18–20. század folyamán kialakult havasi irtásközségeket (Székelyvarság, Úz völgye, Gyimes). A sok esetben nemzetségi alapon szerveződő szerek többnyire az ott élő családokról nyerték nevüket. „Egy szeres település – írja Borsos Balázs – általában 5–10 szerből áll, egy szer pedig 4–10 porta épületeit foghatta össze. A szerek közti távolság is változó, néhány teleknyitól akár 1-2 kilométernyi is lehet, sőt a porták sem álltak feltétlenül szorosan egymás mellett, a szórtabb szerek házai közt mezőgazdasági területek is találhatóak. Ezt tartják a régebbinek, a tömörebb, utcákhoz illeszkedő szerek inkább csak a 19. századi tagosítás után váltak jellemzővé. Az Őrségben talán a legismertebb szeres település a 7 szerből álló Szalafő (Templomszer, Felsőszer, Pityerszer, Papszer, Csergőszer, Gyöngyöszer, Alsőszer), de a 19. században mezővárosi rangra emelkedett és a táj központjának számító Őriszentpéter is őrzi az egykori településstruktúráját (Bakanszer, Baksaszer, Keserűszer, Pihanszer, Siskaszer, Templomszer, Városszer stb.)”¹²

Az Őrség azonban nem csupán középkori gyökerű településrendjében, hanem népi építkezésében is sok archaikus vonást őrzött meg. Fő jellegzetessége a kerített udvar, azaz hogy a lakóház és a gazdasági épületek a telket három vagy négy oldalról körbevéve, zárt udvart képezve helyezkedtek el, szinte erődszerű jelleget kölcsönözve az épületegyüttesnek. Az udvar legjellegzetesebb épülete volt a gyakran emeletes, gerendafalú, zsúpfedelel terménytároló, a kástu, valamint a lakókonyhás, kémény nélkül épült füstősház, amely a közeli stájer és vend vidékeken is ismert (Rauchstube).

¹² BORSOS BALÁZS, 2011, 72.

Az őrségiek egészen a 20. század közepéig nagycsaládi keretekben, osztatlan birtokon, közös házban, közösen gazdálkodva éltek, ahol a mindenkori családfőnek megfellebbezhetetlen volt a tekintélye. Nem volt ritka a rokonok közti házasság és az ún. csereházasság sem, amikor két család fiai és lányai keltek egybe.¹³ Mint arra már korábban is utaltunk, a még a 19. században is általános sokgyermekes családmódot a módosabb családok körében a 20. századra mindinkább az egykézés váltotta fel, még ha az nem vált is olyan általánossá, mint a földrajzilag nem túl távoli Ormánság esetében.

A tájegység speciális terményei természetszerűleg az őrségi gasztronómiában is megjelennek. Az őrségiek életében központi jelentőségű állattartással összefüggésben az e vidékről szóló etnográfiai leírások rendre kiemelik, hogy az ott élők táplálkozásában a tejnek meghatározó volt a szerepe.¹⁴ A tej mellé még a második világháború előtti időkben is többnyire ún. tusa- (korpás rozslisztből hajdina- és kukoricaliszttel kisütött) kenyeret fogyasztottak. Kedveltek voltak a különféle kásafélék (hajdinakása, köleskása), és a kiszagatott lisztes krumplipépből különféle ízesítéssel főzött dödöllék. A paraszti táplálkozás nagybőjti jellegzetességeként az őrségi falvakban nagypénteken babsalátát ettek, és jellegzetes farsang végi ételnek számított e tájon a húshagyókedden fogyasztott disznófej.

A faépitkezés némely lokális remekművén kívül (az emeletes kástuk, a pankaszi harangláb) az Őrség népművészete viszonylag szegényesnek mondható; az épületek faragott díszítményeinek sem volt elsődleges esztétikai szerepe. A tájegység középkori templomai (Őriszentpéter, Nagyrákos, Domonkosfa, Velemér) Árpád-kori, illetve gótikus jegyeket mutatnak, többségüket hajdan erődített kerítőfal övezte. Népművészeti ihletettséget azonban nem is annyira az épített örökségen, mint az egyes települések temetőiben lelhetni fel, melyeknek leginkább reprezentatív és legsajátosabb példája volt a kerkáskápolnai református temető a nagyméretű falás, fatáblás fejfákkal.

A Szentgyörgyvölgyi-patak felső folyása mentén az ottani kiváló minőségű agyag révén már a középkor folyamán lokális fazekas kultúra alakult ki. A magyarszombatfai, gödörházi, veleméri és szomoróci gerencserek elsősorban mázatlan tűzálló edényeket készítettek, díszítéseik sajátos helyi

¹³ PALÁDI-KOVÁCS Attila, 2011, 467.

¹⁴ DOMÓTÖR Sándor, 1960, 50–51.

motívumkincset nem képviselnek. Dömötör Sándor jegyezte fel, hogy még a 20. század közepén is mintegy száz körül volt Gödörházán és Magyar-szombatfán a fazekasok száma,¹⁵ az utóbbi évtizedekben azonban az életmód megváltozásával e nagy múltú mesterség ezen a tájon is szinte teljesen kiveszett.

Dialektológiai szempontból az Őrség a nyugat-dunántúli nyelvjárásrégió része, de annak egy sok tekintetben helyi nyelvi sajátosságokat megőrző alcsoportja. A helyi tájszavak nagy számán kívül hangtani specifikumok is jellemzik az őrségi nyelvjárást: a ragok sokszor mássalhangzó és hasonulás nélkül kerülnek a szó végére, sajátosan képezik a többes birtokos esetet, és a régióban általános módon i-t, u-t, ü-t mondanak a szóvégi é, ó, ü helyett.

A viselethez hasonlóan nélkülözi a sajátos táji jellegzetességeket a vidék zenei és táncagyománya, amelyben a 19. századtól az új stílus, a népies műdalok és a polgári eredetű társastáncok dominanciája figyelhető meg. E hagyományok korábbi rétegét jelzi a kanásztánc, valamint a paszitatánc néven emlegetett körtánc, amit többnyire énekszóra, zenekíséret nélkül jártak el.

Az Őrség folklórja a tájegység népi kultúrájának kutatók által legkevésbé feltárt szegmense. Részben a jelzett tánc- és zenei hagyományokkal, valamint az emberi élet átmeneti rítusaival összefüggésben máig is monográfusára vár a tájegység népszokásainak hagyományvilága, még akkor is, ha az Őrség első leírója, Nemesnépi Zakál György, majd pedig az Őrség néprajzi monográfusa is tág teret szentelt a helyi szokásoknak 1818-ban íródott, illetve 1960-ban napvilágot látott művében.¹⁶ Az azonban az utóbbi kétszáz év adatközlései és kéziratok gyűjtései alapján is elmondható, hogy a tájegység folklórja összességében nem kevésbé színes, mint a szomszédos magyarlakta tájaké, s igaz ez a kötet témáját alkotó népi epikára és hiedelemvilágra is.

¹⁵ Uo., 90.

¹⁶ NEMES-NÉPI ZAKÁL György, 1985, 40–54.; DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 105–144.

AZ ŐRSÉG FELFEDEZÉSE

Az a tény, hogy a 20. század végére az Őrség egyikévé vált a legismertebb (vagy legalábbis ismerni vélt) magyar néprajzi tájegységeknek, minden bizonnyal abból is adódik, hogy az első magyar tájleírások egyike is e vidékről született. Az 1818-ban a *Hasznos Mulatságokat* szerkesztő Kultsár István biztatására papírra vetett *Eörségnek Leírása* nem csupán úttörő jelentőségű mű, hanem alaposága és precíz megfigyelései miatt máig is a tájegység néprajzi szakirodalmának egyik sarokköve. Szerzője, Nemesnépi Zakál György (1762–1822) nemesi származású őrségi lakosként élete java részét a helybeli erdők felvigyázójaként élte le, és hatvanesztendős korában családi birtokán, Senyeházán hunyt el. Nevéhez fűződik a vendek lakta vidékről az Őrségen át Göcsejbe vezető „csinált út” kivitelezése, és hogy már fiatalkorában is tekintélyes személyiségnek számított, azt közvetve jelzi Pálóczi Horváth Ádám egy levele, amelyben az akkor már réges-rég nem létező „Eörség őrnagya” titullussal illette. A kézirat, amelynek keltezése arra utal, hogy írásában a Pesten a királyi tábla jegyzőjeként, majd később Zala vármegye tiszti ügyészeként tevékenykedő ifjabb Nemesnépi Zakál György is részt vett, másfélszáz éven keresztül kéziratban maradt, s csak 1970-ben látott napvilágot a *Vasi Szemle* lapjain Tóth József szöveggyűjtésében (korábban csak kisebb-nagyobb részletek jelentek meg belőle a *Magyar Nyelv* és az *Ethnographia* hasábjain).¹⁷

¹⁷ Önálló kiadványként: NEMES-NÉPI ZAKÁL György, 1985.

Nemesnépi Zakál György honismereti művét követően húsz évvel a kor népszerű műfaja keretében Benczur János dunántúli útirajza szentelt figyelmet a tárgyalt vidéknek,¹⁸ majd a 19. század hetvenes éveiben a *Magyar Nyelvőr* lapjain a tájnyelvi gyűjtések „farvizén” több folklorisztikai közlés is napvilágot látott, mesék és helynévmagyarázatok Könnye Nándor,¹⁹ Gaál Ferenc²⁰ és Sipos Eszti²¹ feljegyzésében. Valamivel később Vas megyei gyűjtései kapcsán Vikár Béla is megfordult az Őrségben, népköltészeti gyűjtései azonban javarészt máig kiadatlanok.²² Vikár őrségi látogatásának emlékét a bejárt falvakban még fél évszázad múltán is őrizte a népi emlékezet.²³

Noha a két világháború közötti politikai közgondolkodás és publicisztika esetenként szívesen hivatkozott az Őrség népiségében „romlatlanul” megmaradt magyarságára, államilag összehangolt táj- és falukutatás nem folyt e vidéken, mindazonáltal az egyéni kutatói teljesítmények sorában figyelemre méltó művek születtek. Ezek közül témánk szempontjából elsősorban Róka Zoltán monda- és adomafeljegyzései,²⁴ Kovács Elemér kondorfai hiedelemgyűjtései,²⁵ valamint Kiss Sándor polgári iskolai tanár 1941-es gyűjtései²⁶ emelendők ki. Vakarcs Kálmán *A Szentgotthárd-muraszombati járás ismertetése* című könyvében Nemesnépi Zakál György és a megye millenniumi monográfiáját²⁷ követően harmadikként nyújtott vázlatos áttekintést az őrségi településekről, és a bemutatott községek kapcsán több helyi mondát is leírt röviden.²⁸ Ugyancsak már a második világháború idején jelent meg a tájegység népi kultúrájával foglalkozó első néprajzi monográfia, Kardos László recens terepmunkán alapuló gyűjtése, amelyben az őrségiek hagyományos népi táplálkozását dolgozta fel példaszerűen.²⁹

¹⁸ Közli: DÖMÖTÖR Sándor, 1958.

¹⁹ KÖNNYE Nándor, 1876.

²⁰ GAÁL Ferencz, 1873.

²¹ SIPOS Eszti, 1873; Uő, 1874; Uő, 1878a; Uő, 1878b.

²² A 1909–1910-ben rögzített gyűjtés kéziratok lelőhelye: ELTE Folklor Archívum, Ms. 1. NIFA 9.

²³ DÖMÖTÖR Ákos, 1987. II.

²⁴ RÓKA Zoltán, 1936a; Uő, 1936b; Uő, 1937.

²⁵ KOVÁCS Elemér, 1938.

²⁶ Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma 7818. – Vegyes néprajzi gyűjtés (1941).

²⁷ Vasvármegye, 1898, 360–379, 395–398.

²⁸ VAKARCS Kálmán, 1939.

²⁹ KARDOS László, 1943.

Ezen előzmények után az Őrség néprajzi feltárása a második világháború utáni években vett újabb lendületet. Dömötör Sándor a szombathelyi Savaria Múzeum néprajzos igazgatójaként 1949–1955 között immár a kistáj egészére kiterjedő etnográfiai monográfia megírásának a szándékával végzett intenzív terepmunkát az Őrségben, és recens feljegyzéseit alapos levéltári forrásfeltárással is kiegészítette. Összegző műve, e „bölcse tömör és meglepően olvasmányos, lapozásnál kezünkbe simuló” kismonográfia³⁰ a tájegység néprajzának máig legalaposabb szintézise, olyan könyv, amely Jankó János és Györffy István táji monográfiájához hasonlóan „nem a mulandó lényegtelenről szolt, hanem a közösségteremtő tradíció mozgását írta le sokoldalú néprajzi módszerrel, könnyed és bámulatosan tiszta, őszinte magyarsággal”.³¹ A kötet egyetlen hiányossága – vélhetőleg területi korlátokból következően –, hogy a népköltészeti vonatkozások csak jelzészerűen, mutatványként jelennek meg benne, pedig Dömötör szakmai sokoldalúsága ellenére is elsősorban folklorista volt, aki Vas megye majd minden településéről jegyzett fel népköltészeti szövegeket, sőt a betyármondák első kéziratos tipológiáját is ő alkotta meg.

Nyilvánvalóan a Dömötör Sándor-féle kismonográfia megjelenése is ösztönzést adott mindazon helytörténeti, honismereti, önkéntes néprajzi gyűjtéseknek, melyek az 1960-as és 1970-es években megélenkültek e vidéken. E zömében helyi értelmiségiek által végzett őrségi leletmentéseknek immár a helyi mondaanyag feltárása, megörökítése is hangsúlyos részét képezte, utalhatunk itt a kistrákosi iskola igazgatójának, Imre Sándornak és a kercaszomori plébánosnak, Kovács Józsefnek ma már hiánypótlónak számító sokoldalú gyűjtéseire.³² Szikszay Edit 1990-ben publikált közleményére,³³ de egy-egy rövidebb kiszállás alkalmával mások mellett Diószegi Vilmos, Dobos Ilona, Erdélyi Zoltán, Bodgál Ferenc, Bosnyák Sándor is jegyzett fel mondákat, hiedelmeket e vidéken. A Vas megye földrajzi neveit közreadó kötet hasonlóképpen több helyi mondát jelez kivona-

³⁰ DÖMÖTÖR Ákos, 1987, I.

³¹ Uo. Az 1960-ban megjelent *Őrség* című kismonográfia publikált főbb előtanulmányainak, forrásközléseinek listáját a könyv irodalomjegyzéke, a szerző kéziratos gyűjtéseit pedig a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma és a szombathelyi Savaria Múzeum Néprajzi Kézirattára tartalmazza.

³² Felsorolásukat lásd az irodalomjegyzékben.

³³ SZIKSZAY Edit, 1990.

tosan némely beszélő határnév kapcsán a történeti Órség településeiről és a környező vidékről.³⁴

Az Órség néprajzi és honismereti kutatástörténete kapcsán külön fejezetet érdemelne egy pankaszi „tudós parasztasszony” személye, akit sokan már életében is csak nemes egyszerűséggel az „Órség krónikása”-ként emlegettek. Avas Kálmánné Páti Irén (1909–1987) már említett 19. századi autodidakta elődjéhez hasonlóan az Órség szülőtte és szerelmese volt, s noha a körmendi polgári iskolában szeretett volna továbbtanulni, édesanyja akaratából meg kellett elégedjék a hat elemivel, és az órségi asszonyok többségéhez hasonlóan földművesként kellett megélnie. A korán özvegységre jutó Páti Irén vigaszát falusi könyvtárossága, valamint a már nyugdíjas korában kitáruló kutatói világ jelentette. Hatvankét éves volt, amikor 1970-ben először jelentkezett az országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatra, melyen haláláig minden évben díjazottként vett részt. A szombathelyi Savaria Múzeum, a Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár, valamint a Néprajzi Múzeum közel száz kisebb-nagyobb kéziratát őrzi, nyomtatásban azonban csak kisebb cikkei jelentek meg. A néprajzi gyűjtéseiből válogatott kötet megjelenését már nem élhette meg.³⁵

Avas Kálmánné adatgazdag dolgozatai az órségi népetel szinte minden részletére kiterjednek. Autodidakta néprajzsként, pusztán olvasmányélményeire támaszkodva is ösztönösen ráérezett a megfigyelt/megélt néprajzi jelenségekben a lényegre és a feljegyzésre érdemes lényegesre, mindarra, amit már harminc–negyven évvel ezelőtt is etnográfiai különlegességként, folklorisztikai kuriózumként jegyezhetett fel. S mindezt rendkívül olvasmányos stílusban, amivel a pályamunkáit bíráló kutatók tanácsai ellenére sem hagyott fel. Az itt közölt folklórkiadványban olvasható mesék és mondák jelentős része is az ő gyűjtése.

Bár nem néprajzi szakmunka, néprajzi adatokban és találó megfigyelésekben rendkívül gazdag Moldova György 1974-ben megjelent szociográfiai műve, amely minden néprajzi dolgozatnál eredményesebb volt a tájegység megismertetésében, és a kívülálló szemével látva és láttatva számos olyan jelenséget is észrevett, ami fölött alkalmasint elsiklott a néprajzkutatók és önkéntes gyűjtők figyelme.³⁶ Moldova állomásozó szociográfiai

³⁴ *Vas megye földrajzi nevei*, 1982.

³⁵ AVAS KÁLMÁNNÉ, 1998. Műveinek bibliográfiája: uo., 73–80.

³⁶ MOLDOVA György, 1974.

terepmunkájának mellékes hozadékaként több tucat monda és anekdota is megörökítésre került, melyek többségét az író által közzétett stiláris formában szerepeltetjük e folklórgyűjteményben.

Korábban már említettük, hogy e népköltészeti korpusz csak jelzésszerűen tartalmaz az 1920 után megalakuló délszláv állam (majd Jugoszlávia, újabban Szlovénia) fennhatósága alá került őrségi falvakból vonatkozó folklórgyűjtéseket. A kisszámú kivétel Matijevics Lajos és Pivar-Tomšič Ella publikált mese- és hiedelemgyűjtéseinek az átvétele.³⁷ E sorok írója muravidéki mondagyűjtései közben jutott el néprajzkutatóként az Őrség ma Szlovéniához tartozó részeire, e 2008-ban rögzített kapornaki folklórszövegek képezik kronológiai végpontját az őrségi mesék és mondák gyűjteményének.

³⁷ PENAVIN Olga, 1971; Uő, 1984; Uő, 1993–1995; PIVAR TOMŠIČ Ella, 1982; Uő, 2006; SZÚNYOGH Sándor, 1997.

ŐRSÉGI MESÉK ÉS MESEMONDÓK

A legkorábról ismert őrségi mese Sipos Eszti 1873-as lejegyzése, amely az okos lányról szóló általánosan elterjedt történet egy a találosokra és a paradox feladatokra „kihegyezett” szövegváltozata (7.).³⁸ A mese elmondójáról azonban sem itt, sem a *Magyar Nyelvőr*-ben publikált többi meseközlés esetében nem tétetik említés, a gyűjtők által feljegyzett történetek „adatközlőiről” már csak a falusi mesélés alkonyán, a 20. század közepén esik érintőlegesen szó. Vakarcs Kálmán Róka Zoltán és Imre Sándor tanítók információira hivatkozva írja Vas megye délnyugati részeit ismertető kiadványában, hogy az Őrségben vannak olyan „mesemondó bácsik, akik a régi meséket még most is eredeti őrségi dialektussal tudják előadni. A Zala mellett lévő szalafői dombok, továbbá az egyes tavak, források, árkok, szakadékok, ősi fák, régi erdők, mocsárba rejtett harangok stb. alkalmas anyagot szolgáltatnak az eredeti mondák alkotására. Az Őrség meséi között sok tündérmesét találunk, amelyekben tündérek, királylányok szerepelnek. Sok mese tárgyát a szegénynek a gazdagtól való elnyomása, majd a különféle furfangok és cselek alkotják. Ilyen mesék: Az egérré változtatott királylány, A ládo c. népmesék is.”³⁹ A hivatkozott Róka Zoltán egy 1936-ban publikált közleményében meg is említi egy bizonyos Tóth Pali bácsit, akit a gyűjtő mint fűrő-faragó embert véletlenül ismert meg, és aki, Róka szávaival élve, „mint egy varázsló, sorra nyitogatta előttem az őrségi mesék

³⁸ SÍPOS Eszti, 1873, 41–42.

³⁹ VAKARCS Kálmán, 1939, 67.

kincsesládáit”.⁴⁰ Az általa elmondott mesék helyett azonban a gyűjtő sajnálatosmód csak a tőle hallott proverbiumokat és tájszavakat adta közre. A Vakarcs-féle ismertetésben a szerző több őrségi népi költő nevét is megörökítette⁴¹ – vélhetőleg némelyikük az akkori időben (az 1930-as években) a mesemondásban is jeleskedett, legalábbis erre utal az a tény, hogy a felsorolt nevek a tájegység prózaepikáját érintő résznél közbevetésként szerepelnek.

A mesegyűjtő Dömötör Sándor precíz folkloristaként már a feljegyzett történetek adatközlőit is megnevezte, sőt esetenként – vélhetőleg a folklorisztikailag jelesebb történetmondók kapcsán – a mesemondó személyére és a hagyományozódás folyamatára vonatkozó információkat is közzétette. A *Gábor és Julinka* című mesét (3.) 1950-ben elmondó szalafői Könye Dánielnéről azt, hogy az fiatalkorában fonográfba is énekelt egy seregnyi népdalt a faluban megjelenő két városi úriembernek (bizonyosan Vikár Bélának és társának), továbbá hogy az akkor már idős adatközlő a mesét „igen sokszor hallotta anyjától, azért tudta még elmondani, bár élete utóbbi évtizedeiben ilyen meséket [már] nem nagyon meséltek Szalafőn”.⁴²

Dömötör jeles ispánki adatközlője volt „az öreg Laczó” (Laczó Gábor) is, aki, mint a néprajzkutató írja, „szokott ezekről a régi dolgokról mesélgetni”. Laczó Gábornak 10 gyermeke után Dömötör Sándor gyűjtései idején 44 unokája és 24 dédunokája volt, és amikor azt kérdezték tőle, hogy miképpen volt lehetséges száz esztendő megélni, az ispánki mesemondó azt válaszolta, hogy: „Mindig kukoricamálét ettem vagy szaladost, amennyi belém fért. Bort vagy pálinkát nem ittam többet, csak amennyi volt. Pipázni csupán annyit pipáztam, amennyi kellett. A lányokkal, menyecskékkel csak akkor foglalkoztam, ha nagyon muszáj volt. Hát így éltem!”⁴³

A *királylány és a zsvány* című mese (13.) kapcsán a gyűjtője, Kiss Sándor is feljegyzi, hogy azt Bajánházán hallotta tollfosztáskor bizonyos Könye Páltól. Az Avas Kálmáné által Szaknyérban megörökített, *A bűnöst eláruló holdvilág* típusú novellamesét (11.) az elmondója a tulajdon nagyanyjától hallotta még gyerekkorában. Dömötör Sándor jeles őriszentpéteri adatközlője volt az 1950-ben nyolcvanesztendő Vértés főjegyző, aki Dö-

⁴⁰ RÓKA Zoltán, 1936, 328.

⁴¹ VAKARCS Kálmán, 1939, 67.

⁴² DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 153.

⁴³ Uo., 160.

mötör feljegyzése szerint „az őriszentpéteri mendemondákat a századforduló óta figyelte, hallgatta és jegyezte”.⁴⁴ E feljegyzések sajnálatosmód nem maradtak fenn, így csak sejthető, hogy a már említett őrségi tanítókéhoz és lelkészekéhez hasonló értékes néprajzi gyűjtésről van szó.

Moldova György Huszár Emil tanár visszaemlékezései alapján egy további mesemondóról is említést tett, sőt a közvélekedés szerinti egyetlen nevezetes mesemondónak mondja a visszaemlékezésben már csak melléknevén emlegetett Vak Vendelt. E vélhetőleg a 20. század első felében élt férfi – mint Moldova írja – „vándorló, országban kóborló ember volt, vallásos felesége kísérte vásárról vásárra. Nagyobb ünnepeken megjelent az őrségi falvakban, mesélt és gombos harmonikán játszott.”⁴⁵ Tehát világtalansága miatt egy főként mesemondásból élő koldus volt, ám hogy valóban az Őrség szülőtte lett volna, e néhány szikár adat alapján nem bizonyítható.

A gyűjtemény 39, az utóbbi száznegyven év feljegyzéseiből felszínre került mesét tartalmaz. Műfaji tekintetben változatos vegyes anyag, jóllehet reprezentatívnak vagy átfogó igényűnek nem mondható. Részét képezi egy némiképp modernizált állatmese (1.), öt tündérmese, hét novellamese, két tréfás mese és három „rászedett ördög” mese, továbbá néhány hazugságmese és talalós mese, valamint az alműfaj helyi súlyát jelző rátótiadák sora. A tündérmesék között archaikusabb és újabb típusú darabok egyaránt megtalálhatók. A Matijevis Lajos által Domonkosfán (Bükkalján) *Mirkó királyfi* címmel lejegyzett mesetöredék (2.) eredeti rétege – a főhős személyétől függetlenül – vélhetőleg az ATU 301 (*A túlvilágra vitt három királykisasszony megszabadítása*) típus, ám nem zárható ki, hogy a *Magyar Népmesekatalógus* által *Mirkó királyfi* típuscímen számon tartott (AaTh 463A*) szöveg önálló meseként előadott epizódjáról van szó. A szöveg sajátossága, hogy (az elrabolt királylányokat kereső) vitéz nem a sárkánnyal, hanem egy félelmetes erejű tatárral küzd meg. A küzdelem módja a belső-ázsiai hősénekek és eposzok mitikus küzdelmeit idézi: a hős ellenfele hét mérföldről hajítja haza a buzogányát, táltos lovon jár, és birkózásban kívánja legyőzni az ellenfelét, ám Mirkó királyfi bizonyul erősebbnek és győzedelmeskedik a démoni lény felett.

A legteljesebb és esztétikai értelemben legszebbnek mondható őrségi tündérmese Dömötör Sándor 1950-es gyűjtése (3.). A Könye Dánielné

⁴⁴ Uo., 157.

⁴⁵ MOLDOVA György, 1974, 195.

által *Gábor és Julinka* címen elmondott szalafői mese Vikár Bélák által vélhetőleg fonográfon is megörökítettett, a *Magyar Népmesekatalógus* nagyvárkosi szövegváltozatát jelzi Vikár század eleji gyűjtésében.⁴⁶ A közzölt mese a *Rózsa és Ibolya* szövegtípusának (ATU 313) egy széleskörűen elterjedt altípusa (MNK 313C: *Rózsa elfelejti Ibolyát*), amelynek Kuntár Lajos közelebről meg nem határozott (talán csörötneki) szövegváltozatát jegyezte fel.⁴⁷

A történet szüzséje szerint egy király kényszerűen odaigéri még meg nem született gyermekét az ördögnek (azt, amiről nem tud), és amikor a fia megszületik, hiába próbálja a király az ördögöt különféle módon becsapni, az eljön a fiúért és magával viszi. A pokolban nevelkedő királyfi (Gábor) megtetszik az ördög lányának, Julinkának, és amikor különféle lehetetlen feladatok végrehajtását várják el tőle, a lány elmés tanácsaival mindannyiszor a segítségére siet. A pokolbeli udvarból közösen elszökő szerelmeseket az ördög sárkány képében veszi üldözőbe, de azok csodás átváltozásokkal, csodálatos tárgyak elhajításával mindannyiszor megmenekülnek, mire az ördög felesége megátkozza őket. Az anyai átok megfogán, a hazatérő Gábor megfélemezik megszóktetett párjáról és már egy másik királylánnyal készül a menyegzőre, amikor a királyi udvarba betoppanó Julinka emlékezteti őt a szerelmükre, mire Gábor magához tér a varázslatból, és Julinkát veszi feleségül. E mesetípus már a 19. századi népmesegyűjtésekben (Gaal György, Erdélyi János, a Kisfaludy Társaság 1863-as pályázati anyaga, Arany László, Kriza János, Kálmány Lajos stb.) is előkelő helyen szerepel, s a mese 20. századi feljegyzései azt támasztják alá, hogy e típus népszerű darabja volt a múlt század mesemondói repertoárjainak is, s mint ahogy a hivatkozott példák mutatják, az őrségi emberek is szívesen hallgatták.

Az egymással gyakran kontaminálódó *Halott vőlegény*, illetve *Ördög-szerető* típus az őrségi folklórnak is részét képezi, s a meseanyagnak azt az újabb réteget képviseli, amelybe már erőteljesen beáramlott a hiedelemanyag. A falusi fonók, tollfosztók kedvelt darabjai voltak más tájakon is e „rémisztő” történetek, s aligha volt olyan őrségi falu a 20. század közepén, ahol a társas összejöveteleken e két mese valamilyen változatban ne hangzott volna el. Az AaTh 365 típus töredékes őriszentpéteri variánsának

⁴⁶ *Magyar Népmesekatalógus* 1., 1988, 103.

⁴⁷ Uo., 107.

sajátossága, hogy a tabusértő leány a temetőből hozott emberkoponyát a vidék jellegzetes népi ételével, köleskásával együtt kell, hogy megfőzze (5.). A két genetikusan rokon mesetípus őriszentpéteri és kercaszomori (6.) szövegváltozata közös a mesei események végkifejletében: a halott leány testéért/lelkéért megjelenő kísértetszerető/ördög nem éri el a célját, mert a mágikus elhárító rítusokon megtörik az ereje.

A ma ismert őrségi meseanyag leginkább figyelemre méltó részét a novellamesék alkotják. Ebből persze nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, hiszen e tekintetben többnyire esetlegesen feljegyzett szövegkorpusz áll a rendelkezésünkre, és többnyire még csak sejtésünk sincs arról, hogy célirányos és szisztematikus gyűjtés esetén mi minden kerülhetett volna még feljegyzésre. A magyar folklórban Mátyás király narratív hagyománykörének is részét képező *MarkalflAz okos leány* típus az Őrség epikus folklórájában is elterjedt lehetett, ugyanis két szövegváltozatát is feljegyezték e vidéken. *Az okos leány*-féle altípusnak történetesen – a *Magyar Népmesekatalógus* regisztere szerint – a Sipos Eszti által a *Magyar Nyelvtörben* 1873-ban közzétett változat (7.) a legkorábbról ismert feljegyzése.⁴⁸ Noha e mese tájnyelvi ízekben bővelkedik, folklorisztikai szempontból figyelmet érdemlőbb az a Dömötör Sándor gyűjtötte őriszentpéteri változat (8.), amely aktualizált és lokalizált formában, mondai környezetbe ágyazva beszéli el a történetet. A Batthyányak földesurasága idején Szalafőre lánykérőbe érkező viszáki legények, mikor értesülnek arról, hogy nem nemesi származású a szemrevételezett leány, elállnak a lánykérés szándékától, ám mégis ők távoznak megszégyenülten, mert a leány elmés válasszaival felülkerekedik rajtuk és megszégyeníti őket. A mese konklúziója, hogy „azóta haragszanak egymásra a szalafőiek meg a viszákiak”.

A *Magyar Népmesekatalógus* mindössze két szövegváltozatát tartja számon a nemzetközileg elterjedt *Szabad rabló, szabad gyilkos, szabad koldus* típusnak, ezek egyike Sipos Eszti szalafői gyűjtése (9.).⁴⁹ E narratív típus még az előbbi szövegtípusnál is erőteljesebben kötődik Mátyás király személyéhez, hiszen ez az egyetlen olyan variáns, amelyben az öregemberhez betérő vándor nem az igazságos király, minden más eddig ismert (felföldi, erdélyi és dunántúli) változatban Mátyás szerepel.⁵⁰ A talányos feladvá-

⁴⁸ *Magyar Népmesekatalógus* 4., 1984, 206–207.

⁴⁹ Sipos Eszti, 1878, 87–88.

⁵⁰ Típuszáma a készülő magyar történeti monda katalógusban: MZ II. H 285.

nyok megfejtése és a mese tanulsága azonban mindkét esetben ugyanaz: lelketed a papra, életedet a doktorra, erszényedet az ügyvédre ne bíz!

Vikár Béla 1909–1910-es Vas megyei gyűjtőútja során *A kanász* címmel jegyezte fel Nagyrákoson *A tetőbőrruha* és *A kevély királykisasszony* mesetípusok egy helyi, egyetlen meseszövegbe ötvözött változatát (10.). A folklóranalógiák tanúsága szerint e mesemondói szövegszervezési megoldás korántsem kivételes: Duna melléki, szatmári, erdélyi előfordulásai is ismertek.⁵¹ Tündérmesei áthallásokkal bír a Gaál Ferenc által a *Magyar Nyelvőr* lapjain közreadott őrségi epikum is (12.),⁵² amely novellameseként és történeti mondaként is értelmezhető, s mint olyan, az emberevő tatárokról/törökökről szóló hagyománykörbe vezet. Ez esetben egy gazdag törökről van szó, aki „mindig emberhust evett”, és aki abból a célból járja a messzi országokat, hogy a gyerekeket pecsenyének szedje össze. Az elfogott őrségi kisfiúk furfangja hasonlatos a Jancsi és Juliska-történet erdei epizódjához, illetve a történeti mondák azon motívumához, melyekben a tatárok öreganyjának megsütéséről esik szó: a gyerekek maguk helyett a török úr feleségét tolják be a felhevített kemencébe, majd kereket oldanak, sőt helyi variánsként még az üldözésükre indult török eszén is túljárnak olyan formán, hogy ellenségüket a vízbe fullasztják, majd a kincseit megtalálva meggazdagodva térnek haza.

A zsványbarlangba került lány kemencébe vetésének a motívuma része *A királylány és a zsvány fiú* című őrszentpéteri novellamesének is (13.), amely vélhetőleg *A rablővőlegény* típus egy töredékes változata. Kompakt és népköltészetileg is figyelemre méltó variáns ellenben az az Avas Kálmánné által Szaknyéron gyűjtött népi elbeszélés (11.), amely a bűn és bűnhődés témakörébe vezet. Műfajilag kétarcú szövegtípusról van tehát szó, amelynek számos kikristályosodott altípusa van, ezek egyike az, amikor a gyilkosságban vétkes embert saját óvatlan szavai nyomán a holdvilág árulja el. E szövegtípusnak a készülő *Magyar Történeti Mondák Katalógusa* jelenleg tíz előfordulását tartja számon, de közülük az itt közölt szöveg az egyedüli dunántúli.⁵³ E szaknyéri narratívum annyiban rendhagyó, hogy a gyilkost nem is elsősorban óvatlansága, hanem tulajdon lelkiismeret-furdalása indítja arra, hogy megszólítsa a holdat, és a beismerő vallomását a

⁵¹ *Magyar Népmesekatalógus* 1., 1988, 370.

⁵² GAÁL Ferenc, 1873, 175–176.

⁵³ Típuszáma: MZ VI. E 12.

hatóságoknak jelentő feleség szinte jót tesz a férjével, aki e lelki terhét már képtelen tovább hordozni.

A novellamesék utolsó darabja magyar nyelvterületszerte elterjedt példázatszerű történet **(14.)**. A Batthyány gróf által éhhalálra ítélt ispánki embert saját lánya menti meg, aki szoptatós menyecskeként a börtönlátogatások alkalmával a tejével az apját is táplálja. A talányra, miszerint a rab élelem nélkül is jó állapotban marad, a gróftól felkereső menyecske adja meg a választ talányos feladvány formájában. Minthogy Batthyány nem tudja a választ, az egyezség értelmében kénytelen szabadon engedni a konok ispánki embert. A történet végképp történeti mondai árnyalatot nyer a befejezés által: a rab ember unokája lesz az, aki a törökkel harcoló gróf életét évekkel később megmenti egy csatában.

Az őrsei népi humorból ad ízelítőt az az öt tréfás mese, melyek közül három „rászedett ördög” típusú történet. Az ördög (ördögök) által zaklatott/felkeresett leleményes molnár/pásztor minden esetben túljár háborítója eszén: csellel satuba szorítja a kártyázni/flótázni tanuló látogatója kezét, majd jól elveri és visszakergeti a pokolba **(15–17.)**. Hasonlóképpen Kárpát-medence szerte elterjedt *Pücsök Miska* története **(18.)**. A magyar szövegváltozatok többségében a mindentudó doktor szerepébe akarata ellenére belecsöppenő mesehősről van szó, a Könye Nándor által feljegyzett 19. század végi őrsei variánsból azonban ez a kezdőmotívum hiányzik, egyébként azonban híven követi a típus kanonizálódott szüzséjét. A bolondos lusta asszonyról szóló népi elbeszélés **(19.)** pedig, noha közkeletű tréfás mesei motívumokból építkezik, itt közölt formájában az elmondó által megkonstruált folklóralkotásnak tűnik.

A humoros tematikát bővíti a hazugmesék folklorizstikailag még nem teljes körűen számba vett csoportja is. E kötetben mindössze az aggasztóként is tréfás kedvű ispánki Laczó Gábor két rövid háriádája szerepel, mindkettő még az őrseiek osztrák mundurban eltöltött katonáskodásával összefüggésben **(36.)**. Hogy e sor e kötet lapjain tovább nem bővíthető, az csakis a célirányos gyűjtések hiányából következik, és hasonló állapíthatók meg az őrsei találós mesékről is, melyek e tájon a 19. század végén még láthatólag virulensek voltak, mint azt a Sipos Eszti által közreadott három rövid szöveg **(37–39.)** mutatja.

A fejezet bevezetőjében már jeleztük, hogy az őrsei mesekorpusz talán legfajsúlyosabb és máig is legelevenebb részét a falucsúfolók alműfaja alkotja. A gyűjteményben közölt tizenhat rátótiáda saját gyűjtési tapasztalataink

szerint még a recens szájhagyományból is bővíthető, bár a falucsúfolók cél-
táblájául szolgáló települések és az e tájon sarjadt/meghonosodott narratív-
típusok száma nyilvánvalóan véges. Mindazonáltal az Őrség eddigi ismereteink
szerint egyike a magyar nyelvterület rátótiádákban gazdag néprajzi tájegysé-
geinek. Hasonló műfaji gazdagságra a földrajzilag közeli Muravidéken fekvő
(a Lendva környéki) magyar falucsoport is ékes példát szolgáltat.⁵⁴

Az őrségi falucsúfolók első számú alanyai a szalafőiek, minek okát vél-
hetőleg e falu valamelyest félreeső volta adja. A templomtoronyba felhú-
zott bika történetét jószerével csak velük kapcsolatban emlegetik (20–21.),
sőt a tájegység szűkebb környezetében is Szalafő kapcsán ismerik, példa
rá a Lendva melletti Hosszúfaluban megörökített folklórszöveg.⁵⁵ A Sza-
lafő kapcsán elmondott falucsúfolók többnyire a magyar nyelvterület tel-
jes területén elterjedt típusok helyi adaptációi: ilyen a már említett típu-
son kívül *Az elszaladó vetés*, *A megnyíjtott híd*, *Az ablak nélküli templom*
szövegtípusa (22–25.), ellenben az átúszott hajdinatábláról szóló kaporna-
ki feljegyzés (26.) főként regionális kontextusban értelmezendő. A Mura-
vidéken e történettípus (a petesháziak kapcsán) egyike az ott legnépszerűbb
rátótiádáknak,⁵⁶ és mint falucsúfolót Zala megye magyarországi részein is
ismerik. Az Őrségben (is) a hajdina népelelmezésben játszott szerepe, a fal-
vak határában a 20. század derekáig általánosan létező hajdinatáblák adtak
lehetőséget e falucsúfoló szívós továbbélésére.

Szalafőn kívül a szlovén oldalon fekvő goricskói Szécsiszentlászló, va-
lamint Ispánk, az őrségi világ közepe vált még a táji rátótiádák ihletőjé-
vé. Szécsiszentlászlót sokan Muravidéken is csak Gánicás Szentlászlónak
csúfolják, az ottani étkezésben meghatározó gánica (krumplipüré) miatt,
de leginkább ama tréfás történet alapján, miszerint a vásároló szentlászlói
embert, aki osztrák földön a vendéglőben tévedésből rendel jókora adag
gánicát, otthon a felesége is krumplipürével várja (28.). Az ispánkiakról
Bodgál Ferenc által Óriszentpéteren feljegyzett (30.) rátótiáda (az elfogni
kívánt róka bőrére előre isznak a kocsmában) az udvarhelyszéki Homoród-
jánosfalva falucsúfolójával állítható párhuzamba, a különbség csak annyi,
hogy ott a község határába leszállt golyákat kívánják behajtani – azokat
távolról a szomszéd település kecskenyájának véelve – egyes falubeli em-

⁵⁴ MAGYAR Zoltán, 2010, 54–56, 204–214.

⁵⁵ Uo., 214.

⁵⁶ Uo., 204–206.

berek.⁵⁷ Nem tipikus falucsúfoló, esetenként azonban ilyen kontextusban is előkerülhet az a több más néprajzi tájon is felbukkanó hagyomány, miszerint egy-egy ottani települést a világ közepeként emlegetnek. Az Őrségben történetesen Ispánk az **(31–32., 35.)** – talán azért, mert a Zala forrásvidékén elterülő őrségi települések között centrális fekvéssel bír, más vélekedés szerint pedig azért, mert az ispánki toronynak nincsen árnyéka (lévén, hogy nincsen a falunak tornya, csupán egy szerény haranglábja). És itt jegyzendő meg, hogy esetenként az őrségiek úgy általában is tárgyat képezik rátótiádáknak **(33–34.)**, a göcseji vagy a fejlettebb vasi részeken élők ugyanis szívesen állították pellengérré e tájegység lakóit vélt vagy valós viszonylagos elmaradottságuk okán.

⁵⁷ Uo., 2011, 241–243.

ŐRSÉGI NÉPMONDÁK

E kötet meghatározó részét az őrségi mondák, az Őrség falvaiban zömében 1930–1980 között feljegyzett mondai vonatkozású népi elbeszélések tematikailag rendszerezett gyűjteménye alkotja. Közel félezer folklórszöveg képezi az őrségi mondahagyomány itt olvasható korpuszát, mely tekintélyes szám szinte megegyezik a hasonló területi kiterjedésű, hasonló település-számú muravidéki magyarok mondavilágával.⁵⁸ A sok közös folklórjelen-ség ellenére azonban a két néprajzi régió prózaepikájának a különbségei a hasonlóságoknál jóval számosabbak, ami az eltérő történelmi körülmé-nyekből, társadalmi helyzetből (a muravidékiek túlnyomórészt jobbágyok voltak) és a más jellegű domborzati viszonyokból fakad.

Az őrségi mondakincs a muravidékinél több kapcsolódással bír mind a göcseji „szegek”, mind pedig a Vasi-hegyhát magyarságának monda-világával. És noha e tájék mondahagyománya két elhivatott folklorista, Szentmihályi Imre és Dömötör Sándor által mélyrehatóan feltárt, gyűjté-seik máig is csak a múzeumi kéziratárakban (Savaria Múzeum, Göcseji Múzeum, Néprajzi Múzeum) hozzáférhetők, táji gyűjtemények nem szü-lettek belőlük, és különféle résztanulmányok formájában is csak elenyésző részük jelent meg.

Az itt olvasható mondagyűjteménybe beválogatott folklórszövegek alfája Nemesnépi Zakál György egy – helyi hősről szóló – 1818-as fel-

⁵⁸ Uő, 2010, 65–198.

jegyzése,⁵⁹ a szövegtörzset kronológiai végpontját pedig e sorok írójának 2008-as kapornaki gyűjtései képezik. E mintegy kétszáz év közzétehető hagyományvilágának zöme, mint jeleztük, korántsem egyenletes eloszlású, zömük a 20. század derekára, második felére esik, de még az 1970-es években rögzített folklórhagyományok is javarészt azt a tradicionalitást képviselik, mint akár a 19. században megörökítettek, hiszen adatközlők mindegyike még a hagyományos paraszti világban és falusi életrendben, a kollektivizálás előtt nőtt fel, sőt korukból adódóan életük java részét is abban élte le, szüleik, nagyszüleik pedig zömmel ténylegesen is a 19. század örökségét hordozták, hiszen annak második felében születtek. E válogatás a számba vett sok száz szöveg ellenére sem lehet teljes körű, hiszen kivételesen nem saját szisztematikus néprajzi terepmunka eredménye, hanem egy olyan adatfeltárásé, amely ugyan a lehetséges teljességre törekedett, de rá volt utalva a gyűjtőelődök által preferált szövegbázisra, illetve az abból következő lehetőségekre. E többnyire mások által felszínre hozott mozaikkockákból mégis egy olyan összkép rajzolódott ki, amely reményeink szerint e tájegység gazdag mondavilágát mind műfaji, mind pedig földrajzi értelemben szemléltetni képes.

Vakarcs Kálmán 1939-ben publikált táji leírásában az Őrség és Szentgotthárd vidéke kapcsán írja, hogy az ott élő nép „az egyes helyek, folyók, tavak, források, mocsarak, árkok (a Zala folyó, a Holt-Rába, a Fekete-tó) keletkezését vallásos elemekkel teleszőtt mondákban örökítette meg. Történelmi hagyományai, a törökjárta vidékek (törökdombok, a szentgotthárdi csatátér, Montecuccoli fája,⁶⁰ a Rábába süllyesztett török ágyúk, aombok alá rejtett kincsek) emlékei azonban ma már csakis töredékesen, egyes mesefoszlányokban élnek.”⁶¹ E részleteiben pontos, összességében azonban mégis valamiképpen sommás megállapítás annyiban korrekcióra szorul, hogy az még a 19. századi epikus ideál, az Arany János által is emlegetett „naiv eposz” keresésének a jegyében fogalmazódott meg, figyelmen kívül hagyva azt, hogy a magyar epikus tradíciók fragmentáltabbak ugyan, de ténylegesen léteznek, csak éppen a mese- és balladaanyagban, illetve az Őrségről szólván a

⁵⁹ NEMES-NÉPI ZAKÁL György, 1985, 32.

⁶⁰ Moldova György őriszentpéteri hagyományként említi, hogy a szentgotthárdi csatába induló Montecuccoli tábornok az ottani református templom hársfái alatt pihent meg (MOLDOVA György, 1974, 50.).

⁶¹ VAKARCS Kálmán, 1939, 57.

helyi mondahagyományban lelhetők fel. És esetenként ugyan valóban töredékesen, vagy töredékesnek tűnően, mindazonáltal nagyobb epikai merítés a mondák esetében sem kizárt, mint ahogy arra e gyűjtemény számos helyi vonatkozású mondája, betyármondája, hiedelemtörténete is figyelmeztet.

Az őrségiek történelmi emlékezete őseik eredethagyományával veszi kezdetét. A 20. század második felében különböző évekből, különböző személyektől feljegyzett közlések megegyeznek abban, hogy az ősök az ország akkori határának számító gyeű védelmére, annak biztosítására települtek/telepítették jelenlegi lakóhelyükre **(40–44.)**. Eltérések mindössze abban vannak, hogy a megtelepedés a honfoglalás idején, illetve később, IV. Béla által következett be, bár a szalafőiek között még az 1950-es években is általános volt ama nézet, hogy az ősök Árpád fejedelemmel jöttek az Őrségbe és tőle kapták a nemességüket **(41.)**.

A mitikus történelmi előidők a fenti eredethagyományokon kívül egyes réges-rég élt (ha egyáltalán létezett) őrségi hősök népi emlékezetében bukannak fel. Szomorócon (Kerceszomoron) általános ama vélekedés, hogy a falu egy Zomor nevű vezérről kapta a nevét, aki a község határában halt hősi halált és a Kerca melletti két halom egyikébe temették el **(45–47.)**. Nemesnépi Zakál György a tájegység leírása kapcsán egy Batha nevű „Eőr-vitéz”-ről emlékezett meg, aki Bajánháza határában harmadmagával „egy Sereg Teutont Nyakraföre meg futamatott, és meg ölt”, e diadalt azonban nem sokáig élvezhette, mert mikor a lovával távozott volna a helyszínről, puskáját a sarkantyújával véletlenül megbökte, és a magától elsülő fegyver halálosan megsebesítette **(48.)**.

Egyes történeti hipotézisek szerint az őrségiek voltaképpen székely eredetűek, ami máig sem nyert ugyan igazolást, mindazonáltal nem is vethető el teljességgel. Már Viski Károly is fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy az őrségi magyarság a székelyeken kívül az egyetlen olyan etnikai csoport, amely a fenyves övezet alján telepedett meg⁶² – hozzáfűzhetjük, hogy ez az állítás egy immár történeti néprajzi csoportra, a szintén őrszolgálatot ellátó szepesi lándzsásokra is érvényes. Moldova György említi könyvében, hogy 1970 táján egy lebontott bajánsényei ház tetőgerendáján állítólag (székely) rovásírásos szöveget fedeztek fel,⁶³ és legalábbis elgondolkodtató, hogy a

⁶² VISKI Károly, 1938, 1–3.

⁶³ MOLDOVA György, 1974, 47.

magyar hiedelemvilág számos eleme, hiedelemjelensége e nyugati végeken kívül csakis a Keleti-Kárpátok alján bukkan fel.

Akár helytálló a székely rokonság hipotézise, akár nem, a határvédő szerepkörből adódóan bizonyos, hogy a középkor századaiban kiemelkedő jelentőségű volt az őrségek körében is Szent László tisztelete, közvetve erre utal Johannes Aquila művészi Szent László-freskója a veleméri templomban, valamint az az adat, miszerint a határőrök védőszentjét a 14–15. század táján az őriszentpéteri templom tornyának északi külső (!) falán is megfestették.⁶⁴ E kultikus nyomok ellenére a lovagkirály emlékezete a 19–20. századra teljesen kiretusálódott az őrségek népi emlékezetéből, amiben a tájegység reformátussá válásának lehetett elsődleges szerepe, bár akadnak olyan példák is, miszerint a korábbi lokális Szent László-mondakör az adott vidék protestánsná válását is túlélte (Aranyosszéken, az erdélyi Sajó völgyében, Kalotaszegen).

Valamelyest talányosnak tűnik, hogy az őrségi népi epikából jószerével hiányzik Mátyás király alakja is, ez azonban nagy valószínűséggel csak az elmulasztott adatfelvétel következménye: a gyűjtők valami okból nem kérdeztek rá adatközlőiktől a Mátyás királyról szóló mondákra, anekdotákra, mesékre.⁶⁵ Ezek egy része – ha másként nem, a különféle populáris kiadványok és az elemi iskolás tankönyvek által – az őrségi emberek ismeretanyagának is részét képezte, és az sem kizárt, hogy számos nyugat-dunántúli narratívátípus a színhagyományozó népi műveltségben gyökerezett és a szóbeliség által terjedt. Helyi vonatkozású Mátyás-hagyomány azonban nagy számban e tájon aligha létezett, bár egy ilyen beszédes adat rendelkezésünkre áll: az őriszentpéteri Kerálkútról Bosnyák Sándor jegyezte fel, hogy a forrás a nevért arról nyerte, hogy az igazságos király ott járt és ivott belőle (49.).

Az őrségek történelmi tudatában központi jelentőségű és minden más történelmi kort, témacsoportot háttérbe szorít a török idők emlékezete. A török kor mondavilága e tájon is kétarcú képet mutat: nagyrészt sötétes árnyalatokkal teljes, és a barbár ellenség jelenik meg benne, akadnak azonban olyan hagyományok is, melyek a másfél-száz éves együttélést je-

⁶⁴ MAGYAR Zoltán, 1996, 99. A manapság már szlovének lakta muravidéki Bántornya középkori templomában fennmaradt a Szent László-legenda falképciklusának talán legkülönlegesebb változata, amelyet ugyancsak Aquila és festőműhelye alkotott meg.

⁶⁵ A göcseji Mátyás-hagyományról: GÖNCZI Ferenc, 1903.

lenítik meg. A mondakört domináló előbbi réteg a török harcosok őrségi pusztításairól és kegyetlenkedéseiről szól. Mint Moldova is írja, az őrségiek, „a régi őrségi mondák ahány kastélyt, várat, udvarházat leírnak, mind a törökökkel pusztítatják el”.⁶⁶ A népi emlékezet szerint ők rombolták le a Velemér határában feküdt Topola nevű települést és a Pankasz határában állt Szentmártont, továbbá a pankaszi Barátosi-kút helyén létezett kolostort is **(51–52., 55.)**.

Az őrségi mondakincs egyik jellegzetes mondatípusa a törökök által „leágyúzott” templomról szól **(54–61.)**. Ezt mesélik a kistrákosi, a Pankasz határában állt szentmártoni, a szattai, a veleméri, a szomoróci templomról, melyek közül manapság már csak a veleméri szentegyház látható. E narratív hagyomány markáns dél-dunántúli típusként Göcsejben és Baranya magyarlakta településein is elterjedt, a Kárpát-medence más részein legfeljebb szórványosan bukkan fel. Az őrségi mondákban a templomok elpusztításának a hagyománya rendszerint egyéb motívumokkal is kiegészülhet: Kistrákoson és Pankaszon egyaránt azt mesélték, hogy a templomot az oda bemenekült népre döntötték a törökök, minthogy a vezérüket zavarta az istentiszteletre szólító harangszó, és az összeomló toronyból lezuhanó harang az áldozatok kiömlő vérében megcsúszva gördült le a templomdomb alatt fakadó forrásba, ahol a kegytárgy azóta is ott van **(54–55., 59.)**.

Más őrségi mondák a török martalócok öncélú kegyetlenkedéseiről szólnak. A szattai Nyársos-völgy, a szalafői Nyúzó-árok arról kapták a nevüket, hogy a népi emlékezet szerint a törökök ott nyársalták fel, illetve nyúzták meg elfogott áldozataikat **(64–66.)**. Veleméren arról tudtak, hogy a török basa a híd alatt nyakasztatott le egy helybeli férfit, mert az nem akarta megfizetni a rá kirótt adót **(63.)**. Kercaszomoron azt a magyar nyelvterület-szerzte elterjedt folklórmotívumot is feljegyezték, miszerint a törökök lószórt húztak az elfogott lányok mellébe és úgy hajtották őket lovakkal **(65.)**, Szattán pedig a hódítók kannibalizmusának a motívuma is felsejlett: ha vért akartak inni, gyermekeket is gyilkoltak annak érdekében **(67.)**.

Őrség-szerzte általánosan elterjedt hagyománynak tűnik, hogy a törökök nőket, lányokat is raboltak. A néprajzi gyűjtők Kercaszomoron és Szattán is feljegyezték, hogy az elrejtőzött lányokat a török martalócok magyar nyelvű mondókával („Szép lányaink, gyertek haza, / Nem bánt már a török basa!”) próbálták előcsalogatni **(68–69.)**. Olykor sikerrel, hiszen egy az

⁶⁶ MOLDOVA György, 1974, 50.

1770-es években kelt feljegyzés szerint Szattáról – ahol a közvélekedés szerint a legszebb lányok voltak az egész Órségben – hat hajadont hurcoltak magukkal.⁶⁷

Számos monda azt örökíti meg, hogy az Órségben imitt-amott látható mesterséges halmok a török háborúk idején keletkeztek: az ellenséges katonák hordták össze sírdombnak, vezéri sábornak a sapkájukban **(70–76.)**. Ilyen, törököktől eredeztetett halmot tart számon a néphagyomány Őriszentpéter, Szalafő, Ispánk és Kotormány határában, ez utóbbi faluban törökök által ásott kutat is emlegettek **(77.)**. Belső-órségi hagyomány, miszerint a hódoltság határa Gödörháza mellett húzódott hosszú időn keresztül, amit a Török megyének hívott mező és egy domb (Török-domb) neve is igazol a helybeliek szerint **(80–81.)**.

Az Órség azonban, noha népének olykor adóznia kellett a töröknek, mégiscsak a hódoltság területén kívül esett, ami az ott lakók öntudatát is erősítette. Különösen az 1664-es szentgotthárdi csatával összefüggésben ismertek olyan mondák, miszerint az órségiek is megverték, megszalasztották a portyázó ellenséget, Szattáról történetesen az asszonyok verték ki őket sütőlapátot ragadva **(83.)**. E harcokban elesett török katonák sírjait a 20. század második felében még számos órségi település határában számon tartották **(84–90.)**. A török hadsereg szentgotthárdi vereségével függ össze az a különleges történeti monda, amit Avas Kálmánné Pankaszon jegyzett fel **(91.)**, maga a történet azonban az ütközet helyszínének vonzaskörzetében, a Rába völgyében általánosan ismert. A monda szerint a törökök, meg akarván bosszulni a csatavesztést és vezérük halálát, eselhez folyamodtak: értesülve arról, hogy a keresztények Szentgotthárdon szép új templomot építettek, három hatalmas gyertyát küldtek az oltárra ajándékkul. Olyan hatalmas gyertyákat, hogy a helybeliek nem tudták bevinni az ajtón, mire a drága ajándék kettéfürészelve mellett döntöttek. Ekkor érte őket a nagy meglepetés, mert a – szokatlanul nehéz – gyertyák puskaporral voltak tele, s ha meggyújtották volna, az egész templomot romba döntötte volna a robbanás ereje.

⁶⁷ Egy kercaszomori szólásban is fennmaradt, miszerint: „Elvisznek az ördögök, mint Pap Balázst a törökök!” A történeti források ez esetben is alátámasztják a szájhagyományt, ugyanis a 17. században valóban elhurcoltak egy Pap Balázs nevű személyt Szomorócról a törökök (Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archivuma 17480/62. – Kovács József gyűjtése, 1967).

A későbbi századok háborús viszontagságai jobbra elkerülték e vidéket. Egy szattai adat szerint a napóleoni hadak 1809-ben egészen e tájig elhatoltak, és felségjelül – akárcsak a törökök – halmokat emeltek **(92.)**. Élénkebb a népi emlékezete az egész Dél-Dunántúlt érintő 1848-as „illérvjárás”-nak, „illérvfutás”-nak, amely a forradalmi magyar kormány ellen hadba szálló Jellasics horvát katonáinak helyi garázdálkodásait örökíti meg **(93–96.)**. A népet zaklató, fosztogató horvát irreguláris alakulatok ottjártáról azonban annyiban pozitív kép él az őrségiekben, hogy a megszállókat fogadó népi ellenállás meghátrálásra kényszerítette őket, és többen közülük nem is tértek soha haza – mint arra a pankaszi Ráchalom neve utal **(98.)**, sírjaként a helyiek által agyonvert illéreknek (rácoknak). A dualizmus kora az utolsó történelmi kor, amely élénk nyomot hagyott az őrségiek emlékezetében. Még száz év múltán is része a szájhagyománynak az utolsó Habsburgok emléke, egyértelműen pozitívan azonban csak Erzsébet királynéről és fiáról, Rudolf trónörökösről meséltek. Az országos 1848-as gyűjtés keretében Óriszentpéteren is feljegyezték azt a vélekedést, miszerint Erzsébet a magyar foglyok szabadon bocsátását kérte nászajándékkul a császártól, és amikor évtizedekkel később merénylet áldozata lett, az őrségi falvakban is létesültek a királyné emlékére Erzsébet-ligetek **(102–104.)**. A Rudolfról feljegyzett őrségi monda a trónörökös népi hagyománykörének legelterjedtebb eleme, bár a Bodgál Ferenc által feljegyzett őriszentpéteri szövegváltozatban Rudolf nem Rothschild fiát, hanem a feleségét lövi le (mert az a császár szeretője). E folklórgyűjtés külön sajátossága, hogy a 19–20. század fordulóján született Rudolf-nóták egyikének egy részletével fejezi be az elbeszélt történetet, egy olyan szövegváltozattal, amely az éneket illetően balladai megformálást/eredetet sejtet **(105.)**.⁶⁸

A Gömörre, Sárosra, Nógrádra, Zalára stb. jellemző dzsentritörténetek az Őrségben az eltérő társadalmi viszonyok miatt ugyan nem terjedtek el, egy helybeli nagybirtokosról azonban az Őrség peremén fekvő és jobbágyi eredetű Viszákon fennmaradtak anekdotikus elbeszélések **(106–110.)**. A viszáki gróf, Zsigray Antal hőbortjairól Moldova György gyűjtött egy csokorra való történetet (Zsigray kedvenc szórakozásainak egyike volt, hogy a mezőre ebédet vivő asszonyok fejéről lelövöldözte a cserépfazekat;

⁶⁸ A Rudolf konfliktusát megörökítő narratív típus folklorisztikai elemzése: MAGYAR Zoltán, 2001, 170–174.; Uő, 2006, 144–152.

elkártyázta a saját feleségét; szerette a falusi menyecskéket; gyakran kötött extrém fogadásokat stb.).

Az őrségi mondák egy további népes műfaji csoportját mindazon mondák alkotják, melyek a történelmi kortól többnyire elvonatkoztatva helyi kultúrjavakkal, nevezetes földrajzi helyekkel függenek össze. A göcsejiekkel ápoltnépi kapcsolatok okán Pankaszon feljegyezték a zalaszentmihályfai templom Zalában közismert alapítási mondáját **(124.)**, Kistrákoson pedig arról a hajdani bécsi követjárásról meséltek, amely egy vállalkozó szellemű helybeli férfi eltökéltségét azzal jutalmazta, hogy a császár írásos engedélyt adott a reformátusoknak templomtorony építésére **(125.)**.

Más alapítási mondák élelmes birtokszerzésekről szólnak. Egy Kárpát-medence szerte elterjedt narratívátípus szerint a csörötnekiek úgy szereztek meg a farkasfai határ egy részét, hogy egy csörötneki ember hazai földet tett a sarujába, és úgy esküdött meg, hogy a maga földjén áll. A monda egy farkasfai változata szerint azonban a farkasfaiak rájöttek a turpisságra, és azóta az övék a vitatott terület **(126.)**. Egyszerűbben jutott öt hold föld birtokába az a szattai gazda, aki egy Batthyány grófnőt fuvarozott haza a kastélyába, mikor annak halaszthatatlan otthoni dolga támadt, s noha az úrnő egy egész majort ajánlott neki, ha Bécsig elviszi, a kisebb fuvar is megalapozta a szerencsés szekeres családjának boldogulását **(127.)**.

Bővelkedik az őrségi szájhagyomány a harangokról szóló különféle mondákban. E hagyományoknak sok esetben vélhetőleg van némi valóság-alapjuk, hiszen a török időkben szükségszerűen menteni kellett a hódítók elől a közösség értékes kegytárgyát, illetve volt úgy, hogy a martalócok rekvirálásaik során a harangot is magukkal vitték ágyúöntés céljából. A leágyúzott templomtoronyból lezuhanó és egy kútban elmerülő harangok őrségi mondájáról már szó esett. Gyakoribb az a hagyomány, miszerint a harangot/harangokat szándékosan dobták be egy falubeli/határbeli kútba, annak reményében, hogy a vész elmúltával majd kiemelik onnan – amire azonban a mondák tanúsága szerint csak ritkán került sor **(128–134.)**. Más adatközlők patakba, mocsárba süllyedt harangról tettek említést **(135–137.)**, és Magyarszombatfán azt is tudni vélték, hogy az elsüllyedt harang az év bizonyos napjain megszólal a föld alatt és az arra érdemesek meghallhatják a csodás harangszót **(138–139.)**.

Az elsüllyedés motívuma általában is kedvelt eleme az őrségi folklórnak. Őriszentpéteren, valamint a Szalafő határában található Fekete-tó kapcsán egyaránt azt mesélték, hogy ott egy templom süllyedt el valaha,

s egyesek bizonyos időközönként a víz tükrében az elsüllyedt ministráns-
gyereket is látni vélték (140–143.). Az ingoványos részekben bővelkedő
tájegységen óvatlan állatok elsüllyedéséről is fennmaradtak helyi hagyo-
mányok (144–145.), s többen úgy vélték, hogy az ilyen részek feneketlenek
és valójában tengerszemek (145–146.).

A székelyföldi tündér-hiedelemkör lokális adaptációit idézik az őr-
ségiek forrásmondái. Mind közül a legkülönlegesebb a Zala eredetéről
szóló monda, melynek népi eredetét a benne szereplő folklórmotívumok
sora egyértelműen igazolja, ám a hagyomány cizellálásában nagy valószí-
nűséggel valamely (19. századi?) helyi értelmiséginek is szerepe lehetett
(147–148.). A könnyből fakadó forrás/folyó motívuma e tájon a muszlai
források kapcsán is szerepet kap (150–152.). Más tájakon is a bűn és bűn-
hődés témakörében bukkan fel az a motívum, miszerint az elsüllyedt leány
csak akkor szabadulhat, ha egy esészt teljesíti a könnyeivel, de amikor már
csak egy könnycsepp hiányozna, egy kakas odaszáll és felborítja/kiissza az
egészet. A szalafői mondaváltozat szerint a lány abban vétkes, hogy a szü-
leit szemmel verte meg (148.).

A Fekete-tó eredetének mondáját – a tó nevéől aligha függetleníthe-
tően – egyébként is áthatja az isteni büntetés eszmeköre. Több szövegvál-
tozatban is feljegyezték, hogy a tó helyén állt falu az ott lakók bűnös élet-
vitele miatt süllyedt el, egy Farkasfán honos mondaváltozat szerint pedig
átok következtében (168–171.): egy az éjféli miséről elkésett asszony át-
kozta meg önmagát és a templomot szégyenében.

Viszonylag kis számú, de annál színesebb történet szól az ünneprontók
isteni büntetéséről. Ugyancsak Farkasfán mesélték, hogy a karácsony nap-
ján nyulat löni induló vadász puskája nem sült el, és a meglőni kívánt nyúl
az illetőt két lábra állva fenyegette meg (174.). Az Őrségben egykor oly
népszerű rigászhoz⁶⁹ szintén fűződik hasonló történet: a karácsony napján
rigót fogni induló embereknek csupa fejetlen madár jelent meg (175.). Más
hagyományok a temető megszenteltelenítőjének isteni büntetését örökítik
meg (176.), és a kísértet-hiedelemkörrel összefüggésben viszonylag széles
körű képzetek maradtak fenn arról is, hogy az életében nagy bűnt elkövető
ember lelke a holta után sem nyugszik meg, bolyongania kell (177–180.).

A közeli Somogyhoz és Zalához hasonlóan az Őrségben is sokat me-
séltek a „menősök”-nek mondott betyárok különféle cselekedeteiről. Noha

⁶⁹ DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 29–33.

Nemesnépi Zakál György 1818-ban arról ír, hogy rablásból, fosztogatásból élő törvényen kívüli személyek sosem léteztek számottevő mértékben az Őrségben, a szájhagyomány minderről másként vélekedik. A betyármatika helyi népszerűségéről már Moldova György is említést tett,⁷⁰ és a zömmel a 20. század második felében rögzített folklórszövegekben is sorjáznak az országos hírű és helyi ismertségű szegénylegényekről szóló népi elbeszélések.

A tájegység betyármondáinak első számú népi hőse Savanyú Jóska, akitől Vas megye más részein is mondák sokasága maradt fenn. Az Őrségben megemlékeztek származásáról, arról, hogy miért csapott fel betyárnak és hogyan tanult bele a „betyármesterségbe” (181–182.). Savanyú Jóska a betyárokról kialakult 19–20. századi sztereotípiának megfelelően pozitív hős, „jó betyár”, aki csak a gazdagokat rabolja, és a tőlük elvett pénzből segíti a szegényeket (184–185., 188–189.). Élményelbeszélések, a családi szájhagyományban öröklődő történetek sora szól arról, hogy Savanyú Jóska járt az adott településen, megfordult az adott portán (190–194.), megvendégeltette magát, és amikor távozott, arra intette a házigazdát, hogy „kössön gombot a nyelvére”. Egy ivánci monda szerint, amikor az uraság szóvá teszi Savanyú Jóska nála szolgáló apjának, hogy látni kívánná betyárrá lett fiát, az emlegetett zsvány csakhamar megjelent az úr kastélyában, és a kíváncsisága miatt kirabolta (183.), Kistrákoson pedig arról meséltek, hogy a betyár drótostót ruháját öltve magára vett részt tulajdon édesanyja temetésén úgy, hogy jelenléte a pandúroknak nem tűnt fel (195.). A többi betyárhoz hasonlóan azonban Savanyú Jóska sorsa is a bukás: szeretője árulása következtében elfogják (mert az álomport kevert titkon az italába), és börtönben/akasztófán fejezi be életét (197–198.). Szórványos adatok arról adnak hírt, hogy a betyár nem fogolyként halt meg, sőt, kiszabadulva a börtönből jó útra tért, és vándorárusként, dicső cselekedeteinek felemlegetésével töltötte öregkori napjait (199–200.).

Savanyú Jóskával ellentétben a Dunántúl másik nevezetes betyárjáról, Sobri Jóskáról az Őrségben csak szórványosan beszéltek, Avas Kálmánné gyűjtései szerint azonban Pankaszon eleven volt az emlékezete, ugyanis többek családi szájhagyományában öröklődött az a hagyomány, hogy a betyárvezér járt a portájukon, illetve otléte alkalmával a község mellett lévő iklódi csárdában mulatott (201–203.). A kisebb hírű betyárok sorából az

⁷⁰ MOLDOVA György, 1974, 195–196.

őriszentpéteri Hajtó Miklós (akinek a hátára fogsága idejéből egy akasztófa jele volt sütve) vált nevezetessé (206–207.), továbbá a környékbeli betyárok orgazdája, az ördögös Milosics, akinek alakja körül a 19. század utolsó évtizedeiben kisebb mondakör alakult ki (209–214.).

„Milosics ihász” mágikus képességei és törvénytelen gazdasági ügyletei következtében rövid idő alatt dúsgazdaggá lett, olyannyira, hogy még a bárói címért is folyamodott a királyhoz, de azt csekély iskolázottságára tekintettel nem kapta meg. A természetben is hatalmas embertől egyaránt tartottak az egyszerű nép és a hatósági emberek, mert az a hír járta róla, hogy rontani tud, kerékabroncon átbújva farkassá képes változni, és természetfeletti képességei miatt nem fogja a golyó, csak lópatkószöggel löhető meg. Amikor meghalt, térdben levágták a két lábát, hogy hatalmas termete miatt a koporsóba beleférjen, s még haló poraiban is annyira féltek tőle az emberek, hogy nem engedték végigvinni a főutcán, hanem saját birtokain át, árkon-bokron keresztül voltak kénytelenek kifuvarozni a temetőbe.

A betyárok alkalmi szállás- és mulatóhelye e vidéken is némely nevezetes csárda, vendégfogadó volt. Az Őrségben kivált a Méténekpuszta melletti harissai csárda, továbbá a Kisrákos határában fekvő iklódi csárda vált híressé-hírhedtté. Az iklódi csárdásné tragikus végét a kisrákosi szájhagyomány őrizte meg: a csárdásné kikapós asszony volt, szívesen mulatott együtt a gyakran betérő betyárokkal. Egy ilyen alkalommal annyira belefeledkezett a vigasságba, hogy a pincében nyitva felejtette a csapot, s mire a kocsmáros hazaérkezett, az asszony az összes bort elfolyatta. Az éktelen haragra gerjedt férfi bosszúból a feleségét élve „megfejtette” (megnyúzta) – mások szerint azért végzett vele olyan kegyetlenül, mert az asszony az egyik betyár szeretője lett (215–217.).⁷¹

A számba vehető folklórgyűjtések tanúsága szerint az Őrség egyike a Kárpát-medence hiedelemmondákban leggazdagabb tájegységeinek. Ha a népes számú és változatos tematikájú kincsmondákat is e körbe vonjuk, a hiedelemvilágra reflektáló népi elbeszélések aránya a táji mondaanyag egészén belül 60%-os részarányt képvisel. Moldova György, aki az Őrségben hallott hiedelemtörténetekből is közreadott könyvében egy csokorra való, úgy véli, hogy ha meg akarjuk találni „az őrségi naiv epika kezd-

⁷¹ A betyárok a megye tárgyalkotó népművészetében is megjelennek: a különféle faragott tárgyakon (mángorlókon stb.) tűnnek fel a „menősök” életéből kölcsönzött naiv, romantikus életképek (SZELESTY László, 1996, 337–354.).

ményeit, a betyárlegendákhoz, a helyi hatalmasságokról szóló történetekhez és mindenekelőtt a babonákhoz kell fordulnunk. Anyagot legbővebben Szalafőn, Óriszentszéken és itt, Kisrákoson lehet gyűjteni, az Órség peremfalvai közül Viszák a legbővebb babonatermő televény.⁷²

A kincsmondák táji elterjedtsége, népszerűsége a harangmondákhoz hasonlóan összefügg a hajdani zaklatott történelmi eseményekkel. E vidéken is általános képzet, hogy az – ellenség elől elrejtett, a törökfutáskor földbe ásott, és számos okból rejtve maradó – kincs időnként (hét évenként) „tisztítja magát”, „kigyúl”, megtisztul a ráakódott rozsdától **(229–238.)**. Aki ilyenkor meglátja a földből kilobbanó lángnyelvet, szerencsés lehet – az őrségi emberektől számos ilyen véletlen kincstalálási esetet is feljegyeztek **(239–244.)**. Mesés értékek azonban másként is kerülhetnek a szerencsések birtokába. Egy az állatokat őrző szolgálgyerek a betyárok odvas fába rejtett ezüstjére bukkant rá, mikor a fába tüzet gyújtva az odúból kicsöpögő fényes folyadékra figyelmes lett **(245.)**. A törökök által szoborba (kőkecskébe/vasbárányba) rejtett kincs narratívátípusa az Órségben is ismert **(246–247.)**, és többen elmesélték azt a széleskörűen elterjedt mondafabulát is, amely arról szól, hogy az utódok miként jutottak hozzá a fősvény öregember által átokkal elrejtett (pucér fenékkal megkötött) pénzhez **(248–249.)**.

Az elrejtett kincs azonban a kincsásóra, annak megszerzőjére nézve komoly veszélyeket is tartogathat, hiszen az átok következtében az óvintézkedések elmulasztása esetén a boldog birtokost különféle szerencsétlenségek sora sújthatja **(250–252.)**. Ám a néphit szerint maga a kincsásás sem eleve veszélytelen, mert a kincs természetfeletti erők őrizete alatt áll, az ördög ül rajta egy hatalmas kígyó, fekete macska, cigánygyerek stb. képében **(253–258.)**. Az ősök tapasztalata alapján a falu határának egy-egy jelesebb helyszíne szintén mesés kincseket rejtő helyekké vált a népi képzeletben, ezek sorában a szalafői Pénzes-hegy, az óriszentszékeni Égésdomb a legnevezetesebb **(262–263.)**, valamint az a kotormányi kincses pince, amelynek mélyén a környékbeliek a törökök hét bivalybőrbe csomagolt aranyát, valamint háromszáz hektoliter óbort sejtenek **(264–266.)**.

Az, hogy az Órség hiedelmekben és hiedelemmondákban gazdag vidék, számos okra vezethető vissza, és alkalmasint az ott lakók protestáns volta e ténynek még ellene is hat, hiszen többnyire a katolikusok lakta, illetve egyes vegyes etnikumú tájegységek népe mondható általában babonásabb-

⁷² MOLDOVA György, 1974, 195.

nak. E látélet persze nem a jelenkori állapotokat rögzíti, még csak nem is jellemzően a kollektivizálás utáni évek viszonyait, mint inkább az akkori öregek emlékezetével elérhető 19–20. század fordulóját, illetve saját fiatalkoruk e tekintetben (is) organikusabb viszonyait. Moldova Györgytől már idéztünk néhány általa babonásabbnak mondott őrségi községet, és az írói szociográfiából is kitűnik, hogy még az 1970-es évek elején is léteztek e vidéken ún. hiedelemspecialisták (jósok, javasasszonyok, hiedelemtörténetek avatott tudói). Zömében az általuk elmondott esetek, folklóremlékek képezik az alapját a gyűjteményben közreadott hiedelemkorpusz 274 történetének.

Az előjelekben való hit sok tekintetben máig továbbélő tudati tényező, a középkori/középkor végi embernek pedig a mindennapjait határozta meg. Az őrségiek körében is ok-oksági viszony lehet a háborút megelőző égi jelek és a történelmi-társadalmi kataklizma bekövetkezése között (267–271.), és máig is létező az a képzet, hogy a háznál történt halálesetet is (272–273.) gyakran már jó előre jelzi valami szokatlan jel (a kutya szokatlan viselkedése, paranormális jelenségek). Egy őriszentpéteri adatközlő szerint az 1848-as szabadságharcot, Bosznia-Hercegovina okkupációját és az első világháborút kitörését egyaránt az üstökös jelezte előre (267.).

Míg a halál és a halottak bizonyára e tájon is elterjedt képzetköréről a rendelkezésre álló adatok csekély száma miatt csak korlátozott mértékben vonhatók le következtetések, az őrségi kísértet-hiedelemkör a maga intenzív változatosságában ítélnélhető meg. A jelzett intenzitás főként az Őrség táji karakteréből adódik: a szellős szeres településrend, a porták széléig terjeszkedő erdőségek e képzetek számára is kedvező terepet, „háterszágot” biztosítottak, olyan miliőt, amelyben egy falusi utcánál nagyobb valószínűsége volt arra az esti órákban úton lévőnek, hogy kapcsolatba kerüljön a transzcendenssel. Azzal a természetfeletti világgal, amely az adott esetben a különféle alakot öltő, bolyongó rossz lelkek feltűnésében öltött testet (280–293.).

A jellemző alakváltozások egyike az őrségi kísértet-hiedelmek legmarkánsabb megjelenési formája (altípusa) a gyertyás, amelynek létezésében kivált Kercaszomoron és Pankaszon hittek. A Göcsejben „tüzesember”-nek is mondott gyertyás⁷³ hiedelemköre egy olyan tájspecifikus folklóelem, amely a délnyugat-dunántúli részeken csak a muravidéki falvakban ilyen

⁷³ GÖNCZI Ferencz, 1914, 172.

gazdag.⁷⁴ Egy kercaszomori cigány adatközlő szerint a gyertyás meztelen, ember alakú szellem, amelynek minden ujja világít a sötétben,⁷⁵ mások inkább csak imitt-amott feltűnő határbeli fényjelenségként azonosították. Nem ártó szándékú hiedelemlény, legfeljebb csak az okozhat gondot, ha felül a saroglyába, mert attól megnehezedik a szekér **(305–306.)**, sőt, segítő jellegű tevékenységére is van őrségi adat: megmutatja a helyes utat az éjszaka eltévedt embernek, felfedi a rejtett kincs lelőhelyét az arra érdeme-seknek **(307–309.)**. E hiedelemszövegek valóság alapját e tájon (is) a ténylegesen is látott határbeli fényjelenségek szolgáltatták, ami a föld mélyén rejtőző gáz öngyulladására vezethető vissza.

A Nyugat-Dunántúl sokat emlegetett természetfeletti lénye az ördögi jegyekkel teljes lidérc is, amelynek általános őrségi megnevezése a ludvérc (Göcsejben lucfir, ludvirc, a Muravidéken lucfér néven ismeretes). Akárcsak Erdélyben, Moldvában és egyes partiumi részeken, a ludvérc a tárgyalt vidéken is tüzes rúd alakjában jár-kel az égen **(310–316.)**, a keleti magyar nyelvterület folklórájával azonban még szorosabb párhuzamot von a hiedelemkör néhány további eleme. Több őrségi településen is említést tettek a ludvérc ürülékéről, ami a rossz lélek éjjeli ottjártára emlékeztet **(321–322.)**, és csakis Kisrákoson arról, hogy a ludvérc elváltja a felügyelet nélkül hagyott újszülött gyermeket **(321–322.)**. A belső-erdélyi, székely és csángó ludérc-hiedelemkörrel a legszembetűnőbb hasonlóságot a ludvérc ördögseretői mivolta, s kivált e hiedelemmondák általánosan elterjedt volta adja: a múlt században még mély hittel és széleskörűen meséltek olyan esetekről, hogy a ludvérc a távol lévő házastárs, a hűtlenné vált kedves képében fiatal nőt/legényt/özvegyasszonyt látogat **(323–334.)**, beteggé gyötörve, halálra kínozva kiszemelt áldozatát, hacsak a ludvérc látogatásait meg nem gátolják, el nem hártják különféle mágikus rítusokkal **(335–336.)**.

Sok más vidékekhez hasonlóan a legtöbb hiedelemmonda az őrségi falvakban is a boszorkányokkal összefüggésben keletkezett. Az őrségi magyarok néphitében a boszorkány olyan, többnyire falubeli, természetfeletti képességekkel rendelkező személy, akinek a tevékenységi köre alapvetően a saját boldogulásának hathatósabb elősegítésére, valamint a mások ellen végzett károkozásra, mások megrontására irányul. A mások tejhasznának

⁷⁴ MAGYAR Zoltán, 2010, 154–158.

⁷⁵ MOLDOVA György, 1974, 262.

megszerzésén (355–364.), mások állatainak megrontásán (365–367.), haragosainak megbetegítésén (368–370.) kívül a boszorkány olyan ártó személy, aki mágikus képességei által megtorolja az őt ért sérelmeket (371–375.), megállásra készíti az úton járó szekeret (378–379.), saját nyomorék gyermekére cseréli ki a szép újszülötteket (376–377.), és él a szerelmi mágia, az oldás és kötés erejével (380–381.). A boszorkány ártó tevékenysége ellenében mozgósított mágikus praktikák igénybe vétele a hiedelemszövegek tanúsága szerint többnyire eredményre vezethet, feltéve, ha azt megfelelő módon, kellő időben hajtják végre, vagy hasonlóképpen természetfeletti erővel bíró személy segítségét veszik igénybe (384–396.).

Az őrségi boszorkány olyan átváltozni képes személy, akinek alakváltásai rendkívül nagy változatosságot mutatnak. Mint rontó személy megjelenhet különféle állatok (macska, kutya, ló, nyúl, kotlós, lepke), valamint tárgy (rokkakerék) formájában (343–354.) – ezek némelyike folklorisztikai kuriózum. Az őrségi falvakban nagyszámú szövegváltozatban jegyezték fel a boszorkányok multságáról szóló hagyományt; helyszíne éppúgy lehet az őrségi táj egy-egy frekventált helye, akár a Szala hídjá, egy régi pince, egy leégett malom, avagy a földrajzilag távolabbi Sághegy (399–406.). A boszorkány azonban mágikus képességei dacára sem sebezhetetlen, ebből adódik, hogy a költői formát öltött hiedelemmondákban több olyan eset is megörökített, melyek a rontó személy feletti diadalt ábrázolják. A boszorkány megpatkolásáról szóló közkeletű narratívumon (407–408.) kívül a Szentgyörgyvölgyi-patak völgyében a boszorkány mágikus lelövéséről is meséltek (az esetet a határ túloldalán fekvő goricskói falvakban jelölve meg: 409–410.), és az isteni igazságszolgáltatást hivatott illusztrálni az a hagyomány, amely a rontó személy temetésén tomboló ítéletidőt idézi fel (412–413.).

A folklórgyűjtők kizárólag a csörgöti malom mondajaként (Kisrákoson és Szaknyéron) akadtak rá a werwolf-hiedelmek legfigyelemreméltóbb őrségi hagyományára. E hagyomány szerint a molnár, maga is boszorkányos képességekkel bíró személy lévén, farkassá átváltozva járt fosztogatni a környező vidéket, míg nem az emberek, meg nem unva garázdálkodásait, lerombolták a malmot, s minthogy a molnárnak nem volt hová visszatérnie, s ezáltal visszaváltozása is lehetetlenné vált, a néphit szerint máig is ott kóborol farkas képében a vidéken (424–427.).

Több más vidékhez hasonlóan e tájon is a természetfeletti képesség aurájával ruháztak fel egyes pásztorokat a falubeli emberek. Közülük is kivált egy öreg jánosfai gulyásról maradtak fenn színes hiedelemtörténe-

tek: mágikus képessége birtokában állatokat gyógyított, rontást hártott el (430–432.). Míg azonban a pásztor egyértelműen pozitív, az őrségi falvakban is emlegetett garabonciás diák ambivalens személy. Hiedelemkörének fő elemei megegyeznek a más tájakon tapasztalttal: vándorként járja a vidéket és tejet kér táplálék gyanánt (434–436.), megjósolja a közelgő vihart (437.), és ahol nem szívesen fogadják, a viharfelhőket oda irányítja (436.). Kivált költői szépségű fabula a garabonciás háttaslováról, a sárkánykigyót megnyargaló garabonciásról szóló pankaszi és kisrákosi történet (438–440.), Pankaszon még lokalizálták is: a Csörötnek határában lévő Kígyós-tóhoz fűzve az esetet.⁷⁶

Az egyéb tudományosok sorában – részben a környékbeli malmok kapcsán – többen patkányküldő emberekről (445–447.), egy kondorfai ördögös kocsisról (444.), egy őrimagyaródsdi jövendölőről (453.), egy pankaszi gyógyítóról (454.) is említést tettek. A mágikus szolgáltatások iránti igényt jelzi, hogy az őrségiek három nevezetes jósasszonyt/tudóssasszonyt (őrségi megnevezéssel: javasasszonyt) is látogattak és emlegettek (448–452.): a zalai Reszneken, a hetési Radamoson, valamint Pankaszon egy bizonyos Berke Pálné Rozi néni személyében. A reszneki jósnő híre és vonzáskörzete még az országhatáron túlra is áttért: még a hetési Göntérházáról is látogatták a jövőjüket megtudakolni szándékozó emberek.⁷⁷

Az Őrség természeti adottságaiból is következik, hogy e tájegység a magyar nyelvterület kígyókról szóló történetekben egyik leggazdagabb vidéke. Mint mitikus állat része a mindennapoknak, és egyszersmind az emberi világra leselkedő sötét erők egyike. Míg azonban a gyerekekkel a tejet együtt fogyasztó, vagy a legelőn a tehenet megszopó kígyó hagyománya (458–461., 462–463.) a lehetséges hétköznapi reáliák világába vezet, a hiedelemkör meghatározó részét a démoni jegyekkel áthatott képzetek, a szokatlan és bizarr, az elhárítandó veszély narratív hagyományai képviselik a gyűjteményben. E mondák sorában szó esik füttyülő kígyóról (468–470.), tarajos kígyóról (471.), a kiváló gyógyszernek tartott kígyózsírról (474–476.) és a kígyók által a királyuk fejére fűjt drágakőről (472–473.). A viszonylag széleskörűen elterjedt, emberbe bűjt kígyóról szóló hiedelemtörténetek az őrségi folklórból is ismertek (464–467.), az emberre támadó, embereket is

⁷⁶ Göcseji példák alapján Gönczi Ferenc is utal e narratív típus ismeretére (GÖNCZI Ferenc, 1914, 175.).

⁷⁷ MAGYAR Zoltán, 2010, 184–185.

einyelő óriáskígyókról szóló népi elbeszélések azonban igazi kuriózumként és folklór reliktumként bukkantak fel **(477–487.)**. Az állatokat, embereket pusztító sárkánykígyóról, a szörnyeteg elpusztításáról szóló hiedelemmondák az őrségi népi epika talán leginkább figyelemre méltó darabjai a kötetben, mitikus aurájukat levetett, mégis drámai feszültséggel teljes mesék, lokalizálódott sárkányölő történetek, olyan folklórszövegek, melyeknek legfőbb érdekességét éppen mondai megfogalmazásuk adja.

A kígyón kívül még egy olyan szereplője van az őrségi folklórnak, amelyet hétköznapi állatként többé-kevésbé mitikus jelleggel ruháztak fel. Részben a valaha e tájon nagy számban tanyázó farkasok miatt alakult ki az őrségi építészet jellegzetes formája, a kerített udvar is.⁷⁸ A prédára leső vadállatok és a jószágait védő ember küzdelmében változó szerencsével folyó küzdelem sajátos színfoltját jelzi az a narratívum, amely – korántsem társtalan folklórhagyományként – a farkasok és a magyar ökör harcát eleveníti fel **(490–491.)**. Olykor azonban nem a gazdaság, hanem maga a pusztta lét is a küzdelem tárgyát képezhette, hiszen számos történet szól arról, hogy a kیهezett vadak az emberre is rátámadtak **(492–498.)**, és a megtámadottak pusztán gyors lovaiknak, saját leleményességüknek köszönhették, hogy életben maradtak.

A gyűjtemény utolsó fejezete mindazon népi elbeszéléseket veszi számba, melyek mögül kikopott a hiedelemháttér, illetve melyek éppen a hiedelmek ellenében, azok görbe tükréként jöttek létre. Így válik e történetekben ördöggé az őriszentpéteri kéményseprő **(508–509.)**, kísértő fejetlen lóvá egy elszabadult csikó **(506.)**, és garabonciás diákká az a nagyrákosi papot meglátogatni érkező fiatalember, aki könyvekkel a kezében a Pankaszon még korábban sosem látott biciklin gördül be a faluba **(510.)**. A tradicionális paraszti társadalom, a hagyományos falu letűnével ritkultak meg mára a hagyományosnak mondott hiedelmek is az Őrségben, átadva helyüket a pusztán szórakoztatási célból mesélt hiedelemellenes elbeszéléseknek, a modern mondák példája azonban arra figyelmeztet, hogy maga a műfaj még napjaink posztmodern korában is rendkívül életképes, mert bár az elbeszélt téma koronként változik, a titokzatosban, különlegesben, természetfelettiiben való hit az emberi lélekben, a teremtő képzeletben eredendő és örökletes.

* * *

⁷⁸ DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 68.

Az itt olvasható folklórgyűjtemény az őrségi mesék és mondák első monografikus igényű népköltészeti korpusza. Létrejöttéért mindenekelőtt azokat a néprajzkutatókat és önkéntes gyűjtőket illeti köszönet, akik e folklórszövegeket az utóbbi közel kétszáz év folyamán lejegyezték, megörökítették, többnyire a szájhagyományozott szellemi javak leletmentésének igényével. S köszönet mindazoknak, akik őseik: szüleik, nagyszüleik, a falubeli öregek nyomán tudatosan/öntudatlanul elmondták, tovább örökítették e történeteket, annak a 138 őrségi embernek, akiknek neve az elmondott folklórhagyomány közlőjeként szerepel a kötetben. Minthogy a gyűjtemény különböző korokban, eltérő gyűjtési móddal, szándékkal és technikával rögzített folklórszövegek tárháza, közzétételükben nem volt lehetséges egységes mintát követni. A szöveggondozás során mindazonáltal törekedtünk az egységes nyelvi megjelenítésre, lehetőség szerint megőrizve a tájnyelvi jellegzetességeket, a nyelvészetileg szöveghű leírástól azonban (néhány 19. századi lejegyzésű folklórszöveg kivételével) eltekintettünk az olvashatósság érdekében. A szöveggyűjtemény végén található jegyzetekben és a függeléként szereplő mutatókban azokat a településneveket szerepeltettük, melyeket a gyűjtők feltüntettek (függetlenül a község korábbi vagy éppen újabb kori közigazgatási beosztásától), az adatközlők biográfiai adatait pedig csak akkor adhattuk közre, ha a gyűjtők is lejegyezték őket. S noha a gyűjtemény több tucat kéziratosszázból és megannyi szerteszázból állt végül össze, őszintén reméljük, hogy az őrségi prózaepika e némiképp muzeális korpusza nem csupán rekonstruálni tudja e javarészt már letűnt hagyományokat, hanem mindazt az organikus élelenséget is vissza tudja adni, amely a terepen végzett mindenkori néprajzi gyűjtések legmélyebb sajátja.

NÉPMESÉK

Állatmesék

A nyúl fülbevalója

1. Összebarátkozott a róka meg a nyúl. Azt mondja a róka:
 - Pihenjünk le, aludjunk egyet!Pihentek, aludtak. Közben a róka ellopta a nyúl fülbevalóját. Fölébredtek.
 - Add vissza a fülbevalómat!
 - Nem loptam.A nyúl:
 - Elmegyek a tűzhöz, hogy gyújtsa föl a házatat!A tűz:
 - Nem érek rá, nem tudok elmenni.A nyúl:
 - Elmegyek a vízhez, hogy oltson el!A víz:
 - Nem érek rá!A nyúl:
 - Elmegyek a tehénekhez: igyák föl a vizet!A tehének:
 - Nem vagyunk szomjasok.A nyúl:
 - Elmegyek a farkashoz, hogy egye meg a tehenedet!

A farkasok meg éhesek voltak. Kaptak az alkalmon. Elindultak. Futott a farkas a tehén felé, a tehén a víz felé, a víz a tűz felé, a tűz a róka háza felé. Akkor a róka elkiáltotta magát:

- Csendesség, békesség! Visszaadom a nyúlkomának a fülbevalót!
(Kercaszomor)

Tündérmesék

Mirkó királyfi

2. Vótak tatárok és vót egy Mirkó királfi, aki nem fét a tatároktú. És akkó az a tatár má hét mérföldre megtudta, hogy gyün haza. Mirkó királfi eléállott, aszonta, ű attól nem fél.

- Fiam, félj tüle, mer az meg fog téged ölni!

Már hét mérföldrű a buzogányát oda dobta abba a várba, amelligbe a Mirkó királfi vót. Ez nem ejedett meg tüle. Az lóháton gyütt és annyira vágatott azonn a táltoson, mer táltosnak nevezték azt, a táltos paripán annyira gyütt, hogy má mikó közeledett, mozgott az egész föld. És Mirko királfi ollan bátor vót, de annyira bátor vót, hogy nem ejett meg. Kapta a buzogányt, ami buzogányt odadobott, visszadobta a buzogányt, és a buzogányt ahogy visszadobta, még akkor a tatár megfogta, még visszadobta, mégin csak visszadobta. Odaért, akkó elebe állott. A tatár erőzs volt, de Mirkó királyfi se vót gyöngé, az vett valami orvosságot, valami kis üvegbe magának, és héccer annyi ereje lett annak a királyfinak, mind a tatárnak.

- No gyere, majd birkóznunk egyet!

Összefogódkodtak, birkózni kezdtek, a tatár megfogta a Mirkó királfit, belevágta úgy a földbe, hogy belesüppett a földbe térdig. Akkó a Mirkó királfi megkapta a tatárt, oszt úgy vágta bele, hogy az derékgig sült. Nahát akkó a tatár kiugrott, megkapta Mirkó királfit. Mirkó királfi meg nyakig esett a földbe, annyira vágta oda. Az kiugrott, megkapta a tatárt, oszt úgy vágta a földbe, hogy az elsülttel teljesen. No oszt aztán itt lett a vége, megnyerte Mirkó, s a királság az üvé lett, mer megvette azt a királságot a tatártu. Ez való igaz, nem is mese. (Domonkosfa)

Gábor és Julinka

3. Volt egyszer egy király. Amikor el kellett mennie verekedésre, háborúba, mindenét felírta, amit otthon hagyott. Azt azonban nem tudta, hogy a felesége másállapotban van. Olyan sokáig volt távol, hogy azalatt egy gyönyörűségesen szép fia született. A felesége nem tudta megizenni neki, hogy gyereke van otthon.

Hazafelé menet megszomjazott. Leszállott egy kútnál a lóról, hogy igyék. Amint a víz fölé hajolt, megfogta a szakállát egy ember, és nem akarta elereszteni. Azt mondta, hogy addig nem ereszti el, míg oda nem ígéri neki azt, amiről nem tud a háznál. A király gondolkozott erősen, hogy mi lehet az, amiről ő nem tud, de nem jött rá, és utoljára azt mondta:

– Jól van, odaadom!

Erre az ember eleresztette a király szakállát és mindketten hazamentek. Mikor a király benyitott a házába és meglátta a játszó gyereket, eszébe jutott, hogy ez a gyerek az, amiről ő nem tudott, és roppantul megbúsult. Azt gondolta magában, hogy hiába jön majd az az ember, nem adja oda neki.

Két-három nap múlva jön az ember a gyerekért. A király fogott egy cigánygyereket, beletette egy zsákba és odaadta az embernek, aki maga az ördög volt. Az vállára vette a zsákot és elment vele. Amikor egy kútnál volt, megszomjazott és letette a zsákot. A gyerek a zsákból kiabált, hogy szomjas. Kinyitotta a zsák száját, és amikor meglátta, hogy cigány, megverte.

Az ördög visszavitte a cigánygyereket a királynak és azt mondta, hogy három nap múlva eljön a király fiáért. A király újra egy cigánygyereket ad az ördögnek. Az ördög el is viszi, de mikor a kútnál vannak, a gyerek vizet kér. Az ördög megint észreveszi, hogy cigány és jól elveri.

A király nagyon elbúsult, amikor látta, hogy nincs mentség és oda kell adnia a gyereket. Szomorúan adta oda szép kicsi fiát, és az ördög vidáman vitte el a pokolba. Gondosan felnevelte hasonló korú leányával, Julinkával együtt, s a lány nagyon megszerette a fiút, akit még elvitele előtt a templomban Gábornak kereszteltek.

Azt mondja egyszer az öregasszony az ördögnek:

– Hallod-e, te apjuk! Tudod-e, hogy Gábor mivel kérkedett? Hogy abból az asztagból a búzát mind kiszemeli a csűr földjére, csak éppen fel kell merni, és az asztag mégis egészben marad.

Akkor behívta az ördög Gábort és azt mondta neki:

– Hallod-e, te Gábor, azt mondja az anyjuk, avval kérkedtél, hogy holnap a búzát mind kiszemeled, csak hogy felmérjük.

– Aki szabad, mondhat, amit akar, de ez éppenséggel lehetetlen dolog! – mondta Gábor.

De az ördög azt mondta:

– Ha meg nem lesz, akkor a lábad ott lesz, ahol a fejed, és a fejed ott lesz, ahol a lábad!

Gábor nagyon elbúsulta magát és kiment. Meglátta őt Julinka és odament hozzá.

– Miért búsulsz, miért bánkódsz? – kérdezte.

– Hogyne búsulnék, hogyne bánkódnék. Hallgasd csak, mit mondott apád!

– Ha csak ez a baj, akkor ne búsulj! – mondta a lány. – Mert úgy lesz, ahogyan a Jóisten akarja.

Julinka tudott annyit, hogy kettőt-hármat füttyentett, és amennyi egér volt a világon, mind odagyűlt. Mind kiszemelték a búzát és a csűr földjére hordták. Csupán a felmérés volt hátra.

Még jobban megharagudott a vénasszony Gáborra, és más este azt mondta a párjának:

– Hallod-e, apjuk, mit mondott Gábor! Hogy egy szőlőhegyet ültet reggelig, délre meg is érik a szőlő, hogy egyenek belőle.

Behívta az ördög Gábort és azt mondja neki:

– Hallom, Gábor fiam, mivel kérkedtél!

Mérgesen mondja neki Gábor:

– Ki mit akar, szabad néki mondani! Én azonban még nem is láttam szőlőhegyet, nemhogy ültessek!

– Ha nem lesz meg holnapra, megöllek! – mondta neki az ördög.

Kiment Gábor és sírt keservesen. Kiment utána Julinka és kérdezte:

– Miért sírsz, Gábor, lelkem?

– Hogyne sírnék, mikor nézd, mivel árult be anyád apádnak!?

– Ne búsulj, semmit, mert úgy lesz minden, ahogyan a Jóisten akarja!

Julinka kettőt-hármat füttyentett, és annyi ördög gyűlt össze, amennyi fűszál van a nagyréten. Megmutatta nekik a hegyet és megparancsolta, hogy reggelig ültessék be. Mindnyájan dolgozni kezdtek, és ki ásott, ki szőlőt ültetett, ki kapálta, ki levelezte. Délre meg is ért, hoztak haza, ettek belőle.

Még erősebben megharagudott a vénasszony, hogy nem tudta elpusztítani Gábort. Másik este azt mondta:

– Hallod-e, apjuk! Mivel kérkedett Gábor! Azt mondta, hogy a ménesben van egy szürke ménlő, úgy meglovagolja, hogy véres hab szakad le róla.

Újra behívja az ördög Gábort és azt mondja:

– Hallod-e, Gábor, mivel kérkedtél megint? Hogy a ménesben van egy szürke ménlő és úgy megjárátod, hogy véres hab szakad le róla.

– Mindenkinek szabad mondani, amit akar, de én nem mondtam!

– Ha nem lesz minden úgy, ahogy mondtam, megöllek! – üvöltött az ördög.

Gábor pedig kiment és sírt, sírt, sírt. Kiment Julinka is és kérdezte, hogy mi baja.

– Hogyne sírnék, mikor el akar pusztítani az a jó anyád! – így szólt Gábor.

– Hagyd el, ne sírj, mert minden úgy lesz, ahogy a Jóisten akarja! – vigasztalta Julinka. – Megjárátod azt is, de ez a ménlő nem ló, hanem az én apám! Nesze ez a kantár, mikor jön a keresztútban, vágd fejbe, ülj fel reája, jártasd meg jól, míg ki nem dől alólad!

Kiment Gábor a keresztútra és jött a ménes. Jött is feléje egy szürke ménlő. Gábor úgy ráütött, hogy megroggyant a ló térde, és így Gábor könnyen felugrott reá és úgy jártatta, hogy kidőlt alóla.

Még jobban megharagudott a vénasszony Gáborra és újra beárulta:

– Hallod-e, apjuk, mivel kérkedett Gábor! Hogy a ménesben van egy szürke kanca és úgy megjárátja, hogy kidől alóla.

Az ördög megint behívátja és megparancsolja, hogy jártassa meg a kancát. Gábor sírva panaszolja Julinkának, aki így szól:

– Hej, jártatni azt is megjárthatnád igen könnyen, de nagyot vétkeznél, mert az az én anyám. Gyere, menjünk el inkább a te apádhoz és a te anyádhoz!

Elkészültek és el is indultak, de Julinka egy csepp vért pöccintett a párnájára, az ágyba és a küszöbre. Reggel, amikor anyja keltegette, ezek feleltek helyette.

Közben egészen megvirradt. Akkor vette csak észre a vénasszony, hogy Julinka és Gábor sehol sincsenek. Azt mondja a vénasszony az ördögnek:

– Hallod-e, te ember, megmondtam ugye, hogy magyar fiút ne hoz a házamhoz, mert megeszi a fejedet! Előkerítsd menten, mert én eszem meg a fejedet!

Egyszer azt mondja Julinka Gábornak:

- Nézz hátra, Gábor lelkem! Jaj, mi süti a hátamat?
- Jön egy sárkány, hét singnyire okádja magából a tüzet!
- Nem sárkány az, hanem a bátyám! – mondja Julinka. – Nesze ez a keszkenő, dobd le! Ebből a keszkenőből kápolna lesz, belőled meg egy barát, rossz könyvvel a kezében.

Úgy is lett. Megérkezett a kápolnához a sárkány és kérdi:

- Hallod-e barát, nem láttál elmenni errefelé egy leányt egy legény-nyel?
- Láttam én, amikor ezt a kápolnát építették – mondta a barát reszkető hangon.

A kápolna oly rozzant volt, hogy oldaláról lehullott a vakolat, tetején a fazsindely zöldellett a régiségétől. „Ez valami régi dolog!” – gondolta a sárkány és eredmény nélkül tért vissza.

- Nem érted utol őket? – kérdezte a vénasszony.
- Egy lelket sem találtam, egy lelket sem láttam. Csak egy kápolnát, a falai omlottak, tetején a zsindelyek elkorhadóban voltak. Láttam benne egy barátot és megkérdeztem, hogy látott-e errefelé menni egy leányt egy legény-nyel? Azt mondta a barát, hogy egy leányt egy legény-nyel csupán akkor látott, amikor a kápolnát építették.

Azt mondja a vénasszony:

- Hallod-e, számár: az a kápolna a testvéred volt, a barát meg Gábor! Most már az urát küldte a fiatalok után:
- Menj el, vén tolvaj, neked utol kell érni őket! Ha vissza nem hozod őket, megöllek!

El is indult az öreg ördög. Egyszer azt mondja Julinka Gábornak:

- Nézz hátra, mert süti valami a hátamat!

Azt mondja Gábor:

- Mőgöttünk jön egy sárkány, hétsingnyire okádja a tüzet. Egyik álla a földet éri, másik az eget.
- Nem sárkány az, Gáborkám – mondja Julinka –, hanem az én apám. Mindjárt elnyel bennünket, ha megfoghat!

Julinka egy ecsetet adott Gábornak, hogy dobja le. Sűrű erdő lett belőle, Gáborból pedig egy vén hajtó egy rossz baltával a kezében egy fa alatt. Mikor megérkezett hozzá az öreg ördög, megkérdezte:

- Hallod-e, jóember, nem láttál itt elmenni egy leányt meg egy legény-nyel?

– De bizony láttam! – mondta a hajtó. – Amikor ezt az erdőt ültették, akkor mentek erre felé!

– Ó, de régen lehetett! – gondolta az ördög és alaposan átkutatta az erdőt. Olyan sűrű volt, hogy sehol sem mehettek rajta keresztül. Reggeltől estig kószált benne, de sehol sem volt senki. Szomorúan tért haza.

– Hát nem találtad meg sehol őket? – kérdezte a vénasszony.

– Nem bizony – felelte az ördög. – Találtam egy sűrű erdőt. Reggeltől estig jártam benne, de olyan sűrű volt, hogy abban nem lehetek.

– Ej, ej, vén tolvaj! – kiabált a vénasszony. – Az az erdő volt a lányod, a hajtó meg Gábor!

Haragjában rögtön megölte a vén ördögöt és elindult haragosan a fiatalok után. Azt mondja egyszer Julinka:

– Nézz hátra, Gábor lelkem, jaj, nagyon süti valami a hátam!

– Hej, lelkem Julinkám, itt jön egy sárkány! Úgy okádja a kék lángot, hogy az eget és a földet beborítja a kék láng. Mihelyt elér, minket is elnyel!

– Nesze, Gábor, ez a gyűrű! Dobd le és egy feneketlen tó lesz belőle! Belőlem egy réce lesz, belőled egy gácsér, de úgy igyekezz, hogy mindig arra menj, amerre én, akkor nem tud elkapni bennünket! Anyám mindig csapkod majd utánunk, és abban az órában megöl mindkettőnket, amint sikerül elkapnia!

Úgy is lett. A vénasszony reggeltől estig csapkodott, mégsem tudta elkapni a fiatalokat. Estére nagyon megharagudott. Kigombolta a ruháját és csapkodta a két mellét, úgy átkozta meg Julinkát:

– Úgy verjen meg az Isten téged, Julinkám, ahogyan elfelejtetted az én anyai mellemet!

Akkor visszatért, elment haza. Julinka és Gábor kecskebukát vetettek. Eltűnt a tó, Julinkából szép leány, Gáborból pedig szép legény lett. Útnak indultak és elmentek hazáig. Mikor közeledtek Gábor szüleinek házához, azt mondta Gábor:

– Kedves Julinkám, maradj itt a majorházban, én jelentem apámnak a palotában, hogy hazajöttem! Aztán eljövünk és téged is a palotába viszlek. Addig öltözz fel szépen és mulass egy kicsit!

Gábor bejelentette apjának, hogyan szabadult meg. A sok beszéd közben úgy elfeledkezett Julinkáról, mintha sohasem ismerte volna. Örültek nagyon, hogy megkerült a fiuk és mindjárt arra gondoltak, hogy meg kell házasítani. Amint a lakodalom folyt, két úrfi elsétált a major felé, és itt találkoztak a

gyönyörűséges szép leánnyal és elkezdtek vele beszélgetni. Ők bizony el is felejtették, hogy felmenjenek az ebédre. Úgy eldiskuráltak Julinkával, hogy csak késő délután gondoltak arra, hogy Julinkát is magukkal viszik.

Ott mindenki elbámult a gyönyörű leányon és kedvesen eldiskuráltak vele. Egyszer Julinka engedelmet kért, hogy egy tréfát mutasson az egész gyülekezetnek. Meg is kapta az engedelmet. Mindenki elhallgatott és nézett, hogy lássák, mi lesz belőle.

Hát kivett egy iskatulát a zsebéből és kirepített belőle két arany galambot arany tollakkal. Kivett egy aranyvesszőt is és a galambok felé csapott incselkedve, mert a galambok az asztalon szökdécselve mindig csókolóztak.

– Hess, hess, ne csókolózzatok, mint Gábor Julinkával! – mondta.

Ekkor Gábor az egész nép előtt elmondta, hogyan segítette őt Julinka. Hogy szabadította meg ezer veszélyen át és hogyan hozta haza. Azt is elmondta, hogyan felejtette el Julinkát a vénasszony átkozódásának hatására. Az egész gyülekezet helybenhagyta azt, hogy tulajdonképpen Julinka a Gábor felesége, és a menyasszonyt hintóba tették és visszavitték apjához-anyjához. Julinka és Gábor pedig még sokáig éltek boldogságban, egészségben, népük örömeire. Ma is élnek, ha meg nem haltak! (Szalafő)

Az egérré változtatott királylány

4. Vót ece e kirá. Annak a kirának vót e szeípséges szeíp liányo. Eszt a liánt a szomszid kirának a fija is eakarta venyi, meg osztá e varázslu is kérte. De a lián a varázsluhu nem akart hozzájo mennyi, azér a varázslu ummeg haragudott rájjo, hogy egériri változtatta. Na isze lett ere siás-riás, de hát nem hasznát semicse. Asse tutta a kirá, ho micsinyállon bánatábo.

Hát az a picipet kis egiér ott jáccogatott a zudvaron. Meglátto á neszt e szarka a fáru. Na csak e köllött. Odaröppent gyorsan, osztá má be is kapta a zegeret. De ujjó lakott vele, ho csak na, fère is üt egyik ágro, ho bócoroggyon ott egyet. Hanem meglátto eszt e macska, na csak e köllött. Femászott a fáro, mekkapta a szarkát, meg meg is ette e nyeletre. Hanem ere meg ollan szomítt lett, hogy e köllött neki mennyi a patakba vizet innya. Hát miko ott laffula a vizet a nyevive, u megijett, ho majnem belebingyeredett a vízbe. Mégpeig azér, mert a vízbe meglátta, hogy a háto mögött e medve van. Hanem a macskának még nyángatnyi se vót ideje, mer má a medve be is kapta. Ez a medve meg a varázslunak a kutyjájo vót, osztá medvealakba szokott ere-ara járkányi. A varázslotnak meg ippeg a vót a kuccsa, hogy a

királián csak akko változzon vissza, ha a varázslu kutyájának a fülibe belefüttyentenek, miko a medve alaktyábo mászkál.

A szomszid kirának a fija meg éppenségesen akko ment vadásznyi. Hát miko megláttyo a medvit, kaptya ám a puskát osztá rádörrent. A medve csak fefordut, mer fejbetaláto. Akko odaszalatt gyorsan, belefüttyentett a fülibe, hát valami köserves riást hall. Elükapta a késit, osztá femecette a medve hasát. Hanem mi vót benn? E macska ugrott kü belüllö. E is futott vóna, de hirtelenségibe mekkapta a farkát. Annak a hasát is femecette, abbu meg küröppent a szarka. Talá e is röpüt vóna, de még ideibe mekkapta a farkát, osztá neki fogta a na kést annak is. Hát – Teremtüm – miko végigszántotta a szarka hasát a na késse, csak külépett an belüllö a szép királián. Akko sziépen hazavitte, osztá mingyá e is vette felesignek. (Örség)

A halott szerető

5. Egy lány férjhez akart menni: volt is szeretője, de az katona volt. Igaz volt-e vagy se, de nagyon szeretett volna férjhez menni. Volt egy öreg keresztanyja. Az azt mondta neki, hogy hozzon a temetőből emberkoponyát és főzzön benne köleskását, akkor megjelenik neki a szeretője.

Így is történt. Amint főzi, bemegy a házba egy fiatal fiú és megcsókolja. Kéri a lányt, hogy készülődjön és menjen vele. Szedje össze a ruháját.

Szép holdvilágos este volt. Amint mentek, a fiú egyre mondta:

– Holt viszi holtat holdvilágon. Kedves rózsám, nem félsz?

– Hát hogy félnék, te is itt vagy! – mondja a leány.

Odamennek a sírhoz. Az nyitva van.

– Menj le, rózsám, a sírba! – mondja a fiú.

– Te jobban tudod a járást, te menj le előbb! – válaszolja a leány; már akkor nagyon félt.

– Na gyere utánam! – mondta a fiú.

A leány beledobta a köténye szélét, megoldotta a madzagját és futni kezdett. A kötényét is otthagya. Nem nézett hátra, mert tudta, hogy jön utána a fiú. A lány szaladt és bement olyan helyre, ahol éppen verrasztottak. A fiú is odaér, benéz az ablakon, éppen énekelnek.

– Pajtás, add ki azt az élőt, aki bement!

A halott felkelt, de nem adhatta ki, mert a lány meghalt. Erre visszafeküdt. A halott fiú lovon nyargalt, de az is halott volt. (Öriszentpéter)

Az ördögszerető

6. Volt régen fonó, az összes fiatalság odajárt szórakozni, azok is, akik nem fontak. Fonás után tánc is fordult, cigányok muzsikáltak. Volt ott egy leány, akinek nem volt udvarlója, őt nem hívta senki táncolni. Szegény leány azt mondta:

– Bárcsak lenne nekem is udvarlóm, nem bánám, ha az ördög lenne is az!

Másik este megkezdődik a tánc. Egyszer csak egy fiatalember odalép a leány elejbe és felkéri táncolni. Mikor táncolnak, akkor veszi észre a leány, hogy a legénynek egyik lábán patkó van és hogy kerek a lába feje, mint a lóé. A leány meghökken és nem akar vele tovább táncolni. Azt mondja erre az ördög, merthogy az ördög volt az a legény:

– Amennyiben nem nyugszol bele, három napon belül meg fog halni apád, anyád, minden testvéred és te is! De akkor is tönkreteszlek: ajtóban állok, ajtó ki nem ereszt, úton járok, út el nem enged, temetőben sétálok, temető be nem temet!

Meg is haltak mind. Harmadik napra halt meg a leány. Erre ment a boszorkányasszony és azt mondta:

– Ha azt akarják, hogy az ördög hozzá ne férkezhesen a lányhoz, akkor úgy temessék el, hogy ajtón se vigyék át, ajtón is kivigyék, úton se vigyék, út nélkül se vigyék, temetőben se vigyék, temetőben is vigyék, temetőbe temessék, de temetőbe se temessék.

Azt azonban nem mondta meg, hogy hogyan. Úgy határoztak azért, hogy kiássák a tópot, és a tóp alatt húzták ki a koporsót. Aztán a sáncean vitték, mégpedig úgy, hogy keresztben és nem hosszában fogták a koporsót, hogy úton is legyen, meg azon kívül is. A temetőben is úgy vitték, hogy a koporsó temetőben is volt meg kívülről is volt, mert a temető megyéjén vitték. Úgy is temették el, hogy a sír temetőben is legyen, meg mégse ott legyen; a temető megyéjére temették a lányt.

Akkor jön az ördög. Megüti botjával az ajtót és kérdezi:

– Víttek-e ki rajtad máma dögöt?

Azt feleli az ajtó:

– Nem.

Megüti az ördög a botjával az utat:

– Víttek-e rajtad máma dögöt?

Az út így felel:

– Nem.

Megüti az ördög a temetőkaput:

– Vittek-e rajtad áti máma dögöt?

A temetőkapu is azt mondta:

– Nem.

Az ördög a temetőt is megkérdezi:

– Temettek-e beléd máma dögöt?

A temető is azt mondta:

– Nem.

Csodálkozik az ördög, hogy minden csak azt mondja, hogy: nem. Szemlél: hová lett a lány? Járja a temetőt és megtalálja az új sírt, a leány sírját a temető megyéjén. Azt mondja erre az ördög:

– Kijátszottatok! Több eszetek van, mint nekem.

Mert az ördög nem fért a holttesthez. (Kercaszomor)

Novellamesék

Az okos leány

7. Vót eccer egy okos leán, ehó eccer kérők gyöttek.

– Hun van apád, hugom? – szólittyák meg a kérők.

– A tennapi rössöket igazittya bé (= a tegnap kihéberezett hordókat tölti meg) – mongya a leán.

– Hát az anyád mi csinál?

– A még a tavali örömét sirattya (= most fekszik gyermekágyban).

– Hát te mécecesz, hugom? (= mit csinálsz, mit mívelsz?)

– Én fe s allát főzők (= fel s alá-t = babot; arra céloz, midőn ti. forrás közben a bab fel s alá forog a fazékban).

Erre a kérők aszonták:

– No jó van, hugom, te okos leán vagy, maj megmongyuk a legénnek, hogy mit feleté.

A leán ere naon megörüt, asztán örömébe e vég vásznot adott a kérőknek, hogy a legénnek vigyék e ajándikba. De még a késők ott késtek, a leán eccer csak eposszantya magát! No iszen a kérőknek se köllött több; hanem mingyá naon legorombították a leánt, hogy mér csunyákodott; maj megmongyák a legénnek is, hogy haggya ott a faképné. Avve osztán ementek.

A leán peig naon busút, hogy mos nem köll a legénnek; az ev vég vásznot is sajnáta, hogy mos kárba vész. Ekkor egyet gondót és avve fokta magát efutott a kérők után; mikor osztán elérte őket, aszonta nekik:

– Ugyan édes bátyáimak, a varótűmet a vászon köszt felejtettem, hagy keressem meg.

Mikor osztán a vásznot odatták neki, a leán aszonta nekik:

– Csak mennyen ketek haza, tarcsák meg a vőleginyüket, én meg vissza viszem a vásznomat. Mennyenek oda kérőbe, a hun étlen száj, meg fíngatlan segget talának!

Az okos leán osztán örökös pártába maratt, mive eccer annyira ehibászta a dógot. Talán még most is él, ha meg nem hoat! (Őrség)

8. Történt egyszer a Battyányiak idejében Szalafőn, hogy három vizzáki legény egy vasárnapi napon eljött leánykérőbe. Hát még nem éppen megkérni, hanem inkább megnézni akarták azt a leányt, akinek a híre idehozta őket. Korán reggel jöttek, nem volt otthon más, csak a leány. Mikor meglátta a vizzáki legényeket, mindjárt tudta, hogy miért jönnek, mert szépen ki voltak öltözve. Nagyot sikított, aztán azt mondta:

– Jaj de kár, hogy nincsen füle a házunknak!

Néztek a legények, hogy mit kiabál, mit sikítózik a lány.

– Jaj, jaj, jaj! – jajgatott a lány.

– Mi baj van, Eszti, miért jajgatsz? – kérdezte tőle az egyik legény.

– Nagy bajban vagyunk, mert elment az apám vadászni, aztán amit fogott, azt hazahozta! Hát ez a baj, ezért jajgatok – mondta a szalafői lány.

– Ne jajgass, Eszti, nincs azért semmi baj. Mondd csak, hol van az anyád? Azzal is beszélhetünk talán? – kérdezgette a legény a szörnyen jajgató leányt.

– Menjenek csak be a szobába, ott fekszik az anyám – mondta a leány. – De ne ijedjenek meg tőle, mert a tavalyi örömit siratja!

Sehogyan sem értették a vizzákiak, hogy mit mond nekik a lány. Nem tudták, hogy miért nem veszi be a fülök a szót, aztán csak álldogáltak az udvaron. Egyszer csak előkerült az Eszti apja, alighanem a Siposok Ference volt. Vele már nem volt bajuk, mert a szentpéteri vásárban találkoztak már vele, ott beszéltek meg, hogy eljönnek megnézni a lányát. Látták, hogy erős lány, szép lány, mindig dolgozik, járkál-fordul, ezért megkérdezték:

– Mit ad vele, Ferenc bácsi, ha elvisszük?

– Nem kap mást az Eszti, csak egy tulipányos ládát meg egy türet vász-
nat! – mondta a gazda.

Nagyot néztek erre a vizzákiak, mert ebből tudták meg, hogy a gazda
nem nemesember. A szalafőiek még Árpád apánkkal jöttek ide, tőlük kap-
ták a nemességet. Mind katonák voltak, itt védték a határt a németsegiek
ellen. Fönn laktak a dombokon, kis tornyokat építettek, aztán figyelték
az utakat, az erdők szélét, milyen emberek jönnek-mennek az országba.
Mindegyiknek volt fegyvere, katonaruhája. Őrállónak a lánya is nemesnek
számított, finom holmiba járt, nem vászonruhába. Urizáltak, pompáztak,
aztán elszegényedtek. De ha szegények voltak is, megvolt a rangjuk. Azért
akadt köztük olyan is, aki később keveredett közéjük. Hát a Siposok is ilye-
nek voltak, idekeveredett zsellérek.

– Hát akkor nem visszük el a lányát! – mondták a vizzáki leánynézők. –
Mi nemesek vagyunk, aztán tartjuk a rangot!

– Isten éltesse magukat! Azért nem haragszunk meg egymásra! – mon-
da a gazda.

– Hanem ide figyeljen! Azt mondja meg nekünk, hogy miket mondott
nekünk a lánya, mert nem értettük – mondta az egyik vizzáki legény.

– Hát maguk nem értenek magyarul? Magyar lány az javából, ha a
rangjuknak nem felel meg, azért fel van vágva a nyelve, beszél az, ha kér-
dik! – mondta a szalafői ember.

– Hát amikor megjöttünk, azt mondta, hogy „kár, hogy a házunknak
füle nincsen!” Ezt nem tudjuk megérteni – mondták a legények.

– Hát ezen aztán nincsen mit meg nem érteni – mondta a szalafői lány
apja. – Hát csak azt mondta, hogy nincsen kutyánk, a múlt héten agyon-
tiporták a lovak. Ha kutyánk lett volna, ugatott volna, aztán nem érte volna
váratlanul, hogy maguk betoppantak az udvarra. Ha kutya nincsen a ház-
ban, nincs a háznak füle!

– Köszönjük, ezzel is okosabbak lettünk. Hanem azt mondja meg, mit
mondott evvel a lánya: „Apám elment vadászni, aztán amit megfogott, azt
eldobta, amit meg nem fogott meg, azt meg hazahozta!”

– Nem mentem én messzire, ott voltam a telek végiben, aztán levet-
tem az ingemet és bolhászkoztam. Amit megfogtam, eldobtam. Amit pedig
nem tudtam megfogni, azt hazahoztam, mit tudtam volna mást tenni, mikor
megláttam magukat!

– Így már ezt is értjük. Hanem azt mondja meg, hogy miért siratja a fe-
lesége a tavalyi örömét? – kérdezték tovább a legények.

– Mert nemrégén babázott le, aztán még nem kelhet fel az ágyból! – nevetett a szalafői ember.

– Ejnye, a hét nemjóját maguknak! Ilyen csavarosan jár minden szalafői ember esze? – kérdezte az egyik viszáki legény.

– Csak a szegényebbje ilyen, mert a nemeseknek a hátulsó fertályukon van az eszük – mondta nevetve a szalafői ember.

Nagyot néztek erre a viszákiak, de azért szó nélkül elkotródtak. Azóta haragszanak egymásra a szalafőiek meg a viszákiak. Ha a vásárban, a kocsmában összekerülnek, rövidesen összeverekednek. (Őriszentpéter)

A jó tanács

9. Ecczer három úr ement utaznyi. Mentek, mendegétek; hát mire beakomodott, beleérték egy sűrű erdőbe, ott osztán ebolondutak. Ecczer csak egy világot láttok messzirű; hát osztán csak arafelé tartottak; mire odaértek, hát egy öreg ember kigyótt elejbe a hajléekbu; ettű osztán éjeli szállást kéertek. Az öreg ember aszongya nekik:

– Hiszen jó van, szállást adok, de magam is vendégeket várok écczakára.

A három utas kéerdeszte, hogy:

– Micsoda vendégeket vár?

Az öreg ember aszt feleli:

– Három fijam van, azokat várom; egy rablu, egy gyilkos, meg egy léekvesztő; ha ezekke mek tunnak fényi, akkor hát itt marathatnak.

A háro úr ere esszünéezett, osztán magukba tanakottak, maraggyanak-e, vagy-se? Végre mégis étökékék magukba, hogy megmarannak. A min bémennnek a hajléekba, hát láttyák, hogy tizenkét emberre van terietfe az aszta. Akkor nagyon mekhökkentek, osztán csak várták, hogy mi lesz ebbű.

Hát ecczer csak megállott az udvaron három hintu, osztán külépett belölle három széep uri ember. Ezek vótak az öreg embernek három fijaji. Azután nem sokára vacsoráznyi kesztek. Hát csak ettek-ittak, még beszégettek szépen úgy ééfé tájig. Akkor az öreg embernek eggyik fija valamiképpen ugy esszűbojtotta a három utast, hogy azok szerén ekesztek egymás köszt pörűnyi, hogy majnem má hajba kaptak. Addig-addig csingátok, hogy utójára ugy esszükomlottak, hogy egymást rendessen erakták. Akkor az, a ki eggyüveszesztette őket, aszongya nekik, hogy igasságot tesz kösztük, ha füzetnek neki tisz pöngöt.

Mit vót mit tenni, a háro utas megatta neki a pénszt, hogy eggyesicsse esse őket. Ez osztán meg is lett. De ekkor meg elüállott a másik fija az öregnek, és aszongya, hogy ő meg meggyógyéttya őket tísz pengőér. Eszt is csak meg-megatták nagy nehezen. E meg osztán adott nekik valami innya való dühüs medeczinát.

Mikor má ez is megvót, akkor az öregnek az a harmadik fija, a ki eddig csak haagatott, e kezd nad döczögössen nevetni és aszongya nekik:

– No, tik hát megjártatok a bolongyát; két bátyáimok tikteket széepen feütettek, kifigurásztok; az eggyik készakarva esszübojtott benneteket, a másik meg orosság helett nertebulát [maszlagos nadragulya] adott innya, osztán még drágán meg is fizettétek.

Erre a három utas e kezdett nad dühüssen káromkonnyi; szitták az ár-gyiliussát, teremburáját, meg a rézangyalát, ugy hogy majnem a lölküket evesztették a nagy förtelmes éktelen káromkoddásba. Utójára az álom enyomta őket, és ide-oda edüledesztek.

Mikor másnap feébrettek, a Nap má jó magossan vót, fájt minden csontyuk, meg szedölgött a fejük; a három fjunak meg se hire, se hamma nem vót má. Az öreg ember akkor aszongya nekik:

– Nám megmontam az este az igazat; az eggyik fijam *fiskáris*, ez rabol; a másik meg *doktor*, ez gyilkul; emes meg lélekvesztő, a *barát*. Az eggyik esszübojtott, a másik bolondéttót adott, a harmadik meg künevetett benneteket, meg szerén káromkottatott veletek. Nám, megmontam elüre. Mos hát adok egy jó tanácsot az utra: lölködet a papra, életedet a doktorra, erszényedet a fiskárisra ne bizd!

Ha eszt a jó tanácsot megtartották, tán még most is ének, ha eddig meg nem haatak. (Szalafő)

A kanász

10. Egyszer volt egy király, annak volt egy leánya. Aztán azt a leányt már sokan kérték királyfiak, de az apja nem adta egynek se neki. Azt mondta, olyannak adja neki, aki meg tudja mondani, hogy az ő leányának milyen bőrből van a cipője. Ott volt egy kanász, az nevelt olyan tetűt, hogy egy pár cipő kitelt belőle. Ott volt sok királyfiak, megnézték mindenféleképp, mindenféle bőrt elszámítottak, nem találták ki. Jól van. Ott mindjárt a közeletből volt megint egy királyfi, ahol a faluhol, ahol a kanász volt. Ott megy a királyfi, köszön a kanász:

– Hova tetszik menni, királyfi?
 – Ide megyek a királylányhoz. Sehogy se tudja az ember eltalálni, mi csoda bőrből van a cipő?
 – Hát én megmondom, ha jól megfizet.
 – Hát mit kérsz?
 – Amit ad, azzal megelégszem.
 Adott neki két vagy három aranyat.
 – Hát tudja: az tetübőrből van.
 – Hogyan lehet az, most már micsoda kifogással oda menni? Én már ott voltam, engem ismernek.

– Tudja, király uram, öltözzön fel az én ruhámba, abba' menjen el!
 Másodnap fordult vissza a királyfi, felöltözött kanászruhába, de nem akarták beereszteni a felvigyázók. Egy kanásznak csak nem adják, ha megmondja is, hogy micsoda bőrből van!

Bemennek, jelentik, hogy egy kanász van avval a feltétellel, hogy ő megmondja, micsoda bőrből van. Hát, ő azt mondja, akármi, csak be kell ereszteni!

Felmegy, elejbe teszik: hát most mondja meg! Nézegeti, nézegeti, azt mondja:

- Ez bizony tetübőrből van.
- Nó, jól van, hát tiéd lesz a lányom, kanász, hát mikor viszed el?

Holnap délben elmegy érte. Volt a kanásznak egy kétkerekű gurdéja meg egy szamara. Befogta a kétkerekű gurdéba, elmegy a királyhoz: adja oda a leányát, elgyütt érte. De akkor a király kissé hátrázott, megbánta a dolgot, de hát muszáj volt, mert ez a bizonyos szava állott. Oda kell adni. Összekötötték a batyuját, felült a gurdé hátullára, elvitte bizony a kanász.

Ez aztán a kanász lakásába bement vele:

– Nahát most, kedves feleségem, itt az én lakásom, most itt leszünk, majd jövő vasárnap megesküszünk.

No hát jól van, szegény bizony letelepedett a kanásznak a szobájába. Akkor azt mondja, de másik nap, [a királyfi] meg elment az apjához, ott levetkőzött másik ruhába. A következő vasárnap azt mondja:

– A királynál lesz egy nagy multság, majd oda mink meg leszünk ám híva. Hanem előtte való nap (az szombati nap volt) meghíttak tégedet ide gabonát rostálni, tisztogatni, hát neked el kell menni! Másképp nem élhetünk meg, így keressük kenyerünket. Hát varrjál egy jó nagy zsebet, amibe sok gabona belefér, majd itthon a tikoknak jó lesz! Töltsd tele, és mikor hazagyüssz, hozd el!

Elkövetkezett a vasárnapi nap.

– Nézd – azt mondja –, kedves feleségem, most nagy multság lesz a király úrnál, meg vagyunk híva. Én elmegyek előbb, te a konyhába’ forgolódók közt leszel, én is majd segíték valamit.

Szegény asszony elmegy, odaállott a lábas mellé, zsírt sütöttek.

– Nézd – azt mondja –, itt van egy literes köcsög, hozd el a zsebedbe’, merd tele! Ha nem is épp tele egészlen, hanem ami megáll benne, hogy ki ne folyjon! A zsebedbe tedd bele, ha majd hazagyössz, elég lesz nekünk egy pár hétig, mert így kell nekünk megélni.

Hát a szegény asszony mindent megtett, merített bele zsírt teli, nem hát félig. A vendégek össze voltak parancsolva, hogy a királyfi máma házasodik, ma lesz a lakodalom meg minden. Meg vannak híva a többi nagy urak mind, ott vannak benn. A szegény asszony meg a túsze mellett forgolódik. Megszólalnak a zenék. Kimegy a királyfi, akkor már királyruhába, bemegy a konyhába, megtiszteli:

– Legyen szíves elmenni egy fordulóra táncolni!

Felkéri. Nagyon szabódott, hogy ő nem, ő sehogyan se, nem is tud táncolni. Sehogyan se, be nem megy.

– De – azt mondja –, nálunk az a szokás, hogy a vőlegénynek addig nem lehet elmenni esküdni, míg a gazdasszonyokat meg nem táncoltatja.

Csak szabódott szegény asszony, csak húzta magát, hanem megfogta karofogva és bizony bevezette a királyfi. Ő bizony ráhúzatott a cigányokkal, hogy most csak húzzanak rá! Odabenn a vendégek már tudták ezt, ő már elbeszélte, hogy az ő felesége ez meg ez. Hát ő már most egy gyalázatot tesz rajta azért, hogy mikor megkérte, nem ment hozzá. Aztán egyet fordult, s amikor egyet fordult, a zsír mindig csepegett ki.

– Ejnye – azt mondják az urak –, micsoda szemtelenség az, hogy itt az egész palló mind zsír. Honnét foly?

Szegény asszony aztán megjíedt, elszégyellette magát, kiszaladt a konyhába, akkor sírt nagyon, de az ura utána szaladott.

– Nohát látod, kedves feleségem, most ezt a gyalázatot megtettem veled. Én vagyok a kedves férjed, én leszek a királyfi. Mivel te engem meggyaláztál, én evvel fizettem vissza. Most csak húzzák le róla ezt a ruhát, a többi leányok öltöztessék fel a legszebb ruhába!

Elmentek, megesküdték, lett belőle egy szép királyné. Tartották a lakodalmat, hetedhét országon is túlhallatszott a nagy híri. Éltek, holtak, most is élnek, ha meg nem haltak. (Nagyrákos)

A holdvilág és a lelkiismeret

11. A lelkiismeret-furdalás a legnagyobb betegség. Annak az embernek, akinek lelkiismeret-furdalása van, se éjjele, se nappala. Szaknyérban történt a következő eset nagyon régen. Egy fiatalember megölt a pénzéért egy embert. Olyan szerencsés volt, hogy sose tudták meg, még csak nem is gyanakodtak rá. A fiatalember látszólag boldog volt, szórta a pénzt, s rövidesen megnősült. Szépen éltek, nem volt hiányuk semmiben. Feleségének később gyanús lett férje viselkedése. Az tűnt fel neki, hogy az ura nagyon fél a holdvilágtól. Mikor sütött a hold, mindig arról beszélt, hogy kár, hogy a hold nem tud beszélni, sok titkot tudna elmondani.

– Nem tudom, engem mért néz olyan nagyon a hold! – mondta is egyszer a feleségének.

Egyik holdtöltekor a férfi nagy sóhajtva feküdt le felesége mellé. Besütött a fénye a szobába. Az asszony félt urától, azt hitte, hogy holdkóros. Úgy tett, mintha elaludt volna, még horkolt is és várta a következményeket. Egyszer csak az ember elkezdett beszélgetni a holddal. Később már szinte sírva könyörgött a holdnak:

– Kedves jó öreg hold, könyörülj rajtam, mert te tudod egyedül az én nagy bűnömet! Te láttad, hogy én mit tettem, hogyan öltem meg azt a szerény jó embert! Más senki nem látta, csak te, mért nem mondd el az egész világnak? Mondd el, kedves jó öreg hold, mondd el! Erre kérlek, mert én így nem tudok élni, addig nem tudok megnyugodni, míg el nem mondd, hogy én gyilkos vagyok, gyilkos! Én öltem meg azt a szerencsétlen embert! Annak a pénzét szórom most, de már nem merek hozzányúlni, mert égeti ezt a gonosz kezemet. Kérlek, segíts rajtam, te fényes telihold!

A fiatalasszony majdnem kővé meredt erre a vallomásra, de megmozdulni nem mert. Nem árulta el magát, úgy tett, mintha aludna. Pedig azon az éjszakán egyáltalán nem aludt. Reggel mikor felkelt, nem szólt egy rossz szót sem az urának, de elment a hatósághoz és feljelentette.

A pandúrok le is tartóztatták a férfit, megbilincseltek és elvitték. A férfi boldogan és részletesen mondta el minden tettét, szinte megnyugodott, hogy végre elmondhatja. Többé nem kínozták a hold, illetve nem furdalta a lelkiismeret. (Szaknyér)

A gazdag török

12. Vót ecczer egy igen gazdag török, annak vót ecs csunya vién gyülütelen felesége. Az a török mindig emberhust evett, ement nagy messzi országokra, és a gyerekeket mind esszű szette. Eccer mikor haza ment, vütt két kövér legincskit vele. Megparancsúta a feleséginek, hogy mire másecczer hazamegy, süssö meg neki. De a felesége aszonta, hogy a gyerekek erüssek, nem bir velek, nem birja bétennyi üket a kemenczibe; erre a török aszonta, ütesse bele a talicskába üket, asztán bétóhattya. Akkor efütötte a vién banya szerin a kemenczit; mikor a tűz lehammatt, akkor monta a gyerekeknek: ületék bele fiaimnak a talicskába, én maj talicskállok tüteket; avve az örvíjje [örvvel, ürüggyel] akarta rászénnyi a vién asszon a gyerekeket, hogy maj akkor bétolla öket a kemenczibe. De a gyerekek igen okossak vótak, aszonták a vién asszonnak, üllön bele elsübe maga, mi maj mekporválllok magát talicskányi, ha ebirjuk-e? Akkor asztán beleüt a vién asszon a talicskábo, ezek bétóták a kemenczibe, és megsüttik. Mikor megsüt, akkor bévüttik a kálhász szobábo, jó besószták, asztán a kálho sorokba feállitták. Mikor asztán a török haza gyütt, kereste a feleségit mindenütt, de nem taláto suhun. Hát amin járkát a szobábo, föllebb-alább, ecczer csak beleakatt a kálhosorokba és sütt emberbe, métt igen nagy szaga járt a házbo. Akkor neki állott a török ennyi, aszt gondóta, hov valamellik gyerek van odaálitova. De olan kemin, meg olan sós vót, hos sehugyan se ehette meg a török. Akkor keszte vizsgányi, hát látto, hon nem a gyerek, hanem a felesége. Akkor mekharagudott a török, keszte a gyerekeket keresnyi, mét gyanitotta, hogy azok süttik még a vién asszont. Hát egyszer csak mektaláto üket em magas fa tetejin. Kérdi tölök:

- Fiaimnak, hogyan mentetek fő arra a magos fáro?
- Hát uh, hogy kötelet köttünk emmás nyakáro, asztán főhuzogattok emmást.

Igy akarták a törököt megcsányi, hoty főakasszák. Akkor bément a török ef fejszijit, hom majj a fát levágjo, asztán leesnek a gyerekek; de mire küment, legyöttek a gyerekek a fárú, főmentek ek kalangya szómára. A török kérdi üket:

- Hogyan mentetek fő fiaimnak, ara a kalangyáro?
- Hács csak uh, hogy egy ódat tettünk, azon másztunk fő.

Ugy akarták a gyerekek, hom mikor a török főmász, ezökik az ódat, asztán a török lebakfinczál, agyonüti magát. Akkor a török bément gyójtuit, hom maj meggyójtja a kazat, asztán a gyerekek bentégnék. De a gyerekek

addig lefuttak a kazarú, mingyá ot fót a tenger, átihusztak rajta. Mikor a török látto, hot túfelü a parton vannak, keátott nekik:

– Fiaimak, hogyan mentetek áti azon a nav vizen?

– Hács csak uh, hogy en nat termis küt köttünk a nyakunkra, asztán uh husztunk áti.

Erre a török keresett en nak küet, nyakáro köttö, hom megporvál átihusznyi. De a min béugrott a tengerbe, mingyá beleveszett. Akkor a gyerekek jó künevették:

– Ne néked, uk köllött, te bolond török!

Akkor asztán a gyerekek visszagyöttek, a házná mindent fökerestek, hát ecs csunya nagy rökkent pinczibe megtaláták a töröknek a pénzit, biharbörbe vót bévarrova. Akkor asztán mingyá építettek én nak kontignáczius kastit, asztán mekházasodott mindenik, evették a tündér király líányait, még most is ének, ha meg nem hoatak. (Őrség)

A királylány és a zsvány fiú

13. Egy királylánynak volt egy igen szép lánya. Ennek igen megtetszett egy szegény fiú. A szülei nem akarták hozzáadni. De azok úgy összeszerelmeskedtek, hogy nyalták-falták egymást. Hát ha már egyszer annyira kikötöttek egymásnál, ellenekre nem tett semmit. Odaadta a lányát.

El is ment. Hát hova vitte: egy zsványbarlangba. Egy nagy erdő közepében volt a zsványbarlang. A lány ott maradt, a férje elment valamerre. Volt ott egy vénséges öregasszony. Az megfütötte a kemencét.

– Mit akar, anyó? – kérdezte tőle a királylány.

– Kenyeret akarok sütni.

– Hol a tészta?

– Kél a tekenőben.

De bizony nem kelt, hanem a lányt akarta eltüzelni. De a lány észrevetete. Egy helyen bement olyan röjtökféle kamrába. Tele volt az igen sokféle összerablott ruhával. Megismerte közte a bátyja ruháit is, aki egyszer eltűnt. De már csak a ruhája volt ott. Vett egy tuskót és felöltöztette a maga ruhájába. Ő meg a bátyját vette fel. Aztán kivitte a tuskót és felállította a kút kávájára s evel megszökött.

Hát ahogy megyen az úton, találkozik egy szekérrel, amelyen igen sok a tekenyő. Megállítja a szekeret és megszólítja az embert:

– Bújtasson engem a tekenyő alá – kéri tőle –, mert üldöznek!

– Én megtehetem, hogy elbújtatom – mondja –, de félek, hogy engem is felfedeznek, és akkor baj lesz.

– Ne féljen semmit! – mondta a lány.

Úgy is volt. Egyszer jön a zsvány ura.

– Bácsikám, nem látott erre egy uras nőt menni? – kérdi tőle.

– Nem láttam sehol se. Hacsak az erdőbe be nem ment.

S arrafelé vette az útját. A szegény ördög meg ott feküdt a tekenyő alatt. Így jutott vissza a szüleihez. S azok nem akarták elfogadni, hogy ilyen bandába jutott. (Őrszentpéter)

Az ispánki ember lánya

14. Az a híre Ispánknak, hogy büszke, rátarti emberek lakják, s valószínű, hogy ezért alakult ki róluk az idézett kis mendemonda. Bizonyos, hogy kemény, konok ember volt az az ispánki ember is, akit az egyik Batthyány gróf törvénytelenül záratott be a csákányi várba. Éhhalálra ítélte az ispánki embert a gróf, de megengedte, hogy szoptató menyecske lánya minden másodnap meglátogassa. Ennivalót ő sem vihetett be neki, mindig megmotozták. Anyaszült meztelenre le kellett neki vetközni és minden ruhadarabját áttapogatták. Akkor odavezették az apjához, és a börtönben egy óra hosszat beszélgethetett vele.

Jó fél éve sinylődött már az apja a várban, amikor gondolt egyet az ispánki ember lánya és elment a csákányi grófhhoz.

– Arra kérem, fölséges gróf úr, hogy engedje ki az én jó apámat! Mégpedig úgy, hogy ha én tudok olyan kérdést adni a gróf úrnak, amit nem tud megfejtetni, akkor teljesítse a kérésem! – ajánlotta a menyecske.

Megtetszett a bátor menyecske a grófnak és ráállott az ajánlat teljesítésére. Akkor azt mondta a menyecske:

– Hát mondja meg gróf úr, hogy az mit jelent: „Kinek voltam lánya, annak lettem anyja. Szeret érte az én apám, az én anyám fogoly ura!”

Törte a fejét a gróf, majdnem összetörte, mégsem tudta megfejtetni. Szégyellte nagyon, hogy az ispánki menyecske tudott olyat mondani, amit ő nem értett meg, aztán kiengedte a menyecske apját.

A menyecske az apjával hazament Ispánkra és még sokáig éltek együtt. Az ember még azt is megérte, hogy felnőtt az unokája. Hajdú lett belőle a gróf seregében és együtt ment vele a Murához a törökre. Leszúrták a gróf lovát, a gróf leesett róla. Már majdnem eltemette a ló maga alá, amikor az ispánki hajdú kihúzta alóla. (Őrség)

„Rászedett ördög” mesék

Az ördög és a molnár

15. Volt egyszer egy mónárlegény. Betévedt a faluba. A falu népe beszélte neki, hogy van itt egy malom a falu végén, de nincs benne mónár. Menjen bele és igazítsa elő, aztán kezdje meg az őrlést. Azt kérte a mónárlegény, hogy menjen el vele egy ember, és mutassa meg, hol a malom.

Kiérnek a malomho. Az ember messziről mutatja, hogy ott a malom. Azzal az ember elment haza. Odaér a mónár és látja a nagy elhagyatottságot. Az ablakokat elfödte a fű. Gondúta magában, itt régen járhattak és régen állhattek. Keresett egy kaszát és lekaszálta a malom környékét, a fűvet pedig eltakarította.

A malomban lakók voltak. A lakók figyelték, hogy munka folyik a malom körül. Gondolták magukban, majd elriasztják ezt is innent az éjjel, mint a régebbieket.

Mire a mónár végzett a munkával, este lett. Bement a malomba, és megkereste a malomszobát. Leült az asztal mellé vacsorázni.

Egyszer csak gyanús kopogásokat hallott a padláson. Közben végzett a vacsorával. Elővette a kártyát és elkezdett kártyázni. Egyszer csak megnyílt a pallásajtó és leesett egy emberláb. A mónár látja, de rá sem hederített. Tovább keveri a kártyát. Megint leesett egy emberláb. Gondolta magában, csak hadd potyogjon. Megint tovább keveri a kártyát. Leesett két emberkéz. Utána leesett a törzs. Tovább keveri a kártyát. Leesett a fej. Kipp-kopp! Összeugrott, és lett belőle egy ördög. Odamegy a mónárho:

- Szerbusz, mónár! Mit csinálsz?
- Kártyázok.
- Én nem kártyázhatnék veled?
- Ha pénzed van, dehogynem.

Elkezdtek huszonegyezni. Jó nagy pénzben játszottak. Az ördög nem értett a kártyához. Elvesztette minden pénzét. Fölkiáltott a többi ördögnek, hogy jöjjenek le kártyázni!

Lejöttek még négyen, és elkezdtek azok is kártyázni. Rövid idő alatt minden pénzüket elnyerte a mónár, és félbe maradt a kártyázás. Azzal a mónár kiment a malomba. Odament a nagy malomkőhöz és fűrt rá egy lukat. Odamentek az ördögök, és kérdezték tőle:

- Mit csinálsz?

– Látjátok, hogy likat fúrtam – feleli a mónár –, ha beledugjátok a mutatóujjaitokat, visszanyeritek az összes pénzeteket.

Erre az ördögök megőrültek, és mind az öt beledugta az ujját. A mónár hirtelen éket dugott a likba, beleverte és beleszorította az ördögök ujját. A malomkerékre pedig vizet eresztett. A víz megindította a kereket a malomkő forogni kezdett, az ördögöket pedig forgatta körbe. Az ördögök rimánkodni kezdtek, hogy engedje őket szabadon. A mónár elengedte őket. Az ördögök látták, hogy nem lehet vele kikezdeni, és otthagyták a malmot.

A malom a mónaré maradt. Ezután szabadon állt a falu népének. Még máig is áll, ha meg nem halt. (Őrség)

16. Volt egyszer egy egyszeri molnár. Annak sehogy sem ment az üzlete, de flótázni igen jól tudott. Arra ment az ördög. Megirigyelte tőle a szép flótázást.

- Neked igen sok szabadidőd van! – mondja.
- Van, de nincs abban köszönet – feleli a molnár.
- Na, ha te megtanítasz flótázni – mondja az ördög –, akkor lesz őrlés is.
- Hát jól van – mondja a molnár.

Meg is kezdte tanítani, de nem ment az ördögnek sehogy sem. Azt mondja a molnár, hogy azért nem, mert nem egyenesek az ujjai.

- Hát ha úgy van, egyenesítsd ki! – mondja az ördög.
- Ott volt éppen egy faragószék. Belevág a baltával. Ék keletkezik.
- Na, tedd be ide a kezéd és kiegyenesítjük!

Bele is dugta az ördög. Mire a molnár kihúzta a baltát. Az ördög igen hihetetlenül ordított. Otthagyta az ujját és elment.

A malom jól ment, de a felesége meghalt a molnárnak. Új asszonyt vitt a házhoz. De hiába. Lepaktált az ördöggel és beteg lett. Már majdnem meghalt. Az ördög odaült mellé, hogy ha kiszáll, hát megfogja a lelkét. A molnárné meghalt, de a lelket az ördög nem tudta megfogni. Azt mondta rá:

- Ha fülin jött volna ki, megláttam volna, ha a száján, akkor is.

Megnézte a seggi likját:

- Hát csak itt jöhetett ki!

(Őriszentpéter)

A pásztor és az ördög

17. Élt egyszer a pusztán egy pásztor. Egy este bekopogtatott hozzá az ördög fekete képével és lólábával. Már sokszor hallott a pásztor fekete ördögről. Mast osztá megjelent nála életnagyságba. Hozzá még föl is szólította a pásztort, hogy menjen vele, mert őerte jött. Már sok van a rováson. Tehát mast elviszi a pokol fenekére és ott élégeti.

Megjedt a pásztor. Jettében előkapta a furuláját, és kérte az ördögöt, hogy még egyszer furulázhassa el kedves nótáját. Az ördög megengedte, ő pedig elkezdett furulázni. Az ördögnek nagyon megtetszett a nóta, úgy-hogy a végén táncolni kezdett.

Egyszer csak arra kérte, hogy legyen szives, őt is tanítsa meg ilyen szépen furulázni. Azt mondta a pásztor, hogy szivesen meg is tanítja. Szépen beadta a szájába a furulát, és a likakra rárakta az ujjait. Akkor azt monta az ördögnek, hogy most csak fújja. Az ördög elkezdte fújni, de a furula nem szólt ollan szépen, mint a pásztornál.

A pásztor mondja neki, hogy ő tudja, miért nem szól ollan szépen a furula. Mert az ördögnek a körmei igen nagyok és görbék. Nem pászulnak rá a furulának a likjaira. De ő tud rajta segíteni, meg kell egyeníteni a körmeit.

Mindjárt hozzá is fogott az egyenítéshez. Odahívta az ajtóhoz, az ajtót kinyitotta, mondta az ördögnek, hogy tegye oda a körmeit. Amikor odatette a pásztor az ajtót becsapta, az ördögnek a körme pedig közte maradt. Akkor a pásztor elővette a pásztorbotját, és elkezdte az ördögöt agyba-főbe ütni. Az ördög keze nem gyütt ki az ajtó közül, elkezdett ékhetetlenül ordítani és ugrálni. A pásztor addig ütötte, még reminkedni nem kezdett az ördög. Akkor azt mondta neki, hogy:

– Mast megtanítottalak furulázni is meg táncolni is!

Az ördög megfogadta, hogy többet nem jön soha érte, csak mast eressze el. Azóta az ördög sohasem megy pásztorér. (Őrség)

Tréfás mesék

Pücsök Miska

18. Vót ecczer e faluba e szegin ember, Pücsök Miska vót a neve. Dógoznyi nem szeretett, amum meg nehezzen tudott megényi. Éppen az ü üdejibe törtint, hogy a kirának eveszett e szép arangyüreja. A király még kühirdetetté, hogy a ki mektalálta, vam megmongya, hogy hun van az ü gyüreja, hát országának e fertá részit neki agygya. Eggyühitta mind a tudusokat, még más országbu is, hom mongyák meg neki, hun van az ü gyüreja, ki az ü legelsü kedves feleségitü valu vót; de senkise tutta neki megmondanyi. Pücsök Miska is meghallotta eszt a hirt. Eggyet gondut, osztán neki vette magát a hóna alá fogott en nagy könvet s utnak indut, hogy ő emegy a királyho, maj megmongya ő, hun az a gyürü,

Amind a király kastilábo ért, az inasok mingyá a király elejbe vezetтик.

– No, mét gyötti? – kérdi a király.

– Hát csak ajét gyöttem – aszongya Pücsök Miska –, hogy felsiges király uramnak a gyürejít elüterémcsem.

A király eggyet nevetett, osztán aszonta neki, hogy:

– Jó van, csak terémcsd elü; én három napi üdöt adok rá, ho gondukodhass; de osztán ha a gyürü meg nem lesz a három nap után se, tudhatod, ho felakasztatlak; mét én tüled nem hagyom magamat bolonddá tenni.

Pücsök Miska erre megszeppent, de mégis elváduta a dógot; aszt tette, mast imá ugyis mindegy. Fevezettik osztán e szobába, ott elüvette aszt a nak könvit, aszt mindig forgatta, mintha csak abbu tanuná kü, há lett a gyürü; peig olvasnyi se tudott.

Elsü nap, mikor az eggyik inas fevüttö neki az ebidet, aszongya magában ollan fëhakke.

– No ez az eggyik.

Tunnyi valu, hogy ő azt értette, hogy ez az eggyik nap. Az inas meg amind eszt meghallotta, mingyá megijett; mét ő is a gyürülopuk között vót. Meg is monta ott lend a pajtásinak:

– Tü, ez az ember tud valamit, mét nekem aszonta, ez az eggyik.

Másnap más inas vüttö fe neki az ebidet; akko meg aszonta Pücsök Miska:

– No ez a második.

Az inasok erre még jobban megijettek. Mikor osztán a harmadik nap megint más inas vüttö fe az ebidet, osztán aszonta: „Ez a harmadik”, akkor imá az inasok bizonyosnak tartották, hogy Pücsök Miska megtutta, hogy ők lopták el a gyürüt. Fe is mentek osztán hozzá mind a hárman, osztán térden áva könyörögtek neki, hogy csak ne mongya meg a kirának, hogy ők vüttik el a gyürüt. Pücsök Miska aszongya nekik:

– Ha nekem száz forintot attok, nem mondom meg.

Az inasok megörütek, hogy csak enyit kért; mingyá letettek elejbe a száz forintot. Megmonta osztán nekik Pücsök Miska, hogy aszt a gyürüt tegyik e darab kenyérbe, osztánnék aggyák be ott lenn az udvaron a legnagyobb kan pókának. Az inasok eszt is megtették. Ő meg megmondta a kirának, hogy ölesse le a legnagyobb kan pókáját, annak a bögyibe lesz a gyürü.

A király mingyá megparancsuta, hogy öllik le a legnagyobb kan pókát. Le is ötik osztán, még a gyürü megett; minek a király nagyon megörüt, és aszonta Pücsök Miskának:

– Te, ha aszt is megmondod, hogy mi van nekem mast a markomba, akkor osztán megadom a mit ígértem, és ehiszem, hot te nagy tudus vagy; ha peig nem tudod megmondanyi, hát hónap imá fán lógsz!

A király meg elejbe tartotta a markát, az ujjai még össze vótak szoritva. Miska mast igazán megijett:

– Na Pücsök – aszongya magábo –, ha nem izzattá, hát izzaccz mast!

A király fenyította a markát, hát riktik e pücsök vót benn. Pücsök Miska meg is kapta osztán az országnak e fertá részit. (Őrség)

A bolondos lusta asszony

19. Őriszentpéteren élt régen egy lusta asszony. Ez a lusta asszony mindig kiment a tópartra, ott leféküdt és aludt vagy lustálkodott. Az urának azt mondta, hogy a kendert áztatja, és megnézi, ázik-e a kender. Máskor meg azt mondta, hogy mosni megy a tóra.

Az ura egyszer elment utána megnézni, hogy mit csinál, mert már gyanús volt neki. Hát az asszony elaludt a fa alatt a tóparton, még horkolt is, olyan mélyen aludt. Méregbe jött nagyon az ember, elszaladt haza, vitt egy fazék mézet és egy csomó fosztott tollpelyhet. Bekente az alvó asszonyt mézzel – az egész testét – és behintette fosztott fehér tollal, és lassan ott hagyta.

Az asszony amikor felébredt, nagyon megijedt önmagától.

– Jaj, mi történt velem? – így kiáltozott. – Ez nem én vagyok, ez nem én vagyok! Jaj, jaj! – Kétségbeesetten sírt, jajveszékelt. – Elmegyek haza, ha a kiskutyám megismer, akkor én vagyok. Ha a gyermekeim megismernek, akkor biztos én vagyok.

Hazament, de a kutyája megugatta, nem ismerte meg. A gyerekeitől is kérdezte:

– Anyátok hol van?

De azt mondták a gyerekek neki, hogy a mi anyánk a szobában van. Azért mondták, mert félték tőle. Most mit tegyen, mi lesz vele? Azt gondolta, világgá megy. Elindult, egy erdőben találkozott a betyárokkal. Azok azt mondták neki, ha lop nekik, akkor oda fogadják, ott maradhat. Elküldték egy házba pénzt lopni. Amikor megtalálta a pénzt, hangosan kiszólt a betyároknak:

– Öreg pénzt vigyek vagy aprót?

A háziak erre felébredtek és menekülniük kellett, nem sikerült pénzt lopniok. Másik éjjel meg disznót lopni küldték el. Itt is úgy tett, kikiáltott a betyároknak:

– Ártányt vigyek vagy göbét?

Itt is meghallották a gazdák, kimentek a rablók pedig elfutottak. Ekkor a betyárok elkergették, de előbb jól elverték.

Ment, mendegélt, már nagyon éhes volt. Kerekrepát talált a mezőn, azt ette, és szedni kezdte ki a répát a földből unalmában. Egy szegény emberé volt a répa; ment a szegény ember, amikor meglátta ezt a furcsa szörnyeteget a répaföldön, ahogy szedte a répát, halálra rémülve futott egész hazáig. Segítséget hívott a paphoz is elmentek, hogy menjen el és nézze meg, miféle teremtés van a mezőn a répaföldön. A pap nem akart elmenni, mert nagyon fáj a lába. Erre egy talicskába tették az emberek és úgy tolták ki a mezőre. Amikor a szörnyalak meglátta őket, azt hitte, kövér disznót tolnak az emberek a talicskán, elkiáltotta magát:

– Jaj, kövér disznó, de jó lesz ennek a húsa a répába! Füle, farka meg kocsonyának!

A pap erre leugrott a talicskáról, már nem fáj a lába, úgy megijedt ettől a csúf teremtestől és futott egész hazáig. A szerencsétlen asszony pedig egészen elvesztette az eszét, elfutott világgá. Többet soha senki nem látta, valahol biztos elpusztult szegény. (Őriszentpéter)

Falucsúfoló történetek

Történetek a szalafőiekről

A templomtoronyba felhúzott bika

20. Szalafőről rengeteg ilyen történetek vannak. Hogy hát kizöldellt fönn a torony körül a fű, hát osztán hát le kellene... Hát akkor hogy le kell legeltetni. A bíró osztán elrendelte, hogy hát a község bikáját fel kell húzni. Hát osztán húzták-húzták, osztán mondja az egyik, aszongya:

– Nézd már, kanyarít!

Hát mikor már lógatta a nyelvét, hát megfulladott. (Kapornak)

21. Szalafű községben történt. Átellembe a magyarokiba, hogy a templom falát fönt a fű kiverte, valami fű nyőt rajta. Ezt aztán, mi esinyájanak vele, hát úgy határoztak, hogy ezt a község bikájával kell leetetni. Szedtek kötelet, megkötöztik szegíny bikát, elkezdték húzni főnek. Hát eccé csak mondja az egyik:

– Csak husz kij husz, mert mí nyelvedik!

Hát szegíny bikának így lett vége. (Őrség)

Az elszaladó vetés

22. Meg a rozs mikor virágzik, olyan szépen hajtja a szél, meg minden, aztán hogy a nagy szélfújás...

– Há jaj, most elszalad a gabona, menni köll gyorsan learatni!

Vót ollan talán, hogy ment learatni. Beszélték, hogy hát learatta. (Kapornak)

23. Szalafőn nyáron mikor érett a rozs és fújta a szél a szalafőiek kötéllel körülhúzták, mert féltek, hogy elszalad a rozs. (Pankasz)

A megnyújtott híd

24. Meg hogy bőrút nyújtottak. Az is, hogy Szalán tüzet gyújtottak alája, hogy úgy nyújtják meg. A bőrút, fából ilyen kis átjárót, itt bőrúnek mondjuk, egy kis híd deszkából. Hát osztán hogy rövid, meg kell nyújtani. Hát

a közepe alá tüzet raktak, osztán hogy akkor majd megnyúlik. Hát ütötték, hogy majd nyúlik.

Apám sokszor beszélt, mikor a Baloghgal mentek kaszálni. Aztán apuka kérdezi tőle, aszongya:

- Bálint bácsi, ezt a bőrűt nyújtották?
- Hallgass – aszongya –, mert ott a másik dombon szalafőiek kaszálnak és meghallják! (Kapornak)

Az ablak nélküli templom

25. Szalafő neki a neve. Hát a régi öregek látták, hogy hát mosmá többel vannak templomok, meg minden, hát ők is elhatároznak, hogy építenek templomot. Ha de hát ugy-e építő anyag, téglá az sokba kerüt vóna. Hát sok tej vót ugy-e abba a községbe, hát azt határozták e, hogy mindenki csináljon turut, osztán turubu ípitik fő a templomot. Ja de hát ablakot meg ugy-e elfelejtettek rá csinýánni. Hát akkó a templom megkészüt, de sötét volt. Hát más mód nem vót a biro kitaláta hamarossan, hogy hát össze kő szenyi az összes zsákokat, aztán hordanak bele világosságot. (Őrihodos)

Az átúszott hajdina

26. A hadinába meg mentek fürödni. Hogy hát:

- Nézd, milyen szép fehér – aszongya –, ússzunk egyet! (Kapornak)

A szalafői asszony bánata

27. A szalafői asszonymak már a harmadik ura feküdt a ravatalon. A bús özvegy végtelenül sajnálta, hogy már a harmadik szépen szótt lepedője kerül a föld alá. Ezért így siratta férjét:

- Galambom ides uram, három uram lepedüm, galambom három uram, három szép lepedüm!... (Kisrákos)

Történetek a szentlászlóiakról

Gánicás Szentlászló

28. Szentlászló nevű községet Gánicás Szentlászónak csúfolják. Egy odaváló ember a Németsejben járt, aztán a kocsmában büszkélkedni akart a német tudományával.

– Drej guldni sterc, cvá guldni smalc! – kérte a kocsmárost.

Az csak nézett, de főzte a gánicát feszt.

– Fertig! – mondta a szentlászlói embernek, amikor a hatalmas fazokat elébe tették.

Meg köllött neki fizetni a sok gánicát. Evett, evett, jóllakott, de még mindig volt. A maradékot az abrakos zsákba tette és hazavitte. Amikor beért a kapun, az egyik gyerek elébe szaladt és kiáltotta:

– Édesapám, édesapám, anyám gánicát főzött!

– Baszod anyád, annyi van, hogy a tengölön folik a zsirgya! – mormogta mérgesen az ember. (Ispánk)

Háj, háj!

29. Egy másik meg hájat kért a kocsmában. Pusliba volt kötve a széna a kocsmá padlásán a herkén, ledobott egy jó nagy kupucot a hauszknecht. Kiabált neki, hogy:

– Háj, háj!

Akkor kivette a kereket a tengelből és huzogatta. Akkor értette meg a német, hogy mi a háj magyarul. (Ispánk)

Történetek az ispánkiakról

Az ispánki rókafogás

30. Az ispánkiak elmentek rókát ásni. Mielőtt elmentek rókát ásni, ráítottak a bőrre előre, hogy még a rókát meg se fogták. Ugyan a rókát ki is ásták a lyukából, de elszaladt, nem tudták megfogni. Azért mondják, ha valaki valamit meg akar csinálni, úgyis hiába, úgy járnak, mint az ispánkiak, akik ráítottak a róka bőrére előre. (Óriszentpéter)

A világ közepe

31. Az őrségiek Ispánkról azt mondják, hogy ott van a világ közepe. Magas dombok élén vonul a Keleti és a nyugati szer a falu két nagyobb összefüggő települési egysége, s valóban, minden szomszédos községtől aránylag egyforma távolságra van. Ha Őriszentpéteren megkérdezik valakit, aki Ispánkra igyekszik – hová megy? –, így válaszol: „A világ közepébe!” – Többet nem kérdezik tőle, mert tudják, hogy Ispánkon van valami dolga.

Amikor 1950-ben Harcz Aladárral, az egyik őriszentpéteri fuvarossal Ispánk felé kocsikáztunk, mosolygós arccal közölte velünk, hogy

– Az ispánki toronynak nincs árnyéka!

– Biztosan azért nincsen árnyéka az ispánki toronynak, mert ott van a világ közepe! – kockáztatta meg a véleményt az előbbieik alapján útitársam, Zólyomi Bálint akadémikus a híres botanikus.

– Nem azért, kérem! – nevetett a kocsisunk, hogy sikerült a beugratás –, hanem azért, mert nincsen tornya!

Később meg is győződünk róla, hogy csupán egy szerény haranglábja van Ispánknak. (Őriszentpéter)

32. Ispánkon van a világ közepe. Hát ugye azért, mivel hogy ott a templomnak nincs árnyéka. (Kisrákos)

*Az őrségiekről**A hajdinapogácsa*

33. Zalában nem ismerik a hajdinát. Egy őrségi ember hajdinapogácsát evett a kocsmában.

– Földet eszik, uram? – kérdezte egyszer a kocsmáros. (Őriszentpéter)

Az őrségi ember

34. Az őrségi Körmendről haza menet felült a szekérre és sóval telt tarisznyáját a nyakába akasztotta. Találkozik a göcsejivel s mondja neki, hogy nehéz a tarisznyája, alig bírja. A göcseji ember azt tanácsolja neki, tegye a szekérbe a tarisznyát. De az őrségi ember nem akart ráállani, mert hát úgy is olyan nehezen huzzák marhái a szekeret meg őt magát is. (Vasi-hegyhát)

Egy őrségi falusoroló

35. Szokták mondani:
 Urat nevelő Szentpéter,
 Emberbecsülő Szalafő,
 Világközepe Ispánk!
 (Őriszentpéter)

Hazugságmesék

36. '48 előtt az osztráknak katonáskodtak, még az Óperenciás tengeren is túl. On der Enns – az Enns folyón túl – mondja a német Felső-Ausztriáról. Mikor hazajöttek a katonáskodásból, azt mondták, hogy Majlandban kitétek a pogácsát a napra és megsült. Az egyik ollan magos tornyon dolgozott, hogy mikor a kisbaltáját leejtette, kirohadt a nyele, mire megkapta. Mikor hazajöttek a katonák, meséltek, körülvették őket az ismerősök a kíváncsiak: Óperenciás-tenger nincsen. Ollan magos hegyeken mentek, hogy neki mentek a fölhőnek. (Ispánk)

Találós mesék

37. Vót ecer el leán a ki az aptyáje meg az anyáje eszütt vacsorázott; evis közbe a leán a mint az ablakra tekintett, látto, hogy a kedvesse ott könn áll az ablakná, akko ék könvet vett a leán a kezibe, mint abbú olvasná, fõnszóje így beszét, hogy a kedvesse künn halla meg:

– Várgy, virág, várgy! Még a világ fenáll, kés-vellának feszedisiig, két akk-fánok ledõlisiig, oda meny, hun a döglött az elevennyet tartya!

(Ugy is mondják: „a szároz a nyerset tartya”.)

Magyarázat: „Várgy, rózsám, várgy! Míg a mécs vagy gyertya ki nem olthatik, míg vacsora végeztével az evőeszközök fel szedetnek, míg a két öreg szülő nyugalomra nemmegy; oda menj az ágyra, hol a döglött (a párnában levő ludtoll) az elevenet = két öreget tartja; vagy: a szároz a nyerset = a faág az élöttestet, az embert.” (Szalafő)

38. Vót eccer egy háromláb a három lábön vót egy kéetláb a kéetlábna vót egy egyláb; oda gyütt a néegy láb a néegy láb evette a kéetlábta az egylábta; a kéetláb fe fokta a háromlábta, ugy megdopta vele a néegy lábta, hogy néegy láb mingyá eleresztette az egylábta.

Magyarázat: Háromlábú széken ült a csizmadia, kezében egy disznólábot tartva, oda ment a kutya s elkapta tőle a sonkát; erre a csizmadia a háromlábú székkal úgy megdobta a kutyát, hogy az rögtön elejtette a sonkát. (Szalafő)

39. Eccer egy vien leántú elemóziát küttek a szomszied faluba, bérakták a turbájábo süt nyulat, kalácsot, még egy csutora bort. Mikor oda iert a faluba, aszongya a háziniepeknek: hosztam án valamit, de csak úgy adom oda, ha kitalájják a mit én maguknak mondok. Hát: egy nyúl mér fél?... tizenkettő mér hat?... föllü pöcsét, alu lik?

Magyarázat: A vén leány az úton megehülvén a nyulnak felét megette; a tizenkét kalácsból hatot szinte elköltött; a csutora födele meg lepecsételve lévén, alul kifurta és úgy ivott belőle. (Szalafő)

NÉPMONDÁK

TÖRTÉNETI MONDÁK

Az őrségek eredete

40. Az őrségek mind egy vezér utódai. Amikor Árpád idelelepítette az őrségeket a határ őrzésére, nagy erdő volt itt. Nekik kellett a fákat kiirtani onnan, ahová letelepedtek. Az volt a gyepű, azon túl az ellenség nem mehetett. (Ispánk)

41. A szalafőiek még Árpád apánkkal jöttek ide, tőlük kapták a nemességet. Mind katonák voltak, itt védték a határt a németségek ellen. Fönn laktak a dombokon, kis tornyokat építettek, aztán figyelték az utakat, az erdők szélét, milyen emberek jönnek-mennek az országba. Mindegyiknek volt fegyvere, katonaruhája. (Őriszentpéter)

42. Az őrségi gyepűben levő régi lakosság mind egy vezérnek a leszármazottai. A gyepüt lenyesték. Két törzs között semleges terület volt, mint most a határsáv. Ollan senkiföldje volt a gyepű. (Ispánk)

43. A régiek azért is Ispánkot tartják a világ közepének, hogy annak idején a tatárdúlás után, mikor az országban a népesség nagyon elveszett, aztán IV. Béla után, akkor telepítették az Őrséget, itt huszonegy község volt eredetileg. Aztán ezek azért lettek ide telepítve, hogy ezek a kóbor lovagok ne tudjanak az országba betörni. Ezeknek volt aztán egy őrnagyuk, egy ideig aztán Ispánkon volt a főhadiszállása neki. (Kisrákos)

44. Nagyon régen a dombokon csak egy-egy őr családja lakott. Abban az időben a katolikus templom közel volt körülakva. A török időkben alagút vezetett innen Gotthárdra. (Szalafő: Siskaszer)

Régi őrségi hősök

45. Szomoróc nevét, amely régebben Szomoroc volt, a lakosok szájhagyománya szerint a honfoglalás alatti harcokban a község határában hősi halált Zomor vezértől kapta. Ez az ősi név ma is él a „Szomor” családnévben. (Szomoróc)

46. Zomor ezredes Szomorócon van eltemetve az úgynevezett Szabó-hegyen, a szerdahelyi temető végében van. (Szomoróc)

47. A Matus-parton, Kercán, van két púp. Oda vannak eltemetve a vitézek, meg Zomor ezredes. (Kercaszomor)

48. Köz beszéd: hogy egy Batha nevezetű Eör-vitéz a' Bajánházi régi Csordahajtó végénn harmadmagával egy árokból tüzelvén egy Sereg Teutont Nyakraföre meg futamtatott, és meg öltt. Ez az Eörvitéz a' Kotormányi bükk alatt az említett forrásból iván, midőn a' lovára fel ültt a' Sarkatyuval a' puskáját vigyázatlanul meg Szalasztotta és magát keresztül lötte. (Őrség)

Mátyás király

49. Van egy forrás, amit Kerálkútnak neveznek, vagyis Királykútnak. Erről itt az a szóbeszéd, hogy valamikor Mátyás király ott járt és ivott, ezért Kerálkút. (Őriszentpéter)

A török kor mondavilága

A törökök pusztításai

50. A régi őrségi mondák ahány kastélyt, várat, udvarházat leírnak, mind a törökökkel pusztítják el. (Őrség)

51. Topola: Az adatközlők szerint település volt, a törökök pusztították el. (Velemér)

52. Barátosi-kút: Állítólag a török háborúk előtt a kút helyén volt egy kolostor. Itt barátok laktak. Ezt a kolostort a törökök szétrombolták, de a kút megmaradt. Évszázadok múltán nagy erdő nőtt a kút környékén. (Pankasz)

53. Papp Sándor öregapám meghalt 1935-ben. Nyolevvanhat éves volt. Az azt szokta emlegetni, hogy a török sokáig itt tanyázott. Úgy szokta mondani, hogy a nép nem akart engedelmeskedni nekik. Úgy rájuk készült a török, hogy az élelmet is elvitték. Harc is volt. Összeütköztek a törökkel, birokra mentek. A népet pusztították. (Kercaszomor)

A leágyúzott templom

54. A kistrákosi határ szélén még ma is egy kisebb téglahalom jelzi azt a helyet, ahol valamikor, még az Árpád-házi királyok alatt egy templom volt. A templom idővel összedőlt, és a romokból a téglákat lassan elhordták. Pedig egykor megható történet játszódott le, erről mesél az egyik kistrákosi monda:

Hatalmas sereggel vonultak a törökök Bécs ellen és a közelben lévő Rábán akartak átkelni. Ámde a Rába annyira meg volt dagadva, hogy sehol nem találtak átkelésre alkalmas helyet. Amint a hadsereg a Rába partján vesztegelt, harangszót vitt feléjük a szél. Megdühödött erre a török sereg vezére, és kiadta a parancsot, hogy el kell pusztítani a templomot, amelyből a harangszó őket csúfolja ki.

Megtudták a kistrákosiak, hogy a török sereg a Rába mellett van, és veszedelem elől a templomba menekültek. Meghúzták a templom harangjait és asszonyok, emberek, gyerekek, vének, mindenki a templomba bújt.

Eközben a törökök felvontatták legnagyobb ágyújukat a közeli dombra és addig lőtték a templomra, amíg az teljesen összeomlott és maga alá temette a bennmaradt kistrákosiakat. Összeomlott a torony is és lezuhant a harang. A templom kövei és téglái összezúzták a bennlévőket és a kiömlő vér lassan patakká, majd árrá dagadva, hátára vette a harangot és vitte lefelé, a völgybe. Mikor leért és a vérözön sodra már tovább nem tudta sodorni a harangot, az lesüllyedt és a föld olyan mélyen nyilott meg a harang előtt, hogy a nyomában keletkezett forrás egyenesen a föld közepéből jön. A forrásból fakadó víz pedig kristálytisztá és most éppen úgy üdíti a kistrákosiak testét, mint valamikor a helyébe lesüllyedt harang kristálytisztá hangja felvidította a kistrákosiak lelkét. (Kistrákos)

55. A falunk közelében van Szentmárton, s onnan egy mondát tudok. Szentmárton a török hódoltság előtt egy falu volt. A törökök megsemmisítették. Ez a faluhely nem messze van hozzánk. Majdnem a faluhoz tartozik. De már csak erdőség a falu helye.

A törökök először nem bántották ezt a falut. A népek bátran elmentek már a templomba, azzal, hogy nem bántják őket. Egy vasárnap, mikor sokan mentek a templomba, a törökök elkezdték ágyúzni a templomot, s addig lőtték, míg össze nem dőlt. A harang az emberekkel együtt a romok alá került. Az emberek vére ömlött és a harang az emberek vérében megcsúszott. Megcsúszott és lecsúszott a dombon, egész a völgy közepéig. Ott van egy kút. Abba belecsúszott. A monda szerint azóta Szent Márton napján minden évben feljön a harang a víz színére és hetet kondul, azután ismét eltűnik. (Pankasz)

56. Pácodon is egy kútba rejtették el a harangot a törökvilág idején. A nép a templomba zárta be magát és onnan védte a falut a törökök ellen. A törökök leágyúzták a templomot, és vele együtt a népet is. A templom körül még ma is nagyon sok koponya, meg mindenféle holmi kerül elő. (Szatta)

57. Török mögye: A szájhagyomány szerint a törökök itt álltak csatasorba, és innét lőtték a veleméri templomot. (Gödörháza)

58. Csordás Pali öregjei mondták, Úrteleken volt egy grófi kastély. Ott törökök voltak. Onnan lőtték a szentgyörgyvölgyi meg veleméri templomokat. (Magyarszombatfa)

59. Öregapám mondta, hogy erre várták a törököket a faluba, de nem erre jöttek, hanem a hegyháton a Határúton. Az itteniek beásták magukat a part alá, mert féltek, hogy bántja őket a török. A törökök tehát a hegyháton jöttek le. A templomban szépen énekeltek. Akkor a törökök leágyúzták a templomtornyot. Egy kiszaladt onnan, azt kiabálta: „Én tót vagyok, nem ember!” Az maradt meg a sok nép közül. A tornyot meg keresték a patakban később, de sohasem találták meg. (Kercaszomor)

60. Pusztá temető: Itt volt Szomoróc falu régi települési központja, a templom és a temető, a völgyben a lakóházak. A nép szerint a templomot a törökök ágyúzták, harangja belezuhant a Kerca-patakba. Mások szerint az új templomba történő szállítása közben esett bele. (Kercaszomor)

61. A haranglábbal bíró község ismeretlen korú, régi templomát, amelynek a földben levő fundamentuma most is látható, állítólag a törökök rombolták le s tégláiból építették a kercai ref. templomot. (Szomoróc)

A templomból kicsalt velemérik

62. Egy másik néphagyomány szerint a velemérik a török elől a templomban menekültek, de onnan egy magyarul beszélő török kicsalta őket, akik néhány kivételével mindnyájan kardtól pusztultak el. (Velemér)

A törökök kegyetlenkedései

63. Szájhagyomány beszél arról, hogyan garázdálkodott a török Veleméren. Így a basa a híd alatt nyakaztatott le egy Soós nevű magyar embert, mert az nem akarta a reá kivetett adót megfizetni. (Velemér)

64. Nyársos-völgy: Pesty szerint a törökfutáskor [ezen a helyen] felnyársalták az embereket. (Szatta)

65. Szattán van a Nyársos-völgy. A törökök ott húzták karóba a lányokat. Lószőrt húztak a lányok mellébe, és úgy húzták ki lovakkal őket. (Kercaszomor)

66. A szalafői határban van egy nagy árok, mellette pedig egy rét. Ezt Nyúzó-árokknak, illetve Nyúzó-rétnek nevezik. [...] Mikor a törökök erre vonultak, ebbe a nagy árokba hurcoltak két szalafői legényt, akik a lányokat védelmezték a török katonáktól. A két legényt az árokban valósággal megnyúzták. Ezért kapta ez a terület a Nyúzó-árok nevet. (Szalafő)

67. Bokányi Károly házában a végében van egy nagy körtefa. Mellette volt egy pajta, amely a török időkben is megvolt már, az volt a törökök mészárszéke. Ott gyilkolták meg a magyar gyerekeket, amikor vért akartak inni. (Szatta)

Lányrabló törökök

68. Szattán van egy mondás:

Leányaim, gyertek haza,
Nem bánt már a török basa.

Azt mondják, a magyar szóra hazamentek, és akkor szedte össze őket a török. (Kercaszomor)

69. Azt tartották régen, hogy Szattán voltak a legszebb lányok az egész Őrségben. Ezt bizonyítja egy igen régi kis vers, amit találtam egy 1660-as feljegyzésben Szattáról. A török elvittek hat szép lányt Szattáról, a többi elmenekült. Mikor a törökök elvonultak, akkor így hívták őket haza:

Szép lányaink, gyertek haza,
Nem bánt már a török basa.

(Szatta)

A törökök által összehordott halmok

70. A törökök nem jártak az Őrségben, a nagy erdőkben nem tudtak létezni. Az őrségiek nem irtották ki az erdőket, hanem gondozták, hogy jó sűrű legyen, nagyobb hadak ne tudjanak áthatolni rajta. Őriszentpéteren álltak meg a törökök. Minden katonának egy sapka földet kellett odahordani, abból lett az a domb, ami a vasútépítés előtt az állomás épületénél volt. Törökhalomnak hívták az öregek. (Ispánk)

71. Óriszentpéteren voltak a törökhalmok a Laczó-erdőben, a vasútállomás fölött. Ahol a török megállt, minden katonának egy csomó földet kellett odarakni: így keletkeztek ezek a dombok. (Ispánk)

72. Óriszentpéteren van három domb; ezt a három dombot a törökök rakták valamikor. (Szatta)

73. A régi háborúk idején a törökök a Szalán innen nem jöttek át. A keserűszeri oldalon voltak kisebb dombok, olyan földhányások, Törökdombnak mondják. Mikor szaladtak a törökök, mindenik egy sapka földet vitt oda, hogy ne tudjanak utánuk menni, úgy épültek azok a dombok. (Óriszentpéter)

74. Az Állomásdombot régen Törökhalomnak írták. Mert mikor a törököt a magyarok megverték a katolikus templomnál, aztán mentek visszafelé, a parancsnokuk a mostani Állomásdombnál büntetésből egy kupacba dobáltatta a sapkájukat, arra meg a földet. Hát ebből lett a Törökhalom. (Óriszentpéter)

75. Az őrsegi Kotormány falu határában, közvetlen a jugoszláv határ mellett van egy nagy domb. Az itt lakó emberek Török pincének nevezik ezt a dombot. A szájhagyomány szerint ugyanis itt egy pince volt régen. Valami igazság lehet a mondásban, mert a domb előtt egy kisebb domb is van, ami szintén mesterséges. Úgy tartják, hogy ezen a dombon lehetett a török vezér sátra. Hiszen tudják, hogy a vezérnek mindig csináltak egy kis dombot, s a sátrát arra állították fel. (Bajánsénye)

76. Kisvőgyi rét dombok: itt nagy dombok láthatók nem messze egymástól a Szala folyó mellett. Az öregek azt állítják, hogy ágyutelepek voltak a török háborúkora dombok. Annyi igaz, hogy a dombok körül egyet-egyet kezdtek és óriási lópatkókat és a mostani korban ismeretlen célra használt vasdarabokat ástak ki. (Szalafő)

A törökök alagútja

77. A törökök itt a Böröcében tanyáztak legtöbbit. Erre egy alagutat csináltak a Böröcén keresztül. Ezért Kotormányban volt egy lány, akit a török

hadvezér el akart venni. Azon járt át hozzá. Ott ért ki az alagút, ahol Kotormányban a török kút van. Oporto Pap Jankótól tudta öregapám. Oporto Pap Janko meg öregapám öregapja volt. (Kercaszomor)

A veleméri csikó

78. Velemérbe a törökfutáskor bement a templomba egy csikó. Jött a török. A csikó mindig nyérítzett. Nem tudták, hol van. Ott volt a templomban. (Kercaszomor)

A törökök temploma

79. A török világban a törököknek is volt templomuk Veleméren. Régen elpusztulhatott. Senki sem tudta, hogy hol lehetett. Kis gyerekkoromban zarándok törökök jártak-keltek a község réjtjén. Keresték a régi török templomot, de nem találták meg. Imádkoztak itt sokáig, aztán elmentek. (Velemér)

A hódoltság határa

80. Gödörházán a régiek egy mezőséget Török megyének hívtak. A falutól északra van. Addig jöttek a törökök. (Gödörháza)

81. A török világban, mint magyar véghely, a török támadásaitól sokat szenvedett. A hagyomány szerint a török hódoltság határát alkotta a Magyar-szombatfa és Gödörháza között húzódó ún. Török-domb is. (Magyar-szombatfa)

A törökök legyőzése

82. A török is csak átvonult, hogy Bécsset elfoglalja. Nagyalánál, Gotthárd alatt szétverték őket a magyarok. Vak Bottyán Körmendnél, Csörötneknél sem engedte át a törököket a Rábán. Sokan belefutottak a Rábába, úgyhogy a Rába kiöntött a sok vértől. (Ispánk)

83. A faluban van egy völgy: Nyársas-völgy ma is a neve. A törökök ott nyársalták fel a gyerekeket, mielőtt a mészárszékre vitték feldarabolgatni.

Mikor Montekokoli Szentgotthárdnál megverte a törököket, a szattai aszszonyok sütőlapáttal verték ki a faluban maradt törökből a szuszt, úgy haragudtak rájuk. (Szatta)

A törökök sírjai

84. A község középpontjában három domb található, mégpedig a „Tölles” nevű erdő alatt, a Zala jobb partján. A nép azt hiszi, hogy bennük azok a törökök vannak eltemetve, akik 1664-ben a szentgotthárdi csatára való felvonulásuk alkalmával útközben elhaltak. (Szalafő)

85. Öregapám hallotta öregapjától: Szalafőn is sokat voltak a törökök. Ott is vannak eltemetve. Azt is mondta, hogy a Pityérszeren belül vannak eltemetve. (Kercaszomor)

86. A szalafői határban sok török van eltemetve. Azt mondják, hogy a Pityérszer végén vannak dombok, azok a török sírok. Alszezen az erdőszélen is sok nagy humpuk domb van, ott is törökök vannak. Sok dombot felástak kincseket keresve. Kincset nem találtak, csak sok csontvázat. (Pankasz)

87. Kercán, a laktanyán fölül, de még a hídon innen van három púp. Azt mondták a régiek: ezek török sírok. Három tölgy is állott ott. Vastagok voltak, de Matus azért nem vágatta ki, hogy megmaradjon emléknék. Később 1949-ben vagy ’50-ben mégis kivágták a fákat. A török futáskor itt estek el a törökök. A két szélső púp tömegsír, a középső a hadvezér sírja. A hadvezérnek összes kardját és lovát is melléje temették. (Kercaszomor)

88. Alszezen az erdőben vannak humpukok. Ott vannak a törökök eltemetve. (Bajánsenye)

89. Farkasfa Szalafő és Kondorfa felé eső határában földhányások láthatók, amelyeket a nép ma is török domboknak, török síroknak nevez. (Farkasfa)

90. A község nyugati határában az egyik erdőben, kb. 60 méternyi területen, majdnem egymás körül egy völgy mellett 13 halom emelkedik, amelyeket a nép „török domboknak” nevez. A határ más helyein is vannak ilyen dombok, melyekben azok, akik Kondorfát is őrségi telepnek tekintik, még

a régi világból való, ún. látóhegyeket, örhegyeket, örködési helyül szolgáló dombokat sejtenek. (Kondorfa)

A törökök ajándéka

91. A templom [szentgotthárdi templom] történetéhez egy régi legenda is fűződik. 1664-ben a szentgotthárdi csata idején a török fővezér itt elesett. Utódai száz év múlva csellel akarták megbosszulni vezérük halálát.

1764-ben az új szentgotthárdi templom részére három szál nagyméretű gyertyát küldtek. A nagyméretű gyertyákat lovas szekéren hozták Törökországból. Mikor megérkeztek, nagy pompával fogadták őket, de a gyertyákat nem tudták bevinni a templomba, mert olyan hosszúak voltak. Sok gondolkodás után kétfelé fűrészelték a drága ajándékot. Nagy meglepetés érte őket és egyben nagy szerencse is, mert a gyertyák belseje tele volt puska-porral. Tehát az ajándékgyertyákat a templom felrobbantására, megsemmisítésére szánták a törökök. Szerencsére ez nem sikerült nekik. (Pankasz)

A franciák

92. Molnár Sándor tudálékos magyarázata szerint nem a törökök rakták a dombokat [az őriszentpéteri halmokat], hanem a franciák. Napóleon egészen idáig eljött. A franciák szokása volt az, hogy a határra dombokat ástak. (Szatta)

Az illérek

Az illérek betörése

93. Öregapám mondta: jött az ellenség, illérfutásnak nevezték. Lóháton jöttek, de nem járták meg a házakat. Félt mindenki. Akinek pénze volt, elásta. Mindenki féltette a krajcárt. (Gödörháza)

94. Az illérek csomóban jöttek és kifosztották a lakosságot. Raboltak. A törökök után voltak. Öregapámtól hallottam. (Kercaszomor)

95. 1849-ben a csákányi grófok nem pártolták a magyarokat. Meg is szöktek. A horvátok bejöttek. Körülvették a falut. Aztán páran bejöttek és mondták, hogy háromszáz ágyújuk van. Ha nem engedik elvinni, amit akarnak, mindent összelövetnek. Nem volt mit tenni. Nagy tüzet raktak. Leöldösték a marhát. Megsütötték. Szalonnát, zsírt is elvitték. Az egyik helyen nem akarták engedni, ezért felgyújtották a gabonáját. Égett az, arra mondta a horvát:

– Nézd, kutya magyar, ég a kenyered!

(Őriszentpéter)

96. Ispánkon élt az öreg Laczó Gábor, azt mondták róla, hogy ő az Őrség legöregebb embere. Látta még az illéreket is 1848-ban a Kishegyen disznólkodni, de őt nem bántották, mert még gyerek volt. Az illérek vezére Jelasics horvát bán volt, Bécsbe akart menni Ferenc Jósikához, de Kőszegen elvágta az útját a magyar huszárok és visszazavarták őket Horvátországba. Az illérek szedett-vedett ruhában voltak, fahusáng volt a kezükben, még kardjuk sem volt, de jó verekedős emberek voltak. (Ispánk)

Az illérek legyőzése

97. Az illirek betörték Magyarországra. Őriszentpéteren beütötték a hordók fenekét, nyáron sütötték a pajtáiban az ökröket, úgy mulattak. Sokan becsíptek, ezeket az ispánki legények bedobálták a kutakba. Az illirek Szentgotthárd felé vonultak innen. Ott egy lapba megszállásoltak, a szentgotthárdiak a hegyről rönköket eregettek az alvó illírekre, akik közül anynyian elpusztultak, hogy vérrel áradott meg a Rába. Az ispánkiak a göcseji szegekbe, a nemesekhez menekültek, így maradtak meg. (Becsvölgye, Ispánk)

98. Egyszer három illér katona járt Böde határában, s azt figyelték, hogy a falu lakói hogyan készültek fel az ellenség fogadására. A falu lakói elfogták őket és agyonverték. El is temették a katonákat. Sokat nyomoztak a katonák után, de nem tudták kideríteni, hová is tűnhettek el. A háború után a bödeiek azt a helyet, ahová eltemették a ráccokat, elnevezték Ráchalomnak. (Pankasz)

A magyar katona átka

99. Mikor a törökök begyűttek, oszt egy szegény katona jött a csárda mellett. Észrevették a törökök... nem törökök voltak, horvátok. Oszt jön egy szegény katona, oszt a horvát bán, az volt a felebbvalójuk, azt monta, lelőlek. Az meg összetette a két kezét, hogy ne bántsa őt, kisgyermek van.

Azt monta:

– Nem bántlak, csak átkozd meg a hazádat!

Az meg azt monta:

– Verd meg Isten a magyart Szent György napi essővel!

Oszt megveregette a vállát, hogy jól van. Akkor kérte pedig a legjobb áldást. (Őriszentpéter)

1848-as hősök

Petőfi Sándor

100. Petőfit mint nagy magyar szabadságharcost és költőt ismerik. A szájhagyomány azt tartja róla, hogy utolsó nap minden ékszerét felrakta magára, hogy ha meghal, ne mondja, aki megtalálja, hogy semmije sem volt. (Őriszentpéter)

Damjanich tábornok

101. Amikor a hóhér odaállt, hogy Damjanichot lefejezze, akkor monta, hogy: „Vigyázz, a szakállam fel ne borzold!” (Őriszentpéter)

Mondák a Habsburgokról

Erzsébet királyné nászajándéka

102. Ferenc József feleségéről is jót tartanak. Azt mondják, hogy nászajándéknak urától a magyar foglyok egy részének kiszabadítását kérte, ami meg is lett. (Őriszentpéter)

Erzsébet királyné emléke

103. Egy monda szerint egy alkalommal Ferenc Jóska császár feleségével, Erzsébet királynéval itt voltak egy őszi nagy vadászaton. Egy helyet, ahol állítólag Erzsébet királyné ebédelt, megjelölték, és egy gyönyörű ligetet csináltak oda. (Kerkáskápolna)

104. Erzsébet-rét: A gróf Erzsébet királyné tiszteletére fákat ültetett mellette. (Nagyrákos)

Rudolf királyfi

105. Mikor Ferenc Jóska fia, Rudolf, az apjának az öléből a zsidónak a feleségét, a Rocshildot kilötte. Mert a zsidónak, ennek a Rócseldnak ugyananynyi numeréje volt, mint Ferenc Józsefnek, kilencvenkilenc, mert nem lehetett száz. A szobába volt Rocshildnak a felesége, felült a Ferenc Jóska ölébe, ez meg meglátta, oszt kilötte. Akkor a Ferenc József azt mondta a fiának:

– Édes fiam, vérért vért!

Azt mondta a fia:

– Lehet, édesapám, a vérért vért megengedjük.

Ammeg kiszökött Amerikába, az apja meg eltemette a viaszt [viaszbábut].

Hogyan is van ez a nóta róla:

Bécs városban harangoznak délre,
Hivogatnak udvari ebédre.
Édes fiam, gyere el ebédre!
Nem kell nekem az udvari ebéd!

Ferenc József trónörökös fia
Föl és alá sétál a palotán,
Most azután írja bucsuzóját.
Ferenc József trónörökös fia
Azt írja a bucsuzó levélbe:
Édesanyám, kedves Erzsébetem,
Teérted fáj legjobban a szívem,
Édesanyám, kedves Erzsébetem,
Teérted fáj legjobban a szívem.

(Őriszentpéter)

Történetek a viszáki grófokról

106. Gróf Zsigray Antal szeretett kártyázni, egyszer már minden pénze elfogyott, a feleségét tette fel, és az asszonyt is elveszítette. Ekkor kiment Amerikába az apósához, tőle kért pénzt, hogy ki tudja váltani a feleségét. (Viszák)

107. Egy másik Zsigray kedvenc szórakozásai közé tartozott, hogy a mezőre ebédet vivő asszonyok fejről lelövöldözze a cserépfazekakat. A károsultakat aztán beküldte a saját konyhájába, ahol másik edényt kaptak ebédrel együtt. Az asszonyok, kiismerve Zsigray hóbortját, szándékosan arra jártak, amerre a gróf vadászott, és lassan az összes repedt fazekukat kicseréltették újra. (Viszák)

108. Ugyancsak egy vadászgató kedvű Zsigrayról őrzik a következő adomát. A gróf téli vadászata közben egy út menti tűznél melegedett, mikor jön arra egy parasztasszony menyecskes rövid szoknyában.

- Nem fázik a lába? – kérdezi a gróf.
- Nem, mert jó tűz ég közötté.
- Nem melegíthetném meg ott én is a kolbászatot?

Az asszony ránéz a grófra:

- Ott nem, de a hátsó liknál szívesen megfüstölöm. (Viszák)

109. Az öreg Zsigray Antal büszke volt a futó lovaira, gulyása viszont többre tartotta a bivalyokat, melyek, ha megvadultak, rohantak, mint a vihar. A gróf versenyt ajánlott a béresének: ha a bivalyok leghagyják a lovakat, megjutalmazza őt, de ha a lovak győznek, kicsapja a birtokról. Kijelölték a verseny célpontját is: a körmendi Korona Szállót.

A gulyás felkészült a versenyre, láncsal összefogta a szekerét, hogy szét ne essen a rázkódástól, és betett maga mellé egy kihegyezett rudat is. Rajt után egy darabig együtt haladt a hintó és a szekér, de mikor leérték az ivánci partról az egyenes útra, a béres a hegyes rúddal megpiszkálta a bivalyok hátsó felét, ettől azok úgy megvadultak, hogy magukkal ragadták a szekeret, és négy perccel hamarabb értek be a Korona elé, mint a hintó. A gróf annyira szégyellte a dolgot, hogy mikor leszállt, a pisztolyával fejbe lőtte a lovakat. (Viszák)

110. Egy vadászat közben Zsigray véletlenül agyonlőtt egy hajtót. Perre került a sor, a gróf elvesztette, nagy összeget kellett fizetni a hajtó özvegyének.

– Tehát ennyibe kerül egy emberélet? – kérdezte a gróf az ügyvédjétől, akire nagyon haragudott, mert elvesztette a pert.

– Ennyibe – felelt az ügyvéd.

Erre Zsigray ott helyben agyonlőtte az ügyvédet, és kifizette a büntetés kétszeresét. (Viszák)

Az első világháború

111. Balogh Bálint bácsi mesélte: akkor még a harc úgy ment, hogy gyalogtámadás egymásra. Osztán aszongya: soha embert nem öltem, hát egyre, aszongya, már ott bukdázott, fölemeltem, hogy ráhúzok. Összetette a kezit, aszongya: „Hat gyerekem van!” Otthagytam, elmentem mellette, aszongya. Még az első világháborúban volt, Baloghtul hallottam, az orosz fronton vót. Ő is szalafői ember vót. (Kapornak)

Történelmi emlékek

A szalafői avardombok

112. Avar dombok. Szalafőn a Zala mellett több földhányást lehet látni, melyeket – állítólag – valamikor a húnok, vagy pedig az avarok készítettek. (Szalafő)

A régi faluhely

113. Házderik: A szájhagyomány szerint itt volt az ősi falu. Pesty azt írja, hogy ezt a községet a kuruc-labanc harcok során égették fel. (Farkasfa)

114. Vásártér: Az adatközlők szerint régen a templom és a falu itt volt, és a vásárokat itt tartották. (Kercaszomor)

A néhai Böröce város

115. Böröce város volt. Négy kapus város. Zsoldos Jánosnál volt sokáig a kapu gömbje. Három vár volt benne. Volt alagút is. (Bajánsenye)

116. Jártak itt a törökök. Azt is mondták, hogy a Böröcén vaskapu volt. Azt is mondták, hogy sokáig megvolt. Én nem láttam. (Kercaszomor)

Őrségi várak emléke

117. A lugodi majortól a Viszák felé vezető út mellett valamikor vár volt. Nincs már belőle más, csak barlangszerű rejtkehelyek. Ezek valamikor nagyon régen a vár börtöncellái voltak. Pár évvel ezelőtt disszidenst fogtak itt el. Rejtkehelyére a földből kiszálló füst vezette a határőröket. (Őriszentpéter)

118. Várdomb: köveket, téglákat dobott fel itt az eke. (Kerkáskápolna)

119. Vári út. Hogy még a török uralom alatt lett volna ott vár. (Kapornak)

A nemesi szabadalomlevél

120. Ahol a katolikus templom van Őriszentpéteren, az volt az őrházok a jobbágyi világban. Kisnemesek voltak, ők tartoztak őrséget adni. Nem dolgoztak, nem adtak robotot. Farkas, Babics családnak megvolt a nemességi oklevelük. Tizenkét község volt az Őrség, és mind viselte az ősi nevet. (Ispánk)

121. „Ferenc [Batthyány Ferenc] gróf üzent az őrségieknek, hogy hozzák magukkal szabadalomleveleiket, hadd lássa ő is azokat. Az őrségi előljárók a szabadalomlevelekkel a tarisznyában büszkén állítottak be a grófi kastélyba, ahol nagyúri módra megvendégelték őket. Folyt a bor, az előljárók hálálkodva, a legvidámabb hangulatban hagyták oda a kastélyt, de mily nagy lett az ijedelmük, mikor útközben azt vették észre, hogy a szabadalomleveleket sehol sem találják, a gróf ellopatta a tarisznyából.” Így van ez – fűzte hozzá a történethez egy öreg paraszt –, a magyarnak mindig többet ártott a torok, mint a török. (Őrség)

Az őrségi pallosjog

122. Köz beszéd az is: hogy Eörség régente Vérhatalommal is birván és Kastélyában, /: melynek omladékai a' Föld között az ugy nevezett Kastély szerben Eör Sz. Péteri mező Városban máig is láttanak :/ Itéleteket tévén két tisztátalan Személyeket, a' kik Gyermekeiket el veszítették, a' Szaknyéri határban egy helyen /: a' melly helyet máig is mutogatnak :/ le nyakaztatott. (Őrség)

Az erőszakos verbuválások

123. Régen verbuváltak, úgy szedték a katonát. Őrmesterek jártak a kocsmába, fizettek. Ha a csákót sikerült valakinek a fejébe nyomni, már katona lett. Ez akkor volt így, mikor közös lett minden az osztrákkal. Akkor megszűnt a nemesek joga is. Kötéllel is fogtak katonát. Ispánknak és Marác-nak három katonát köllött adni. Az előljáróság megfogta, megkötözte őket. Nem szívesen mentek, mert tizenkét évet kellett leszolgálni. Mikor hazajött az illető, már öregember volt. Aki megszökött, abból betyár lett. (Ispánk)

HELYI MONDÁK

Alapítási mondák

A zalaszentmihályfai templom eredete

124. A török időkben a falu is elpusztult. A templom is elhagyatottá vált, bedült. A lerombolt templomhoz régi legenda fűződik. A török háborúk idejében az elpusztult falvak lakói, még a zalaegerszegiek is itt bujdosnak az ellenség elől, mert megközelíthetetlen, posványos, süppedős, erdős terület volt ez. Voltak akkor is árulók, akik sok embert kicsalogattak a bűvöhelyükről azzal, hogy az ellenség már elment. Akik elhitték és kijöttek, azokat lemészárolták.

A monda szerint egy zalaegerszegi gazdag mészáros is itt bujdosott családjával. Ők megmenekültek, mert nem jöttek elő rejtékhelyükről. A mészáros ekkor fogadalmat tett. Mivel szerencsésen megmenekültek, felépíteti a bedült régi templomot, hiszen éppen a romok között tudtak elbújni. Ígéretét meg is tartotta. Helyreállította a templomot.

Egyedüli kikötése csak az volt, hogy a templomot állatfejek díszítsék, mivel mészáros volt, és ő csináltatja. Ezt az építők teljesítették is. Különböző állatfejek díszítik, kettős ikerablaka van. Kapuja felett bárányszarv bormű, egy mészáros bárd, egy tagló látható, melyek jelképezik a mészárosrost. (Pankasz)

Hogyan lett tornya a kistrákosi templomnak?

125. Egyszer egy nagyon vallásos kistrákosi ember, Bita László elhatározta, hogy ő ha törik, ha szakad, addig megy, míg valahol csak meghallgatják, és ha kap engedélyt, hogy az imaházra tornyot húzhasanak.

Elhatározását véghez is vitte. Egy szép nyári napon elindult egyenesen Bécs városába Ferenc József császárhoz. Meztláb ment és fehér vászon-gatyában. Szerencséje volt, mert beengedték a császárhoz. Szépen okosan elmondta jövedele célját. A király nagyon megsajnálta a szegény egyszerű parasztembert, aki képes volt ekkora vállalkozásra. Rögtön saját kezűleg írt neki engedélyt a templomtorny megépítésére. Megvendégeltette, és még pénzt is adott neki az útra és a torony építésére és külön adott neki sok pénzt. (Kistrákos)

A farkasfai esküdés

126. Pesty és egyes adatközlők szerint emiatt a terület miatt valamikor verekedés támadt a farkasfaiak és a csörötnekiek között. Egy csörötneki ember földet tett a sarujába és megesküdt, hogy a maga földjén áll. Ezt a farkasfaiak észrevették, lehúzták a csizmáját, és megverték a csörötneki embert. A földterület pedig azóta az övék. (Farkasfa)

A szattai birtokszerzés

127. A Battyhányi grófoknak, amint tudjuk, sok birtokuk volt az őrségi falvakban. Szattán is volt nekik legalább ezer kataszteri hold erdő és hat-száz kataszteri hold föld nagy majossal. Egyszer az egyik fiatal grófnő itt tartózkodott a szattai majorban, hogy miért, azt már nem tudják. Nagyon sürgősen el akart menni Csákányba, onnan meg Bécsbe. Azt mondta az egyik szattai gazdának, ha elviszi, az egész majort nekiadja. De ő nem vállalta el, azt mondta a grófnőnek:

– Kegyelmes grófnő, az egész major nem kell, Bécsbe nem tudom elvinni, de Csákányba hazaviszem, adjon egy kis darab földet nekem!

El is vitte lovaskocsin a grófnőt, és ő ígérete szerint adott neki egy nagy tábla földet, talán öt kataszteri hold is lehetett. Nagyon megörült neki, boldogan gazdálkodott a földön. (Szatta)

Harangmondák

Kútba dobott harangok

128. A templom alatt, a Kútréten a régi időben, a törökök előtt is volt egy nagyon mély bodorkút. A katolikusoktól a reformátusok elvették a templomot és a harangot beledobták a kútba. Gyermekkorában sokszor mondogatta öregapja, hogy tavasszal a földben akkor szokott megcsendülni a harang, amikor beledobták. Húsz-harminc évvel ezelőtt, amikor építkezett, a kováccsal összevasaltatott két kisebb vasrudat és megszurkálta a régi kút fenekét. Szerette volna megtudni, hogy ott van-e még a harang. A kút fája, a bodon akkor már el volt rohadva, a kút össze volt dülve, de téglázott boltozatot is látott alatta. Hiába piszkálta a kút nyolc méteres fenekét, nem kondult meg a harang, csak a kő csörgött. (Velemér)

129. A toronyban három harang van. Nagyon szépen szólnak. A harmadikkal csak akkor harangoznak, ha istentiszteletre hívják a falu lakóit. Két személy húzza. Úgy mondják, hogy ez a kicsi harang nagyon régi. A török háborúk idején egy kútba rejtették el az elődök. Később megtalálták, és így lett a templom harmadik harangja. (Őriszentpéter)

130. Az ősi Kotormány falu határában, közvetlen a jugoszláv határ mellett van egy nagy domb. Az itt lakó emberek Török pincének nevezik ezt a dombot. [...] Valószínű, itt egy nagy török tábor volt. A pince előtt egy nagy rézcsonnás török kút is volt. A kút helyén ma is van egy tócsa. Azt is mondják, hogy nagyon mély kút volt, és a hodosiak ebbe a kútba dobták templomuk harangját a törökök elől. A harang a mai napig is ott van. (Bajánsenye)

131. Magyarszombatfán a Halastón belül van egy kút, ide dobták bele a harangot az illérek elől. (Magyarszombatfa)

132. Halastó: 1919-ben méréseket végeztek. Ott felfedezték a kutat. Öt-hat méteres rudakat szurkáltak be a kútba. Azt mondták, hogy a várkapolna harangja is abban van. (Magyarszombatfa)

133. Most is az állami erdészethez tartozik a puszta hely, ahol a régi időkben egy kút volt. Abban a kútban van a szattai harang. (Szatta)

134. A szattaiak féltették a kis harangjukat, levették és egy kútba beledobták a törökök elől. Azt állítják, hogy a harang még most is a kútban van, de azt nem tudják, hol is volt az a bizonyos kút. Állítólag egy nagy rét van Szatta közelében, valahol ott van az a kút. Mikor a törökök elmentek, már nem tudták kivenni a harangot, mert azok meghaltak, akik beledobták és így benn maradt örökre. (Szatta)

Elsüllyedt harangok

135. Az elmerült harang. Veleméren egy régi templom áll. Ennek közelében egy mocsár van, melybe valamikor egy harangot rejtettek el, hogy a betörő ellenség birtokába ne kerüljön. A harang aztán elsüllyedt és többet nem találtak rá. (Velemér)

136. Hallották, hogy a török időkben Szomorócon a harangot kilőtték a toronyból, és a harang a torony mellett levő patakba gurult és lesüppedt a földbe. Talán még most is ott van, de nem tartják a mendemondát valószínűnek. (Őriszentpéter)

137. Magyarzombatfán az iskola mögötti nagy árokban a monda szerint régen egy harangot rejtettek el a törökök elől. Ezt is megpróbálták már kiásni, de sikertelenül. (Őriszentpéter)

Megszólaló harangok

138. Magyarzombatfán a szeszfőzdén túl a völgyben volt egy forrás, ott ahol az Urtelek felé elágazik az út, azon túl, de nem a leágazáson. Bizonyos napokon harangszót hallottak ott a forrásban. (Magyarzombatfa)

139. Veleméren a templomon innen a falu felé van egy egres, ott van egy forrás. A forrásból kihallatszott bizonyos napokon a harangszó. Nem jegyeztem meg, hogy melyik napokon. A törökök oda dobták a harangot. (Magyarzombatfa)

Elsüllyedés

Az elsüllyedt templom

140. A Zala partján, a Benkicsék háza alatt, nagyon régen volt egy iskola meg egy templom. De mert a nép akkor igen hamis volt, elsüllyedt mind a kettő, mikor tele volt. Ott, azon a helyen, ahol most olyan zsombékos, békás a rét. Az augusztusi köd esténként onnan indul végig a Zala partján. Ilyenkor, ha tiszta az idő, azóta néha hallani, hogy beharangoznak istentiszteletre, a gyerekek meg énekelnek a templomban. (Őrszentpéter)

141. Fekete-tó: A szájhagyomány szerint templom süllyedt el a helyén. (Szalafő)

142. Volt egy nagyon szép lány Szalafőn. Megtetszett a Gonoszknak. De annak nem kellett, pedig minden gazdagságot ígért neki. Végre megharagudott rá. Elrabolta, elvitte a sötét erdő közepébe. Ott bezárta egy templomba. Abban volt egy aranyvályú meg egy kakas. De a kakas maga a Gonosz volt kakas képiben. Úgy szólt az átok, hogy a lány csak akkor szabadul, ha telesírja a vályút. Sírt a lány, hogyne sírt volna, de a kakas mindig kiitta a könnyeit a vályúból. Siratták a lányt a fák, a bokrok, a füvek, de hiába. Aztán a templom elkezdett süllyedni, míg egészen elsüllyedt. Annak a helyén van most a Fekete-tó, abbul jön a Zala. Még mindig sír a lány, onnan a sok víz, a láp, meg a patak. (Szalafő)

143. Egyesek szerint Tóka Ferenc öregapja egyik karácsony éjjel megfigyelte a jelenséget, és egy papot meg két ministránsgyereket látott a tó [Fekete-tó] közepén lesüllyedni. (Farkasfa)

Elsüllyedt állatok

144. Lóger: Több része mocsaras. A helyiek szerint egy ló belement s elsüllyedt, innen ered a név. (Gödörháza)

145. Zalalövőtől délre fönt a dombtetőn Irsapuszta mellett van egy major, úgy hívták, hogy Nagyhegyi major. A majorhoz tartozó egyik völgyben van

egy posványos süllyedő rét terület. Régen el volt tiltva, hogy oda senki ne merjen menni, mert feneketlen és ha rálép, örökre elsüllyed.

Egy alkalommal egy vakmerő béres nekihajtotta az ökröket, de alig mentek egy kis helyen, egy pillanat alatt lesüllyedtek, elnyelte őket a mocsáros rész. Senki nem mert utánuk menni. A béres is velük együtt ott maradt örökre.

A nép hite szerint régen lent a mélyben olyan sebes vízfolyás volt, ami az ökröket is levitte a Rábába, a Rába a Dunába, a Duna a Fekete-tengerbe.

Évek múlva hallották a Nagyhegyi majorban a béresek, hogy a Fekete-tengerből a halászok kifogtak két ökörszarvat. Az ökörszarvakba a nagyhegyi uraság neve volt belevésve. Minden állat szarvába bele volt vésve az uraság neve. Tehát eldöntötték, és mondták apáról fiúnak, fõnt maradt a mese, hogy az elsüllyedt nagyhegyi ökrök szarvát fogták ki a halászok a Fekete-tengerből. (Kisrákos)

A tengerszem

146. Zsibbos: Lápos terület. A néphit szerint az itt lévő Zsibbos-tó nem közelíthető meg, mert sok benne a veszedelmes kígyó. Azt tartják, hogy a tó tengerszem, aki abba beleesik, az a tengerbe esik. (Farkasfa)

Forrás-mondák

A Zala eredete

147. Szalafőtől kilenc kilométernyire, Órfalu határában ered a Zala folyó. Esős időben egy gyönyörű kerek tó az egész forrásvidék, melyet minden oldalról erdő vesz körül. A tó közepén van egy kis sziget, melyen törpe nyír és fenyőfa sárgul, a sziget közepén pedig szerényen egy kis tavacska húzódik meg. Ez a Zala tulajdonképpeni forrása.

Beszélik, hogy ezen a helyen templom és iskola állt valamikor, mások azt mondják, hogy kocsmá süllyedt el itt, sőt a népképzlet még kacsalábon forgó kastélyról is regél.

Nekem a következőképpen mondták el a Zala eredetét:

Valamikor ezen a vidéken gonosz tündérek laktak. Kastélyuk ott állt, ahol a Zala mai forrása van.

Élt ide nem messze egy molnár is, akinek a fia igen szeretett vadászni. Egyszer, amint az erdőn bolyongott, meglátott egy őzet. Kapta a puskáját és rálőtt, hanem csodák csodája, az őz hirtelen tündérré változott. Sírt, jajgatott és a véres lábát tapogatta, amit a fiú meglőtt. A jajgatásra előjöttek a többi tündérek is és megfogták a fiút. Első haragjukban a kastély udvarán levő régi kútba akarták dobni. De az könyörgött, hogy ne bántsák, hiszen nem akart semmi rosszat. A tündérek azt mondták neki, hogy akkor nem dobják a kútba, hogyha mikor megházasodik és kislánya lesz, azt nekik oda dogja adni. Mikor ezt megígérte, a tündérek el is engedték.

Telt-múlt az idő, a fiú megházasodott. Már el is felejtkezett az ígérétről, mikor kislánykája született. Meg is keresztelték és a Zala nevet adták neki. Nőtt-nőtt a kislány. De nem felejtkeztek el róla a gonosz tündérek, egyszer csak beállítottak érte. Sírt-rítt a szegény asszony, de a tündérek nem tágitottak, elvitték a kastélyukba és egy félreeső szobába zárták. Megeredtek Zalának a könnyei. Esténként, mikor feljöttek a csillagok, kinyitotta az ablakot és elnézett onnan a magasból az ő szülőháza felé. A könnyei pedig lefolytak, le a magasból a földre. Már egész kis tavacska lett a könnyeiből, de a gonosz tündéreknek a szíve nem esett meg rajta.

Hanem azért volt a tündérek között egy, aki Zalát igen-igen megsajnálta és elhatározta, hogy meg fogja szabadítani. Csak az alkalomra várt. A tündérek mindig el szoktak menni hazulról és ilyenkor egyet otthon hagytak, hogy a házra vigyázzon.

A tündére csak azt várta, hogy egyszer ő maradhasson otthon, akkor – mivel a szoba kulcsát nem találta – Zalát hattyúvá változtatta, aki a nyitott ablakon keresztül hazaszállt a szüleihez.

Mikor a többi tündérek hazajöttek és látták, hogy mi történt, megfogták Zala megmentőjét, hogy a rossz kútba dobják. Erre az megátkozta a gonosz tündéreket és a kastélyt.

Egyszerre nagy robaj keletkezett, mire az egész hatalmas épület összeomlott, maga alá temetve a gonosz tündéreket. A tavacska pedig Zala könnyeiből keletkezett, a nagy földindulástól megáradt, kicsapott a medréből és folyt, folyt, míg csak bele nem ömlött a Balatonba. (Őrség)

148. Őrfalu, Farkasfa és Szalafő határában van a Fekete-tó. Egy nagy völgyben, amelyik a falvaktól három-négy kilométerre esik. Járhatatlan út

vezet hozzá, mocsár, ingovány. Nem is látni, hogy itt víz van, de elnyeli a szarvast és az embert is, ha beelép. Abban a Fekete-tóban van egy templom, van egy szűzlány, van egy kakas, van egy kis csészécske.

Ez a kislány mindig ki akar szabadulni a tóból és sokat sír. A kiscsészét sírja teli. A csészét a könnyei alá teszi, és amikor ez tele van, megtelt a könnyeivel, akkor a templom és ő kiemelkedik a Fekete-tóból. A kiskakas mindig rászáll a csésze szélire, és ahogy rászáll, kiborul a csésze, és a könnye kifolyik, és a kislány és a templom visszasüllyednek a tóba. Ez a Szala forrása. Mikor bugyog fel a víz, látják, hogy ott ered a tó, ez a Zalának a forrása. És ők mindig látják, hogy kiemelkedik a templom, most jön fel a víz.

A kislány erre a vidékre való, Galamboszerre. Ott a szemivel megverte az apját meg anyját, és ezért a többi testvér beledobta a tóba. Azt is tudják, hogy a kislány református volt, a kis csészét, ami a kezében volt, Mária-csészének nevezik. (Szalafő)

A pankaszi Hidegkút eredete

149. Hidegkút. Pankasz határában egy bővizű forrás van, melyet egy eltikadt vándor kérésére egy jószívű varázsló fakasztott. (Pankasz)

A muszlai források eredete

150. A muszlai kastély ura török uraság, a felesége magyar nő volt. Egyetlen lányukat eljegyezte az apja egy előkelő török uraság fiával. Nem járt az itt soha, nem látta senki, csak volt, valahol nagy Törökországban. A menyasszonyának küldött néha szép fátylakat, cifra papucsokat ajándékba. Hát, nem sok vizet zavart. Na, ha nem sok vizet zavart, elég rosszul tette, mert a lány beleszeretett egy magyar legénybe. Nem tudta, csak az anyja a lánynak. Az nem bánta. Hanem mikor az apja megtudta, az igen megharagudott. A legényt elűzte a nagyvilágba, a vőlegényt meg elhívta. Azon aztán volt mit nézni! Akkora hasa volt, mint egy hordó, haja meg semmi. A lánynak akár az apja lehetett volna. Már a lakodalmat is kitűzték. Sütöttek, főztek, megrendelték a pankaszi cigányokat is muzsikálni. Hanem a menyasszony nem volt sehol, mikor öltöztetni kellett volna. Keresték, keresték, de hiába. Nem jött az elő többet. A régi öregek beszélnek, hogy a sok sírástul forrás lett a muszlai erdőben. Most is abból, a könnyeiből fakad az a jó hideg víz ott a partoldalban. (Örség)

151. A muszlai uraság lánya beleszeretett a bojtárjukba. De hiába volt minden kérés, az uraság a bojtárt megölette. A lány meg csak sírt, járkált az erdőben. A sok forrás most is onnan van. (Őrszentpéter)

A forrássá lett legény

152. 1925-ben egy gazdag őrbajánházi embernél szolgált Barna Ferkó. Mikor a lovat itatta az udvaron, hallotta, hogy a gazda meg a felesége beszél, hogy mivel az öregembert eltették láb alól, most már hogyan csinálják meg a végrendeletet. Nem szólt erről Barna Ferkó senkinek, de az ember meglátta akkor az udvaron, hát félt tőle. Agyon is ütötte a Ferkót, a hulláját meg idehozták a Keserűszeri erdőbe. Ott húzogatták a kutyák. Mikor megtalálták, hát eltemették. Forrás is fakadt a legény emlékére, meg az erdő is sokszor elsiratja, mikor olyan az éjszaka, mint akkor volt. (Őrszentpéter)

Az ördöghenyei dombok

153. A régi mese szerint ott [Ördögheny] ördögök henyéltek, rejtőztek. Azért nevezték azt a részt Ördöghenyének, egyik felét pedig Rejtődombnak.

Az ördöghenyei hegy mellett lakott az egyik ördög szeretője, egy igen szép asszony. Egyszer, amikor az ördög ment a kedveséhez, ott talált nála egy Pető nevű fiatal ördögöt. Nagyon dühös, mérges lett. Mérgében papucsával belerúgott a nagy dombba. A papucs megelt földdel, odább rúgta és dühösen földhöz vágta. Ahová a föld kihullott a papucsból, ott is egy nagy domb lett, az lett Petőhenye, mivel Pető nevű ördög volt, akit a szeretőjénél talált. (Pankasz)

Alagútmondák

Az őrszentpéteri katolikus templom alagútja

154. Hallottam, hogy a katolikus templombú vezetett ki egy alagút Szentgotthárdig. (Őrszentpéter)

155. Vörös Géza látta, hogy a római katolikus templomnak alagútja van. A bejárati ajtó és az oltár helye közötti résznél boltíves nyílás volt. Az öreg Hegyi ott állt a gödörben. Az volt akkor a harangozó. (Őriszentpéter)

A kistrákosi alagút

156. Dávid-major: A Milosich család utódairól. A helybeliek szerint alagút volt a majorban, mert Milosich a betyárok orgazdája volt. A magtár lépcsője alól indult, de a téesz befalaztatta. (Kistrákos)

A kapornaki vár alagútja

157. Az öregek beszéltek róla, és ez most igaz volt, nem volt, hát hogy valahova vezetett alagút onnan a Vártól. (Kapornak)

Legendák

A segítő Mária-kép

158. Kánya Elekék nagycsaládos emberek voltak, nyolc gyerekük volt. Meg kellett nekik küzdeni, hogy elláthassák családjukat a mindennapos kenyérrel. Egy alkalommal Kánya Elek a legnagyobb fiával elment muzsikálni Őriszentpéterre. Az akkori előkelőségeket, a katonatiszteket szórakoztatták. Felesége a kisebb gyerekekkel itthon volt. Az egyik nagyobb fiú kint játszott az utcán s meglátta, hogy az egyik házaló gyönyörű szentképeket árul. Szaladt is haza elmesélni anyjának és kérte, hogy vegyenek ők is. Szegény asszony ráförmedt a fiúra:

– Nekem nincs egy fillérem sem! Még kenyérrre sincs, nem tudok én képet venni!

A gyerek majdnem sírva fakadt. Addig zaklatta anyját, míg végül úgy döntött, hogy legalább megnézi azt a szép képet, ha meg nem is tudja venni. Mikor meglátta a Mária-képet, nem tudta ott hagyni. A közelben volt egy szatócsüzlet, a tulajdonostól kért kölcsön pénzt és megvette a képet. Boldogan vitték haza kisfiával. Másnap reggel még ágyban volt a család, mikor apjuk és a fiú hazaért. Kánya Elek ekkor így szólt feleségéhez:

– Máriám, figyelj ide, nagy örömet mondok neked! Nagy szerencse ért bennünket: az éjjel annyi pénzt kerestünk, hogy talán meg sem tudjuk olvasni!

És már rakta is ki az asztalra a pénzt. Mári néni a sok pénz láttán megdöbönt, sírva fakadt és keresztet vetett. Férje megijedt, nem tudta, mi baja lehet. Ekkor Mári néni felvette a szentképet, megcsókolta és mutatta a férjének. Elmondta, hogyan vette meg a képet. Íme, igen gyorsan csodát tett. A boltos is nagyot nézett, mikor reggel megvitte Mári néni a tartozását. (Pankasz)

A két fehér galamb

159. A kiegyezés után, a 19. század vége felé a fiatal sorköteles magyar legények egy részét Bécsbe vitték el katonai szolgálatukat letölteni. Ezek nagy része kilenc évet, de olyan is volt, aki tizenkét évet szolgált le a császári hadseregben. Ezek a szerencsétlen fiatal emberek még szabadságot sem kaptak ilyen hosszú ideig, itthon nem jártak, ez idő alatt még az anyanyelvüket is elfelejtették, már törték a magyar nyelvet, amikor hazajöttek.

Egy csörötneki fiatal legény, Horváth János is Bécsben volt katona hosszú kilenc évig. Amikor végre leszerelt, boldogan indult hazafelé régen nem látott szülőfalujába, hogy kedves hozzátartozóit minél előbb megláthassa. Legjobban attól félt, hogy öreg beteges szüleit már nem találja életben.

Boldogan indult neki a nagy útnak. Jött vonaton, lovaskocsin, de legtöbbet gyalog. Amikor közel járt már szülőfalujához, Csörötnekhez, ismét csak gyalog jött. Éjjel volt, már éjfél felé járt az idő, de ő még mindig nem pihent le, este sem állott meg, csak sietett, hogy minél előbb hazaérjen. Itt már régi kedves, ismerős helyekhez ért. Már messziről meglátta az útszéli fakeresztet, mellette a két nagy hársfát. Nagyot dobbant a szíve örömeiben. Sietni kezdett, hogy minél előbb odaérjen. Amikor már közel ért a kereszt-hoz, nagyon megijedt, szinte megrémült.

Az út közepén fehér galambok sétálgattak előtte, lehetett hús darab is. A galambok közül kettő feléje repült, nem engedték tovább menni, csak gyorsan repkedtek feléje. Ijedtében átugrott az útszéli sáncon és fakereszt-hoz menekült. Letérdelt, átölelte a fakeresztben lévő bádog Krisztust és hangosan sírva imádkozni kezdett. Kis idő múlva csudálkozva látta, hogy

a galambok eltűntek az éjszakában, már egy sem volt ott. Ekkor nyugodtan elindult hazafelé.

Amikor hazaért, csak a testvérei fogadták nagy örömmel. Drága jó szülei már meghaltak, nem érhették meg hazatértét. Most már azt is tudta, hogy az a két fehér galamb a szülei voltak, akik üdvözölték a szerencsésen hazaérkezett gyermeküket. (Pankasz)

Az eleve elrendeltetett sors

160. Nagyon régen, talán 1848 körül, katonák szállásoltak Pankaszon. A tusu szeren az egyik háznál egy fiatalasszony éppen azon éjjel szült. A katonák között volt egy olyan, aki a csillagokból tudott jósolni. Ez a katonát azt jósolta, hogy az az újszülött, amelyik ebben az órában született, még mint kisgyermek kútba esik, mert így látta a csillagokban.

A katonák elmentek. A szülők féltek, nagyon vigyáztak kisgyermekükre, mint szemük világára. Az udvarban lévő kútra mindig deszkákat raktak, hogy a gyermek bele ne essék. A gyermek egyszer mégis fölmászott a kút tetejére és ott halt meg a deszkán, ami a kúton volt átfektetve, mert úgy volt neki megírva, hogy ott kell meghalnia. (Pankasz)

Egy szattai igaz történet

161. 1890-ben történt Szattán. Benkő Karolin szintén nagyon szép leány volt. Két falubeli legény udvarolt neki, el akarták venni feleségül. Kulcsár József és Markó Sándor. Egy alkalommal mulatságot rendezett az ifjúság a szattai kocsmában. A legények, leányok nagyon jól mulattak. Benkő Karolint is táncoltatták, de a két udvarló közül Kulcsár Józsefnek kedvezett a szerencse, úgy látszott a leányt őt jobban kedvelte, Kulcsár József úgy lekötötte a leányt, hogy Markó Sándor nem tudott a közelébe kerülni. Markó Sándor nagyon elkeseredett, elment haza a mulatságból. Otthon az édesanyjának panaszkodott, hogy vetélytársa nem engedte még táncolni sem a leánnyal. Erre édesanyja azt találta mondani neki: „Mért nem szúrtad le?”

Több sem kellett a csalódott legénynek, egy nagy kést vett magához és visszament a mulatságba. Ott észrevétlenül nekirontott Kulcsár Józsefnek tánc közben és ágyékba szúrta. Szegény szerencsétlen legény összeesett,

elvértett, meghalt. Markó Sándor megkapta méltó büntetését, tizenkét évet ült az ilovai fegyházban, szigorított börtönben. Mikor kiszabadult, csak két évig élt otthon, ő is meghalt. A szép Benkő Lina pedig férjhez ment, Magyarföldre került, boldog asszony lett, szép gyerekei lettek, öregkorában halt meg. (Szatta)

Helynévmagyarázó mondák

162. Halál-híd: Híd. Egy szerelmespár a pereméről a vízbe esett és meghalt. (Velemér)

163. Azért Domafölde, mikor oszták fel ezt a földbirtokosságot, a Doma gróf után lett Domaföld. Itt volt neki nagy területe. (Kapornak)

164. A cigányok Nagykanizsáról jöttek vásárról. Éjfél körül már elkerülték Ördöghegyét, Rejtőhegyet. Rejtőhegynél van egy nagy part. Oda bújt az ördög. Ezért Rejtőhegy az Ördöghegy. (Bajánsenye)

165. Ördög-likak: Sok a rókalyuk, sötétben világít belőlük a rókák szeme. (Szalafő)

166. Csikuk-vőgy: Pesty írja, hogy a szájhagyomány szerint urasági épület vagy vár volt itt, a körülötte levő réten ménest legeltettek. (Őriszentpéter)

167. Hódokról kapta a nevét a falu. Valamikor, azokban a régi időkben, a Gyöngyös-erdő vizében sok ilyen állat tanyázott. (Őrihodos)

BŰN ÉS BŰNHŐDÉS

Az átok ereje

A Fekete-tó eredete

168. Van itt egy Fekete-tó, közel az őrfalui és a dolányi határhó. A szerb határhó. Egy templom volt ott. Egy fehérnép elkésett a miséről s azt mondta, hogy süllegyen el a templom. Most ollan tó van a helin, hogy semmi- len állat elmenni nem tud. Nem lehet látni, hogy tó. Egerfa van rajta, elég alacsonyan, alig egy meter. Ide szoktak őzet lesnyi menni a régi vadászok. Itten kora reggel hajnali misét lehetett hallani a leshelen. A népek szépen éneköltek, szólt a pap, a gyerekek rázták a csengőt, mind meg lehetett hallani.

Minden hét évben felgyün a tornya – mondta múltkor a Derzsi Böske. Valami rejlik benne, mert sokan hallották a faluban a mise hangjait. Okos ember nem mond ollat, hogy süllegyen el, mert ha elkésik, hát máskor jobban vigyázz, de nem átkozódik. (Farkasfa)

169. Fekete-tó: A területen van egy tó. A helyén a néphit szerint egy templom állt. Egyszer a karácsonyi éjféli miséről elkésett egy asszony. A templom küszöbére érve azt mondta magában, hogy el kellene süllyednie szégyenében templomostul együtt. Kívánsága be is teljesedett. Azóta minden karácsony éjfélkor a tóból csengettyűszó hallatszik. Egyesek szerint Tóka Ferenc öregapja egyik karácsony éjjel megfigyelte a jelenséget, és egy papot meg két ministránsgyereket látott a tó közepén lesüllyedni. (Farkasfa)

170. Valaha templom állt itt, egy szobalány egyszer elkésett, csak a mise végére ért ide. Dühében azt kívánta, hogy sülyedjen el a templom; el is sülyedt, a régi öregek még látták a keresztjét. (Farkasfa)

171. Egyszer nagyon régen templom állt ezen a helyen. Mentek az emberek mindig a misére. Egy karácsony éjjel az éjféli miséről késett egy asszony. Hallotta, hogy bent vannak, énekölnek. Azt mondta magába: „E kő sülleddem a szégyentül, de bárcsak sülleddne el a templom!” A kőtemplom az összes benne levő néppel együtt elsüledt. De az asszony is odaveszett, mer má a templom ajtajába volt. Azóta minden karácsony éjjel éjfélkor hallatszik a csengettyűszó onnaj alulról.

Róka Ferenc öregapja eccer elment, hogy megvárgya, mi lesz ott karácsony éjjel. Várt-várt, egyszer csak csengettyűszót hall, de a háta mögül. Úgy megijedt, hogy moccanni se mert. Egyszer csak hallja, hogy egy papa meg két ministráns gyerek gyün elő a bokrokból. Mennek rá egyenesen a tóra. Mikor a Fekete-tó közepibe értek, szépen elsüledtek. Utána nagy énekszó hallatszott.

Róka Ferenc öregapja puskás ember volt. Egyszer ment vadászni a Fekete-tóra, mert ott voltak a legszebb vadak. Várt a vadász, várt, egyszer csak zörejt hallott. Láttya még, hogy egy szép őzike fut rá egyenesen a tóra. Mikor a közepibe ért, szépen lesüledt. Lement, hogy legyen nyájuk azoknak ott lenn. (Farkasfa)

Az ispánki kincses tó

172. A kincses tó. Ispánkon, a Disznós-patak mentén van egy tószerű mélyedés. Valamikor egy dúsgazdag úr lakott itt, kinek kegyetlensége nem ismer határt. Munkára hajtotta a szegény népet s aki a fáradságtól összeesett, azt megkorbácsoltatta. Egyszer azonban a szegény nép megátkozta, mire a kastély összedült s elnyelte a gazdagot kincsestől, mindenestül. A tó fenekén kilenc fekete macska ma is kilenc arannyal telt hordót őriz. (Ispánk)

A halálraítélt húga

173. Megfogatta a pandúrokkal a szegény legényt lopásért a bíró. A szegény legénynek volt egy szép húga. A leány bement a bíróhoz könyörögni,

hogy engedje el a testvérét. A bíró azt mondta: úgy engedi el, ha vele hál egy éjszaka. A szép leány megadta magát, csak hogy testvérét kimentse. Éjjel ahogy feküdt a bíró, hallotta, hogy az utcán nagy csörgés van.

– Miféle csörgés-dörgés van az utcán?

– A bírói kocsisok fát szállítanak, azok szekereznek.

Reggel azt mondta a bíró a leánynak:

– Most elmehetsz, a bátyádat kivégezték!

Mert hát éjjel nem a szekerek, hanem a vasak zörögtek. A leány megátkozta a bírót: mosdóvize vérré váljon, a ruhája tűzlobbot hányjon!

Úgy is lett. Reggel, mikor a bíró mosdott, megeredt az orra vére. Ruhája meg tüzet fogott. Nem tudott segíteni magán a bíró és elégett. (Kerca-szomor)

Ünneprontók

Akik karácsonykor mentek vadászni

174. A vadászok szokták mesélni, hogy az egyik vadász karácsony napján akart nyulat löni. Ráfogta a puskát a nyúlra, de a puska nem sült el. A nyúl meg két lábra állt és megfenyegette a két lábával a vadászt, hogy nem szabad karácsonykor lövöldözni, mert felébred a kis Jézus. (Farkasfa)

175. Karácsonynapján a Bódi Józsi a nagy ünnepen elment rigászni. Kora reggel megrakta a tüzet, 5 órakor a parázs lehamadt. Eljött az idő, hogy a fát fel kellett támasztani. Fel is támasztotta. A csalómadarakat szétrakta a kalitkában, mikor már az enyves fát feltámasztotta. Bement a sátorba és várta a madárfogást.

Az becsapódott, az az ember! Ott is hagyta a madarászatot! És gyütt neki egy csapat fenyvesmadár, fejetlenek voltak mind, nem volt nekik fejek. Erre az ember otthagya az összes mindenséget, elszaladt haza. Réttak fõnn a fán a riguk, aztán nem volt fejek. Karácsony napján fejetlen rigukat fogott a Bódi Jóska. Egy se maradt a fán, mind elment, mire valaki elment Bódi Jóska holmijáért. Isten valami csodát tett. Ez jobb eset volt, az öregek sokat emlegették. Láta a Jóska, hogy nem jó itt valami, jobb otthagyni mindent és menni. Akik visszamentek, már nem látták a fejetlen rigukat. (Farkasfa)

Vízkereszt napja

176. Veleméren minden ünnephez tudtak valamit. Tudták, hogy mért van vízkereszt. Máshol nemigen tudták. Úrnapját is megtartották, még a reformátusok is. Hidat kellett volna építeni a patakon. Előbb nem ment senki, mert Úrnap van. Az Úrnapról mindig azt mondták, hogy mérges nap. Ezért nem akart menni senki sem. Az egyik gazda, nagygazda azonban mégis kiment hidat építeni. Azt mondta:

– Ünnepeljenek az urak!

Erre a többiek is kimentek kimentek mégis, bár előbb nem akartak. A nagy gazda amikor az első fejszit belevágta a fába, a forgács kivitte a szemét. A többiek otthagyták a munkát. (Bajánsénye)

A temető megszenteltelenítője

177. Régen a tollfosztóban minden bolondságot, viccet előszedtek az asszonyok, hogy az idő gyorsabban teljen. El szoktak menni a tollfosztóba a legények is, azok is segítettek nótázni és minden lehetetlen dolgokat kitaláltak.

Pankaszon egyszer a temető szomszédságában tollfosztó volt. Itt is voltak legények a fosztóban. Azt találták ki, hogy ki kéne menni a temetőbe most éjjel. Egy bátor legény jelentkezett fogadásból, hogy ő elmegy és még egy keresztet is hoz be onnan. De a keresztet vissza is kellett vinni a helyére, így szólt a fogadás. A bátor legény elment, és hamarosan hozta is a keresztet. Egy baj azonban volt, vissza is kellett vinni azt. Már nem nagyon szívesen, de azért csak visszavitte a legény a keresztet a temetőbe.

Várták-várták egy ideig, de a legény csak nem jött vissza. Mentek többen keresni. Már messziről látták, hogy egy sír mellett össze van esve. Szóltak neki, de nem felelt vissza. Sietve mentek oda, de sajnos későn, a legény fogta erősen a keresztet, de már halott volt. Megállapították, hogy konyhakötény volt előtte, és amikor sietve vissza akarta tenni a keresztet, a köténye sarkát is bedugta a keresztel együtt a földbe. Biztosan nagyon megijedt és azt hitte, hogy a halott húzza be őt is a sírba. Ijedtében szívbénelést kapott és rögtön meghalt.

Ebből a szomorú tragédiából tanulhattak a viccet kedvelők, hogy a temető lakóit nem illik háborgatni, abból tréfát csinálni. Azok csak nyugodjanak békében. (Pankasz)

A bűnös ember holtában bűnhődik

178. Volt Gotthárdon nagyon régen egy pap. Nagyon sok földet elvett a gazdáktól, annyira telhetetlen volt. Egyszer csak megbolondult. A rábakethelyi nagyhidat telerakta pénzzel, és aki szekerén arra ment, szedhette föl a pénzt, még a pap is segített neki szedni. Amikor a pap elpusztult, a Balasdóban, ezen a területen, amit a szegény népektől elvett, mérte a földet vissza és két kutya kísértében vadászott. Az a pap körülbelül ezer holdat vett el a farkasfaiaktól. Vette volna el mindet a szegényektől, hogy ne kelljen most leadni. Most ellensége lett a föld az embernek, pedig mennyit gürcölt érte! A Balasdón sokáig meg lehetett hallani a kutyák csahítását, de most már elmúlt. (Farkasfa)

179. Az édesapám úgy járt egyszer, hogy kiment reggel rókát lesni. Korán, 3 órakor indult el. Kiért a Cserkúthoz, háromszáz méterre lehetett a falutól. Amikor elkerülte a helyet, visszafordult és látta, hogy húzzák feléje a tüzes láncot: mértek. Egyik írt, papír és ceruza volt nála, a másik kettő húzta a láncot. '22-ben lehetett ez! Sokszor elmondta, hogy ő látta a mérést. Valamikor ott valaki elmérte a más földjét. Apám nem volt éppen ijedős legény, de úgy megijedt, hogy a kalapja is emelkedett a fején. Vissza nem jöhetett, mert ott volt keresztben a lánc. Többet nem ment ki soha egyedül lesni arra a helyre, pedig nem volt szellemhívó ember. (Farkasfa)

180. Régen a pásztorok leginkább éjjel őrizték az állatokat, főleg a lovakat. Egy pankaszi legény, Szabó István is lovakat őrzött a békarokkai réteken, de mindig éjjel. Este kihajtott, s reggelig legeltette az állatokat, aztán hazahajtotta őket. Egy alkalommal amint a tűz mellett üldögélt a subáján, arra lett figyelmes, hogy valaki nagyon jajgat a közelében. Körülnézett, de senkit nem látott a sötét éjszakában, csak a jajgatást hallotta. Az a valaki mindig csak azt mondta:

– Jaj, de nehéz! Jaj, de nehéz!

A legény még a szuszogását is vélte hallani, amint a nagy terhet cipelte az ismeretlen. Szólni nem mert hozzá, mert nagyon félt. Hamarosan megszűnt a jajgatás.

A következő éjszaka pontosan éjfélkor újra megjelent a jajgató valami, és ismét keservesen jajgatott, majd kis idő múlva elhallgatott.

Amikor a harmadik éjjel is megjött, a legény halálra rémült félelmében. Reggel mikor hazahajtotta a lovakat, elpanaszkodott otthon az öreganyjának, hogy mi történt vele éjszakánként a réten. Elmondta, hogy ő nagyon fél, nem hajtja ki többet a lovakat a világ minden kinczéért sem. Azt a keserves jajgatást egész nap hallja. Öregapja jót nevetett a legény félelmén és így szólt hozzá:

– Ne félj tőle, fiam! Amikor jajgat és mondja, hogy jaj, de nehéz, szólj oda bátran. Mondd neki, hogy ha nehéz, dobd el! Meglátod, soha többet nem megy oda hozzád.

A legény megfogadta öregapja tanácsát. A következő éjjel mikor megjelent a jajgató, a legény elővette a bátorságát és odaszólt neki:

– Ha nehéz, ha nem bírod, dobd el!

Erre nagy huppanást hallott, s a láthatatlan valami így szólt hozzá:

– Köszönöm, köszönöm! Megmentettél, én ezt nem tudtam megmondolni!

A megrémült legény meg sem mert mozdulni. Reggel, mikor megvirradt, odament, ahonnan az éjjel a hangokat hallotta. Ott a földön egy nagy határkövet látott, ami azelőtt nem volt ott. Otthon elmondta öregapjának, hogy mi történt vele. Az öregember rögtön megállapította, hogy a nemrég meghalt Miska szomszéd szelleme volt a jajgató valami. Elmondása szerint Miska szomszéd olyan ember volt, hogy mindig a mezsgyékert rendezte, rakosgatta a köveket. A saját földjét akarta mindig megnagyobbítani, ezért a másvilágon nem volt nyugodalma. Örökké a nagy határköveket kellett neki a hátán cipelni. Mindaddig hordoznia kellett őket, míg egy élő ember meg nem szólítja. Ahogy megszólították, rögtön megszabadult a terhétől, már nem kellett tovább vinnie a határkövet.

A legény soha többet nem hallott jajgatást éjjel a békarokkai réten őrzés közben. (Pankasz)

BETYÁRMONDÁK

Savanyú Jóska

Hogyan lett betyár Savanyú Jóska?

181. Savanyú Józsi egyik bárónak volt a kocsisa. A báró vendégséget rendezett, tréfát akart rendezni vendégei számára. Felöltöztette kocsisát betyárnak. Ellátta pisztollyal, tőrrel, kutyakorbáccsal és meghagyta neki, hogy a lakoma közepén állítson be a vendégei közé és parancsoljon rájuk, hogy mindenki rakja ki a pénzét, ékszereit az asztalra. Főpróbát is tartott vele, hogy hogyan kell végrehajtani a feladatot. Annyira beletanult a „mesterségbe”, hogy nagy kedve támadt tovább vinni a szerepet.

Megtörtént a lakoma. Sok vendég összegyűlt a báróhoz. Amikor a lakoma a legjavában folyt, Savanyú az utasítás szerint beállított közéjük pisztollyal, tőrrel a kezében, kutyakorbáccsal a nyakában. Pénzt követelt a vendégektől. Első ijedtségükben meglepődtek és kirakták a pénzüket. Savanyú pedig elrakta.

Mikor már mind megfejte a társaság tagjait és már az utolsó vendég pénzét takarította, a házigazda odaszólt neki:

– No Jóska, most már elég volt a tréfából!

Jóska visszazólt keményen:

– Itt nincs tréfa, engem az Isten is betyárnak teremtett. Ide a pénzt! – Nyomatékkal kutyakorbácsával fülön vágta a bárót avval: – Tudd meg, hogy tizenkét társam áll kinn és várja a parancsomat! Tehát pénzt vagy életet! (Kisrákos)

182. Szegény cselédember gyermeke volt, egy Somogy megyei uradalomban volt az édesapja béres. Mint serdülő kamasz legényke, Jóska is ostromos béres lett. Ott dolgozott apjával együtt. Egy alkalommal nagyon meleg volt, a fiatal gyerek elfáradt a szántásban, lefeküdt az árnyékba egy nagy fa alá pihenni. Az ökröket is oda állította és elaludt.

Az uraság éppen akkor ment arra, mikor meglátta az alvó béres gyereket, kapta az ostort és nagyon elverte vele. A fiú sírva elszaladt, haza nem akart menni, mert az apjától is félt. Ment, ment bele a nagy bakonyi erdőbe, ott jött az a gondolata, hogy betyár lesz, megkeresi az erdőben a betyárokat és közéjük áll. Sikerült is neki, a betyárok közéjük fogadták, nem csalódtak benne, igazi jó betyár lett belőle. Savanyú Jóska nem felejtette el a verést, amit az uraságtól kapott. A bosszú élt benne, csak a kedvező alkalomra várt.

Egyszer megtudta, hogy az uraságnál nagy vendégségre készülnek. A szomszéd uraság is hivatalos volt. A betyárok kiálltak az erdőszélre, meglesték a vendégségbe induló uraságot, megfogták, levetkeztették, Savanyú Jóska felöltözött az uraság ruhájába, felült a kocsijára, a kocsisra ráparancsolt, hogy vigye a kastélyba vendégségbe.

Mikor odaértek, fogadták, mint a vendéget szokás. Mikor fölment a kastélyba, hidegvérrel bemutatkozott:

– Nagyságos úr, Savanyú Jóska vagyok, leszámolni jöttem, amiért elvert és betyárnak kellett lennem, ennek maga az oka! Rögtön szedje elő az összes pénzt, ékszereit, mert különben kiirtom az egész családjával együtt!

Az uraság halálra rémülten szedte össze, szedte elő minden pénzt, ékszerét, és rajta a betyár elé. A sok finom ennivalót is mind elébe rakták. De Savanyú Jóska mint egy igazi gavallér, nem nyúlt a pénzhez, az ékszerekhez és a finom ételekhez. Így szólt:

– Nagyságos úr, nem vagyok én maga pénzére, ékszereire rászorulva, csak a kölcsönt akartam visszafizetni! Az a kérésem, hogy kérjen tőlem letérdelve bocsánatot, csókolja meg a kezemet, és én már el is megyek, mulassanak jól!

Az uraság sírva, letérdelve kért bocsánatot a betyárról. Az pedig dühösen szétszórt mindent a szobában és jó mulatást kívánva elköszönt. Az uraságnak azonban elment a kedve a mulatástól, akkor éjjel bizony nem mulattak, sőt nem is aludtak egész éjjel, pedig az ijedtségen kívül más bajuk nem történt. Savanyú Jóska pedig boldogan ment vissza a társaihoz, hogy vissza tudta fizetni az uraságnak a kölcsönt. (Kisrákos)

A látni kívánt betyár

183. Állítólag Egyházhelyén született Vas megyében, Celldömölk mellett. Édesapja ott volt cseléd Felsőbüki Nagy Sándor földbirtokosnál. Ez a földbirtokos olyan gazdag ember volt, hogy kilencven kilométer távolságban elmehetett a saját birtokán. A celli kórházat is ő építtette. Ennél az uraságnál cselédeskedett Savanyú Jóska édesapja még akkor is, amikor ő már beállt a betyárok közé. Az uraság sokszor megkérdezte az öreg bérestől:

– Merre jár a fia, tud-e róla? – ő is szeretné egyszer látni ezt a Jóska gyereket, a híres betyárt.

Az öreg azt mondta neki:

– Nagyságos úr, ne legyen rá kíváncsi a rongy szemét fajtására, soha ne lássa, azt kívánja!

Egyszer aztán sikerült megismernie Nagy Sándor úrnak. Váratlanul meglátogatta őt a Jóska gyerek. Az uraság sok állatot eladott a celli vásáron, sok pénzt kapott. Ezt valahogy megtudta Savanyú Jóska. Éjjel, amikor az úr lefeküdt, egy váratlan vendég jelentkezett nála. Az uraság nem tudott védekezni, amikor betört hozzá a betyár a szobájába és a pénzt követelte. Szó nélkül, remegő pénzzel neki adta a pénzt. A szemtelen betyár, amikor átvette a pénzt, még be is mutatkozott:

– Nagyságos úr, mindig kíváncsi volt rám, most itt vagyok, én vagyok a Savanyú Jóska, eljöttem megnézni, hogy él!

– Jóska, csak nem viszed el minden pénzemet, csak nem teszed ezt velem?

– Jól van, nagyságos úr, a felét visszaadom, de csak egy feltétellel, ha elhallgat velem, hogy itt jártam.

– Megígérem, Jóska!

Az ígéretet megtartotta az uraság, elhallgatta Savanyú Jóska látogatását, csak később, mikor elfogták Savanyú Jóskát, akkor merte elmondani. (Ivác)

A tüzes parázs

184. A Savanyú Józsi járt errefelé. Nagy Józsinak az ipa. Róka nevű, sok mindennel foglalkozott, kereskedett. Egyszer tizenegyen megrohanták. Tüzes parazsat tettek a szemérmes testére, mégsem adott nekik pénzt. (Ispánk)

185. Nagy Dániel őriszentpéteri nagygazda ökröket adott el. Sok pénzt kapott értük. Az erre tanyázó Savanyú Jóska valahogy megtudta ezt. Elhatározták, hogy megszerzik a pénzt. Éjjel betörték Nagy Dániel házába. A gazda egyedül aludt a szobában. A betyárok követelték tőle a pénzt. A gazda bátor akart lenni, nem adta oda. Erre kínozni kezdték, de hiába. Ekkor megfogták és a kályhából kihúzott tüzes parazsat a mellére rakták. Ezt a borzalmas fájdalmat már nem bírta a gazda, inkább odaadta a pénzt. Savanyú Jóska nyugodtan eltette s nem kínozták tovább.

A bakonyi betyár meglátta a vetett ágyon a gazda szép fekete bársony kalapját, ami megtetszett neki. Feltette a fejére és így szólt:

– Ezt a szép kalapot te már úgyis sokat használtad, most jó lesz nekem! Te meg végy magadnak helyette másikat!

Nagy Dániel sajnálta a sok pénzt, a szép kalapját, de mit tehetett, bele kellett nyugodnia. (Őriszentpéter)

Savanyú Jóska példát statuál

186. Nagypapa Szilvágyon volt gazda. Savanyú Józsi meg Doma Vendelt, ezeket a híres betyárokat jól ismerte. Egyszer elárulta őket. Háromszor hívták. Harmadszorra kiment, mert elég erősnek hitte magát, de agyonverték. Mire a szomszédok odaértek, meghalt. Jó erősen kiabált és jajgatott, de hát hiába volt. (Kisrákos)

187. A betyárok a szegény embertől nem raboltak, csak kértek. Annyit, amennyi nekik maguknak köllött. Nem merték nekik mondani, hogy nem adnak. A Budait agyonlőtte egy legény. A Savanyú meg agyonlőtte a legényt:

– Miért merted agyonlőni, ha nem bántott?

(Kisrákos)

Savanyú segíti a szegényeket

188. Egyszer egy özvegyasszony sírva sietett az úton a város felé. Az erdőben találkozott Savanyúval. Savanyú megkérdezte tőle, miért sír és hová siet annyira.

– Hogyne sírnék, mikor egyetlen fiam halálán van. Az orvos receptet írt számára, hogy ezt minél előbb hozzuk meg neki, mert különben nem áll jól

az életéért – mondta az asszony, de folytatta is –, azért sietek, mert nincsen semmi pénzem, és még meg is kell keresnem az orvosságra való összeget.

– Azért sohse sírjon! – mondta Savanyú. – Nézze, itt van egy százas, ezt tegye el, vegye meg rajta az orvosságot! Ha pedig elég nem lesz, akkor itt meg itt megtalál, keressen fel és adok még annyit, amennyi elég lesz a fia meggyógyulásához.

Az asszony megköszönte az adományt és megnyugodva sietett tovább az úton. (Pankasz)

189. Egy másik történetben Savanyú Jóska ötven forintot ad egy szegény embernek, hogy megcsináltassa a háza tetejét. (Őrség)

Savanyú Jóska lakomája

190. Édesanyámtól hallottam a következőket. Még akkor édesapám Csödében lakott. Egy alkalommal beállított hozzájuk Savanyú hét társával. Édesapám ismerte, mert már több ízben találkozott vele. Nagyon megijedt, amikor egyszerre nyolc ember meglepte őket. Mi lesz most? Hamarosan megmondta szándékát. Enni kért:

– Az asszony készítsen nekünk enni! Ő kimehet, de más innen ki nem megy!

Leültek az asztal köré és beszélgettek, de az egyik édesanyámat figyelte. Az étel elkészült, édesanyám bevitte. Jóízűen megették. Utána megköszönték és avval búcsúztak:

– Aztán gombot kössön mindenki a nyelvére!

(Kisrákos)

191. Az Eszter néném mesélte a következőt. Fiatalabb koromban, amikor még élt az uram, Métneken laktunk. Ott az uram szurkos volt. Egyszer elmentünk búcsúra Senyeházára. Hazafelé menet az erdőnek mentünk, mert arra közelebb volt. Amint mentünk, látjuk ám, hogy tűz lobog az egyik tisztáson. Az uram gondolta, hogy betyárok lehetnek. Arra mentünk. Látjuk ám, amint odaértünk, hogy Savanyú Józsi volt társaival együtt. Először megdöbrentek és leültettek bennünket. Engem elküldtek kenyérért. Visszaérkeztem két kenyérral. Utána elkezdtek enni-inni. Velük tartottunk mi is. A fél disznó el is fogyott. A másik felét nekünk adták és megigérték, hogy meglátogatnak bennünket.

Néhány nap múlva el is jöttek hozzánk. Kérték, hogy a fél disznóból süssek nekik. Az uramat pedig elküldték Kutasra Tomecz nevű kocsmáros-hoz. Azt üzenték, hogy kérnek húsz liter bort. A kocsmáros küldött is húsz litert. Azt üzente, hogy szívesen küldi, csak ne zavarják. Tizenketten voltak Savanyúval együtt. Ötven tojást sütöttem meg. Mellé még a húsból is fogyasztottak. Ettek-ittak, aztán elmentek. Búcsúzóul ezt mondták:

– Aztán gombot kössetek ám a nyelvetekre!

Többször is találkoztunk, mert mi szurkosok voltunk és az erdőn laktunk. (Kisrákos)

Itt járt Savanyú Jóska

192. Azt mondja Péter-Noszterné, hogy Savanyú Jóska, a híres zalai betyár is sokszor megfordult náluk. Be-betértek hozzájuk egy kicsit megpihenni, megmelegedni. De később a pandúrok valahogy felfedezték, hogy bejárnak hozzájuk és többé nem mertek odamenni. (Nagyrákos)

193. Látok egyszer a nagy tölgyfánál egy kis tüzet. Nem volt ott senki, lekukorálok melléje, meggyújtom a pipám. Egyszer csak valaki a vállamra teszi a kezét. Fölnézek, hát egy fényes ruhás ember puskával, meg három-négy ember vele.

– Honnan vagy? – kérdezte tőlem.

Megmondtam. Addig-addig beszélgettünk, míg meg nem mondta, hogy ő kicsoda. A Savanyú volt. (Kisrákos)

194. Mikor a Savanyú Józsi három embere az iváncsi kocsmába vacsorát kért, oszt attak neki vacsorát. Szép tiszta ruhába mentek be, ugy mentek be, hogy marhát akarnak venni. Oszt egy szép pillanat alatt elmentek, oszt mikor a szakácsnő ment összeszedni a tányért, egy cédula volt a tányér alatt, az volt ráírva, hogy „Vigyázzatok, itt volt Savanyú Józsi harmadmagával!” (Őriszentpéter)

Savanyú Jóska az édesanyja temetésén

195. Savanyú az erdőben harangszót hallott. Kiment az erdő szélére, és ott hallgatta nagy búsan. Amint ott búsul, arra ment egy drótos tarisznyával a hátán. Megkérdezte tőle:

– Nem tudja-e, miért harangoznak?

A drótostót így válaszolt:

– Az öreg Savanyúnét.

Savanyú kikérdezte a drótost, ismerte-e az asszonyt.

– Igen – felelte a drótos.

– Milyen asszony volt, szerették-e a faluban? – kérdezte Savanyú.

– Nagyon szerették, jó asszony volt, mindig sírt, a fia után búsult, aki betyár lett. Nekem is mindig ennem adott, ha bementem hozzá. Igen jószívű asszony volt – felelte a drótos.

Erre Savanyú elkérte a drótos ruháját, adott neki másik ruhát, de a tarisznyáját is kölcsönkérte. Így indult el édesanyja temetésére. Ott voltak a pandúrok, akik biztosra vették, hogy a betyár megjelenik anyja temetésén. Savanyú a kapufélfa mellé húzódott. A pandúrok megkérdezték tőle, hogy kije volt az asszony, hogy itt siratja.

– Jó asszony volt, mert ha erre jártam, sohasem eresztett anélkül, hogy ennem meg szállást ne adott volna. Azért siratom – felelte Savanyú.

A pandúrok tudomásul vették a választ és többet nem kérdeztek tőle. Amikor jól kisírta magát, eltávozott. Így búcsúzott el halott édesanyjától. (Kisrákos)

Savanyú Jóska menekülése

196. Egyszer Savanyút üldözték. Lovát meghajtotta, hogy eltűnhessen üldözői elől. Egyszer csak egyik ismerősehez ért a mezőn, aki ott szántott. Leugrott a lováról és már előre kinézett egy jobb bőrben lévő szántó lovat az eke mellől. A maga nyergét feldobta rá, rácsatolta, felugrott, és mint a szélvész, vágatott el. Még visszakiáltott, hogy:

– Majd visszajuttatom a lovakat!

Egy hónap múlva tényleg visszavitte a lovat. (Kisrákos)

Savanyú Jóska elfogása

197. A betyártörténetek egy része nem érdemel különösebb figyelmet, Savanyú Jóskának és Sobri Jóskának viselt dolgaival foglalkoznak. Szokványos legendák ezek a bandavezér szeretőjéről, aki pénzért álomport kever a borba, és eldugja a betyár puskáját, hogy a pandúrok könnyebben elfoghassák. (Órség)

198. Híre ment, hogy ki a Savanyú szeretője. Megmagyarázták neki, hogy az üldözött betyár felesége soha nem lehet, de ha elárulja, akkora összeget kap, amiből élete végéig biztosítani tudja a megélhetését. Csak a nő tudta, hogy Savanyú hova várja. A pandúroknak megmondta, hogy meddig jöjjenek el. Savanyú egy nagy tölgy alatt várta. Átadta neki a tiszta ruhát, megetette, megitta, de a borba belekeverte a pandúroktól kapott álomport. Mikor Savanyú elaludt, elszaladt a pandúrokért, aztán visszafutott és leült előző helyére Savanyú mellé. Mikor a pandúrok megérkeztek és elvették a betyár puskáját, amit a fához támasztott, a menyecske csak akkor sikított fel. Erre ébredt fel Savanyú, kapott a puskájához, de annak csak hült helyét találta. Így sikerült elfogni. Ki is végezték akasztófán, társai pedig bűneik mértéke szerint bűnhődtek. Fő fészük a Bakony volt, de lejártak a nagy, összefüggő erdőségekben Zalába, Őrségbe, néha egész Sopronig. (Őrség)

Savanyú Jóska öregkora

199. Péter-Noszterné még azt is elmondta, hogy a század elején Őriszentpéteren laktak, már otthagyták a Pusztát, a harissai csárda környékét. Savanyú Jóska, a híres zalai betyár már kiszabadult a börtönből, és mint csendes kucseber itt járt Őriszentpéteren és környékén, késeket és minden apró-cseprő csecsebecsét árult. Már öregember volt, szelíd, házaló. Az őriszentpéteri csendőrörsre is bement, vettek is tőle több apróságot. Mikor kijött az őrsről, kint a falra ráírta: „Itt járt Savanyú Jóska, a régi híres betyár”. (Nagyrákos)

200. Savanyú Józsi öregkorára Zalaegerszegre került a szegényházba. Itt az urak többször magukhoz hívták és kérdezték a tetteiről. Azt mondta, hogy ő életében embert nem ölt, de a gazdagokra úgy ráijesztett, hogy azok egyből előadták pénzüket, ha rájuk szólt. (Kisrákos)

Sobri Jóska

Sobri Jóska látogatása

201. Elmondom magának, Irén, mert szociális otthonba megyek, ott hátha senkinek se mondhatom el [...]. A zalai hegyekben, erdőkben sokat tanyáztak régen, még a múlt században a betyárok. Jó búvóhelyük volt ott. Szü-

leim a faluvégen laktak. Így a betyárok meg-meglátogatták őket. Többnyire akkoriban, ha megéheztek, vagy télen, ha fáztak és melegedni akartak. Egy alkalommal amikor bementek hozzájuk éhesen, ennivalót kértek. Kenyeret kértek és veres kokast. Idesanyám fölsóhajtott hangosan:

– Jaj-jaj, lölkek, baj van, nagy baj! Nincs nekünknek veres kokas, csak fejér!

A betyárok jót nevezettek. Azután azt mondták:

– Nekünknek ollan veres kokas kellett, mellik a szemünket rágja.

– Az van, az van bővibe’! – mondta az anyám.

És adott nekik kenyeret és vöröshagymát, mert ez volt a veres kokas. Jó zalai bort is kaptak rá a betyárok, eliszogattak.

Apámmal az egyik olyan jó barátságban lett, hogy megmondta, hogy ő a Sobri Jóska. Tréfás szép barna legény volt. Ékes és jó beszédes. A betyár sok mindent elmondott apámnak, azt is elárulta, hogy csak a betyárneve Sobri Jóska, igaziból Pap Jóska a neve. Apja, Pap Ferenc, aki a rábahídvégi Széplakpusztán a Festetichek birtokán volt kanászgazda, de már fiatal korában elkerült atyja mellől. Disznókat lopott otthon, elfogták, bezárták Szombathelyen, onnan megszökött, és azóta futóbetjár. Apámnak még a derékövét is megmutatta, amire rá volt húzva az ümögje: vastag aranylánc volt, amit a veszprémi főispántól lopott.

Hogy így volt-e vagy se, nem tudom én már. Ma ilyen dolgok nincsenek. De apám nem szokott hazudni. Lehet azonban, hogy a betyár hazudott neki. (Pankasz)

Sobri Jóska Pankaszon

202. Elek bácsi szülei szegény emberek voltak. A falu szélén laktak egy zsuppos házban. Sok gyermekük volt. A gyerekek éjjel féltek, mert hallották, hogy a héba valami mindig zörög. Apjuk, János bácsi is hallotta. Ő is félt egy kicsit, de elővette bátorságát és felment megnézni, kik lehetnek ott. Sejtette, hogy zsványok. Megszólította őket.

– Jó emberek, mit akartok itt? Én olyan szegény vagyok, mint a templom egere. Nekem másom sincs, mint egy sereg gyerek.

A betyárvezér bemutatkozott neki:

– Én Sobri Jóska vagyok, a betyárok kapitánya. Éppen azért jöttünk ide, mert tudtuk, hogy itt nem keresnek a pandúrok. Nem gondolják, hogy

ilyen szegény emberhez jöttünk. Aludjatok csak nyugodtan, de senkinek ne szóljatok, hogy mink itt jártunk. Majd megháláljuk az éjszakai szállást.

Pár nap múlva egy fél megtisztított disznót találtak reggel a füstös konyhában. Megörültek neki. Elek bácsi, aki akkor még kisfiú volt, most is emlékszik, hogy egy hétig milyen finom pecsenyét ettek. Este, amikor ismét jöttek aludni a betyárok, János bácsi nekik is vitt fel húst.

Egyszer azonban mégis megtudták a pandúrok a betyárok szálláshelyét. János bácsit kihallgatták, de ő mindent letagadott, nem árulta el őket. A betyárok meg is hálálták. A pandúrokon bosszút álltak, mert elfogták őket és örökre el is tüntették. Agyonlőtték őket és az erdőben elásták a holttestüket. Soha senki nem tudta meg, hogy hova lettek. (Pankasz)

Sobri és a csaplárosné

203. Egy pankaszi öregember elbeszélése alapján a község mellett lévő Iklódi csárdában is járt egyszer a szép betyár. Az ottani csaplárosnénak is megtetszett a csinos betyár. Nagyot mulattak. Jóska egész éjjel táncoltatta Katit. Megígérte, hogy máskor is meglátogatja, de többet nem járt ott soha. Kati még sokáig emlegette, így mondta: „Olyan tüzes csókja volt, szinte égetett!” Ezen a vidéken semmi említésre méltó dolgot nem cselekedett, éppen csak megjelent. Állítólag még a harissai betyárcsárdában, Kerca mellett is járt egyszer. (Pankasz)

Patkó Bandi és az őt szidalmazó asszony

204. Vót egy Patkú nevű rablóvezér. Egy asszony ment a vásárra. Elébe ment.

- Nem fél egyedül? – kérdi tőle.
- Csak az a nyavalyás Patkú ne jöjjön, attúl nagyon!

Adott neki pár krajcárt:

- Hozzon nekem nyolc patkószeget!

Hozott is az asszony, aztán megpatkolta az asszonyt. Ilyen volt a Patkú. (Őriszentpéter)

Selymes János

205. Zalalövön ismert egy Selymes János nevű embert, ő maga tizenhét-tizenyolc éves lehetett ekkor, aki segédje volt rózsza Sándornak Fernekáj községben. Kemény, száraz ember volt, a hátába volt beégetve az akasztófa. [...] Selymes Jánost elfogták, megbüntették, akasztófát sütöttek a hátára. Amikor letelt az ideje, hazaengedték. (Kisrákos)

Hajtó Miklós

A betyár hátára sült akasztófa

206. A szentpéteri Nagy Elek gulyása volt az öreg Hajtó Miklós bácsi. Valamikor Savanyú Jóska bandájában betyárkodott. Mikor vége lett a betyárvilágnak, őt is elfogták, bebörtönözték, a hátára akasztófát sütöttek. Egyszer nagy lakodalom volt a Galamboszeren. Mindenki berugott. Akkor elkezdtek neki mondani, hogy nem is igaz, csak hazudja a betyárságot. Mikor aztán nagyon mérgeződött, nem szólt az egy szót se, csak felhúzta az ingét, aztán megmutatta az akasztófát, amit akkor a hátára sütöttek. (Őriszentpéter)

Az önérzetes betyár

207. Hajtó Miklós bácsi a körorvosi lakás udvarán lakott egy kis cselédházban. Egyszer az orvosnak elveszett egy csirkéje. Miklós bácsira gyanakodtak. Igen rosszul esett ez neki. Bánatában elment a kocsmába és jól berúgott. Mikor hazajött, felvette a régi pitykés betyárlajbiját, aztán előkereste a régi fokosát, és azzal jól megverte az orvos ablakát:

– Zsidó, gyere ki! Raboltam, embert is öltem, de csirkét nem loptam!

Ettől kezdve az orvos minden reggel küldött neki egy kupa pálinkát. Így aztán lassan megbékült. Mondta is:

– Szentpéteren csak két úr van: Szilárd Liót, a doktor úr, meg én, Hajtó Miklós!

(Őriszentpéter)

Pali Jancsi

208. Pali Jancsi meg elvesztette a feleségét. Kártyán. Egy kártyát lenyelt, lement a gyomrába, hogy ne veszítsen. Észrevették.

– Megállj, kistrákosi zsvivány, nem viszed el a pénzünket!

Egy molnárnénak udvarolt, aztán egyszer csak kicserélte őket. Két fia meg egy lánya volt már tőle. A második felesége uradalmi szakácsné volt. (Kistrákos)

Milosics, a betyárok orgazdája

209. Kistrákoson a Milosics ihász volt híres ember. Elgazdagodott, aztán kérte a bárói címet, de nem adták neki, mert nem volt elég oskolája. Sok magányos ház volt az ihászok meg a kanászok tanyája. Ott déleltettek, még bort is ittak, mulattak, ha jókedvük kerekedett.

– El ne mondd, hogy itt jártunk! – figyelmeztették a hajlék gazdáját, amikor elmentek.

A Milosics volt az orgazdájuk ezeknek a híres embereknek. Vesztek a disztók, aztán a Milosicshez ment mind. A főkéből a legszebb disztók hozzámentek, hát ezért lett olyan borzasztó gazdag ember. (Őriszentpéter)

210. Milosics honvédlovakat csempészett. Tudták ezt róla a hatóságok, de nem sikerült rábizonyítani, mert patagóból font ágkaput, nekitámasztotta a padlásnyílásnak, és úgy hajtotta fel a lovakat. Mikor azok már fönt voltak, elvette a feljárót, és így senki sem tudta, hova lettek az állatok.

A menősöket Milosicsék felszerelték fegyverrel, ők hajtották el a nagybirtokosok gulyáit fegyveradó gazdáikhoz, akik potom pénzzel fizették ki őket. (Kistrákos)

211. A Milosicsnak volt nagyobb uradalma a faluban. Jugó volt, onnan szökött ide, valami bűne volt. 1870–1880 körül került ide. Betyár lehetett, vagy azokkal cimborált, mert rövid idő alatt nagyon meggazdagodott.

Mondják azt is, hogy a Milosics abrincson bújt át, azért nem fogta őt a srét meg a golyó, mikor a betyárokkal járkált. Egyszer lópatkószöveget vágott szét az egyik zsandár, és azzal lőtt rá. Úgy találta el, hogy a srét levitte a fél tökit. Attúl kezdve nem ment vele. (Kistrákos)

212. Milosits eladta a lopott állatokat, ebből vásárolta fel a földeket. Kölcsönüggyekkel is foglalkozott, inséges esztendőkből kölcsönt adott, és az írástudatlan emberekkel az eredeti összeg ötszörösét íratta alá. Ha valaki nem engedte át neki a földjét, elfoglalta erőszakkal. (Őrség)

213. Milotits huszonegyezett az iklódi csárdában. Már minden nála levő pénzét elveszítette. Hogy visszanyerje, bevágta a bankba az egész vagyonát. Kérte a kártyát, és mivel a lapja elsokallott, hogy megnyerje a partit, megette a piros királyt. A vagyonát megmentette, de ő másnapra meghalt, állítólag új kártyával játszottak, és a festék megtámadta a gyomrát. (Őrség)

214. Olyan hatalmas termetű ember volt [Milosics], hogy amikor meghalt, acélkoporsóba rakták, de még a legnagyobb méretű koporsóba sem fért bele, térdben elvágták a lábait és melléje tették. A falu még haló poraiban is gyűlölte, nem engedték végigvinni a főutcán, a saját határán kellett lefuvarozni a temetőbe, árkon-bokron keresztül. (Őrség)

A megnyúzott csárdásné

215. Kikapós asszony volt az iklódi csárdásné. A betyárok szívesen tértek be hozzá, és ő is szívesen fogadta őket. Az egyik alkalommal a kocsmáros borért ment Zalába. Otthon azalatt vígan voltak. Etek-ittak. A kocsmárosnénak megártott a bor és nyitva felejtette a csapot. A nagy hordó bor elfolyt. Amint a kocsmáros hazaérkezett, bokáig járt a borban. Éktelen dühbe gurult. Dühét nem tudta másképpen kitölteni, a részeg asszonyt megfejtette, elkezdte a bokájánál a bőrt a lábáról lefejtetni.

Horváth Bálint pankaszi legény éppen arra ment, és hallotta a sikoltozást, amit az asszony fájdalmában tett. Benézett az ablakon, de amikor látta, mi történik odabenn, nem mert bemenni, eltávozott, nehogy tanúnak kelljen mennie. Az asszony a sérüléseibe belehalt, a kocsmárost pedig bezárták. (Kisrákos)

216. Lajos Pista az iklódi csárdában megfejtette a feleségét. Az asszony a menősökkel mulatott, míg a férje bort ment venni és elfolyatta a pincében a bort. Hazajött a férje és látta, hogy csupa lucok a pince földje. Megkeri-

tette a bicskájával az asszony lábát [körülvágta, hogy lehúzza róla a bőrt]. Nagyon jajgatott az asszony, akkor agyonverte. Rátette a boronát, hogy az esett rá, de kiderült a turpisság. (Kisrákos)

217. A csárda [iklódi csárda] helyét halom jelzi. A betyárok jártak ide. A csárdásné beleszeretett egy betyárba. Az ura a sublótba szorította az asszony haját, és megfejtette, lehúzta a bőré. A betyárok bosszút álltak. Azóta mindenki elkerülte a csárdát és romba dőlt. A helyén még most is dobog a föld. (Kisrákos)

A harissai betyár csárda

218. A közelben lévő Métnekpuszta mellett a harisai dombon volt egy csárda a nagy erdők szélén. A betyárok oda jártak mulatni. Egyszer a kápolnai kanásztól a betyárok elloptak egy süldő disznót. A harisai csárdába vitték, ott leölték és a csaplárosnéval megsüttették vacsorára. Már megvacsoráztak, mulatni kezdtek, mikor ment a kápolnai kanász keresni a disznót. Elgondolta, hogy a csárdában vannak a betyárok. Amikor bement, az egyik betyárt a nála levő baltával úgy fejbe vágta, hogy rögtön meghalt. Erre a társai rátámadtak a kanászra és azt is agyonütötték, azt mondják, teljesen levágták a fejét. A hullákat kivitték az erdőbe, ott elásták. Senki nem tudta meg, mi történt a harisai csárdában és hogy hova tűnt el a kápolnai kanász. A betyárvilág felszámolása után merte csak elbeszélni a csapláros. (Kerkáskápolna)

219. Horbáth Ferencné férje ramocsai születésű volt, attól hallotta. Ők zenészek voltak, muzsikusok. Fiatal legény korában ott szoktak muzsikálni a harissai betyár csárdában a betyároknak. Sokat kerestek tőlük, ha belejöttek a mulatásba. Egy alkalommal ők is ott voltak éppen, amikor a betyárok egy leölt disznót vittek, hogy készítsen nekik jó vacsorát, mert sokan lesznek. A csárdásné megkésztette a finom vacsorát, ment a vigalom, a mulatás. Ekkor jött a kerkáskápolnai kanász, Kapitány nevű volt, mert az övé volt a disznó, amit a betyárok elloptak, megsütötték, és már meg is vacsoráztak belőle. Nagyon mérges volt, amikor rajtacsípte őket a lakomázáson. Csúnyán összeverekedtek. A betyárok lefozták és szabályosan levágták a fejét egy baltával. Kivitték, és elásták valahol az erdőben. Mikor összepucolták a vért, fölmosták, akkor azt kérdezték a cigányoktól:

- Na, láttátok, mi történt?
- Erre a cigányok:
- Mi nem láttuk.
- Szóval nem láttátok?
- Mi semmit nem láttunk.
- Azt ajánlom is, hogy a nyelvetekre gombot kössetek, mert ha nem, hát meglátjátok a következményét!

Szegény muzsikus cigányok majdnem kővé váltak ijedtükben, alig mertek hazamenni. De hallgattak, mint a sír, soha nem merték elmondani senkinek, hogy ők mit láttak a harissai csárdában. Soha nem tudta meg senki, hogy hova tűnt el a kápolnai kanász. Hiába kutattak, nyomoztak utána. A ramocsai muzsikusoknak a betyárok meghálálták a hallgatást. Sokszor meglátogatták őket. A faluvégen laktak a temető mellett, félreeső helyen, így oda bátran be-benéztek éjszakánként. Sokszor vittek nekik egy-egy fél disznót, megsütötték, kenyeret kértek hozzá, megvacsoráztak, a többi húst meg otthagyták nekik. De ők hallgattak, nem merték elárulni a betyárokat. Csak mikor már elmúlt a betyárvilág, akkor mondták el gyermekeiknek, unokáiknak, hogy mi történt régen a híres harissai betyárcsárdában. (Pankasz)

Egyéb betyárhagyományok

A betyárok rejtekhelye

220. Fenekájon túlön három kilométerre volt egy nagy uradalom, a Bartalos Istváné. Dobronbükk volt a neve. Csoda nagy fák voltak benne, ki volt odvasodva a belsejük. Selmes bácsi megnevezte, hogy abban az erdőben a megszerzett anyagokat az odvas fák belsejébe rejtették el. Olyan részt metszettek ki az oldalán, hogy észrevétlenül vissza lehetett tenni. Összüllebb akarták tenni, mindig volt ott benn valamijük: ennivaló, miegymás. Az erdő minden részén voltak röjtökök. Szegény emberhő nem mentek, csak gazdagokhó, birtokosokhó: ezeket fosztogatták. Amikor ezt az erdőt eladták, 1910-ben az erdei munkások mondogatták, hogy találtak a fák odvaiban belülről bevert szögeket, pisztolyokat, puskákat. (Kisrákos)

A betyárok hálája

221. Péter-Nosztterné elbeszélése szerint – ő anyósától hallotta – ők itt laktak a csárda [harisai csárda] közelében Kismétnek-pusztán. Őket nagyon sokszor meglátogatták a betyárok. Egyszer egy magányosan bement hozzájuk. Azt mondta az anyósának:

– Jóasszony, adjon nekem valami ennivalót, mert nagyon éhes vagyok!

Az asszony megsütött neki hat darab tojást. Mikor elfogyasztotta, megkérdezte, mit fizet érte. Az asszony azt mondta, hogy semmit. Erre nekiadott öt ezüst koronát. Abban az időben ez nagyon nagy pénz volt. Az asszony nem akarta elfogadni, de ő otthagya.

– Látom én, hogy szegények vagytok, sok gyermek van (nyolc gyerek volt).

Mikor már a vége felé járt a betyárvilág, már nagyon üldözték és összefogdosták őket, akkor is bement egy hozzájuk, szintén ennivalót kérni. Az anyósa adott neki. Mikor el akart menni, így szólt:

– Te szegény asszony létedre nagyon szíves vagy, elárulok neked valamit. A banda feloszlott, mi elmegyünk innen. Itt kin az erdőben van egy barlang – megmagyarázta neki, hogy hol van. – Menjete ki oda, ott sok mindent találtok, ruhát, ennivalót, egész bátran hozzátok el, nem keresi azt senki, legyen a tiétek, használjátok el nyugodtan!

De ők sokáig nem mertek odamenni. Mikor odamentek, már késő volt. Már nem találtak semmit, mert föl volt már dülva az egész. Valaki felfedezte és így nekik csak a hűlt helye maradt. (Nagyrákos)

A betyárok vendéglátása

222. Egy alkalommal meg egy szattai család egy téli kora reggel Csödébe indult a rokonokhoz disznóölésre. Egy férfi a feleségével és a kislányával. Szattáról Csödébe a nagy erdőn keresztül vezetett az út. Amint beértek az erdőbe, a kora hajnali derengésben nagy világosságot láttak. Közelebb érve látták, hogy emberek állnak a nagy tűz mellett. Megdöbentek, mindjárt tudták, hogy betyárok tüzelnek itt ilyen kora reggel. Gyorsan ki akarták kerülni őket, de a betyárok barátságosan szóltak nekik, hogy menjenek csak oda bátran, hisz ők nem bántják a védtelen szegény embereket. A szép szóra oda is mentek. Olyan finom sült hús illata ütötte meg az orrukát, hogy

majdnem kicsordult a nyáluk. A betyárok az izzó parázs fölött nyárson süttötték a finom disznóhúst. Szívesen megkínálták a váratlan vendégeket is. Még a kisfiúnak is vágtak egy nagy darabot, de a kisfiúnak nem nagyon ízlett a hús, mert kenyerük nem volt a betyároknak. A gyermek sugdosta édesanyjának, hogy kérjen kenyeret a hús mellé. A betyárok meghallották, nevetve mondták, hogy: „Kenyér nincs, kisfiam, úgy edd, hogy a zsíros rész a hús, a száraz pedig a kenyér!” Amikor elindultak a szataiak, megköszönték a finom reggelit. A betyárok pedig úgy szóltak hozzájuk:

– Isten áldjon benneteket, de az erdőben nem találkoztatok senkivel, ugye!

– Nem, nem! – ígérték és nagy sietve mente Csöde felé. El is hallgattak az erdei találkozással, csak a gyerek szól róla néha, ha eszébe jutott, hogy milyen finom peccsenyét ettek az erdőben kenyér nélkül. (Szatta)

A betyárok és a pandúrok

223. Kistrákoson 1920-ban halt meg Géryni András bácsi nyolcvanhét éves korában. Géryni András bácsi fiatalkorában hosszú ideig pandúr volt. Az 1800-as évek második felében ezen a vidéken is sok betyár tanyázott a nagy erdőkben. Az akkori pandúrok üldözték a betyárokat, de féltek is tőlük, mert a betyárok csapatokban jártak, fegyveresen, így két pandúrtól nem nagyon ijedtek meg. Andris bácsi öreg korában sokat mesélt téli estéken a kalandos pandúr-életről.

Egy alkalommal Andris bácsi és társa elindultak a csödei erdőbe körülnézni. Gondolták, hátha sikerül pandúroknak betyárt fogni. Amint beértek az erdőbe, sült hús illata csapta meg az orrukat. Nagyon megörültek, hogy jó nyomon járnak, itt valahol betyárok lesznek. Tovább mentek abba az irányba, ahonnan a sült hús szaga jött, mindjárt meg is láttak két embert, amint szorgoskodtak a tűz körül. Egész őzcombokat sütöttek nyárson, parázs fölött. Szép jó napot köszönve odamentek a pandúrok, mondván, de jó vacsora készül.

– Jónak ígérkezik – szóltak a betyárok nyugodtan. – Szívesen meghívjuk magukat is, üljenek le, várják meg, amíg megsül!

Andris bácsinak gyanús lett, hogy ennek a két embernek minek ennyi sült hús, ami tíz embernek is nyugodtan elég lenne. Szemlélődni kezdett, és hirtelen az egyik bokorban fénylő puskacsőveket pillantott meg, amelyek egy csomóba voltak rakva. Volt talán ott tizenöt darab puskas. Meghök-

kent, most már tudta, hogy a betyárok sokan vannak, innen menekülni kell, még idejében. Lopva intett társának, az emberekhez meg így szól:

– Egy kicsit még elmegyünk ide az erdőbe, de mire megsül az őzpecsenye, visszajövünk ám!

– Szívesen várjuk, de siessenek, mert az őzpecsenye melegen jó, melegen ízletes!

– Sietünk – szóltak a megijedt pandúrok, gondolván, hogy a futás szégyen ugyan, de hasznos.

Vissza sem mertek nézni, úgy megijedtek. Többet soha nem gondoltak rá, hogy kettesben induljanak el betyárt fogni. A csödei erdőknek még a tájékát is elkerülték. (Kisrákos)

A betyárok bosszúja

224. A hegyhátszentmártoni erdőkben is tanyáztak a régi időkben betyárok. Itt is több ezer holdas valóságos őserdők voltak. Az ivánci grófi erdők lehúzódnak a huszászi erdőkig. A nagy erdők biztos búvóhelyet biztosítottak az akkori szegénylegények számára. A betyárok a falukból, majorokból összelopkodott birkákból, disznókból egyet-egyét levágtak, megsütötték ott az erdőben és ott vígan lakmároztak.

Egy alkalommal egy szegény drótos tót arra járt, meglátta, amikor a betyárok sütötték a fél disznót nyárson. Szegény szerencsétlen rájuk szólt:

– De jó dolgok van, könnyen sütitek a lopott disznót!

A betyárok most rosszat tettek. Megfogták a szerencsétlent, rátették a tűzre és kegyetlenül megsütötték. Olyan nagyon ordított szegény, hogy behallották a faluba Szentmártonba, de nem mertek odamenni segíteni. A falu lakói másnap mégis kimentek az erdőbe megnézni, mi baj lehetett ott. Megtalálták a szegény vándor drótos tótot elégeve, meghalva. Bevittek a faluba, eltemették. A betyároknak már hült helyük volt. Elrejtette őket a nagy erdőrengeteg. (Kisrákos)

225. Teresztyénszecsődön mesélte az ottani plébános: „Ezelőtti helyemen káplán koromban egy alkalommal beállított hozzám éjszaka két férfi. Éjszaka volt. Felkeltettek avval, hogy gyóntatni hívnak. Össze is szedtem a holmimat és elindultam velük. Egy szép fekete hintóhoz vezettek. Abba beültem és elindultunk. Alighogy elindultunk, a két férfi megragadott, lefogtak és bekötötték a szememet kendővel. Hamarosan megnyugtattak, hogy

ne féljek, nem lesz semmi bántódásom. Éreztem, hogy gyorsan halad a hintó. Egyszer csak megállott. Megérkeztünk. Bevezettek a szálláshelyükre. Egy partban volt a barlang. Ott volt a tanyájuk. Mellette volt a másik barlang. Az volt az istállójuk. Mielőtt a szállásukra bementünk volna, szememről levették a kendőt.

A barlangban mécesen világított. Annak a fényénél lehetett látni, hogy a fal mellett kések, tükörbalták, puskák voltak elhelyezve. Körülnéztem, megkérdeztem, ki a beteg. Ott feküdt valaki a fal mellett, arra mutattak rá. Meggyóntattam. Utána megkínáltak vacsorával. Bőségesen megvendégelték volna, de féltemben nem tudtam enni. Kértem, hogy csomagolják össze számomra, amit nekem szántak. Amint távoztam, egyszerre lövést hallottam. A beteget lötték agyon. Pap volt a beteg, aki elárulta Savanyút. Búcsúzásakor meghagyták, hogy gombot kössek a nyelvemre, mert úgy járok, mint a másik pap.

Azután előjárt a fekete hintó. Szememet bekötötték, úgy ültettek bele. Hazarobogtak velem. Utána beteg lettem. Orvoshoz mentem, de nem talált az orvos semmi bajomat. Azt állapította meg, hogy nagy ijedéstől lettem beteg. Nem mertem megmondani, hogy hol ijedtem meg, nehogy a másik pap sorsára jussak. Gombot kötöttem a nyelvemre.” (Kisrákos)

A gavalléros senyeházi kanász

226. Senyeházán volt egy gavalléros kanász. Ellopnak tőle egy disztót, de kitudta, hogy kik merték ezt megcselekedni vele. Bement utánuk a csárdába, a csárdába már ették a disztóhúst. Megismerte őket rögtön. Egyet rögtön levágott, a többiek az ablakon ugráltak ki. Hát ilyen gavalléros ember volt! (Őriszentpéter)

A Zsiványrét

227. Egy vidéki ember jött ide a szomszédba Somogyból, Kápolnára gazdának. Utóbb derült csak ki, hogy zshivány volt valamikor. Sokáig élt itt az Újmajorban, de valamit csinálhatott, mert utána jött egy csomó zshivány, hogy megöljék. Körülvették a házat, amelyben lakott, aztán zörgettek. A gazda már tudta, hogy baj van. Kibújt a sötétben az egyik ablakon, és levetette magát a földre. A zshivány, aki az ablaknál állt, bebújt a nyitott ablakon a házba és kiment az ajtón. Amikor nyílt az ajtó, többen is oda-

lőttek. Pontosan lőttek, jól találtak, ott maradt a zsvány halva. A lövések neszére nyíltak az ajtók, jöttek a szomszédok, hogy mi van. A zsványok sietve elmentek, a halott ott maradt az ajtóban a földön. A majorbeliek el akarták temetni a faluban, de azok olyan babonások voltak, hogy nem engedték meg a temetőbe eltemetni. Erre elvitték a halottat Nagyrákosra, de ott sem engedték meg a temetést. Megunták a halottvivők ide-oda cipelni a halottat és otthagyták útközben a réten. Ott azután jóemberek eltemették a halottat. Ma is Zsványrét a neve annak a helnek. (Szatta)

228. A kápolnai majorban lévő béresgazdákhöz is bejártak a betyárok, összeköttetésben volt velük, orgazdájuk volt. A lopott holmit befogadta. Egy alkalommal becsapta őket, adott el a lopott holmiból, ezért meg akarták bosszulni. Sokan jöttek, tudta, hogy bűnös, puskával várta őket. Rájuk lőtt, egyet rögtön agyonlőtt közülük. A többiek megijedtek és elszaladtak. A cselédek a meghalt betyárt kivitték az erdőszélre, ott elásták. Az egyik béres később visszament, kiásta, csizmáját lehúzta a lábáról, ezért a többi béres nagyon megverte, de mivel nem volt csizmája, nekiadták, nem vették el tőle, így elhasználta.

A betyár sírjára a béresek három szál lucfenyőt ültettek. A csemeték megnőttek, nagy fák lettek. Nemrégén vágták le őket. Így ma már pontosan nem tudni a betyár sírját, hogy hol volt. Azt az erdőszéli rétet, ahol ez volt, ma is Zsványrétnek hívják. Hivatalos neve is az. (Kerkáskápolna)

KINCSMONDÁK

A kincs kigyúl

229. A régi időkben háborúk mindig voltak, ilyenkor sok pénzt elástak. Az elásott pénz hét évenként tisztítja magát. Föllobbanik, és aki látja a kincs lobbanását, megismeri azt a helyet, ahol a kincs pihen. Reggel korán lánykorában anyjával együtt dobálták ki a trágyát az istállóbul; anyja az udvaron állt és nagy lobbanást látott a Hib erdeiben. De nem tudta megfigyelni a fák között a helyet, hogy hol lobbant fel pontosan, és nem találtak semmit. Zsibbosféle hely volt, egyszer lenyáztató tót akart ott ásni valaki, aztán forrás fakadt ki. Most is odajárnak vizért, de más kincset nem lehetett ott találni. (Őriszentéter)

230. Mondják, hogy ha ezüstöt vagy aranyat elásnak, az a föld alatt megpiszkosodik és minden hét évben tisztítja magát. Ha téltre esik, azon a helyen a hó elolvad és zöld nyálkásság marad vissza a földön. Én is kerestem ilyen helyeket. Egy erdőben egyszer találtam is. De nem az volt a föld s így nem is tudtam kiásni. Az öreg Harcz is sokat gyűjtött, annak még van is valahol elásva. De régen történt ez már. Azt jó lenne megtalálni. (Őriszentpéter)

231. Karácsony éjjelén és nagypénteknek hajnalán mindent meg lehet látni. Akkor gyullad ki a pénz. Azt szokták mondani, hogy törökfutáskor sok pénzt elástak. Szegény édesapám is látottilyent. Aki a pénzt kiásza, meghal, mert a pénz ereje megárt neki. Karácsony éjjel, ahol a földből kijön a láng, ott pénz van elásva. (Kercaszomor)

232. Húsvét napján volt. Templomban volt mindegyik. Én magam voltam itthon. Főztem. És látszott messze, valami föllobbant. „Csak röpülhetnék most, mint a madár! Csak gyünnö már a gyerek!” Még a helyet is megjegyeztem magamnak. Végül rászántam magamat. Akkor én is el is mentem. Remegtem. Örültem. Pontosán odamentem. Utána tudtam meg, hogy megláttak a szomszédból és azt mondták: Hát ez a Matus Jóskáné megbolondult! Mit csinál?

Pedig én láttam, amikor földobta magát. Azért futottam. Mikor odaérttem, néztem a fűvet. De nem látszott sehol sem, hogy megpörkült a fű.

Egyszer az uram a magunk rétjében, innen nem messze észrevette. Elment a rétre. Megjegyezte a helyet. Nem talált semmit.

Akkoriban beszéltek, hogy volt, aki megtalálta a pénzt. Azt is mondták, hogy a Horváthok azon csinálták a házat.

Mondom, jól láttam, amint földobta magát. Azt mondják, hogy a föld párája, nem tudom, hány évre, kidobja a pénzt. De hát én nem találtam. Pedig a helyet úgy megjegyeztem, hogy még most is meg tudom mutatni. (Kercaszomor)

233. A Kercán a Kis-hegy fölött este kék láng gyulladt. Azt mondták az öregek:

– Az arany tisztítja magát. Az öreganyám meg azt mondta, hogy ő meg Simon Jóskáék földje végénél látta, a tölgyfa tövében, mint tölcsér ment fel a láng. Karácsony előtti héten szokott kigyulladni. (Kercaszomor)

234. Papp nevű kovács és gépész nagy fényességet látott udvaráról a mai Hercegtelkén. Meg volt róla győződve, hogy pénz égett ott. Másnap neki kezdett ásni azon a helyen, ahol a világosságot látta. Az egész telket felásta nagy helyen, amerre látta a fényességet, de nem talált semmit. (Kisrákos)

235. Itt délre, még húsz éve látszott egy nagy bokor, kerek bokor. Kilobbant. Olyan ezüstszerű volt, mint a valódi ezüst. „Jaj, csak én mondhatnám el most valakinek, hogy elmenne, hogy ott érhesse, hátha pénz van ott!” Földobta magát. Ez is valami természeti tünet volt. Mondtam később unokámnak. Az azt mondta:

– Jaj, hát én elmennék oda ásni!

A földet meg tudtam volna mutatni, de a helyet már nem. (Kercaszomor)

236. Mint afféle gyerek őriztem a teheneket kilencéves koromban. Délelőtt 10 óra tájban néztem a rétre, hát látom ám, hogy tűz libeg kék lángé. Valami vörös is vót vele, mint a szivárvány.

Magam vótam, féltem is. Nem mertem odamenni. Egyszer elaludt, de megint felgyulladt. Otthon az öregeknek elmeséltem, hogy mit láttam. Azt mondták, hogy pénz gyulladott fé. Utána másik regge má bátrabb lettem, meg akartam keresni a helyet, de semmi nyomot nem találtam, se égist, sem mást.

Azt mondták az öregek, hogy Sós nevű város volt ott. A törökök pusztították el. A düllő neve ma is Sós. (Kisrákos)

237. A keserűszeri Breckóéknál szolgált legénykorában Tuboly Jancsi bácsi. Mikor ment haza Baksaszerre, úgy éjjel 2 óra körül kékes lángot látott égni az Égésen. Ugyanezt látta később Babos Ferenc Szvétecz Istvánal együtt. (Őriszentpéter)

238. Itten vannak ilyen török dombok, osztán mindég karácsony éjjel meg szokták ásni. Mert rendszerint arany volt. Az a néphit volt, hogy sárgászöld fény villan föl, és van ott, találtak is. (Őriszentpéter)

Szerencsés kincásók

239. Török-hányás: néhány kiemelkedő halommal, három-négy kiemelkedés, hetven-nyolcvan centiméter magasak. Az adatközlők szerint a törökök csinálták, ide temetkeztek, vagy kincseiket ásták el. A már kihalt Novák család egyik tagjáról beszélnek, hogy itt ásott, és sok pénzt talált. (Kisrákos)

240. Gergócs Pista egy este Sáncával beszélgetett Bakszeren. Hát látják ám, hogy kékes lánggal ég valami. Mondták egymásnak: valami rohadt gyümölcs lehet. Odamentek, leszúrtak egy botot. De Sánca még azon éjszaka egyedül megásta, és a talált kincsből épített házat. De tagadta. (Őriszentpéter)

241. Karácsony éjjelén, ahol kijön a földből a láng, ott pénz van elásva. Németh Klári Nagyarakáson a szomszédban fényességet látott. Megjelölte a

helyet. Elkezdte ásni. Rengeteg pénz volt ott elásva. Eltitkolta, nem mondta meg senkinek, azon vette a birtokot. (Nagyrákos)

242. Van itt egy domb, amit Kastélydombnak neveztek. Tehát valószínű, hogy ott régen egy kastély volt. A régi mondák szerint a törökök mikor erre vonultak az 1600-as években, akkor ágyúzták le a kastélyt. Azon a helyen, ahol a kastély volt, egy ember egy este egy nagy fényességet látott. Másnap elkezdte itt a földet felásni és olyan szerencséje lett, hogy egy nagy fazék aranyat talált. Régen úgy szokták mondani, hogy az arany a földben tisztítja magát és minden hetedik évben kigyullad. A törökök elől ásták el az aranyat a földbe, akinek volt. Így történhetett a magyarórsi aranytalálás is. Állítólag a magyarórsi aranytalálók lettek a falu leggazdagabb emberei. (Órimagyarósd)

243. Egyszer éjjel világ gyulladt Veleméren a templomban. Antalok vették észre, akik a közelben laktak. Elsőbbben azt gondolták, hogy átmennek és megnézik. De hangokat is hallottak és nem mertek odamenni. Reggel kivilágoskor odamentek. Hát ott, ahol most az oltár van, nagy lyuk volt, az ember bele is feküdhett volna meg még be is fődözhetett volna, olyan mély volt a gödör. Akkor éjjel ásták ki és lopták el a kincseket. Hogy kik voltak, nem tudta meg senki. Szentgyörgyvölgy felé távoztak. Akkoriban volt ez, amikor még a templom alja nem volt felöntve. Meg már az öreg Antal is mikor meghalt. Azt mondták, az ő gyerekkorában történt. (Magyarszombatfa)

244. Az öreg Hegyi sír ásásakor egy arany koporsót ásott ki a római katolikus körüli temetőben. A pap azonnal betemetette. Mikor az öreget másnap a kíváncsiság odavitte, a koporsó már nem volt ott. A plébános ennek az árából gazdagodott meg olyan nagyon. (Őriszentpéter)

Betyárok kincse

245. Egy pankaszi ember, Németh István dédapja volt az a szógagyerek, akivel megtörtént a következő eset. A múlt század vége felé történt. Szógagyerekék őrizték az állatokat a péntekfalusi gyöppön. A mindent kigondoló csintalan gyerekek egy nagy tölgyfa odújában tüzet raktak. Nagyon meg-

lepődtek, mikor fényes folyadék kezdett csöpögni az odúból. Rögtön elolították a tüzet, de hozzányúlani nem mertek. Az egyik gyerek egy kis darabot hazavitt a megkeményedett fényes folyadékból és megmutatta gazdájának. A gazda rögtön felismerte: ezüst volt. Gyorsan kiment, s a tölgyfában meg is találta az ezüstöket. Valószínű, hogy az erre tanyázó betyárok rejtették el, de nem volt idejük már elvinni. Úgy mondták, hogy az az ember nagyon meggazdagodott a sok pénzből. A szegény szógagyereknek nem adott belőle, de azután nagyon szépen bántak vele, jó sora lett náluk. (Pankasz)

A törökök kincse

A kincses kőkecske

246. Egyszer egy magyarórsdi ember a szőcei út mellett egy szép kőkecskét talált. Megörült neki, hazavitte, de nem tudta elgondolni, mit is kezdjen vele. Széttörni sajnálta, így elhatározta, hogy elviszi valahová eladni. Abban az időben – a török uralom után – 1670-80 körül nagy sóhiány volt errefelé. Elmentek Erdélybe a határszélre lovas szekéren sót venni. Ez a magyarórsdi ember is elment sót venni, elvitte vele a kőkecskét is, gondolta, majd ott sikerül eladni. Szerencséje lett, a kecskéért nagyon sok sót kapott, igen megörült neki, hogy jó vásárt csinált. De nagyon nagyot nézett és elment a kedve, mikor az ő szeme láttára a kecskét széttörték és a kecske arannyal volt tele. De sajnos ő nem vehette már vissza, mert eladta. Szomorúan jött haza, sót sokat hozott ugyan haza, de rossz vásárt csinált. Ha itthon széttörte a kecskét, ő is gazdag ember lett volna, de így szegény maradt továbbra is. (Őrimagyarósd)

A vasbárány

247. Nagyméetneken találtak egy vasbárányt. Nagyon súlyos volt. A boronára használták nehezeknek. Arra jött egy lovas. Megállt. Megnézte. Szétnyitotta. Tele volt arannyal. Összeszedte és elvitte. Azt mondják, a lovas egy török volt. (Gödörháza)

A pucér fenékkal megkötött kincs

248. Egy ember elásta a pénzét a pajta sarkába amikor nem látta senki. A seggit háromszor hozzáütötte: akkor nem vehetik föl. A fia mégis megtudta, hogy apja hová ásta el a pénzt. Elkezdte ásni, de nem tudta. Valami mindig a szemébe kotorta a földet. Közben beteg lett az öreg, halálán volt. Még amikor élt, kivitték oda, hozzáverték a fenekét. Azután ki tudták ásni a pénzt. (Nagyrákos)

249. Az öreg Harcznak rengeteg pénze meg vagyona volt. De fösvény volt az öreg világeletében. Csak a pénzzel törődött, azt gyűjtötte. De senki se tudta, hogy hol tartja. Amikor haldoklott, a fia mindig figyelte, hogy el ne dugja a sok kincset. Felmászott a hiúba és ott vágott egy lyukat a nagygerendán és onnan nézte. Az apja betette a kincset a földbe és háromszor hozzáverte a seggit. Mire a kincs eltűnt. Meg is döglött utána az öreg, mert a lelke már addig is az ördögé volt. A fia erre lejött, fogta az öreget, levette az ágyról és háromszor hozzáütötte a seggit az előbbi helyhez, mire a kincs feljött. El is költötte az egészet. Ahogy jött, úgy ment. (Óriszentpéter)

Elátkozott kincs

250. Egy éjjel valaki látta, hogy kékes lánggal ég a kincs. Jól megfigyelte, hogy hol ég, utánament és bottal megjelölte. Maga nem merte kiásni, elszaladt a feleségéért, azzal vetette elő a kincset. Az asszony rá egy évre meghalt, ő meg felépítette a nagy házat. (Kercaszomor)

251. A kovácsszeri ember látta, hogy Galamboszeren, az Égésdomb oldalán kékes lánggal tisztítja magát az arany. Mutatta a feleségének is, akivel igen rosszul élt. Befogta a szekérbe a teheneit, aztán mentek az arany után. Az ember tudta, hogy aki kiássa, az meghal. Volt esze: az asszonnyal ásatta ki. Az meg is halt három napra. Örült az ember a dupla haszonnak. A temetés után az ember az aranyból építette azt a nagy házat, amit maga is ismer, de nem mondom meg, melyik, mert az öreg meg él. (Óriszentpéter)

252. A koma meg a sógor kincset ástok a hegyen. Ott dógosztak vele, ahun a legjobbban lobogott a láng. Ecce csak e nagy kemenséghez értek, a

vót a ládo. Hanem ollan nehezz vót, ho majdnem megszakattak vele. De azér addig erüköttek, szepekettek, még kü nem fordut a partra. Neki estek ásuva, feszegettik a földelit. Nagy nehezzen sikerüt is felbontanyi a ládát, hanem a koma meg a sógor majnem hanyatt estek a csodálkozástu, mer telle vót aranypénze. Hát miko ott nézegetik, ecce csak egy zaranypéz kü-pottyant a ládábu, osztá ekezdett gurunyi lefeli a dombon. A két ember meg utánno. Karikázik a pénz keresztü a réten, kü a falubu, a koma meg a sógor meg mindenütt futottak utánno. Ott hatták a többit a hegyen, osztá még talá mámo is kergetik a guruló zaranypinzt, ha eddig e nem értik. (Őrség)

A kincs őrzői

253. Egyszer régen egy szerzetes volt itt a plébános. Afféle furcsa ember volt. Hát az meg egy katona nagy titokban ázni kezdtek az alagút után. Mindig csak éjszaka dolgoztak, így aztán elég lassan ment a munka. De hát akkor még ráérték... na, azért csak megtalálták az alagutat. Akkor már könnyebben mentek, de azért néhol beomlásokat kellett kitakarítani. Egyszer sokára meg el volt falazva. Nekiálltak kibontani. Mikor az első téglá kiesett, aztán a lyukon benéztek, látták ám, hogy egy nagy vas háromlábbon egy arany koporsó áll, rajta egy török turbán. Abban egy akkora drágakő volt, hogy bevilágította a helyet. Meg egydiszes kard mellette. De nem tehettek semmit, mert a ravaltól jobbra, balra egy-egy óriás mérges kígyó nyújtogatta a nyelvét. Akkor hirtelen kialudt a gyertyájuk, mit tehettek mást, futni kezdtek kifelé. Ahogy futottak, mögöttük omlott be az alagút. Szerencsájük volt, mert még kiértek. A zsoldos katonát kitorte a nyavalya a nagy ijedségtől. Bele is halt. A szerzetes eltemette, aztán visszament a klostorba. (Őrség)

254. Karácsony este cséplők voltak nálunk. Kimentek vacsorázni. Látták a parton a szerdahelyi határnál. Gyerekek, pénz ég! Lángolt föl. Sipos Gábor bácsi azt mondta:

– Elmegyünk, az én megyémben van!

Vittek ponyvát, nyársot, lámpást. A falu felé elrejtették a lámpát. Kiértek. Kezdték ázni. Egy fekete macska mindig ott volt és pesszegett, és nekiugrált, lábukat majdnem lerágtá. Kapták a ponyvát és haza kellett menni. (Kercaszomor)

255. Egyszer keresett is az egyik ember és talált ilyen ládát. Kiásta és feltette a szekérre. De igen nehéz volt, és azt mondta:

– Hej, ördögadta ládája, de nehéz!

Erre jött egy nagy fekete kutya. Rácsavarta a farkát, elszaladt. Egyszer elejtette és eltűnt. Nem is tudta többet megtalálni. (Őriszentpéter)

256. Egy szalafői felsőszeri ember látta, hogy a csörgőszeri domb oldalából kék láng csapogat ki. Gyorsan odament szekérrel. Megásta a helyet, aztán kivette a láda aranyat, ami még meleg volt. Feltette nagy keservvel a szekérre, aztán gyú! De az arany igen nehéz volt, az ökrök alig vitték. Biztatta őket:

– Ördög adta, menjetek már!

Erre megjelent az ördög.

Ha ördög adta, el is viszi!

Hát el is vitte.

(Szalafő)

257. Ecce a koma meg a sógor ementek kincset ásni. Hát egy éjje, miko böcörögnek a szállühegyen, ecce csak láttyák ám, hogy e podvás körtefa töjibe felgyóllatt a láng. Ollan kékes ludvércecs láng vórt. Najsze ugrottak a koma meg a sógot, kapáve meg ásuve, osztá ahunn legjobbban lángut, ott ekesztik ásni. Csak u gömbölgött róluk a víz, ollan melegek vót, de azér csak ásták. Hát ecce csak valami keminségbe akatt a zásujjuk. Erüköttek vele, feszegettik, de alig tutták kiifordítani a lik szélire. E na vasládo vót, osztá e szurtos, fekete cigánygyerek üt a tetején.

Efuttya án a komát a miérög, hogy hunna kerüt ide ez a feketü szörzet, maj még ebeszili, hogy ök e ládo kincset talátok. Kaptya a markát, osztá csak u csörrent u vágto pofon a cigánt. De asse vót röst, majnem a foga kükoccant a komának u visszaadta a pofont. Hanem a sógor is ugrott mérgibe, osztá nyakon teregeti a cigánt, de annak meg majnem a zorravére erett el u visszakapta.

Akko a koma a zásut kapta, osztá hupp, a cigán fejire eresztette. Ammeg kükapta a kezibü, osztá visszaütött a koma fejire. Most a sógor következett a zásuva. De u visszakapta, ho majnem küköpte a fogát.

Hej, efutotta a komát a naméreg, osztá hozzájo vágto a csákánt, u sutytyant, hanem aszt má nem várto meg ha mi következett, hanem futura vette a dógot hazának. A sógor is lókhecut utánno. Pedig kár, hogy eszalattak, mer is senki se tuggya, ho mi lett a kincse. (Őrség)

258. Ecce egy ember megleste, hogy hunn lobbanyik fe éjje a zaranypéncz. Ott osztá e kezdett ásni. Csak ásott, csak ásott, meg a ládát nem talát. Hanem a tetejin e cigányerek út. Igaz, ho nem sokat törődött vele, hanem ekeszté feszegetnyi a ládo földelit. De biza nem sokra ment vele, mer nem nillott fe. Akko megszólát a cigán:

– Ja szegin ember, má én is fenitottam vóna, csakhogy a kuccsa itt alattunk száz asunyomra van e másik ládábo.

Akkor a zembör megint elkezdett ásni. Meg is taláta a ládát, hanem asse tutta künitanyi. Akko megin aszongya a cigányerek:

– Ja szegin ember, ennek a kuccsa meg még lejjeb van e másik ládábo.

Megin csak ásott, osztá mindig másik ládo kerüt elü, még talán mámo is ás, ha csak a zutulsuho nem ért. (Őrség)

Jeles kincsrejtő helyek

Szattai kincsek

259. A Gyimeseki-rokban cserépfazekakban sok pénz van elásva. Este ki-gyullad a fény, mert a pénz minden hét évben tisztogatja magát. Többen elmentek kiásni, de amint mentek lejjebb-lejjebb, beszakadt a föld, aztán nem mertek tovább ásni. (Szatta)

260. A Major-dülőben volt valamikor a legenda szerint a Batthyány-kasztély. Tizenöt-húsz éve a dülőben egy vakondtúrásban egy gyűrűt és egy rézpénzt és egy ezüstpénzt találtak. A legenda azt mondja, hogy nagyon sok pénzt rejtettek el ottan. (Szatta)

Az őriszentpéteri Muszla-forrás

261. A néphagyomány szerint rablólovagok vára volt itt. Szabályos dombot folyt körül a víz. Azt beszélük, hogy aranykincseket találtak, hétágú gertyatartót. (Őriszentpéter)

A szalafői Pénzes-hegy

262. A völgy iszapos, azt mondják, a föld alatt néha a pénz fénylik. Régebben sokan ástak, pénzt kerestek itt, de szerencséje senkinek sem volt. (Szalafő)

Az őriszentpéteri Égésdomb

263. Ott, ahol most meggyfák vannak az Égésdombon, régen ott kezdődtek a szentpéteri nemesek házai. Mikor hallották, hogy közelednek a törökök, egy nagy bivalybőrbe összegyűjtötték minden arany, ezüst edényüket, gombokat, aztán belevarrták. A törökök meg csak gyűttek. Mikor a Nap elérte a domb szélit, elásták a legnagyobb meggyfa árnyékának a végibe. Aztán futottak az erdőbe, mert a törökök már a falu szélénél voltak. Mikor a törökök elmentek, visszagyűttek az erdőből, mocsarakból, már aki megmaradt. A házaikat a törökök leégették. Akkora tűz volt, hogy a meggyfák is leégtek. Számították, hol lehetett a legnagyobb fa árnyékának a vége, de nem találták meg a kincseiket, pedig több helyen is ástak. Persze, közben a Nap is fordult. Azóta is a föld alatt van a sok arany. A kovácszeriek minden száz évben látják, hogy kékes lánggal ég. Tisztítja magát az arany. A törökök tüzeről hívják a dombot azóta Égésdombnak. (Őriszentpéter)

A kotormányi kincses pince

264. Kotormányban az erdőben a hegy alatt van egy púp, oda ástak el a török elől egy bihal aranyat. (Kercaszomor)

265. Vas megyében a Kerka folyó kanyargós útján van egy erdő és abban egy hely, hol a hagyományok szerint valamikor egy vár volt még a törökök idejében. Ezt azonban a hegy később maga alá temette. Még ezelőtt harminc éve egy kéménye kilátszott a földből, s az emberek nagyon sok téglát szedtek ki. A kéményen keresztül póznákkal nyúltak már le az emberek.

Az a monda terjedt el, hogy amikor a hegy maga alá temette a várat, abban volt hét bivalybőr tele arannyal. És onnét egy forrás ered, mely a bivalybőrökön és a pénzen folyik keresztül. (Kotormány)

266. Az őrsegi Kotormány falu határában, közvetlen a jugoszláv határ mellett van egy nagy domb. Az itt lakó emberek Török-pincének nevezik ezt a dombot. A szájhagyomány szerint ugyanis itt egy pince volt régen. (...) A nép hite szerint a pincében három tonna arany és háromszáz hektó bor van.

Egyszer a kotormányiak elhatározták, hogy leásnak a pincébe s megkeresik a kincseket. Három napig ástak is, de nem találtak semmit. A pince tetején levő lyukba bedugtak egy tíz méteres rudat, de az sem ért le a fenekére. Így nem sok értelmét látták az ásásnak. Abbahagyták, s azóta senki nem nyúlt hozzá. A kotormányiak a pincékben borozgatás közben még ma is megemlegetik a régi török pince titkait. (Bajánsenye)

HIEDELEMMONDÁK

Előjelek

A háború előjelei

267. Minden háborút megelőz az üstökös. Így volt ez 1849-ben is. Ő halotta. 1878-ban meg '14-ben [1914] maga is látta. Tavaly is volt. (Őriszentpéter)

268. Egyszer úgy járt az égajla, hogy elkéküle. Minden kék lett. Mondták, hogy ez háborút jelent. Egy igen öreg ember, aki azóta már meghalt, úgy kiabált:

– Ides-kedves Istenem, mi lesz a világgé? Elborul a világ!

Én még csak jóformán gyerek voltam akkor még Szombatfán, de jól emlékszem rá. (Kercaszomor)

269. Senyeházán voltunk kinn, 1914-ben, a templomnál. Ott volt a központ, ott szoktunk társalogni. Egyszer csak nagy világosság támadt az égen. Egy kard-alak. Tiszta fényes volt és világított. Ez volt este. Másnap kitört a háború. Úgy júniusban volt. (Kercaszomor)

270. Világosan emlékszem rá én is. A Haricsán voltunk, ott sátoroztunk. Ott volt egy szőlő, Gyenesée. Nagyanyám este napnyugtakor nézegetlődött. Észrevette, hogy a Nap körül mi van. Úgy emlékszem, mint most lát-nám. Egy kék gömb körülszaladta a Napot, belevágott a Napba és szétverte

a napot. Úgy látszott, mintha vércseppek folytak volna a napkorongból. Többször megisméltődött. Mikor a nap újra összeverődött, nagyon vörösen lenyugodott. Nagyanyám akkor este mondta már, hogy ez nagy háborút jelent. Úgy hétéves lehettem. (Kercaszomor)

271. Még akkor ott bent vótam, még a bátyám élt, az kiment. Aztán ez az északi fény olyan piros vót, hogy itten átlátszott nagyon. Még akkor éppen mondja, aszongya:

– Amikor kimensz, meg ne ijedj ám! Akkor valamit látsz!

Hát láttam egy nagy pirosságot, úgy esténvel kezdődött, osztán úgy jó majdnem éjfélig vót. Hát osztán erre mondták, hogy kitör a háború. A második világháború akkor tört ki. Hogy az nagy vérontást jelez. (Kapornak)

A halál előjelei

272. Ezt nagyon soksze hallottam öregapámtul, hogy azt mondja, mikor a kutya úgy tutul többször, többet, hogy mindig le-lenéz, hogy hujjogat, hogy akkor haláleset történik. Mikor főneg, akkor meg tűz. Na, ezt én is csak halásból tudom, hogy hallottam, hogy történt. (Kapornak)

273. Mikor a szomszéd bácsi itten meghalt, este ültünk itten bent az előszobában, a televíziót néztük, aztán mintha valaki megrázta volna az ajtót. Néztük: nem volt senki. Reggel akkor ők mondják: meghalt a Sándor bácsi. (Kapornak)

Visszajáró halott

Hazajáró anya

274. Egy asszony meghalt. A gyerekeit nagyon szerette. Haza is járt hozzánk minden éjszaka. Bekiabált az ablakon:

– Kukucs, kucs!

A kisgyerekét éjjel megszoptatta. Csak úgy cuppogott, amikor csinálta. Meg is fészülte. Kondorfán történt. (Őriszentpéter)

Mi van a túlvilágon?

275. Két komaasszony jó barátságban élt. Mikor már öregek voltak, meg-
egyeztek, hogy amelyikük előbb meghal, az megmondja a másiknak, hogy
mi van a túlvilágon. Úgy egyezkedtek, hogy Mindenszentek éjjelén éjfél-
kor majd elmegy az élő komaasszony a templomba, mert akkor a halottak
is odamennek. Harangoznak is nekik, mintha mise lenne.

Az egyik komaasszony meghalt. Az élő pedig eleget akart tenni ígé-
retének, s minden bátorságát összeszedve elment Mindenszentek éjjelén
a templomba. Már benn ült a padban, mikor harangoztak. Leghátulra ült,
nem félt, nyugodtan várt. Egyszer csak megindultak befelé a halottak, csak
úgy özönlöttek be a templomba. Az élő kereste halott komaasszonyát a
sokaságban. A sor legvégén meg is látta, megismerte, mert az a ruha volt
rajta, amiben eltemették. A halott odanézett, de nem szólt semmit, csak in-
tett, hogy távozzék. Kézzel sürgette, hogy gyorsan, gyorsan. Az asszony
ki is ment rögtön, de kint olyan szélvész fogadta, hogy alig tudott menni.
A vállkendőjét le is kapta s elvitte a szél, de ő hazáig futott, még vissza
sem nézett.

Másnap reggel elmondta a családjának, hogy hol járt s mi történt vele.
Gyerekei elmentek megkeresni a kendőjét. Meg is találták egy nagy fa te-
tején darabokra tépve. Többé nem volt kíváncsi a túlvilági életre, nem akart
a komaasszonyával találkozni. (Pankasz)

A visszajárás elhárítása

276. Sógorom nem hitt, nem félt senkitől. Mincen napján elment a teme-
tőbe a lánya, ő meg a felesége lefeküdtek. Valami zörög. Lányának sok
képeslapja volt a falon, azt gondolták, az zörög. Tovább zörög.

– Te Orsola, itt valami egér van!

A feleségének ott volt a csizmája.

– Te Orsola, a csizmával valami göröncül!

Akkor meg ment az asztalra. Mindenre gondoltak már, de semmit nem
láttak. Akkor a néném ezt mondta:

– Rózsi, te vagy? Imádkozom érted. Holnap misét szolgálatok érted!

Akkor csend lett. (Bajánsenye)

277. Templomszerbe volt egy leány. Olyan szép puccosan járt mindig. Udvarolt neki egy legény. Hozzá akart menni. De viselős lett tőle, s fogta magát, felkötötte [magát]. De azután este, ha ment a legény, akkor a lány odament hozzá puccosan, mint életében szokott járni. A Papkertben sok szekfű volt. Elvitte és ráültette annak a lánynak a sírhalmára, és attól fogva el is tűnt a lány. (Őriszentpéter)

Tetszhalott

278. Ha tecchalott volt, akkor annak is azt mondták: erejtőzött. (Magyar-szombatfa)

279. Volt egy leány Veleméren. Nagy beteg volt. Hordták orvoshoz, hiába. Otthon mákgubóból főztek neki, hogy attól elalszik, megpihen. El is aludt. Harmadik napra már azt mondták, hogy meghalt. Forgott a keze, lába, nem volt merev, de nem ébredt föl. Fölöltöztették, fölrvatalozták. Az anyja csak azt hajtogatta, hogy nem halt meg a lánya, csak alszik: „Kedves lányom, nem vagy te meghalva, csak el vagy altatva!” El is temették a leányt.

A temetés után hamarosan egy másik halottnak ástak sírt, közvetlenül a leány sírja mellett. A sírásók hallották, hogy a lány nagyon sikongat. Siettek, hogy elérjenek a sírásással, de mire a földbe leértek, hogy oldalról kiszabadítsák a koporsót, addig a leány elfulladott. Kivették. Kínjában lerágta a kezefejét és homlokra volt fordulva. Nagypám volt az egyik sírásó. (Bajánsenye)

Kísértet

Kísértet ló alakban

280. Régen a baksaszeri Hosszú-árok egyenes hely volt. Később ott lett a dögtemető. Egyszer sok lovat elástak oda, de rémes nyerítésük éjszakánként messze elhallatszott. Ezért leöntötték cementtel. Egy idő múlva kíváncsiságból kibontották, e még a lovak csontjait sem találták. (Őriszentpéter)

281. A temetőből mindig kiszaladt egy szürke ló, amikor a boros emberek mentek haza, és elhajtott mellettük. Gödörházán volt. (Bajánsenye)

282. Gödörházán a cementhídnál jött a kovács. Azt mondta: fehér ló ment a patakban végig. Míg el nem ment, addig ő se tudott elmenni, mert olyan nyomás volt a szívénel. (Magyarszombatfa)

283. Én magam semmiféle boszorkányságot nem tapasztaltam, csak az öregektől hallottam ilyenekről. Mesélték, hogy amikor a patakon átjöttek, egy ló jött utánuk. Meg akarták fogni, akkor látták, hogy nincsen alkapója. Erről tudták meg, hogy kísértet volt. (Kisrákos)

Kísértet macska képében

284. Mikor fiatalember voltam, Kisrákoson csépeltem szentpéteri kollégámmal. Nagyrákoson bál volt. Úgy határoztunk, hogy este előbb abba hagyjuk a munkát és elmegyünk a bálba. El is mentünk. Éjfél felé azonban otthagytuk. Elmentünk, mert fűteni kellett a gépeket.

A Nagyrákosról Kisrákosra vezető taligaúton mentünk. A nagyrákos-i hídnál volt egy temető. Odaérünk a hídhoz. Fiatalemberek voltunk, elkezdtünk danogatni. Odaértünk tehát a hídhoz. Annyi sok macskanyávogás volt. A macskák mind fehérek voltak. Nyávogtak-nyávogtak és körülfogtak minket és el nem mentek. Csak nyávogtak.

A szentpéteri gyerek református volt, én meg tele voltam borral, és elkezdtünk káromkodni. Rögtön elmentek. (Kercaszomor)

Tyúk alakban megjelenő kísértet

285. Papp Gyula öregapjának a testvérével történt. Akkoriban még cséppel csépeltek. Az ajtón úgy esett be hozzánk reggel. Alig tudott beszélni, úgy lihegett. Azt mondta:

– Itt a Pusztán megfogtam egy fekete tikot. Mire ideértem, a fekete tik eltűnt előlem!

Még most is emlékszem rá, ahogy bejött. A Pusztá az, ahol most az iroda van. (Magyarszombatfa)

Kísértet nő képében

286. Sógorom mondta: vízért ment ki, melléje állt valaki fehér öltözetben. Egy asszony volt. Nem ment el mellőle. „Én se szóltam neki, az se szólt!” A kút mellett eltűnt. (Bajánsenye)

287. Máskor meg a patakparton egy fekete ruhás nő jött velük szembe, mikor mentek látogatóba. Mikor hazafelé mentek, megint szembejött. Másnap megint látták. Gondolták, hogy jobban megnézik, hogy kicsoda az, aki itt bolyong. Megnézték jobban, akkor látták, hogy nincsen arca. Csak egy nagy feketeség volt a helyén. Amikor azt mondták, hogy „Jézus Krisztus!”, egy nagy sikítást hallottak, és utána nem volt semmi. Sehol másutt nem látták a faluban azt a fekete ruhás asszonyt. (Kisrákos)

288. Fogli Samu minden csütörtökön állatot vágott Kotormányban. A cigányok szoktak nála fölmosni. Cigány Böske is elment Szomorócból. Egyszer ilyenkor jöttek haza. Amikor a temetőnél jöttek, a temetőnek a sorkábo egy fekete ruhás asszony állt elejbe. Fekete ruha volt rajta, égtek a szemei, fehér harisnyája volt és zuggos cippellője. Aladárné odament hozzá, megfogta, megrázta:

– Huszár Daniné, te vagy?

A többiek elfutottak. Aladárné meg csak kérdezte:

– Huszár Daniné, te vagy?

A fekete ruhás alak eltűnt. Pedig biztos, hogy Huszár Daniné volt. Amikor eltűnt, Aladárné is elkezdett futni, bejött hozzánk, akkor mondta el az egészet. (Kercaszomor)

Lófejű kísértet

289. Ivanóci, felsőszensterzsébeti ember volt: ment a legényekhez Alsőszensterzsébetre az erdőn keresztül. Katolikus ember volt. Elkezdett imádkozni. Elejbe ment egy fehér öltönyben lévő lófejű. Az öregnek azt mondták, ha ilyen elejbe megy, akkor káromkodni kell. Ő azonban nem káromkodott. Tovább folytatta útját. Az alak elkísérte a lakáig, ahová ment. Akkor elhagyta. (Bajánsenye)

Temetői kísértetek

290. Magyarszombatfáról reggel indultak Muraszombatba. Arra mentek, amerre a halottakat vitték a temetőbe. Ott a patak mellett lapockált valami a vízben. Azt tartották, hogy ott valami van. Amikor átmentek rajta, akkor meg kísérte őket, ment mellettük. Valami állatalak, ilyesminek látták. (Kercaszomor)

291. Szánon mentek. Temető mellé értek. Ott alakok mozogtak és imádkoztak. A szán megállott. Körülnéztek. Nem láttak mást, csak térdelő alakokat a temetőben. A lovak nem akartak menni. Végül nagy nehezen megindultak. Másnap délelőtt, amikor visszajöttek, a temetőnél körülnéztek. Már nem volt ott semmi. Öregapám mondta, meghalt 1956-ban, nyolcvanhat éves volt. (Kercaszomor)

292. A cigányok Nagykanizsáról jöttek a vásárról. Elkerülték Rejtőhegy-Ördöghegyet. Ott van egy part. Oda bújt az ördög, ezért Rejtőhegy és Ördöghegy. Ott minden halott kereszttel támadta meg őket. Esküdöztek égre-földre, és csak valahogyan tudtak megmenekülni. (Kercaszomor)

293. Őriszentpéteren volt egy plébános, Berényi. Abban az időben még vasút nem volt, a postáért Csákányba [Nagycsákány] jártak a postaútra. A kihordó Hétszentség János bácsi volt. Beesteledett, mire jött hazafelé. Látta, hogy valami benn van a temetőben, mikor ott jött el és szikrázik. A temetőkapunál megállott. Nem szokott megijedni a saját árnyékától, de itt beléállott a hideg. Elment vele a Szala hídjáig. Próbálta, hogy megáll, akkor az is megállt. Hallotta, hogy el kell káromkodni magát, akkor eltűnik. Meg is tette és megindult szaladni. Amikor paptól visszanézett, látta, hogy a két kezét feltartva áll a sírnál. Beszaladt a plébánoshoz, odaadta az újságot és csak azt hajtogatta:

– Utolsó, utolsó!

Az nem értette, és csak nagy nehezen tudta kivallatni. Másnap aztán misét mondott érte. (Őriszentpéter)

A kísértet felül a szekérre

294. Ivanóczi fia ment a vásárra Felsőszenterzsébet és Ramocsa között az erdőn keresztül. Lóvásárra ment Körmendre. Amikor az erdőben jött, az út mellett a fatörzsökön az egyik oldala le volt egészen vágva, amire ő egyáltalán nem emlékezett. Amikor megy, vissza-visszanéz: „Biztos, valaki vár.” Kivette a löcsöt, oldalba vágta a fát. Jött az öreg tovább a kocsival. Egyszer valaki fölül a szekérre. De nem látta, hogy mi az vagy ki az. Az meg csak énekelt nagyon. Az öreg elkáromkodta magát. A kísértet megszűnt. (Bajánsenye)

Gyertyás

Jár a gyertyás

295. A gyertyások a mögyiken járnak. A gyertyás jót jelentett. A gyertyások általában amikor sötét volt akkor jártak. Leginkább sokan voltak, de úgy is volt, hogy csak egyedül volt. Azt mondják, hogy a gyertyás meztelen ember, akinek a kézujjai világítanak. De nem rossz szellem, inkább a sötétben mutatja az utat. A gyertyás az embert nem várja meg, ha nagyon megközelítik, egy pillanat alatt kilométerekre távol csalogatja az embert. Ha valaki éjjel a sötétben nem tud tájékozódni, a gyertyás utat mutat neki. (Pankasz)

296. Meztelen ember, akinek minden ujja világít: ez a gyertyás. De nem rossz szellem, inkább a sötétben útmutat. A gyertyás nem várja meg az embert, de megközelíti. Egy pillanat alatt kilométere távozik. Ha valaki nem tudott tájékozódni éjjel a réten, a gyertyás a helyes utat mutatta neki. (Kercaszomor)

297. A két patak [a Kerka és ága] nem nagy távolság. Szoktuk látni őszi esteiken, valaki arra ment. Mondtuk apánknak. Azt mondta:

– A gyertyás.

(Kercaszomor)

298. A gyertyások este mentek, amikor már sötét volt. Én is láttam ilyent. Ment egy gyertyás. Nem nagy gyertya volt nála. Jót jelentett az. Szerencsét. Nem mindig volt ám, csak néha-néha. (Kercaszomor)

299. A gyertyás ment a levegőben és lobbant neki, mint a gyertya. Lehetett látni, mintha sudárt vetett volna utána. Fénylett. (Kercaszomor)

300. A megyéken jártak a gyertyások. Én is láttam. Tőlünk délre volt egy térség. Ott cakkosan mentek. Mondtam otthon:

– Jaj, én miket láttam!

Ecceri kinevetett, másik meg azt mondta, hogy ő is látta. (Kercaszomor)

301. Szomszédunkban volt egy Pali bácsi. Az ha ment vagy jött, az mindig látott valamit: vagy gyertyást, vagy ludvércet. (Kercaszomor)

302. Papa mondta: Szomorócbán volt rokonuk. Amikor még gyerek volt, mentek Szomorócba. Amikor mentek a papháznál, a temetőből fényes valami kísérte őket egészen Szomorócióig. Két méter magasan ment a földtől és mindig csimbált. Megijedtek. Az volt a gyertyás. (Kercaszomor)

303. Ősz volt. Tilútunk az Orbán Kálmánné komaasszonnyal. Az vette észre, hogy túlról a Szípos Dani házánál, ahol olyan mocsaras volt, ott valami a víztől fél méter magasra csúszkált. Olyan vastag volt, mint a karom. Lehetett másfél méter hosszú. Mi az Orbán Kálmánné komaasszonnyal meg akartuk fogni. Néztük egy darabig. Egyszer csak főkészűt a tőfára. Azt mondta öregapám: a gyertyás volt. Tizenhárom-tizennégy éves lehettem. (Kercaszomor)

304. Mikor legény voltam, eljártam Ispánkba egy lányhoz. Reggel hajnalban szoktam jönni haza. Mikor Ispánkból kijöttem, egy kis erdőből kellett kijönni. Egyszer véletlen föl találtam nézni. Sötét volt, vakhoudvilág. Föl-nézek tehát. Előttem is mintha gyertya égne, oldalvást is, hátul is. Mindig égtek, mintha gyertyavilág lenne. Volt négy-öt is. Ez volt 1920-ban vagy '22-ben.

Amikor gyüvök, ezek kísérték engem a Köteles-part tetejéig. Amikor felértem, megállok. Megmondom, féltem is. Nem tehettem mást, botom nem volt, elővettem a bicskámat. Megálltam. Körülnéztem. A bicskámat

fölnyitottam. Nézek, nézek. A gyertyavilágok jöttek körülöttem. Ha megálltam, megálltak. Ha megindultam, megindultak. Amikor odaértem, ahol most a laktanya van, káromkodtam egy nagyot és eltűntek. Ez megtörtént velem! (Kercaszomor)

A gyertyás megnehezíti a szekeret

305. A gyertyás meg a lovaskocsik réme volt. Ha valaki éjjel ment kocsin, a gyertyás felült a szekerére és a lovait megszakasztotta, ha észre nem vette, úgy huzatta magát. Ha észrevette és rákáromkodott, akkor elmúlt és leszállott a szekérről. Ez olyan volt csak, mintha egy szál gyertya égett volna. (Órimagyarósd)

306. Egy ember meg éjjel ment lovas szekéren, nagyon sötét volt. Azt vette észre, hogy a lovai nagyon húznak, majd megszakadnak, pedig a szekér üres volt. Hátranézett, hát látja, hogy gyertyás ül a szekéren. Kapta az ostort, hátravágott, elkáromkodta magát csúnyán: rögtön eltűnt. A lovak már könnyen húztak a szekeret. El is vágatott az ember, mert félt, hogy újra felül a gyertyás a szekerére. (Pankasz)

A gyertyás kincsre vezet

307. Egy szegény ember álmában látott gyertyást, és [az] mutatta neki, hol keresse a földbe elásott pénzt. Másnap reggel elment az ember, de a pénzt nem találta meg. (Pankasz)

308. Ahol felvetődik a kékes fény, meg kellett a helyét jelölni. De ott kellett érní, ott voltak a kincsek. Mással nem lehetett megjelölni, hanem: „Szarj oda!” (Kercaszomor)

309. Nem várja meg az embert [a gyertyás], csak megközelíti, aztán egy pillanat alatt kilométerre távozik. Aki mégis eléri a gyertyást, az kincset talál. Meg kell jelölni a helyet, ahol a gyertyás állt, mert ott kell majd ásni. Mivel kő, fa nem akadt, a cigány ember odaszart, mással nem lehetett megjelölni. (Kercaszomor)

Ludvérc

A ludvérc tüzes rúd alakban jár

310. Az szórja a tüzet, mint amikor a köles potyog. Repül a levegőben, szárnya is van, olyan, mint a lúd. A csillaghoz is hasonlít. Hosszú és kígyóalakban nyúlik, kering felfelé. Hajtogatja magát egyirányba. A hátulja szikrázik. (Őriszentpéter)

311. Tejet vittem. Mi ugyan fönt laktunk, de én mindig nagynénimnél voltam. Ezek háza egy kicsit lenn volt. Mentem. Hát fölöttem, mint egy nyomórúd, mászott a levegőben. Úgy megijedtem. Való igaz, mert láttam. (Kercaszomor)

312. Máskor meg amikor a patakon mentek át, egy nagy fényességet láttak, amint feljűk közeledett. Nem tudták, hogy mi lehet az. Fényes szikrák ugráltak ki belőle, mint az ördögök. Amikor a fejük fölé ért, akkor látták, hogy valami feketeségből jön ki a fényesség. Egy csattanást hallottak és utána nem volt semmi. Nem tudja, mi lehetett, talán ez volt a ludvérc. (Kisrákos)

313. Pomper Istvánné a füstökonyhában vacsorát főzött. Erre ment a tüzes ludvérc. Tüzes volt, hosszan elnyúlt testtel. A lába szőrös volt. Nagyon megijedt. Amikor a többiek hazajöttek, elmesélte nekik, hogy mennyire megijedt, mert erre járt a ludvérc. (Kisrákos)

314. Ollan gyerek vótam. A Pesták házatú gyütt tüzes, hosszi alak. Magasbú gyütt, és leszállt a bozótba. Ott elterült és kerek forma lett. Apám bekergetett, hogy ne nézzük, de mi nem féltünk tőle. Meg akartuk nézni közelrű, de apám csak kódott be, mert ősz este 9 óra felé lehetett és sötét vót. Úgy világított, mint a tűz. (Kisrákos)

315. A plébániához tartozott az a rész. Nagy tófa volt benne. Körülötte gypü. Dórával voltam együtt. Éjfélkor jöttünk. Akkor hirtelen ott a tófánál világosság lett. Ludvérc volt. Két méteres lángja volt. Egy darabig égett. Olyan világos volt, hogy láttuk a tófát. Így tudtuk, hogy ott van. (Kercaszomor)

316. A mama szokta mondani, hogy ő látott ludvércet már gyerekkorában is. Úgy nézett ki, mint a sárkány. Tüzes volt a farka. Szőlőt mentek őrizni anyám, mikor még gyerek volt, a nagypapával. Az égen volt, mint egy nagy kacska, hosszú farka volt, mint a fácánnak. Kóválygott és ment az égen. Egyszer csak:

– Nézd, kislányom, mi van az égen!

A gyerek meg nem akart menni. A papa biztatta. A szőlő a mező közt volt, nem a hegyen. Egyszer csak mikor már nem figyelték, melléjük levágott a gyepebe, ami a mély út mellett volt. A gyerek elkezdett sékoni. Mentek, és elkezdtek kiabálni. Dóra is ott volt a szőlőben. Akkor azonban nem merték megnézni a gyeput. Pedig azok is látták, meg hallották is, mert nagy moraja volt. Másik nap odamentek: nem láttak semmit. Csak a tüske le volt törve. Többet ilyent nem is láttak az égen. (Kercaszomor)

A ludvérc ürüléke

317. Mikor megy a ludvérc, akkor összekapcsolla az ujját: a jobb középsőt meg a bal gyűrűst. Odakakál, azt söprűvel megverik, akkor azzal eltávolítják a háztól. (Magyarszombatfa)

318. Kilencéves vótam. A Pomper Istvánná szógátam. Örözetőgyerek vótam nála. Egy este vagy 10 óra vót. Az istállóban szoktam fekügetni. Amint megyek alunni, a Gérce-sürejéből egy ollan fényes valami, mint valami nyomórúd, ollan nagyságú [négy méter hosszú] közeledett és szórta a tüzet. Kelet felé haladt a temető felé. Ott elmúlt. Hirtelen szűnt meg.

Utána reggel a ház előtt a tópon egy nagy kupac sárga ürülék vót. A Pomper István is meglátta regge, és azt mondta, hogy ludvérc-ürülék. Utána harmadik este az öregek is látták ugyanazt, amit én láttam. Azt mondták, hogy ludvérc volt. Azóta ollant nem láttam. De a nyírfatuskókon mostanában is látni ollan maradékját neki. (Kisrákos)

319. Kinn voltunk este a patak partján Magyarszombatfán, ahol laktunk. Öregapám azt mondja:

– Nézd, ott jön a ludvérc!

Tényleg láttam. Ágseprűhöz hasonlított és szikrázott. Kovács Dániel házához szállott le. Azt mondták, azok tehenjeit szokta megszopni.

Másnap reggel kiszólt öregapám. A malom előtt volt egy törzsök. Ott volt rajta a többszínű trágya. Öregapám mondja:

A ludvérc trágája ez! Látod, itt járt a ludvérc!

Tényleg, négyszínű trágya volt ott. (Bajánsenye)

320. Másik reggel fölkelünk. Nagy kupac lószar volt az udvar közepén.

– Ki szart oda az anyja istenit?

Összevesztünk ezen nagyon. Mákfa átkozott egy hel.

– Egy-három, egy-három, egy három!

Ha egy-kettőt mondanak, visszafordul és megvan a baj. (Kisrákos)

A ludvérc elváltja az újszülöttet

321. Azt hitték az öregek, ha a házbéliek nem ébrednek fel a ludvérc megjelenésére, akkor elcsereéli a család gyermekét. Az otthagytott gyermek minden esetben beteges, nyomorult, hibás meg csúnya is. Ha idejében észrevették az ilyen gyermekcserét, akkor „elfütötték a kemencét”, és amikor a tűz legjavában égett, rátették az otthagytott gyereket a sütőlapátra. Elkészítették bedobásra. A sütőlapáton tartva, mintha be akarnák dobni a kemencébe, ebben az állásban háromszor elismételték: „Bedoblak, bedoblak, bedoblak!” Ha az elvitt gyermeket az új helyén még nem szoptatták meg, akkor az otthagytott gyermek átváltozott saját gyermekké. (Kisrákos)

322. Nagyanyámnak kisgyermekke született. Annak rendje-módja szerint mellette feküdt. Éjszaka bejött hozzájuk a ludvérc magas, barna férfi képében. Közben az apa köhögni kezdett. Erre a ludvérc megszólalt:

– Köszönheted, vén kehes, hogy felébredtél!

Evel eltűnt. Az asszony felköltötte az urát. Kimentek a ludvérc után, de úgy eltűnt, hogy schol nem találták még a nyomát sem. (Kisrákos)

Ludvércszerető

A ludvérc nőket látogat

323. Öreganyámtól hallottam, hogy a nagyon szerelmes asszonyok látnak ludvércet. Azzal magyarázta, hogy vannak reménytelen szerelmű asszo-

nyok, meg olyanok, akiket elhagyott a szeretőjük. Annak formájában, aki elhagyta, megjelenik a ludvérc a szerelmes asszonynál. Akkor aztán nagyon megkínozza. Halálra kínozza. És azután a kéményen menekül el nagy tűzzel és füsttel. (Kercaszomor)

324. A ludvérc a szerelmeseket kísérte, meg aki szerelmes volt. Aki nem tudta szerelmét kielégíteni a másikkal, azt a ludvérc megkerülte. Úgy kihasználta, hogy majdnem belepusztult, vagy el is pusztult, és végül a kéményen távozott tűzokádva, vagy ahogyan a régiek mondták: szarta a tüzet.

Őriszentpéteren volt egy asszony, meglesték. Férje elhagyta. Valaki döngönyözte. Azt mondták, akik látták, hogy a ludvérc nyomogatta. (Kercaszomor)

325. Élt Szalafőn egy özvegyasszony. Valaki minden éjjel döngönyözte. Meglesték. Akik látták, azt mondták, hogy ludvérc volt. Meg is nyomorította, mert később már menni sem tudott. (Pankasz)

326. Öregmama mondta: mikor lakodalom volt, a vőlegény ludvérc volt. A lába lóba volt. A vella leesett. A menyasszony lehajolt, hogy fölveszi, és meglátta, hogy ló volt a lábickája. (Nagyrákos)

A ludvérc legényeket kísért meg

327. Voltak babonás emberek, akik a ludvércről meséltek. Az egyik mesélte, hogy lovakat őrzött egyszer a Zala mentén. Éjjel az őriző látta, hogy megy valami világosság a levegőben. Mikor lefeküdt, a szereteje képében ment hozzá a ludvérc. Megtapintotta a lábát, észrevette, hogy szőrös. Kiment, aztán nyírfa-csapatatóból ágat vágott. Visszafeküdt, aztán nyírfával megcsapkodta. A ludvérc szikrázva fölment a levegőbe, a pokróc meg ösze-vissza égett. (Kisrákos)

328. Nagyanyám mesélte, hogy egy pankaszi legény is őrzött a békarokkai réteken. Melegedett a tűz mellett. Egyszer csak ott termett hirtelen a kedvese, egy nagy kendő volt rajt. Így szól a legényhez:

– Eljöttem hozzád, de fázom, megmelegszem – és melengette a kezét a tűznél.

A legénynek gyanús lett, félrehúzta a hosszú szoknyáját: meglátta, hogy nagy lólábai vannak. Rögtön tudta, hogy ludvérc. Kapta az ostort, és nagy káromkodva jól elverte. Rögtön eltűnt, de a tüzét lepisálta, és elaludt a tűz. (Pankasz)

329. A ludvérc elment a szerelmes legényhez éjjel, azt hitte, hogy a szeretője. De véletlenül meglátta lábát, és lólába volt. Akkor tudta, hogy a ludvérc. Akkor egy nagyot káromkodott, és egy bottal megütötte, akkor rögtön eltűnt. Ha nem vette valaki észre, akkor úgy megrontotta, hogy megnyomrodott vagy meghalt bele. (Őrimagyarósd)

330. Egyszer vele is megtörtént legény korában, hogy aratás idején, amint a pajtában feküdt, érezte, hogy valaki fekszik mellette. Odanézett, ahogyan feküdt, lefelé, a lábai felé. Láttá, hogy szőrös a lába annak a valaminek, ami mellette van. Nagyot káromkodott, hogy megfogja, de mire odakapott, nem volt ott semmi. (Kisrákos)

331. El szoktam menni rokonokhoz vacsorára. Gréczi Istvánékhoz odaérek. Valami fölibém hajult, nagy hosszú fogai voltak. A bátorságom megsuppan. Futok ám erőssen. Jancsi, Rozi gyerekek voltak még. Hallgatom, hogy jö utánam: pst, pst, pst, pst! Pompér Kálmán szentes ember volt, az is látta. Egyszer csak eltűnt. Gatyamadzaggal kellett volna megkötni. Az volt a ludvérc, úgy mondták. (Kisrákos)

332. Zala megyében arattam. Három legény volt egy háznál. Ahol voltam. Takács nevezetűek voltak. Én rendesen arattam, ők rendesen megfizettek. A pajtában szoktunk feküdni. Egyszer csak nyöszörögni kezd az egyik legény. Nézem, hát valaki ott van. Amikor elment az a valami, azt mondja nekem:

– Itt van pogácsa, egyél!

Esszevesztünk rajta. Mákfa nevű helen volt egy tudós asszony, de hát nem tudott neki parancsolni. Nem fekszem ebbe a pajtába! Elfeküdtem máshová. Mindhárom legény benne volt a bajban. Egynek sem volt felesége. Szentes bolondok voltak. Velem pörültek, miért nem imádkozok. Szép nő volt a ludvérc, az ment mindig hozzájuk. Énrám haragudott, mert nem hagytam magam. Akik odaadják magukat, csak azok mellé megy. (Kisrákos)

333. Gépész koromban a pajtában szoktam aludni. Egyik helyen a géptulajdonosnak volt egy szép szál legényfia. A fiúról azt beszéltek, hogy a ludvércel cimborál. A legény a gépésszel együtt aludt a pajtában. Egyszer csak ékszaka megjelent egy szép lány, akiről mindjárt tudta, hogy ez a ludvérc. Annyira féltem, hogy meg sem mertem moccanni, de alvást színélve figyeltem tovább a fejleményeket. A lány odafeküdt a legény mellé. A legény nyöszörgött, jajgatott, annyira megkínózta. Egyszer csak otthagya a legényt és elment. Utánaézett, és elcsodálkozott, hogy a szép lánynak az egyik lába lóláb volt. Más éjszakákon is megjelent, és a legényt annyira összekínózta, hogy végül is teljesen lesoványosodott. Hogy a továbbiakban mi lett vele, nem tudom, mert vége lett a cséplésnek, és én eljöttem haza. (Kisrákos)

334. Szabó Vendeltől hallottam a következőt. Volt egy szereteje: egy ihász-lány. Nagyon szép lány volt, de az anyja nagyon ellenezte neki.

– Avve a lánnye főhagyj, mert elmenz a háztú!

Vendel bácsit nagyon bántotta az anyja tilalma. Azután is sokat gondolkodott felőlő. Hát egy éjjel, amikor az istállóban feküdt, mert ott szokott alunni, egyszer csak valami göröncül. Megy oda hozzá. Vendel bácsi megkérdezte:

– Ki az?

Megy oda hozzá. Vendel bácsi megijedt, ijedtében egyet káromkodott. Közben az anyja kint járt, és meghallotta a fia káromkodását. Odament az istállóajtóhoz.

– Vendel, mit csinálsz? – kérdi az anyja.

Vendel bácsi elmesélte, hogy valaki idejött hozzá, és milye volt.

– Ugye megmondtam, hogy hagyj föl avve a lánnye! Ugye most ludvérc jött hozzád! – mondta az anyja. – Elmaraggy attú a háztú, többet hozzájuk ne menj! – folytatta.

Szót is fogadott, többet nem ment el hozzájuk, és többet a ludvérc sem zavarta. (Kisrákos)

A ludvérc elhárítása

335. A szomszéd faluban történt. Katinak egy csinos kedvese volt. A legény elvitték katonának. Kati állandóan siratta. Egyszer csak beteg lett. Nagyon lesoványodott, sírdogált, s azt mondta, hogy minden éjjel megjön a

Jóska, de ő már nem bírja tovább, mert agyonkínozza. A család megrémült, mert tudták, hogy Jóska messze van, nem jöhet haza. Hát akkor ki jár Katihoz? Csak ludvérc lehet, ezért is fogyott le úgy Kati.

Titokban elmentek egy boszorkány asszonyhoz tanácsot kérni. Az asszony ki is oktatta őket, hogy mit kell tenniük. Késő este, mikor a lány már lefeküdt, egy nagy nyírfakaróval megfeszítették kívül az ajtót, hogy aki bent van, nem tud kijönni. A lány bátyja és a szomszéd legény pedig egy-egy nagy karóval vártak az ajtónál.

Hamarosan dörömbölt is valaki az ajtón, de kinyitni nem tudta. A legények hamar ajtót nyitottak, s egy hosszú alakot láttak, aki el akart futni, de nem hagyták. Ütötték-verték, ahol csak érték. Ekkor látták, hogy patái vannak s nyerít is. Végül elszaladt, de az egész udvart telepízkította lótrágyával. Többet soha nem ment el a ludvérc Katihoz. A lány meghízott, jókedvű lett, s türelmesen várta kedvese hazajövetelét. (Pankasz)

336. Egy leány mindig egy legényre gondolt. Egyszer éjszaka belépett a legény a leány szobájába és melléje feküdt. A leány szörnyen megijedt, mert lólába volt a legénynek. Kétségbe esett és elment egy tudóshoz tanácsot kérni, hogy mitévő legyen. A tudós azt mondta, hogy ludvérc volt, akit agyon kell löni, mert akihez eljár, azt megrontja. Vigyázni kell, mert csak olyan patkószeg fogja meg, amely olyan patkóban volt, amelyiken hét lyuk van. A lány elment a kovácslegényhez. Azt kérte meg, hogy löjje agyon a kapott utasítás szerint. A kovácslegény megleste amikor még egyszer elment a lányhoz, agyonlőtte. Utána kiderült, hogy tényleg ludvérc volt. (Kisrákos)

Ördög

Az ördögök tanyája

337. Ott féltek az emberek az ördögtől, ahol valakit megöltek. Őriszentpéteren ahol elfordul az út a temetőnél, ott is ördögtanya volt. Ott ölték meg az Ivanics nevű állatkereskedőt. (Kondorfa)

338. Padkai-völgy: a nép hite szerint még az ördögök találkozó helye volt itt. (Szalafő)

Az ördögök viaskodása

339. Egyszer az apám kinn dolgozott és nagy szél támadt. Úgy érezte, mintha a térgyét valami megdobta volna. Kelés is lett rajta. Úgy nézett ki, mint a kóc. Az ördögök voltak ott és verekedtek egymással pisztolyokkal, és meglőtték a térgyét is. Hát a régi világban ilyesmi is megtörtént. (Őrszentpéter)

Az ördögök ökröket nyargalnak

340. Jöttek szekérral a Huszári-parton. Az ökrök majdnem megszakadtak a húzásba. Az ördögök ráültek az ökrök hátára. Valósággal kihabosodtak a húzásban. (Kondorfa)

Földi ördög

341. Akinek sok dolga van, szerezzen ördögöt, az majd elvégzi a munkája nagy részét. Ördögfogás pedig úgy lehetséges, hogy újév éjszakáján megáll az illető a keresztútjánál. Ott haladnak át az ördögök. De bármit látsz, ne szólj egy szót se. A legutolsó ördögnek kell mondani: „légy az én társam!” Ennek annyi munkát kell adni, hogy mindig legyen dolga, különben elviszi.

A sujszternek is volt ördöge, de nem tudott neki dógot adni. Erre azzal fenyegette meg, hogy elviszi. Végül csizmaszárvarrást adott neki, de ollan hosszú fonalat készített neki, hogy az ördög nem tudta másképp áthúzni az öltésen, mint hogy minden öltés alkalmával kiugrott az ablakon, és úgy húzta át a fonalat. Közben összebomlott a fonala. Eközben vissza-visszaugrott kibontani. Evvel annyi ideje telt el, hogy nem ért a végére. Így vette elejét, hogy elvigye. Ezért mondják arra, aki feltűnően sok munkát tud elvégezni, hogy „ördöge van”. (Kisrákos)

Boszorkány

Hol teremnek a boszorkányok?

342. Azt mondták: a bal hónalj alá kell kötni egy tyúktojást. Három hétig kell hordozni, akkor kikel. Akkor lesz belőle egy kis boszorkány. Fölvesz egy tuskós söprűt, hármat ugrik rajta és lesz három boszorkány. Én akkor sem hittem el. Most sem hiszem el. De ezt mondták. (Magyarszombatfa)

A boszorkány alakváltozásai

A boszorkány macska képében

343. Öregapám ment haza. A szomoróci temetőben egy macska jött. Csak nyávogott. Öregapám hozzávágta a csépet. Erre:

- Hát te honnan jössz, Pali?
- Hát te voltál a macska?

Aztán a macska eltűnt. (Kercaszomor)

344. Volt Gyarmaton egy asszony, aki nem nagyon dolgozott, tehenet sem tartott, mégis volt bőven teje. A kántornak szép tehenei voltak, de egyszer csak elapadt a tejük. A kántor János mindenest okozta. Először azt hitte, hogy elhanyagolja a tehenek takarmányozását, azután azt hitte, hogy lefeji a teheneket a maga javára. Sokat veszekedtek, egyszer aztán kidobta a mindenest. János kereshetett magának új helyet.

Most a kántor maga gondozta az állatokat. Megváltoztatta a takarmányozásukat és többet, jobbat adott az állatoknak. Nem használt semmit, erre megváltoztatta az abrak összetételét. Korpa helyett árpadarát tett az abrakba, majd olajpogácsát is adott nekik ráadásul. Ez sem használt, így jobban sétáltatta a teheneket, vakarta, keféltte, fürdette őket. Semmi sem használt, amit megpróbálhatott, így belátta, hogy János, a mindenest nem volt hibás a tej elapadásában.

Megbánta nagyon, hogy elküldte őt és elment, hogy visszahívja. János már szegődőfélben volt egy gazdához, de szíve mégis visszahúzta és kellő bocsánatkérések után visszament a tehenekhez, de csak azért, hogy kiderítse, mi is a bajuk. Állandóan rajta volt a szeme az állatokon, az istállóban mellettük aludt, mégsem jött rá semmi rendellenes dologra.

Egyszer észrevette, hogy egy nagy fekete macska settenkedik a tehenek körül. Az itatófával megvágta úgy, hogy elnyúlt és nem is szuszogott, de reggelre hült helye lett. Elmondta a kántornak, a kántor meg Geréb bácsinak. Geréb bácsi csak hallgatta, aztán köhintett egyet, majd megszólalt:

Boszorkány van a dologban, kántor uram. A boszorkány macska képében jár be az istállóba, leszopja a tejet, azért nem tudják kifejni. Az ilyen macskát hiába verik agyon, éjszaka feléled. Az ilyen macskát csak megszúrni lehet. Ha sikerül egyszer megszúrniok a macskát, jöjjenek hozzám, majd megmondom, mit kell tenni tovább.

A kántor elmondta Jánosnak, mit mondott Geréb bácsi. János elkezdte figyelni a macskát. Harmadnap éjszaka sikerült meglesnie, amint felugrott az ágy feletti istállóablakra. Onnan a járásra lopózott, majd az újonnan vásárolt Gyöngyös tehenhez, és elkezdte szopni. Jancsi meg felkapta a vasvillát, a macskának vágta és el is találta a combját. Vérnyomok maradtak a macska után, de a macskának sikerül elszaladnia.

Reggel elmondta az eseményt a kántornak, a kántor meg sietett Geréb bácsihoz a friss hírekkel. Akkor Geréb bácsi így szólalt meg:

Jól van, kántor uram, most már csak arra kell vigyázni, hogy a boszorkány ne kapjon a sebére orvosságot. Ezen könnyű segíteni, mert csak olyan orvosság használ neki, amit abban a házban kap, amelyikben megsebesült. Három napon át ne adjatok ki orvosságot, ha kérne. Se pénzt, se ruhát, se ételmezt, mert mindez lehet orvosság.

Másnap jött egy asszony és tejet kért a kántoréktól, de nem adtak neki. Utána egy másik asszony viseltes ruhát kért, annak se adtak semmit. Harmadnap egy férfi pénzt kért kölcsön. Annak sem adtak. A kántor elmondta Geréb bácsinak, hogy kik és miért jártak nála.

Holnap megtudjuk, ki volt a boszorkány, mert ha vérzett, akkor vagy súlyos beteg fekszik, vagy belepusztul a sebbe! – mondta Geréb bácsi.

A következő napon amikor a kántorékhoz beeresztették a hazatérő kockákat, a kanász alázatosan könyörgött a kántornénak, hogy adjon neki egy viseltes inget, mert a felesége lába nagyon sebes és nincsen semmijük, amivel beköthetnék. Az asszony nagyon megsajnálta a szegény kanászt és odaadott neki egy rongynak való inget, hogy elállíthassa a felesége lábán a vérzést. Amikor már odaadta az inget, akkor látta meg János és szaladt a kántorral együtt a kanász után. Hiába könyörgött a kanász, elvették tőle az inget.

Harmadnapra meghalt a kanász felesége. Az orvos megállapította, hogy a lágyékába egy szúrást kapott, ami vérmérgezést okozott. Abba halt bele. Attól kezdve nem volt baj Gyarmaton a tehenekkel. (Kisrákos)

345. Hát az úgy vuot, turut szárogattam a gerendán, ollan pogácsaturut, osztán eveszett az jén turum. Azt gondutam mindig, hogy egy gulázsgyerekem vuot, hogy az horgya e. Osztám montam neki, hogy:

– Lajos, aziér ha te vütted e, nem bánom, de mondd mék, ha te vüszöd el a szárosz turut!

Ü bár nem. Hát másszer, megint rakottam oda, megint eveszett. Hát eccer osztán a konyhaajtun retesz vuot, hát hallottam jén, hogy az a retesz leesett, mer akkor feküttem az ágybo, sziép lassan fölkelek, lemenk, mer kettüs ajtó vuót, a küsü ajtót nem tetem be, sziép lassan kümentem azon. Hát látom, hogy a retesz le van esve, nincs rajta a helin. Akkor én mék szipen rátettem a reteszt vissza, csak kije fő, s most a tolvaj lesz, akki a turut megette. Haj a gyerej osztá fölugrott örömibe, hogy ü megfoggya aszt a tolvajt. Gyüm be, mondom megint neki, hogy most mellikünk megy be elülünek be a konyhába, ién vagy te. Hát osztán a ment elübb, iem meg utána, akkor osztán betettük az ajtót. Ékesztük mi kereszégini, abba a konyhába mindenhun, kemence hátán, mer akkor miég olla füstös kemence vuot a konyhába riegen. Sorkogba, a pad alatt, nem vuot suhun se. Hád valahogyan éccer benisztem a kemencibe. A kemenciének a lekhátusu sorkába od vuot ecs csudálatos naty szürke macska. Akkor osztán mondtam a gyerekeknek:

– Na niézd, hun van a tolvaj, ez a naty szürke macska ette meg a turunkat!

Hát a gyerek asz monta, most üö aszt agyonüti. Hát osztán a sorogba vuot a számallku, evve kihuszta a gyerek a macskát. Akkor osztan egy fáje avve osztá vákto a macskát, ahogy vákhatta. Monta neki:

– Ugyan te ne báncs, me látod hogy potynak a könyeim!

Uty potyoktak a könnyeji, de nem sikeodo. Akkor osztán monta: ugyan né báncs. De ü asz monta: agyon üti. Annyira agyon verte, hogy nem is mozgott. Akkor kidopta a gangra, hogy majd huonap regge elássa. És regge már nem vuot ott a macska, akko má elment. Hát ott mi létt, ién nem tudom. Persze éin aszt a szomszéd asszonynak ébeszétem, hogy a macskát agyonverték, kidoptik, oszt méigis nincs ott. Az asz monta:

– Na megájj, mej valamier iérte gyün az asszony, aki ja vuot!

Hát eccer osztán egy asszony idegyütt. Hát akko üö asz mongya, hogy üneki akkor ám fáj minden, hogy szíéthasad. Hát osztán cuod boszorkány, ev vuot. Hát osztán a szomszidasszony monta:

– Meggyütt a boszorkány, aki a turudat megette!

(Őriszentpéter)

A boszorkány kutya alakban

346. A mi utcánkban volt egy ház. Ment haza egy asszony. Három kutya símult melléje. Pedig nem is volt kutyája. A kutya képében boszorkány van. (Pankasz)

347. Az első világháború idején az asszonyoknak, lányoknak kellett elmenni a malomba őrleni is, mert a férfiak a háborúban voltak. A jánosfai malomban volt egy sánta és egy rövidlátó molnárlegény, ezeket nem vitték el a háborúba. Amikor a lányokat, menyecskéket meglátták, nagyon megörültek nekik. Arra számítottak, hogy szép éjszakájuk lesz éjjel a malomban. A leányok, menyecskék észrevették a molnárlegények szándékát és elindultak este későn haza a malomból. Kértek a molnártól egy-egy zacskó lisztet és már sietve mentek is. Amikor Szentjakabra értek, a faluvégen ott volt a kanász egy szamaras gurdéval. Mondta nekik, hogy hazaviszi őket, de nem fogadták el az ajánlatát, csak mentek gyalog tovább. Már közel jártak Szaknyér határához, mikor nagy szélvész támadt és egy fekete kutya elébük szaladt és csak kísérte őket egész hazáig. Nagyon megijedtek, de tudták, hogy a szentjakabi kanász a fekete kutya, és a szélvészt is az idézte elő, mert biztos boszorkány és meg akarta ijeszteni őket, mivel nem fogadták el a segítségét. (Szaknyér)

A boszorkány ló képében

348. Matusoknál volt egy öregasszony. Boszorkány volt. Ment. Meglesték. Elment arra kifele. Ment tovább. A Petykó Bálintok után is. Egyszer csak szürke ló lett belőle. Majd jött vissza. Már ott volt a Guszti-háznál. Akkor meg már újra asszony volt. (Kercaszomor)

349. Magyarszombatfán a tanácstól a hídon innen volt az én otthonom. Édesanyám mesélte. Eljárt barátnőjéhez beszélgetni. Az a hídon alul lakott.

Egyszer később jött haza. Amint jött a hídon alul, őneki melléje állott valami, olyan volt, mint egy csikó-alak. Mindig mondták mások is, hogy ott valami van. Ő addig nem hitte el. Nem volt buta, se nem öreg. Mondta, olyan volt, mint egy csikó-alak, de mindig egy-igásba ment vele. Amikor a hídhöz ért, beleugrott a vízbe, ott lopincsol. A hídnál lakott egy igen öreg asszony. Azt mondták, hogy az az, mert olvasni szokott. (Kercaszomor)

A boszorkány nyúl képében

350. Pankaszon régen élt egy öregember, akire rámondták, hogy boszorkány, az ördögökkel cimborál. Abban az időben volt a faluban egy híres vadász is. Ketten jó barátságban voltak, sokat beszélgettek. Egyszer azt mondta az öregember:

– Te Jóska, a falu végén a Hidegkúti-kúthoz jár egy nyúl minden éjjel inni, ha akarod, ott könnyen lelőheted. Menj ki oda, de csak éjfél körül, meglátod, ott lesz!

A híres vadász el is ment egy éjjel szerencsét próbálni. Nyugodtan várta töltött puskával a nyulat. Egyszer csak jött a nyúl és inni kezdett a forrás friss vizéből. A vadász célba vette, rálőtt, de a nyúl meg sem mozdult, ivott tovább. Még kétszer egymás után rálőtt a nyúlra, de hiába, mert még csak megijeszteni sem tudta, el sem szaladt az állat. Mikor már a harmadik lövésre sem találta el, nagyon megijedt. Az öreg János bácsi jutott az eszébe. Tudta, hogy János bácsira azt mondják a faluban, hogy boszorkány, s most megdöbbsent. A nyúl biztosan János bácsi volt, azért nem fog rajta a golyó.

A bátor mesterlövő vadász megrémült, ijedtében hazáig futott. Másnap találkozott János bácsival, aki megkérdezte tőle:

– No, elvoltál a Hidegkúti-forráshoz? Lelőtted a nyulat?

A bátor vadász letagadta, azt mondta, hogy ő nem járt ott, mert biztosan tudta, hogy János bácsi volt a nyúl, s azért nem találta el, mert az ördögök megvédelmezték. (Pankasz)

A boszorkány kotlós képében

351. A faluban el volt terjedve a hír, hogy egy fekete kotlós tyúk képében jár egy boszorkány éjszakánként. Mindig éjfél tájt látták, amint nagy kotyogással szaladgált az utcán, mintha csak csibéket hívogatott volna. Boncz Kálmán öregapja egyszer fiatal legény korában találkozott éjfél-

kor a kotlós tikkal. Sokáig elmaradt a pajtásaival és egyedül kellett neki hazamennie, mert arrafelé egy barátja sem lakott. Amikor elindult, barátai utána szóltak:

– Siess, mert éjfél lesz és a kotlós tik már jár, nehogy találkozzál vele!

Amint sietve elindult a sötét néma éjszakában, hirtelen megdöbbsent. Majdnem kővé meredt ijedtében. A fekete kotlós tik elébe ugrott nagy kutyogással. Próbálta kikerülni, de hiába, csak ugrált előtte és vercsogatott. A legény ijedtében egy kerthez ugrott, egy kertlécet leszakított és megvágta vele a tikot. A tik felröppent, de vissza leesett. A legény pedig szaladt egész hazáig. Otthon majdnem leszedte az ajtót, mire beengedte az anyja. Az anyja is megijedt, kérdi tőle:

– Ki bántott, fiam?

A legény alig tudta kimondani, hogy a kotlós tik eléje állt.

– De én agyonvágтам egy kertléccel!

Az anyja így szólt:

– Fiam, csak nem ütötte agyon? Akkor véged van! Ugye, mindig mondtam, hogy ne csavarogj éjjel, most mi lesz veled?

Másnap reggel látták, hogy az öreg szomszédasszonyuk, a Rozi néni nagyon sánta, alig tudott menni. Ekkor tudták, hogy az volt a kotlós tik, aki a falut járta. Mindig gondolták, hogy a Rozi néni boszorkány, és ez most már biztos. Ezután a legény soha éjjel nem csavargott, ha elment is este hazulról, de éjfélre mindig hazament. A kotlós tikot sem látták ezután soha, senki sem találkozott vele. Úgy látszik, az is megijedt. (Szatta)

A boszorkány lepke képben

352. Öregapám mondta: ha sárga pillét láttok, köpjétek le háromszor és vessetek háromszor keresztet magatokra, mert boszorkány a sárga pille. (Bajánsenye)

A boszorkány rokkakerék alakban

353. A boszorkányok között vannak rokkás boszorkányok is, akik rokkakeréken járnak. (Őriszentpéter)

354. El akart menni a Lákis Mari a kocsmába. Gyűnnek erre, hát egy rokkakerék gyűn sebesen, mint a szél, lefelé! Kiabálnak:

- Papa, papa!
- Mi baj van?

Elmondják, megyek én is, látom ám a rokkakereket. Hát azt az ijedelmet sohasem feledem el! Mire kimentem újra, már semmi sem volt. (Kisrákos)

A tej elvitele

355. Az is megtörtént, aztat nem olyan régen itten a szomszédba Nemece, az öreg beszélte énnekem, hogy Fokovcén szolgált, mint szógagyerek, aztán ugye észrevette, valaki mintha az istállóajtón belépett volna. Hát ő nem látott semmit. Mondja a gazdája másik nap, a gazda mondja:

- Micsináltak a tehénél? Egy csöpp tejet nem adnak!

Aszongya:

- Este valakit mintha láttunk volna itten.

- Hát kit?

– Hát nem tudom. Valamit – aszongya –, de csak úgy láttam, meg nem láttam.

Hát osztán azoknak is vót egy olyan szomszédjuk, hogy bement az istállóba, és valamit tudott. (Kapornak)

356. Az olyan asszonyokat tartották boszorkánynak, amelyiknél sok tej volt, bár tehenük nemigen volt. A boszorkány vitte neki a tejet. (Magyar-szombatfa)

357. Többször megtörtént, hogy a borju fekete kutya alakjában elment a háztól. Az erdőben nagy szél támadt; mire a teheneket összefogták, mind meg volt fejve. (Farkasfa)

358. A béka megszopja a tehent. Kondufán az asszony a liánt elküldte főjni. Meghúzza egy csöcsit, meghúzza a másikat, és megfogta a tárgyakos békát. (Kercaszomor)

359. Reggel megy anyánk főjni. A tehén csöcse csupa latyak, nincs teje. Apám megnézte. Valami szuszogott. Taracskos béka szopta, a boszorkány szopta. A szomszédban volt egy cigányasszony, és azt mondták, hogy az volt a taracskos béka. Apám a taracskos békát rábökte a vellára. Reggelre elment. (Nagyrákos)

360. Kondorfán az országút mellett volt egy faház. Laktak benne, füstös konyha volt. Valaki ment be a házba, és látta, hogy az asszony cserépedényből etette a békákat. Ez az asszony elküldte a békákat, azok hordták össze neki a tejet. (Kondorfa)

361. A szomszédban lakott az öreg Csupor. Annak a tehenei a legelőről hazamenet mindig megálltak Pangorné kapuja előtt, és ott addig bögték, amíg az asszony ki nem ment és tuskósöprűvel háromszor a hátukra nem ütött, csak azután mentek haza. Ez pedig azért volt, mert a békák a Csuporék teheneihez jártak tejet színi. Ettől lett az öregasszonynak annyi teje. (Kisrákos)

362. Bejekné, amikor még gyerek volt, Hodoson szolgált. Ott volt a rétes. A targyakos béka éppen akkor okádta rá a tejet. (Kercaszomor)

363. Édesanyám lánykorában Viszákön a Kapitányoknál szolgált. Mesélte, hogy a szomszédban egy Pangerné nevű öregasszony lakott, aki mindig csalogatta, hogy menjen el hozzá. Ha ment, akkor tejjel, turóval kínálta. Annyi tej meg turó volt nála, mintha sohse fogyna ki. Egy alkalommal váratlanul ment anyám Pangornéhoz és azt látta, hogy a konyhában egy nagy famelence körül békák ültek és tejet okádtak a melencébe, az asszony meg füttyült nekik. Erre úgy megundorodott anyám, hogy többet nem ment el Pangornéhoz. Egyszer csak megszólította anyámat az öregasszony:

– Ugyan, lányom, miért nem jössz el hozzám egy kis tejet inni?

Édesanyám azt mondta, hogy megunta a tejet. (Kisrákos)

364. Volt a szomszédjukban egy asszony, aki azt szokta mondani, hogy ő annyi tejet fej a tehenétől, amennyit csak akar. A szomszédjai meg azért panaszkodtak, hogy nem adnak tejet a teheneik. Gazdag asszony volt, szolgaleány, szolgáló leányt tartott. A cselédek mindig dicsekedtek, hogy az asszonyuk egy héten kétszer is rétest süt, finom turós rétest.

A cselédeknek egy kicsit gyanús volt, hogy honnan veszi a gazdasszony a sok turót, tejfölt, ha sokat fejtek is, ez már túl sok volt. Minden este sürgette az asszony az egész családot, hogy menjenek feküdni. Egy este a kocsis meg a szolgáló nem feküdtek le, elhatározták, hogy meglesik az asszonyukat, hogy mit csinál.

Az asszony lassan kiment a füstökonyhába, mécesst gyújtott és várt. A legény meg a leány is várt. Egyszer csak valami csoszogást hallottak, mire az asszony kinyitotta a konyhaajtót és egy nagy tálat tett a konyha közepére, de egy szót sem szólt. A legény meg a leány várták, hogy mi fog történni. Majdnem elájultak a látványtól.

Egy sereg nagy béka csoszogott a konyhába, körülvették a tálat, és szép lassan okádták a tejet a tálba. Voltak talán huszan is. Mikor végeztek, kicsoszogtak, az asszony meg öntözte a tejet gyorsan fazekakba. Most már tudták, hogy a gazdasszonyuk boszorkány, békái vannak, akik a szomszédok teheneit leszopják, és a tejet minden este elhozzák a gazdájuknak.

A szolgállegény és a szolgáló úgy megijedtek, de főleg úgy megcsömörlöttek, hogy másnap mindketten fölmondtak és elmentek, de azt nem mondták, hogy miért mennek el. Azt fogadták, hogy soha többet nem eszik meg a tejet, amíg csak élnek, de még a turós rétest sem. (Pankasz)

Az állatok megrontása

365. Gyerekkoromba, már akkor az lehetett kilencvenéves, azoknak még mindig vót valami ilyen... de nem mindenkinek. Például elment egy másik istállóba, ránézett a borjúra: a borjú elpusztult. Egy kapornaki születésű vót, ez megtörtént eset, ezt biztosan tudom. (Kapornak)

366. A Síposnál is úgy vót. Az is mikor egy este etetett, mindig akkor ment egy illető az istállóba. Akkor mindig babusgatta: illen aranyos kis borjú, ollan... Aztán annak akkor igazán hogy olyan sorozatban talán két-három borjúja is elpusztult. (Kapornak)

367. Miska bácsi, a boszorkány tudományú ember az egyik szomszédjával haragban volt, meg akarta bosszulni. A szomszédnak volt két szép lova. Miska bácsi lopott a lovak farkából, hajából szórt, azt elvitte a közeli patakba, ott rákötötte egy berekfa gyökérre. Így rontotta meg a lovakat, persze még varázsige is kellett hozzá, amit csak ő tudott.

A szomszéd lovai hirtelen elkezdtek lefogyni, soványodni. A lovak gazdája mindjárt tudta, hogy Miska bácsi tette tönkre a lovait, mivel haragban van vele. Félretette a haragot és átment hozzá könyörögni, bocsánatot kérni, hogy mentse meg a szép állatait. Miska bácsi meg így gyógyította volna a lovakat, hisz olyan nagyon azért nem haragudott ő a szomszédra,

de most csődöt mondott a tudománya, nem tudott segíteni, mert egy baj történt. Lett egy nagy árvíz a kis patakban, ami elmosta a berekfára kötött lófarkat, lóhaját, így nem tudott segíteni, hiába akart. (Pankasz)

A boszorkány embert ront

368. Nagyrédén hallottam: egyszer az istállóban feküdt, mint afféle béresgyerek. De nem félt a boszorkányoktól. Kiment vizelleni. Elkapták. Beleverték a trágyalébe, beletiporták. Mire feltápázkodott és vellát fogott, a boszorkányok elszaladtak. Csak úgy szórták a fingot. (Kercaszomor)

369. Egy tizenkilenc éves leányt megrontott [a boszorkány]. Nem tudták, mi a baja. Hordták orvostól orvoshoz, de azok sem tudták megmondani, hogy mi a baja. Minden éjjel valami a mellén ült. Huzamos ideig beteg volt. A leány azt mondja az anyjának, hogy adjanak neki egy nagykest. Nem akartak neki adni. Végül mégis adtak neki. Erre leugrott az ágyról, elkezdte a földre szurkálni a nagykest. Egyszer csak zörget egy férfi az ablakon:

– Ne öljétek meg a feleségemet!

Elment hozzá a rendőrség is. És tényleg az asszony összeszurkálva feküdt otthon. (Kercaszomor)

370. Apám feni a kaszát. Jön egy kormos asszony, tiszta korom volt. Ujján három sorona szalmagyűrű volt. Apám beszólt a konyhába, anyám éppen kenyeret sütött.

– Asszony, ismered te ezt a kormos asszonyt?

Apám újra kiment. A kormos asszony megkérdezi, hogy:

– Miként szolgál az egészsége?

– Amint látja!

– Él-e még a kis Kati lánya?

– Hála Istennek, egészséges.

– Hát a kis Sándor fia, meg a kis Lina lánya?

– Hála Istennek...!

Kezet fogott, támadt egy forgószél, vitte a port és a szalmát. Másnap beteg lett a három gyerek. Vitték az orvoshoz az egyiket. Visszafelé a Bőröcén meghalt. Hamarosan meghalt a másik kettő is. Akiket azonban nem kérdezett, azok nem haltak meg. Én meg azután születtem. (Kercaszomor)

A boszorkány megtorolja az őt ért sérelmet

371. A Pangorné szilvafáján szépen értek a szilvák, megkívánta egy gyerek. Kileste, mikor nincs otthon az öregasszony, beosont a kertbe, felmászott a fára, megrakta a zsebjeit szilvával. Le akart mászni, hogy hazaszaladjon, de csodák csodája, nem tudott lejönni. Nagy sírásba kezdett és a szomszéd szolgálója észrevette. Elment, megkereste az öregasszonyt, hogy vegye le a gyereket a fáról. Odament és a farával háromszor megütötte a fát. Erre a tekerés megszűnt és a kisgyerek lemászhatott a fáról. (Kisrákos)

372. Mácsek József a kis örségi Szaknyér faluban született. Mikor gyermek volt, vele történt meg a következő eset. A szomszédjukban lakott az öreg, német származású ember, Iván Mihály, aki értett a boszorkány mesterséghez. A német ember udvarában sok gyümölcsfa volt. Többek között egy szép körtefa is, tele érett sárga körtével. A gyermeket csábították a fán lévő szép körték, szerette volna megkóstolni. Édesanyja figyelmeztette, ne-hogy hozzá nyúljon a Miska bácsi fáján lévő körtékhez, mert beteg lesz tőle, lehet, hogy meg is hal. A gyermek fájó szívvel nézte nap mint nap az aransárga körtével megrakott fát, végre csak nem tudott ellenállni a csábításnak. Lopott a körtékből, jóízűen megette. Alighogy megette, beteg lett, görcsök feszítették, szaggatták a gyomrát, hasát, kénytelen volt szólni édesanyjának.

Édesanyja nagyon megijedt. Mindjárt tudta, hogy nagy baj lesz, ha nem könyörög Miska bácsinak. Átment Miska bácsihoz, sírva mondta neki, hogy a gyerek körtét lopott és nagyon beteg lett tőle, segítsen rajta. Miska bácsi azért mégsem volt olyan rossz ember, rögtön sietett hozzájuk. Körüljárta a beteg gyermeket, valami varázsigét mormogott halkan, meg is mosdatta szenes vízzel, mire a gyermek jobban lett. Édesanyja megköszönte Miska bácsi jószágát. A gyermek pedig többet soha nem nyúlt a Miska bácsi fáján lévő gyümölcshöz, akármilyen csábító volt is. (Pankasz)

373. Rozi néninek a telekbe sok szép fejes káposztája volt. Észrevette, hogy a legszebb fejek hiányoznak. Tudta, hogy lopják, mert két-három naponként hiányzott mindig a káposztájából. Elhatározta, hogy elfogja a tolvajt. Tudta ő a módját! Mikor a tolvaj sietve vágta le a káposztát, Rozi néni belevágott nagykéssel a ládába. A tolvaj megijedt, sírni kezdett, de menni nem tudott, mert erősen vérzett a lába, s fáj, így leült a földre és zsebken-

dőjével bekötötte a lábát. Sötétedéskor Rozi néni fogott egy seprűt s kiment a telekre. A seprűvel nagyot ütött a tolvaj hátára, háromszor is, de egy szót sem szólt hozzá. Utána pedig otthagya. Célja az volt, hogy megismerje, ki is a tolvaj. Megtudta, de nem mondta el senkinek. Később a káposztát lopó asszony mesélte el. Figyelmeztetett mindenkit, hogy Rozi néni boszorkány, s elfogja azt, aki hozzá mer nyúlni a tulajdonához. (Pankasz)

374. Még otthon voltam gyerek. Két unokabátyám átment vöröshagymáért. Ez a lábnyomunkat fölszedte és a folyóvízbe egerfa-ághoz hozzákötötte. Ezzel őket annyira beteggé tette, hogy lepedőbe tették és úgy vitték kórházba. A doktorok mindig nem tudtak rajta addig segíteni, amíg az az öreg nyolcvanéves asszony onnan leengedte a gyökérről. Ez az öreg szülésznő volt. Az anyja könyörgött neki, akkor levette a gyökérről és akkor gyógyult meg minden doktor nélkül. (Őriszentpéter)

375. Szilvágyon édesanyám testvérei elmentek hagymát lopni. A boszorkány megtekerte és fölszedte a csöppségeket. Vaslóba tette és téglával verte őket, végül is leteszi őket a vízfolyás mellé. A két gyermek annyit szenvedett, hogy ujjaik eldagadtak.

Pórszombaton lakott egy asszony. Elhívták az asszont. Vízből kiöntötte, azt mondta:

– Ide kell jönni a boszorkánynak!

Be is jött úgy, hogy észre se vették. Ott állt az ajtó mögött.

Egyszer meglesték. Éppen azt mondta:

– Meg kell halni a gyerekeknek!

Az anya:

– Hagyjuk rá a birtokunkat!

A gyerekek anyja nagyon kesergett, hogy a gyerekeinek meg kell halniok. A boszorkánynak akarták adni a földet, meg meg is fizették volna neki, csak hogy megmentésük a gyerekeket. Nem lehetett azonban megmenteni őket. Aki megrontotta őket, az sem tudta megmenteni őket, mert ettek a boszorkány hagymájából. (Bajánsenye)

A boszorkány kicseréli a gyereket

376. A boszorkány a szülő asszonyt megkörnyékezte. Egy kis gyermeket vitt magával és azt mondta a gyermekágyas asszonynak, hogy cserélje el

vele a gyereket, mert ez szebb, mint az övé. Ha az asszony hallgatott rá, a boszorkány elvitte a gyereket és egy nyomorékot hagyott ott helyette. Fokhagymát, nagykést, kenyeret tettek az ágyba, így védekeztek a boszorkány ellen. Ha valahol béna gyerek volt, arra azt mondták, hogy vátott gyerek. Kicserélték a rosszak. (Pankasz)

377. Be volt téve az ajtó és ő benn feküdt a gyerekekkel. Nagy szélfújás volt odakinn. Egyszer csak nyílik az ajtó, belép valaki és húz elő a kabátja alól valamit. Meg sem mertem moccani. Ott volt két óra hosszat. Nem akart elmenni. A gyereket akarta kicserélni. Aztán nem aludtam el, odaszorítottam magamhoz, s így elment. (Kondorfa)

A boszorkány megköti a szekeret

378. Kovács néni a teeménre is emlékszik. Egy legény megházasodott, de a leányt nem szívesen adták hozzá. Volt valami haragosuk, aki nem akarta, hogy összekerüljenek. Mikor elindultak az esküvőre a szomszéd községbe, egy lejtőn mentek lefelé. Egyszer csak megálltak egy hídnál a lovak és nem mentek tovább az istennek se. Hiába veszködtek, gyözködtek velük, egy tapodtat se mozdultak.

Egyszer csak odakeveredik egy ember és azt mondja nekik, hogy ha meghívja őt a vőlegény a lakodalomba, megindítja a lovakat. A lakodalmások mind hívták, hogy csak menjen velek. Az ember balról odament a kocsizhoz, megfogta a lovak előtti rudat, aztán félreállt. A lovak sebes vágatva elindultak, a községhezáig meg sem álltak. A sánta ember csak este ment el a lakodalomba. Ott megkérdezte tőle valaki, hogy miért állította meg a kocsit. A sánta ember tagadta, hogy ő csinálta volna.

Valami haragosuk lehetett – mondta. – Én magam is azért vagyok sánta, mert teeménre léptem.

Kovács néni apja is meg tudta tenni, hogy a ló nem ment el onnan, ahol ilyen teemént helyeztek el. Apja 1834-ben született, de sohasem beszélt erről nekik, gyerekeknek. Másoktól hallották róla ezt. (Kisrákos)

379. Országút ment keresztül a falun. Egyszer ment egy szekér. Két ló volt befogva. Megállottak. Se előre, se hátra. A másik ember káromkodott, mérgeledött. A másik ember sajnálkozott.

– Fogja meg a fejszét és üssön a rúd végére!

Ráütött a rúd végére: a lovak akkor elcsendesültek. Másnap a közvetlen házban az asszony bekötött fejjel feküdt. Mert mikor ráütött a rúdra, a boszorkány fejére ütött. Nagyrédén halottam, nagyon idős embertől. Már bottal ment. (Kercaszomor)

Szerelmi rontás

380. Ha a legény nem akarja elvenni a lányt, akkor tekerni szoktak. Akkor a legénynek a hajából vágunk, hogy se a legény, se a lány ne vegye észre, és ruhát is. A lánynak a kunnya kötényét ellopják és ezt a haját összetekerik a köténybe és elviszik a temetőbe, és ahol a fejfa olyan pusztá, akkor oda a fejfa alá dugják, és ott hagyják két napig. Mikor hazahozzák, akkor bedugják a pincelukba, amíg valaki meg nem találja. Mire megtalálják, addigra már jók a fiatalok. (Őriszentpéter)

381. Ha valakinek embert akartak fogni, akkor boszorkánnyal gyuratnak pogácsát. Kőrishogarat törnek össze, belekeverik. Ezt adják az embernek. Akkor az ember megszereti az asszonyt, úgy hogy nem hagyja ott többet. A gödörházi asszony is így csinált. (Kercaszomor)

382. Szentgyörgyvölgyében vót egy asszony. Valaki nem akarta, hogy az új pár egymásé maradjanak, akkor idehozták azt. A lakodalomba hozták, hogy szétválassza őket. Az öregasszony leült egy székre, kérte a menyasszonyt, hogy fogjon vele kezét. De az úgy félt tőle, hogy nem fogta meg a kezét. (Magyarszombatfa)

383. Egy lány megesett egy fiútól. Mire meglett a gyerek, megesküdték. Postás volt és mindig bejárt a postáért. Valahányszor ment, két madár teljességgel meg akarta enni. Csúnyán rikitottak, vagdalták egymást egy nagy tölgyfán, és őt is. Meg-megütötte őket, de hiába. Mondta a papnak is, hogy mindig verik a vállát a szárnyokkal. A kisgyerekért misét szolgáltatott a pap, és attól kezdve eltűntek. Mikor a pap meghalt, le is vágta a vén tölgyfát. (Őriszentpéter)

A rontás elhárítása

Az elváltás elhárítása

384. A gyereket nyolc napon belül meg kell keresztelni, különben a boszorkány megváltja magának, kicseréli a gyereket. Az övét teszi oda, az anyáét pedig elviszi. A boszorkány gyerekének nagy feje van, nagy a lába, beszélni nem tud soha. Hogy ez meg ne történhessen, az apjának a gatyamadzagjával kössék körül a gyermek derekát, akkor a boszorkány nem fér a gyermekhez. (Kercaszomor)

Az igézés elhárítása

385. Akinek a szemöldöke összeszűrös, annak a szeme árt. Ilyenkor csak sír, csak sír, nem akar szopni. Cserepfödőbe betett három szem parazsat, aztán moslékot merít bele, ezzel meghúzogatja háromszor a kisgyerek arcát jobb kezével fölülről lefelé. Még háromszor ráköpdösött, az alsószoknya visszájával megtörölgette.

Mikor kisbornyú van, akkor a pemetet megáztatjuk vízbe, és a kisborjút meghúztuk vele. Akkor nem árt a szem. A patak vize jó. Ha meg volt verve, akkor le is hugyozta a bornyut, az is nagyon jó. (Őriszenpéter)

386. Ha szem ártott valakinek, azt megfüstölték. Kormos, zsuppe, meg szennye, három ujjal három szál zsuppot kell kihúzni, parázsra kell tenni és ha hozzá tudtak férni, akkor annak a ruhájából is rátesznek egy darabot. Csak nagyon szépeket igéztek meg. (Magyarszombatfa)

387. Ha megigézték, patak vízből hoztak, azt fölmelegítették és abba megmosdatták. Akire gyanakodtak, hogy megigézte, annak a szőriből vágtak, oszt azzal megfüstölték. (Magyarszombatfa)

388. Egy asszony értett a megrontott gyerek meggyógyításához. Szenes vizet készített egy edénybe. A széndarabokat megnevezte a boszorkányok neveiről. Amelyik lement, az rontotta meg. Akkor imádkozott, a gyereket benne megmosdatta, a szájába is tette. Meggyógyult. (Őriszenpéter)

389. Volt egy kisfiam. Igen beteg lett. Orvos is kellett neki. Azt mondta, hogy tüdőgyulladás van. Itt mindenki azt mondta, hogy azért beteg, mert az öreg Háni, a szomszéd öregasszony megigézte. Azt beszéltek róla, hogy annak árt a szeme. Szennyves vízben mosdattuk a gyereket, de csak nem gyógyult meg. Meg is halt. Azt is mondták, hogy akit megigéztek, addig nem tud meghalni, amíg az oda nem megy, aki megigézte. Tényleg át is jött az öreg Háni, és a gyerek csak azután halt meg. De ez csak babonáság. (Kercaszomor)

390. Megbetegedett egy öreg disznó. A szomszédasszony átjött, megnézte, konstataálta, hogy szemverés. Pohár vízbe szemet dobált bele. Háromszor megmosdatta ezzel a vízzel, miközben meg mondta a varázsszöveget. A disznó meggyógyult. (Őriszentpéter)

A rontó személy analógiás verése

391. Gyerek voltam még, amikor öregapám tehene megbetegedett. Elküldött, hogy hívjam el a gyógyító embert. El is jött a gyógyító ember és azt mondta, hogy rontás történt gonoszságból, de az illető nem tudta befejezni gonoszságát. Még háromszor kell neki eljönnie, hogy a tehén elpusztuljon. Vigyázni kell nagyon, hogy három kérését ne teljesítsék. El kell őt kergetni, akkor nem tud erőt venni a tehén elpusztítására. A gyógyító ember elment, mi pedig figyelni kezdtük, hogy ki jön kérni valamit.

Hamarosan jött az egyik szomszéd és sőt kért. Apám a sőtörő bottal jól elverte és elkergette, mégis másnap már jött kovász kérni. Ezúttal a pemetel vertük ki. Harmadszor tejet kért kölcsön. Erre nyírfa seprűvel kergette ki apám. Használtak ezek a dolgok, mert a tehén szemlátomást javult. A tehén vér helyett tejet adott újra, a szomszéd pedig nagybeteg lett. Ha adtunk volna neki, amit kért, a tehén döglött volna meg. Ezért aztán ha a tehénünk beteg lett, soha senkinek nem adtunk semmit. Nehogy a megrontás erőt vehessen rajta. (Kisrákos)

392. Megrontják a tehenet is, úgyhogy a teje véres, kékes lesz, nem jó. Vértzik a csecse is. Hogy hogy csinálják, azt is sokat hallottam egy erdéli asszonytól, akinek az ura gulyás volt Kisrákoson.

Egyszer mikor főzött, mondta neki ez az asszony, a fazokot letette a földre, hogy enni adjon. Hát amint visszanéz, a fazok fel volt fenékkal for-

dítva. Már tudta, hogy itt valami baj van. Úgy is volt. Amikor fejt, véres, kékes és sárga volt a teje a tehénnek. Amikor fejt, a fazokot letette, az mindig fenékkal felfordult.

Aztán azt mondta neki egy asszony: készítsen lópatkót, azt tűzben olvassza, s mikor izzik, öntse rá a tejet, majd aki megrontotta, oda is megy. Aztán ha jön, ne nézzen semmit, csak vágja. Hát úgy is volt. Amint ráöntötte a tejet, beköszönt neki az istállópadján át. Aztán fogta a vellát és alaposan elverte. Előbbeni időkben bizony sok volt még ilyen – mondja Mária néni. (Őriszentpéter)

393. A tehén véres tejet adott. Volt egy ember, aki gyógyította az állatokat. Azt mondta: a Szalában vízhordta fát szedjenek össze, azzal fűtsék meg a kemencét, és mikor már permetelésre kerül a sor, akkor odamegy a boszorkány, amelyik megrontotta. Tényleg, ment egy öregasszony, a Vas Naca. Hipi-hupi, dédöreganyám elverte a Vas Nacát. (Kercaszomor)

Egyéb elhárító rítusok

394. Az ajtó melletti sarokba éjjelre felállítják a seprűt, hogy a boszorkány be ne jöhessen. (Őrség)

395. Ha fejés közben erőlködik a tehén, a farkánál vasvillát kell szúrni a földbe a boszorkányok ellen, ugyanígy véd a rontástól az ágyba dugott nagy kés vagy a ház sarkában elhelyezett pénzdarab. (Kercaszomor)

396. A tehén teje véres lett. Elmondták a kercai Kovács „állatorvosnak”.

– Menjetek a szomszéd öregasszonyhoz! – mondta.

Elmentek a Papp Miskánéhoz, elmondták, mi a baj. Átjött az öregasszony, megfejte a tehint (de az istállóba senki sem mehetett be), és beöntötte a felszedett hídláslyukba. Másnap eljött a Juli néni, kért sót, paprikát stb., de az utasítás szerint semmit sem adtak neki. Elment haza, és délben már jó volt a tej. (Őriszentpéter)

A boszorkány felismerése

397. Ha valaki meg akarja fogni a boszorkányt, csak bal kézzel nyúljon hozzá, mert jobb kézzel sohasem fogja meg. (Pankasz)

398. Ki kellett menni a dükübe, rá kellett állni a hasovánkertre, és pedig úgy, hogy egyik lába a szomszédén legyen. Akkor át kell nézni a túsú szere. Azokat a házakat, ahol boszorkány van, úgy lehet látni, mintha tűzben lennének. Mintha égnének, de mégsem égnek, csak úgy látni. (Pankasz)

A boszorkányok mulatsága

399. A boszorkányok a régi világban seprűre ültek és azt mondták: hipp-hopp, ott legyek, ahol akarok! – és elrepültek. A keresztutakon gyűlést tartottak. Ha valaki arra ment, kikerülte őket. Ha közéjük ment, megtáncoltatták. Szépasszonyok voltak, szerettek udvaroltni maguknak, éjjel jártak. (Őrszentpéter)

400. A pincébe boszorkányok mulattak. Egy illető is odament, mert a világ is égett. Benézett. A sok boszorkány söprűvel táncolt. Az illető el is ment onnan egyszerre. Nem jó nézni, ha a boszorkányok táncolnak, abból baj is lehet. (Pankasz)

401. Vitték éjjel a gerencserek a cserepet a vásárra. Éjjel mentek, hogy reggel a vásárra időben odaérjenek. Egyszer csak nótaszót hallottak. Boszorkányesküvő volt. Találkoznak a boszorkányokkal. Azok megkérdezik:

- Hova mentek?
- Vásárra.
- Mi meg esküvőre! – és fánkot dobáltak nekik.

A fánk szép formás volt. A gerencserek elkapkodták és eltették. Hajnalban vették csak észre, hogy a boszorkányfánk csak lószar volt. (Baján-senye)

402. A régiek hittek a boszorkányokban. Én sohasem hittem. Egyszer beszélte az egyik, hogy amikor a Szala hídjához ért, hét vénasszony volt ott. Mégpedig minden szerről egy-egy. Ő is odament. Megvendégelték, finom ropogós pogácsával. Mikor jóllakott, még tele is rakták a tarisznyáját. Reg-

gel otthon előveszi: hát uramfia, nem pogácsa volt, hanem lószar. De megparancsolták neki, hogy ne árulja el, ki volt ott az összejövetelen. Nem is mondta soha. (Őriszentpéter)

403. Az erdőben égett a tűz. Ott ültek körülötte a boszorkányok. Pogácsát sütöttek. Ha valaki odament, adtak is neki belőle. Valaki oda is ment. Amikor reggel a gyerekeknek adni akar belőle, lócitrom volt a tarisznyájában. (Magyarszombatfa)

404. Öregángyi elment bucsujárni. Meghált valami öregasszonynál Péntekfalun. Vacsorát kapott. Az öregasszony azt mondta:

– Ne féljen, ha valami zajt hallik!

Éjjel kezdett ropogni. Az öregángyi meg félni kezdett, de nem szólt. Az öregasszony meg csak mondta:

– Sun-varrd! Varrd! Sun-varrd! Varrd!

A boszorkányok akkor ették a szilvamagot. (Kercaszomor)

405. Csörgötei malom. A leégett malom romjai félelmetes hely lett, boszorkánytanya. Egy szaknyéri öregasszony, Borbély Gyuláné elbeszélése szerint, aki nagyapjától hallotta, hogy a malomromok között boszorkánytanya volt. Itt szoktak találkozni, gyűlést tartani a boszorkányok. Sokszor látták éjjelkor, hogy világosság van a malomromok körül. A környéken pedig sok gyertyás állt őrt. Azt is látták, mikor mentek a boszorkányok rokkakereken. (Szaknyér)

406. Sághegyre is eljártak a boszorkányok. Füstlikon keresztül szoktak ki és bejárni vagy kutya, vagy macska képében, s mikor odajutottak, csinálták a maguk mesterségét. (Őriszentpéter)

A megpatkolt boszorkány

407. A boszorkány elment minden éjjel a kovácslegényhez. Meg akarta szerezni magának. Az meg szövetkezett két társával. Odaállította őket az ágyhoz. Mikor jött és belefeküdt, a két társa fogta a kantárt, belevágta az asszony nyakába és megpatkolták kezét-lábát. Úgy engedték el. (Őriszentpéter)

408. Gödörházán a postaút mellett volt egy kovácsműhely. Odament egy vándorlegény.

– Ej, de rosszul nézel ki! – mondja az ottani kovácslegénynek.

– Ha tudnád, hogy éjjel mit szenvedek! Mikor ti éjjel nyugodtan alusztok, engemet meg patkolnak.

– No, most az egyszer én fekszem a te helyedbe – mondja a vándorlegény –, te meg mész az én helyembe!

Úgy is történt. Ment ám éjjel a boszorkány. Meg akarta patkolni a kovácslegényt. Nem vette észre, hogy más van helyette. Erre a vándorlegény megfordult, elkapta a boszorkányt és megpatkolta. Meg is halt bele a boszorkány, el is temették. Még a patkó és a szegek is a lólábán maradtak. (Bajánsenye)

A boszorkány lelövése

409. Pártosfalván az árokban ökör képében megjelent a boszorkány. Az egyik ember azt mondta:

– Adjanak puskát!

A másik a puskát pipaszárral töltötte meg. Mert a srét nem fogja ám a boszorkányt. Csak a pipaszár. Várt. Jött is a boszorkány. Rálőtt. Reggel meghalt egy öregasszony, az volt a boszorkány. (Magyarszombatfa)

410. Öregapám mondta: Csekefán a komaasszonya meghívta. Elment. Az meg is kínálta. Mikor elindult, hogy hazajön, a komaasszonya megkérdezte:

– Nem-e félsz?

– Még ha hét ördög jön, akkor se!

Erdőn jött keresztül. Az árokparton egy bika jött elejbe, csak úgy langalt a szája. Öregapám rákiáltott:

– Komaasszony, eridj haza!

De az nem szólt, csak jött feléje. Aztán mit csináljon az öreg: Elővette a pipáját, elmetszett belőle egy darabot, azzal lőtt a bika szájába.

Másnap Csekefán harangoztak. A komaasszony volt halva. Mondták az öregnek.

– Te, meghalt a komaasszony!

Az öreg csak azt mondta:

– Tudom.

Mert az tudta, hogy a komaasszonya boszorkány volt. (Velemér)

A boszorkány halála

411. Amikor az öregasszony meghalt, azt mondta a családjának:

– Megtanítalak benneteket arra, hogy a tejetek sohase fogyjon el!

De a családja nem fogadta el a tanácsot. Ekkor arra kérte őket, hogy a kezefejét meg a lábafejét kerítsék meg, nehogy a másvilágon vele hurcoltassanak mindent, ne cipeltessék vele a dolgait és szenes zsákot ne csináljanak a bőréből. (Kisrákos)

A boszorkány temetése

412. Egyszer egy temetésen voltam. Ott mondták, hogy az öregasszony, akit temetnek, boszorkány volt. Azt is mondták, hogy ha boszorkányt temetnek, mindig nagy vihar van. Egyszer csak valóban nagy fekete felhő jött, fújta a szél, még a koszorúkat is elvitte. Mondták is az emberek:

– Ugye hogy boszorkány volt a Rozi néni!?

Én is ott voltam a temetésén. (Pankasz)

413. Egyszer olyan vihar volt, akkora felhő termett, fújta a szél, hogy még a koszorút is leverte a koporsóról. A jégeső meg kopogott a koporsón. Mindenki azt mondta:

– Ugye, mindig mondtuk, hogy boszorkány volt!

Ott voltam a temetésén. Kercán volt. (Kercaszomor)

Visszajáró boszorkány

414. Gergáléknál meghalt az öregasszony. Ezután a padláson lévő sok üres befőttes üveg úgy csörgött minden éjjel, éjfél után, mint ha gurgatnák őket. De mikor reggel felmentek a padlásra, nem látszott semmi. Az öregasszony, aki meghalt, boszorkány volt. (Őriszentpéter)

415. Szabó Gizi néni nagyapjától hallotta a következő történetet. A szomszédokban élt egy öregasszony, aki a gyermekeivel mindig haragban volt. Úgy is halt meg, hogy nem békült ki velük. Gyermekei tudták, hogy az anyjuknak sok pénze maradt, de nem találták sehol, hiába keresték. A szomszédasszony egyszer éjjel kenyeret sütött. Régen mindig éjjel sütöttek kenyeret, mikor a család már aludta. Az asszony kiment az udvarra fáért,

hogyan befűti a kemencét. Nagyon megijedt, mert a pajtából félelmetes jajgatást hallott. Odaszaladt, s a meghalt szomszédasszonyát látta, Rozi nénit, amint a pajta hátulján lévő lyukon, ahol a szekér rúdját szokták kiengedni, a fejét már kitolta, de megszorult, s ezért jajgatott. Halálra rémülve futott be a házba. Felverte a családját, hogy gyorsan jöjjenek, mert Rozi néni meggyűtt, a pajtában van, de nem tud kibújni. A család kiszaladt, de Rozi néni már nem volt ott. Keresték az istállóban. Ott az ökrök el voltak engedve, bőgtek nagyon. Az istálló ajtójában pedig három döglött macska volt egymás hátán. Azon a helyen felásták a földet s megtalálták a sok pénzt. Addig nem tudott a sírjában megnyugodni Rozi néni, míg a pénzét meg nem mutatta gyermekeinek. Többet soha nem jelentkezett. (Pankasz)

Váltott gyerek

416. A ludvérc elcseréli a gyerekeket. Az a gyerek, amelyiket ott hagy cserébe, hibás és csúnya szokott lenni. Ha idejében észreveszik a cserét, még lehet segíteni rajta. A gyereket sütőlapára kell fektetni, és háromszor úgy tenni, mintha bedobnák a felfűtött kemencébe: „Bedoblak, bedoblak, bedoblak!” – ezt kell mondani közben. Ha az elvitt gyereket még nem szoptatták meg az új helyén, az elvitt gyerek visszaváltozik saját gyerekké. (Kisrákos)

417. A váltott gyereket azt elcserélik a születése után. Akkor kell rá nagyon vigyázni. Akkor nem szokták az asszonyok egyedül hagyni, mert az elalszik, azt az ördögök elviszik. (Őriszentpéter)

418. Volt Magyaroszombatfán egy hibás ember. Azt mondták róla, hogy a boszorkányok kicserélték. (Magyaroszombatfa)

419. Volt Gödörházán egy esztergálos. A gyereke sánta volt és rosszul beszélt. Azt mondták, hogy a rosszak kicserélték az esztergálos gyereket, azért sánta és azért beszél rosszul. (Magyaroszombatfa)

420. Volt egy váltott gyerek, aki se enni, se inni nem tudott magától. Vagy mindig nevetett, vagy mindig sírt. Éjjel-nappal benne volt a levében. Húszéves volt, akkor halt meg. (Őriszentpéter)

421. Szilárd doktornak is volt egy ilyen váltott gyereke, aki hét évig élt. Hiába csináltak vele akármit. Nyomorék lett s nem is lehetett gyógyítani. (Őriszentpéter)

422. Állapotos volt egy asszony. A férje valamiért alaposan elverte. Az elszaladt, de a gyerekét a szülés után elváltották. Nyomorék lett. Csak azt tudta mondani egész életébe: „Pici fazék, nagy kulán, nem lehet belőle enni”. (Őriszentpéter)

423. Abba a faluba [Kondorfa] is megtörtént, hogy elcserélték a gyereket. Olyan szép kisfiú volt. Fehér az orcája, mint a tej. És elcserélték. Nyomorék lett.

Egyet meg úgy cseréltek ki, hogy az asszony utazott a vonaton. Vitte a gyerekét is. Bevittek egy másik gyereket, aki azonban kígyó volt. Kiharapta a mellét. Tízéves korában meg is halt. (Őriszentpéter)

Farkasember (A csörgöti malom mondája)

424. Csörgöti malom. A malomfej ma is látható. A szájhagyomány szerint a molnár felesége boszorkány volt. Farkassá változva fosztogatott. Útját állták és agyonütötték a farkast. A molnárné is eltűnt. A kísértet lopta a lisztet. (Kisrákos)

425. Kisrákos és Szaknyér között a Málé-patak mellett a Csörgöték malma, ha kifogyott a víz és nem járt a malom, a molnár farkas képében eljárt állatokat rabolni Szaknyérra. Úgy csinálta, hogy átbukott a malomfej alatt és farkassá változott, visszafelé ugyanígy alakult vissza emberré.

Mikor már nagyon sok jószágot megölt, az emberek üldözni kezdték, mindig a malom felé menekült. Az emberek gyanút fogtak, és egy tudós ember tanácsára szétszedték a malomfejet. A molnár nem tudott visszaváltozni emberré, farkas képében kóborolt a malom körül, kérte a feleségét, hogy segítsen rajta. Az asszony akkor már összeszűrte a levét a molnárle génnyel, meg akart szabadulni az urától, azt mondta: le kell nyúzni a farkasbőrt róla. Csak úgy változhat vissza emberré. A molnár beleegyezett, de meghalt a kés alatt. (Kisrákos)

426. A kistrákosi határban, közvetlen Pankasz szomszédságában van egy gátszerű töltés. Valamikor ezen a helyen egy malom volt. Itt élt feleségével Csörgöt, a molnár és őrlötte a környék falvainak lisztjét. A gátra azért volt szükség, hogy a sekély folyású patak vizét megduzzassza. A gáton volt egy gátfej, ezen keresztül jutott a megduzzasztott víz a malomkerékre. Kevés volt azonban az örölnivaló és a vízhiány miatt is sokszor állni kellett a malomnak, azért nagyon szegény volt a molnár, annyira szegény, hogy nem is tudott megélni a malom keresetéből. Ekkor feleségéhez fordult segítségért, aki bűbajos asszony volt, és minden csodadolgot tudott véghezvinni.

Egyszer, mikor az utolsó szem liszt is elfogyott, az utolsó zsirosbödön is kiürült, a bűbajos asszony átbújtatta Csörgöt molnárt a malomfej alatt, aki egyszerre farkassá változott. Ettől kezdve megállt a malom és a farkassá változott molnár eljárt a környék falvaiba, ahonnan élelmiszert, állatokkat és szép lányokat rabolt el. A falvakban többen látták a rabló farkast, de követni vagy elfogni nem tudták. Mikor egyszer a pankasziak észrevették, hogy ismét garázdálkodik a farkas, felriasztották az egész falut és egészen a malom közeléig üldözték a farkast, itt azonban eltűnt a rabló és nem tudták elfogni. A következő alkalommal a farkas egy szép lányt rabolt el, hogy feleségének szolgálója legyen. Mikor a lány sikoltozása felriasztotta a falut, a pankasziak egyenesen a malomgáthoz futottak. A visszatérő farkas pedig később érkezett a malomfejhez, mint a pankaszi emberek és nem tudott visszabújni a malomgát alatt, így nem tudott visszaváltozni molnárrá, hanem egyenesen bemenekült a malomba a szép pankaszi lánnyal. A pankasziak aztán megrohanták a malmot és kiszabadítva a lányt, földig lerombolták a malmot. Mivel a malomban nem találták meg a farkast, lerombolták a gátfejet is. Így a farkas soha többé nem tudott visszaváltozni emberré, hanem az erdőbe menekülve feleségével együtt nyomorultan éhen veszett. Azóta nyugodtak a kistrákosi és környékbeli emberek, többé nem rabol a farkas.

A malomgát romjai azonban megmaradtak és a patak vize is félelmetesen zúg a viharos estéken, melyből gyakran tisztán ki lehet venni a kóborló farkas visszajáró szellemének üvöltését. (Kistrákos)

427. A kis Víz-patak völgyében volt egy malom. Ide hordták a környék lakói a gabonájukat őrleni. A malom utolsó molnársa Csörgei nevű volt. Nagyon szép, fiatal feleségével élt itt. A malom bizony keveset jövedelmezett. Szárazság idején alig csörgedezett egy kis víz a patak medrében.

Ilyenkor nem lehetett örölni. Csak esős időkben, csak a tavaszi olvadáskor hajtotta meg a malmot a víz. Amikor a malom nem jövedelmezett, a molnár felesége, a szépasszony rászedte a férjét, bejárt a molnár a faluba éjszakánként és összeszedte az aprójószágot. A monda szerint a szépasszony is boszorkány volt. Régen, aki túl szép volt, éppen olyan boszorkány volt, mint aki nagyon öreg és csúnya. A nagyon szép asszonynak varázsereje volt. A férjét átbújtatta a malomfejen és farkassá változtatta. Most már farkas-ként járt a faluba éjszakánként lopni. Mikor hazaért a zsákmánnyal, a felesége várta, ismét visszabújtatta a malomfejen, és visszaváltozott emberré.

A falu lakói többször látták a farkast és üldözőbe vették. Mindig a malom felé szaladt és ott nyoma vészett. Mikor már többször megkergették és mindig a malomnál tűnt el, gyanús lett nekik. Bementek a malomba, felkutattak mindent, de ott csak egy békés öreg molnárt találtak, aki tett-vett, dolgoztatott a malomban. Meg egy igazi boszorkányt, egy viruló szép menyecskét, aki úgy megbabonázta őket is, hogy tovább nem keresték a farkast. Irigykedve néztek az öreg molnárra, akinek ekkora kincs van a birtokában. A farkas pedig csak garázdálkodott tovább.

Ekkor az emberek elhatározták, ha törik, ha szakad, elcsípi a farkast. Puskájuk nem volt még akkor, csak vasvillával vagy karókkal akarták agyonütni. Cselhez folyamodtak. Elmentek előre a malomhoz és ott várták. Erre nagy bajba jutott a farkas, nem tudott átbújni a malomfejen és nem tudott visszaváltozni emberré. Most az emberek egy része bement a malomba, a többi őrt állt, de bizony a molnárt nem találták sehol, hiába kutattak át minden zegzugot. Amikor a malomfejet is kezdték szétszedni, a szép molnárné kétségbeeséssel sírni kezdett:

– Jaj nekem, végem van, szegény uram többi nem lesz ember, örökké farkas marad! Nincs malomfej, többé nem tudom emberré varázsolni! – Ezzel beugrott a mély vízbe és ezt kiáltotta: – Pusztuljak el én is!

Utána nagy láng csapott ki a vízből, amely elégette a malmot. A monda szerint így pusztult el a csörgötei malom a kis Víz-patak völgyében. A töltese ma is megvan. Ma is Malomhelynek nevezik. (Szaknyér)

Tudós pásztor

A tudós pásztor rontást hárít el

428. Nemes Sándornak hívtak egy embert, kondásféle. Az igen értett az ef-fajta tudományhoz. Ismerte a rontó asszonyokat, embereket is. Azokat nem engedte be az istállóba. Egyszer az ő bikájukat is megrontották. Nem evett az attúl kezdve semmit. Elhívták. Kihajtott az ólból mindenkit. Még a já-szol alját is megszurkálta, hogy nincs-e valaki ott. Bezárta az ajtót. Én már nem tudom, mit csinált vele. Elég az hozzá, hogy aztán az a bika úgy evett, mint a sáska. (Őriszentpéter)

429. Egyszer egy tehenek borja lett. De valaki megrontotta. Kisrákoston volt egy csordás, aki értett az ilyesmihez. A tehenet megvizsgálta. Mind-járt tudta, mi a baja. Éjjfélkor elindultunk a csákányi útkereszteződéshez. Megmondta, hogy ő akármit csinál, abba mi ne szóljunk semmit. Úgy is volt. Mikor odaértünk, egy kajlabottal jobbra-balra vagdosott egyet-egyét. Olyant huppant egyszer egyre, másszor másra, mintha bundára vágunk volna rá. De a tehen meggyógyult. Harcz Miskának hívták a gulyást. (Őri-szentpéter)

A jánosfai gulyás

430. Naca néni, Gréczi Károlyné mesélte, hogy egyszer a szomszédjukba véres tejet adott a tehén. A szomszéd faluban, Felsőjánosfán volt egy tudós pászstorember, elment hozzá tanácsért. Pali bácsi elment, a tenyerét a tehén-nek tartotta, az megnyalta. Azt mondta:

– Ez a tehén meg van rontva. Gyorsan fejjenek tőle egy kis tejet, karika-gyűrűn engedjék át, meglássák, idejön, aki megrontotta!

Oda is ment az Erdei Sándor, jól megszidták. Többet soha nem adott a tehén véres tejet, jó tejet adott. (Pankasz)

431. Egy pankaszi ember mesélte el a következő történetet a rontásról. Egyszer egy valaki, természetesen boszorkány, megrontotta a teheneit. Úgy megrontotta őket, hogy valamennyi meddő lett. Már tejet sem adtak. Nagyon bántotta, de segíteni nem tudott rajtuk. Egy alkalommal elment a

szomszéd faluba a jánosfai malomba örletni. Amikor hazafelé jött, találkozott a híres jánosfai Pali gulással. A Pali gulás azért volt híres, hogy az állatokon tudott segíteni, mindenféle betegséget ismert és még a rontáshoz is értett.

A mi emberünk, a pankaszi gazda elpanaszolta a Pali bácsinak, hogy hogyan járt a teheneivel. Talán el is pusztulnak, adjon hát tanácsot, mit tegyen velük. Pali bácsi megígérte neki, hogy elmegy hozzá rövidesen és megnézi azokat a megrontott állatokat. El is ment és rögtön megmondta, hogy rontást kaptak az állatok, és azt is megmondta, hogy hamarosan jön is a tettes, csak várjanak.

Ment is az egyik szomszéd, alázatosan kullogva, de nem sokat késett, ment is vissza.

– No – szólt Pali bácsi –, ugye megmondtam, hogy megjelenik a rontó. Most, ha akarja, én is megteszem neki, hogy egy héten belül az összes állatai mind elpusztulnak.

– Ne, ne, én nem akarom, de azért, hogy büntetlenül ne maradjon, én azt kívánom neki, hogy ami a legkedvesebb neki, azt vegye el tőle a Jóisten!

Csoda történt! Egy év múlva meghalt az egyetlen szép fia. (Pankasz)

432. Az ura gulyás volt Kisrákoson. Egy másik gulyás megrontotta a marháit. Mindig futottak a marhái, nem akartak legelni. Meg voltak rontva. Valamit leásott a földbe, és attól lettek olyanok.

Volt egy öreg jánosfai gulyás, aki értett az ilyen tudományhoz. Ahhoz ment el és mondta neki:

– János bácsi, nézze már, mi történhetett ezekkel a marhákkal? Csináljon vele valamit!

Ő megteszi, de a fizetést is követeli. Az nem mehet ingyen, mert neki is pénzbe van és keservesen tanulta meg. Húsz pengőforintot kért, s azon kívül még mást is kötöttek rá. Étkezés és ivás.

El is jött. Fogta a fejszét. Odaadta az urának és mondta, hogy tavasszal kihajtás előtt álljon a keresztútra. Éjfélkor jön egy kocsi, azt ne bántsa. Jön egy második, azon veres kereszt lesz, abba vágja bele a baltáját.

Úgy is volt. János bácsi még csinált utána otthon is valamit. Megtalálták, ami megrontotta a marhákat. A keresztútnál, ahol elkanyarodnak, és odahaza, ahol kijönnek a majorból, olyasféle dolog volt leásva a földbe, mint a száraz kígyóbőr. Olyan hosszú megszáradva és beletéve egy kis ponyvába. A másik major előtt meg a disznóknak volt letéve ugyanilyen.

A János bácsi tudományára aztán felülre jöttek és elégették [a rontást]. Azelőtt minden állat egy ördög volt, de erre egészen megijavultak. (Őriszentpéter)

A kanász példázata

433. A falu rosszul fizette, úgy, hogy a kanásznak nem tellett másra, csak szalonnára, vöröshagymával. Megunta, és minden nap elásott egy hagymát egy nagy fenyőfa tövében, és a következő évben ez a fenyőfa elszáradt.

– Nézzétek – mondta a kanász a falunak –, ez a fenyőfa elszáradt a hagymától, és én is ide jutottam volna egy év alatt, ha csak abból kellett volna megélnem, amit ti adtok!

(Kercaszomor)

Garabonciás diák

A garabonciás tejet kér

434. Garabonciás diáknak hitták gyerekkoromba. Hallottam, hogy járnak garabonciás diákok, minden házban aludttejjel kínálták, mer ha nem kínálták meg, akkor jégeső csinált. (Magyarszombatfa)

435. Garabonciás is járt régen emberi formában. Én ugyan szemtől-szembe nem láttam. De arról hallottam, hogy valakinek kárt okozott.

Volt, ahol bement a házhoz. Ahol jól bántak vele, ott nem volt baj, ahol nem, ott igen. Rosszakaratúak voltak azok is. Mondták is, ha valami szerencsétlenség történt a faluban vagy a határban:

– Na, ott van, megbosszulta magát a garabonciás diák!

Ha jégeső vagy tűz, vagy vihar volt, arra azt mondták, hogy a garabonciás diák csinálta. (Őriszentpéter)

436. Pomper Ferenc nevű nagyapámtól hallottam a következő esetet. Fodoréknál folyik az aratás, bekopog hozzájuk egy gorboncás diák. Tejet kér tőlük. Azt mondják neki, hogy nincsen.

– No ha nincs, nem is kell, pedig van maguknak öt-hat fazék tejük – mondja a diák.

Ezzel elmegy tőlük. Bemegy hozzánk, Pompérékhez.

– Pomper bácsi, van tejük? – kérdi tőle a diák.

– Van egy kicsi – feleltem én –, annyi, hogy magának kerül.

Adtak is neki. Jóízűen elfogyasztotta. Utána meséli, hogy a Fodoréknál nem mertek adni neki, de majd meglássák, mi gyün a határukra. Aval a diák elment. Hamarosan gyütt egy sötét felhő, kiválasztotta a Fodorék mezejét, és elverte a jég. Akkor aztán megmondta a Fodoréknak, hogy a diák nála mit mondott, hogy mi gyün a határukra. Hát ez lett az. A Pomper-mező szomszédos volt a Fodor-mezővel, e annak semmi baja nem történt. (Kisrákos)

A garabonciás megjósolja a vihart

437. Azt mondják, van olyan gyerek, aki foggal születik, ebből lesz a garabonciás. Régen féltek tőle az emberek. A garabonciás diákról sokat mesélnek az emberek, az öregek. 1942-ben a pankaszi zenészek Ispánkra mentek muzsikálni lakodalomba. Gyalog indultak el. Öten voltak, gyönyörű szép nyár eleji júniusi nap volt. Ragyogva sütött a Nap, békés, csendes volt a természet, még egy levél sem rebtent meg a fákon. Mondták is egymásnak, amint mentek a nagyrákosi mezőben: „Jaj, de szép idő van, jó lakodalom lesz!”

Amint mentek, egy helyen egy nagy búzatábla végében egy pici kis embert pillantottak meg. Ott üldögélt, egy nagy kalap volt a fejében, nagy haja volt, a kezében pedig egy nagy könyv, abból olvasgatott. Odaérve szép jó napot köszöntek neki, de meg is ijedtek tőle.

– Atyafiak, jó lesz egy kicsit sietni, mert nagy vihar van készülöben! – szólt nekik.

– Vihar? – szóltak a zenészek. – Hisz még felhő sincs! Miből lenne vihar vagy eső? Majd meglátják, ha nem sietnek, utoléri őket!

A zenészek jóízű nevetéssel sétálva nyugodtan mentek tovább. Vissza sem néztek az olvasgató kicsi emberre. Egyszer csak hirtelen azt látják, kelet felől egy sötét felhő jelenik meg a tiszta égbolton. Hatására elhalványult a napsütés. A felhő mindig erősebben sötétedett. Villámok kezdtek cikázni, megdördült az ég, olyan sötét lett, mintha este lett volna. Hirtelen nagy esőcseppek kezdtek esni és teljes erővel kitört a nyári zápor, megered-

tek az ég csatornáit és szakadt az eső. A szakadó eső hirtelen átváltozott, és zúdult a jég. Úgy esett a jég, azt gondolták, elborul a világ. A világ azért nem borult el, de harminc-negyven centiméter vastag jégréteg esett le, volt közöttük dió nagyságú is.

A szegény zenészeket elkapta a vihar a határban, még a faluhoz messze jártak. Teljesen bőrig áztak. A fejüket is véresre verték a nagy jégdarabok. Egy sűrű fa alá menekültek, de ott is nagyon féltek, mert erősen dörgött, villámlott még mindig.

A kis őrségi Ispánk falut és határát teljesen letarolta a nagy jégeső. A gyümölcsfákon egy levél sem maradt. Ilyen nagy jégesőre nem emlékeztek emberemlékezet óta, semmijük sem maradt.

A zenészek meg csak nem tudtak belenyugodni, hogy ki lehetett az a kis jelentéktelen ember, aki figyelmeztette őket, hogy siessenek, mert vihar lesz. Úgy állapították meg, garabonciás diák volt, hisz könyv volt nála. Mivel a garabonciás diák ott jelenik meg, ahol segíteni kell, veszélyt érez. Azért ment az ispánki határba, de későn ért oda, a vihart már nem tudta megakadályozni. (Pankasz)

A garabonciás hátszava

438. Nagyapám Pompér Ferenc 1834-ben született. Ő szokta mesélni, hogy sógora a viszáki Kránicz a Sós dűlőben őrzött. Egyszer látta, hogy egy nagy kígyó tekereg körülötte és kerülgeti a marhákat. Amikor azon törte a fejét, hogyan emészthetné el a nagy kígyót, megjelent előtte egy gorboncás, aki éppen arra ment és azt mondta:

– Krénicz bátyám, ne bántsa ám a lovamat, nem bántja az a maga marhát! Ha elpusztítaná, bújában kell meghalnia magának is!

– Miért halnék én meg bánatomban, ha ezt a dög nagy állatot elpusztítom? – kérdezte a sógorom. – Ha a marháimat bántja, nagy károm lesz. Inkább pusztuljon el a kígyó, mint a tehenem!

Dühös lett nagyon a gorboncás:

– Vigyázzon a szavamra! – kiáltotta. – Ha bántja a kígyómat, megbánja nagyon!

Hagyta hát a kígyót nagyapám, azonban más alkalommal is ott settenkedett körülötte a nagy kígyó, amikor ott őrzött. Erre csinált magának egy mogyorócsihart, és amint a kígyó közelebb került, agyonütötte. Erre ott termett a gorboncás és mérgesen kiáltotta:

– Evvel a kígyóval akartam a világot jární! Most mit csináljak? Hogyan okozhatott ilyen nagy kárt nekem?

Egyszer csak eltűnt a kiabáló gorboncás diák és jött egy nagy fekete felhő észak felől. Az egész vizzáki határt úgy elverte, hogy lábon jóformán semmisen maradt. (Kisrákos)

439. Nagyapámtól, Pomper Ferencről hallottam a következő történetet. Sógora, a vizzáki Kránicz teheneket őrzött a Sósban. Egy nagy kígyó mászkált ott, és közelgette a teheneket. Félt, hogy a marhákat bántja. Mindig azon ügyeskedett, hogy elemészti. Eközben megjelent nála a garbonciás diák, aki arra ment. Ezt mondta:

– Kránicz bátyám, a lovamat ne bántsa, mert a maga marháit ez nem bántja, mert ha elpusztítja, maga bújában hal meg!

– Hát én miért halok meg búmban? – feleli Kránicz. – Ha a marháimat bántja, abból nekem nagy károm lesz.

– De vigyázzon az én szavamra – mondta a diák –, mert ezt maga megbánja!

Amikor más alkalommal őrzött, a kígyó megint ott vót. Akkor agyonütötte. A diák megint ott termett és ezt mondta:

– Mégiscsak kárt okozott nekem, mert én evvel akartam a világot jární! Most aztán maga is meghal bújában!

A diák eltűnt. Gyűtt egy fekete felhő észak felől, megeredt a jégeső, elverte az egész vizzáki határt. Kránicz úgy érezte, hogy ő volt a jégverés oka, és akkora bánatba esett, akkorán bánkodott, hogy bánatában meghalt. (Kisrákos)

440. A Rába menti Csörötnek falu határában volt egy nagy tó, úgy hívták, Kígyós-tó, mert annyi kígyó volt benne és a környékén, hogy csak úgy nyüzsögtek. Az emberek messze elkerülték, még a tájára sem mentek. Egyszer két csörötneki ember ott kaszált a tó szomszédságában lévő réten. Arra lettek figyelmesek, hogy a tóparton egy kicsi kis nagybajuszú, nagy kalapú ember sétálgat nyugodtan egy könyvvel a kezében. A parasztemberek megdöbbenek, mondták egymásnak: szóljunk neki, hogy vigyázzon, mert a tóban sok kígyó van, megcsípik. Szóltak is neki:

– Hé atyafi, jó lesz vigyázni, mert a tó tele van kígyóval!

– Köszönöm szépen a figyelmeztetést, de engem ne féltsenek, én majd elrántom a nótáját ezeknek a csúnya dögöknek!

Közben az emberek azt vették észre, hogy vihar van készülóban, már cikáztak is a villámok, megdördült az ég. A kaszások nem vették tréfának, elindultak hazafelé. Az eső megeredt, csak úgy szakadt, mintha korszából öntötték volna. A kaszások visszaneztek: vajon a kis ember hová menekült? Amint látták, halálra rémültek. A kis ember repült fölfelé, már a felhők között járt, vitte a kígyókat. Egy hosszú kötélén lógott a sok kígyó, volt száz darab is.

Most tudták meg, hogy garabonciás diák volt a kis ember. A kígyókat összefogdosta a tóban és elvitte őket egy szálig. Többet soha nem láttak egy kígyót sem a tóban és a környéken sem. Mert a garabonciás diák csak jót tesz, segít, ahol tud. (Pankasz)

Táltos

441. Olyan vagy, mint egy táltos – mondják, ha valaki annyira eszik. Úgy eszik, akár a tátos. Embernek, gyereknek, állatnak is mondták. (Őriszentpéter)

442. Olyan, mint a tátos – mondják. Mikor olyan mohón eszik, olyan kapzsi. (Őriszentpéter)

443. Gyün, mint a táltos! Ollan mérges, mint a tátos! Vagy ha valami állat rugott, bökött, harapott, arra mondták: ollan, mint a tátos! (Magyarszombatfa)

Tudós kocsis

444. Mihály Ferenc kondorfai gazda kocsisa ügyesen tudott bánni a lovakkal. Belesúgott a fülükbe és oda küldte őket, ahová akarta. Földobta a gyeplőt a hátukra, nem használta őket, mégis mindig jó irányba mentek a lovak. Mihály Ferenc sokszor mondta a kocsisának, hogy ő is szeretné ezt megtanulni, tanítsa meg, megfizet érte. A kocsis azt mondta, megtanítja, de csak páratlan számú pénz kell, páros nem lehet. A gazda bele is ment az alkuba, de még egy másik kikötése is volt a kocsisnak. A gazdának többet soha nem szabad elmenni a templomba. Ebbe aztán már nem egyezett bele

Mihály Ferenc, mert vallásos ember volt, minden vasárnap templomba járt. Inkább leszokott a boszorkánytudományról, de templomba tovább is eljárt minden vasárnap. (Pankasz)

Patkányküldő ember

445. Patkányokat is el lehet küldeni így. Egyszer a vízen látott rengeteget. Valami malomból küldték el őket. Sírtak-ríttak. Eleibe öntöttek tiszta búzát a vízre. Lementek érte még alulra is, de visszafordultak.

De ehhez érteni kell. A csákányi jegyzőnek nagy gazdagsága volt. A kamrájában is elhatalmasodott a patkány. Egy ember értett hozzá. Elűzte, de annyi volt, mint a polyva. Valami buzafélét vitt meg bodzafát, és azzal csinálta. A jegyző kérdezte is tőle:

– Hogy csinálja?

Azt felelte:

– A jegyző úrnak igen nagy kincse, gazdagsága van. De a világ kincséért sem mondanám el!

(Őriszentpéter)

446. Kerkáskápolnán egy öreg bácsi szállást kért. Adtak neki az istállóban, de megmondták neki, hogy rengeteg a patkány. Reggel egy rövid nyelű korbácsot kért. Azzal körüljárta a házat, miközben csattogtatott a korbács-csal. Mikor harmadszor kezdte megkerülni, a gazdát megkérte, hogy nyőjön szalmát a szalmakazalból, és vigye ki a telekre. Mire odaért, látja ám, hogy visitva rengeteg patkány rohan a teleken letett szalma felé. De egy visszafutott, erre felhívta az öreg figyelmét: „Biztos itt felejtett valamit!” – mondta. És csakugyan, pár perc múlva ment is vissza és vitte a szájában a fiát. Az egész banda a szalma alá menekült. A gazda az öreg tanácsára meggyújtotta a szalmát, és egy patkány sem tudott elmenekülni, mert az öreg megbűvölte őket. (Őriszentpéter)

447. Az eleven patkány hátát behasítani, paprikával meghinteni, az elengedett patkány nagy visitására a patkányok elmenekülnek. (Őriszentpéter)

Jósasszony

A reszneki javasasszony

448. Reszneken van egy javasasszony. A reszneki asszonyhoz ment két fiatalember. Az úton az egyik azt mondta:

– Te, ha nem mond igazat, akkor odamegyek, úgy megbaszom!

Na, amikor odament a két fiatalember, akkor beköszöntek szépen. Akkor azt mondta:

– Na, fiaim, mi szándékba járnak?

– Jósoltatni akarunk.

– Énvelem ti jósoltatni. Mit mondtatok ti az úton énrólam? Majd megbaszlak benneteket! – elzavarta őket.

Megmondta a Linának, hogy haragba van a Gyulával. Most, először haragba vannak, de aztán kibékülnek. Úgy is lett, igazat jósolt. Ötven-ötvenöt éves férjes asszony, gyerekei vannak a reszneki asszonynak. Jósasszony, igen nagy tudománya van neki. (Magyarszombatfa)

449. Reszneken van egy cigányasszony, ez jósol. A háború alatt egyszer egy fiatalember eltűnt. A felesége is elment hozzá. Mondta:

– Ne sirassa, ne bussullon érte, idegen országba van, egészséges, haza fog jönni!

Haza is jött, csinálta a falitányérokat.

Ingyen jósolt, nem fogadott el semmit. Az inflációs világba tojást adtak.

Egy menyecske is elment hozzá. Egészséges nagyanyja vót. Azt jósolta neki – őszkor vót –, hogy még ebbe az évbe a nagyanyja meghal. És tényleg meg is halt abba az évbe. (Magyarszombatfa)

A radamosi javasasszony

450. Őriszentpéteren volt egy család. A gyermekük meghalt. A gyermek-ágy úgy volt a két ágy között, hogy éppen csak elfért köztük. A kisgyermek mindig sírt. Bosszankodik az anyja. Mondja neki az egyik asszony:

– Menjen el Radamosba, ott van egy javasasszony!

Együtt elmentek Radamosba. A javasasszony azt mondta:

– Ássa föl a földet egy méter mélyen, ott, ahol a bölcső van! Ott talál egy lólábat, azon még a patkó is rajta lesz. Mikor a lólábat kiveszik, a gyerekek megcsendesednek.

A gyerek öreganyja odament a házhoz. Mondták neki: ássa föl azt a helyet, adnak neki érte pénzt. De csak éjjel, hogy ne lássa senki. Megásta. A lóláb ott volt a patkóval. A gyerek elcsendesedett: meghalt. (Bajánsénye)

A pankaszi ráolvasó asszony

451. Pankaszon élt egy asszony, Berke Pálné, akit bűbájosnak, ráolvasónak tartottak. Rozi néni is kiment pünkösöd napján a mezőre kora reggel, s vitt magával egy fehér vászon abroszt. Olyan abrosz kellett, amit ő maga font, szőtt. Ezt a búzatáblán végighuzogatta, harmatot szedett. Közben mindig mondogatta halkán:

– Szedem, szedem, felét szedem, fele legyen a gazdájáé!

Otthon a harmatos ruhát kicsavarta, s a vizet gondosan eltette egy üvegbe. Az állatok ivóvizébe cseppentett néhány cseppet, hogy azok egészségesek legyenek egész évben. Még a kenyértésztaiba is cseppentett. Rozi néninek mindig nagy és szép kenyerei lettek, mert a szedett harmattal a fele termést is ellopta. (Pankasz)

452. Rozi néninek, a pankaszi ráolvasó asszonynak is volt egy kislánya, aki csecsemő korában meghalt. Több gyermeke nem született. Talán azért is fogadta meg, hogy kis tudományával segít a rászorulóknak. Főleg a gyerekeket gyógyíttatta.

Sokszor elmesélte a gyermeke halálát is. Mikor már tudták, hogy emberi segítség nincs, olyan súlyos beteg a gyermekük, Rozi néni és a férje felváltva virrasztottak a halállal küszködő gyermek mellett. Rozi néni kétségbeesésében más nem tudott tenni, mint összetett kézzel imádkozott gyermeke gyógyulásáért. Egyik éjjel pontosan éjfélkor váltotta fel a férjét. Gyermeke nyugodtan aludt. A kimerült férje is elaludt. A néma csendben Rozi néni ismét csak imádkozni kezdett.

Lassan kinyílt az ajtó, s egy gyönyörű nő lépett a szobába. Fényes arany glória volt a fején s ragyogó világoskék ruha rajta. A tünemény két karját kitérve felé nyújtotta és megszólalt:

– Jóasszony, ne sirasd a kislányodat, mert én most elviszem! Nagy szükségünk van rá a mennyországban, kis pajtásai már várják. Angyal lesz

belőle. Ne félj, ott nagyon jó helye lesz, nálad nem lett volna olyan jó. Majd rátok is vigyáz. Nyugodj meg, többet ne sirasd!

Rozi néni ijedtében megbénult. Könyörögni akart, de nem tudott megszólalni. Mire észbekapott, a tünemény eltűnt. Odaugrott a bölcsőhöz: gyermeke már hideg volt. Felkeltette az urát, de mást nem tudott neki mondani, csak annyit:

– Elvitte! Elvitte! Meghalt!

A férje megijedt felesége viselkedésén, azt hitte, megőrült. Nagy nehezen elmesélte Rozi néni, hogy mi történt, talán maga Szűz Mária járt itt. Férje sokat siratta a gyermeket, de Rozi néni nem. Belenyugodott, hogy a gyermeke jó helyen van. (Pankasz)

Az őrimagyaródsdi jövendölő

453. Őrimagyarósdon élt egy igen öreg bácsi, a 20-as évek eleje körül halt meg. Talán kilencvenéves is volt, amikor meghalt. Ő mindig jósolt a bibliából. Lurman bácsi volt a neve. A keresztnévét már nem tudják, de a vezetéknev is ismeretlen ezen a környéken. Valószínű, hogy valahonnan nagyon messziről került ide. Ő így szokta mondani: „Meglátjátok majd, mi lesz! Vasmadarak repülnek majd az égen és a földön vasparipák mennek, vaszekeret húznak, és az ördög vezeti őket, pusztítják az embereket, sok bajt okoznak. A tüzesszekerek fölmennek az égbe, egyszer majd elég az egész világ. Mert a Jóisten vízzel többet nem bünteti az emberiséget, csak tűzzel. A pénz meg bőrből lesz és mindenkinek bőven lesz.” (Őrimagyarósd)

A pankaszi gyógyító

454. A szomszédunkban élt régen egy öreg leány, Juliska néni. Nagyon értett a betegségek különféle gyógyításához, a gyógyfüveket is ismerte. Lehet már harminc éve, amikor minálunk egy kis cigányfiú őrizgette a teheneiket. Egy alkalommal, amikor hazahajtotta az állatokat, kiült a ház elé a tőpra és ott mosta a lábát a sajtárban. Ekkor jött hozzánk a szomszéd Juliska néni, aki megdicsérte a gyereket azért, amiért a lábát mosta. De hirtelen meglátta, hogy a gyerek térdén egy mogyoró nagyságú főkény van. Rászólt a gyerekekre:

– Te gyerek, mekkora főkény van a térdeden!
 – Mit csináljak vele – szólta a gyerek –, ha ott van.
 Juliska néni rögtön adta is a tanácsot a gyógyításra:
 – Te gyerek, menj le a pincébe, ott találsz fekete kágyut, azzal kend meg a főkényt háromszor, és elmúlik a lábadról!

A gyerek huzódózott, félt megfogni a csúnya csúszó-mászó állatot. Mi újságpapírt adtunk a kezébe, hogy azzal fogja meg. Így fogta meg és megkente vele a főkényt. Még utána két nap megkente. Jót neveltünk rajta, Juliska néni tanácsán, és el is felejtettük.

Egy hét múlva, amikor a gyerek újból lábat mosott, feltúrta a nadrágját, akkor vette észre, hogy eltűnt a főkény a térdéről, mintha ott sem lett volna. Ekkor kiáltott nekem:

– Irén néni, jöjjön csak ide, eltűnt a főkény a térdemről!

Még a szája is tátva maradt a csodálkozástól, de még nekem is, hogy hogyan történhetett meg, de a főkény az eltűnt. Azt állapítottuk meg, hogy a csúszó-mászó állat bőrén lévő nyálkában lehetett a gyógyító orvosság, ami lemarta a főkényt.

A kis cigányfiú pedig váltig erősítette:

– Ugye ugye, mégis boszorkány a Juliska néni, azért van ekkora tudománya, hogy még a főkényt is el tudta küldeni a lábamról!

(Pankasz)

Egy mitikus tárgy: a lucaszék

455. Aki nagyon sajnálja a szüleit és folytonosan ír érte, az Luca napján készítsen széket. Karácsony böjtjéig mindig faragjon belőle valamit. Akkor karácsony vigiliáján tegye oda a széket az ajtó sarkához, úgy, hogy a bejövő ne lássa. De fokhagymát is vigyen okvetlenül a kezében. Éjfélkor meglátja a szüleit.

Egy lány is így volt. Tán még két vedér könnyet is sírt a szüleiért. Éjfélkor aztán megindult a halottak járása. Jöttek-mentek és folytonosan ezt mondták: „Eleven szag van, eleven szag van!” Közöttük voltak a szülei is. Meglátták volna, még meg is fojtották volna, de a fokhagyma ott volt a kezében. Attúl kezdve nem kesergett, nem bánkódott tovább. (Óriszentpéter)

456. Apánk legénykorában csinált lucaszéket. Luca napkor kezdte csinálni, minden nap csinálta, karácsonyra lett kész. Éjfélre misére elvitte a templomba a kórusba. Azt mondták neki, hogy a lucaszékről meg lehet látni, hogy milyen lesz a felesége, csak az oltárnak hátat fordulva bele kell nézni egy tükörbe. Bele is nézett. Ördögöt látott a tükörben, nagy szarvai voltak. (Kercaszomor)

457. Ha valami nehezen készül el, azt szokták rá mondani, hogy úgy készül, mint a lucaszék. Mi is hát a lucaszék? A régi babonák egyike. December 13-án, Luca napján kezdik csinálni, tizenhárom nap, tizenháromféle fából faragják. Az a babonás szokás fűződik hozzá, hogy Luca napjától karácsony estig minden nap kell rajta dolgozni és csak szentestére szabad elkészülnie. Még az utolsó nap is kell rajta dolgozni. Ezután karácsony éjjelén ki kell vinni a széket a keresztútra, az út közepén egy nagy kört kell csinálni, középebe tenni a széket és várni türelmesen. Pontosán éjfélkor jönnek az ördögök, de ha meglátják a lucaszéket, nem mehetnek tovább, vissza kell nekik fordulni. Aki a széken ül, megláthatja szemtől-szembe az ördögöket. A székről viszont nem szabad felállni, sem beszélni.

A múlt század közepén egy pankaszi ember elhatározta, hogy lucaszéket készítenek s megnézik az ördögöket. Az egyik Soós János kovácmester volt, aki rábeszélte a szomszédját, Viktor bácsit, hogy próbáljanak szerencsét. A lucaszék pontosan karácsony estére el is készült. Kivitték a keresztútra éjfélkor s szótlánul vártak. Már öt perccel elmúlt éjfé, amikor hirtelen vakító fényesség támadt, nagy lódobogás hallatszott, s látták, hogy sok hintó közeleg. A hintókba fogott gyönyörű lovak vágatva haladtak feléjük, de hirtelen megtorpantak. A fényes szőrű szép lovakon aranyozott szerszám volt. Csillogó ruhába öltözött daliás vitézek hajtották a lovakat. A hintókban pedig torz ördögök ültek. Rájuk kiáltottak:

– Félre az útból, de gyorsan, mert ha nem, halál fia! lesztek!

A két ember reszketett félelmében, de nem mozdultak a székről, csak némán ültek tovább rajta. Ekkor leszállt a hintóról egy világcsőf, bivalyszerű, nagyszarvú ördög egy nagy korbáccsal a kezében. Ment feléjük. Rájuk kiáltott:

– Félre az útból, kuttyák, mert fölnyársallak benneteket!

De ők csak tovább ültek. Végül már szép szóval könyörgött nekik az ördög, összetett kézzel:

– Jóemberek, engedjete el bennünket, sürgős utunk van! Nekünk menni kell, de addig nem mehetünk, míg ti itt ültök.

A két bátor ember már-már futni akart halálra rémulve, de mégsem teték. Az ördögök végül belátták, hogy hiába minden, nem mennek félre az útjukból. Így megfordultak és vágatva visszahajtottak oda, ahonnet jöttek.

A két ember alig tudott hazamenni. Az ijedségbe belebetegedtek. Mindenkinék azt ajánlották, hogy ne készítsen lucaszéket, ne is legyenek kíváncsiak az ördögökre. (Pankasz)

Mitikus állatok

Kígyó

A házikígyó

458. Volt egyszer egy kislány, aki főjéskor mindig tejet kért az anyjától. Adott is neki mindig egy pohárral. A kislány megitta és akkor újra kért, hogy a badinak is adhasson. Az anyja ügyet sem vetett a badi szóra, mert azt hitte, hogy a második pohár tejet is a kislány fogyasztja el. Pedig a második pohár tejjel a kislány a pincébe ment, letette a poharat a pince földjére. Volt a pincében egy hasadás, onnan kisiklott egy kígyó és megitta a tejet. Ezalatt a kislány bátran simogatta a nagy kígyó fejét. Így ment ez sok ideig, a szülei nem gondoltak semmi rosszra. Legfeljebb azt hitték, hogy a macskának viszi a kislány a tejet.

Egyik este a kislány apjának nem volt sürgősebb dolga és ott ácsorgott az istállóajtóban. Onnan nézte a kislányát, hogyan issza meg a tejet. Mikor pedig a kislány a második pohár tejjel a pincébe ment, utána settenkedett, hogy megleszi, mit csinál. Majdnem elszédült, amikor meglátta, hogy a kislány egy nagy kígyó fejét simogatja. Amikor az apa előlépett, a kígyó bebújt a hasadékba. Másnap az apa két puskás ember segítségével agyonlőtte a kígyót. A kislány pedig sokáig siratta a badiját. (Kisrákos)

459. Egy alkalommal [az adatközlő a]férjével az udvarban dolgoztak. Arra lettek figyelmesek, hogy a tikok mind a ház mellé futottak, nagyon elkezdtek kotkodácsolni, csodálkozni. Szaladtak oda ők is a férjével megnézni, hogy mitől félnek a tikok. Halálra rémultek a látványtól. Egy csúnya

nagy kígyó feküdt ott karikába tekeredve, nyugodtan sütkérezett a napon. Pontosan az ablak alatt volt, s mivel nyár volt, az ablak nyitva volt. Férje gyorsan szaladt a vasvilláért, ütni kezdte a kígyót. Neki akkor jutott eszébe, hogy mindig azt hallotta az öregektől, hogy a ház körül élő kígyót nem szabad agyonütni, mert a ház lakóira vigyáz. A ház körül élő kígyó csak szerencsét hoz a ház lakóira. Kiabált a férjének:

– Ne bánts, ne üsd agyon! – de már késő volt.

A férje egy csapásra agyonütötte, azt mondta, nem is védekezett, nyugodtan feküdt. A döglött kígyót föltették egy fa ágára, nehogy a tikok meggyék, gondolták, majd másnap elássák a mezőn. Másnap reggel keresték a kígyót, de már nem volt a fán, eltűnt. Nagyon gyanús volt nekik, hogy éjjel mi vitte el onnan. Utána elfelejtették az egész kígyó-ügyet, nem is gondoltak rá.

Három hónap múlva történt meg a baj. A fiatal gazda meghalt. Igaz, beteges ember volt, lehet, hogy akkor is meghalt volna, ha nem üti agyon a kígyót, de hát ezt Lina néninek hiába mondták akkor, sőt még ma is szentül azt hiszi, hogy azért halt meg a férje, mert a házikígyót agyonütötte. Már negyven éve történt ez, de még ma is kitart ez állítása mellett. (Viszák)

460. Még egy másik, kígyóval kapcsolatos történetet is mesélt Lina néni, de ezt már ő is csak úgy hallotta a nagyanyjától. A történet szintén Viszákon történt. De ez nagyon régen volt, talán száz éve is lehet. Régen a faházak előtt hosszú pitvar volt. A pitvarra nyíltak az ajtók, a szoba, a konyha, kamara, sőt még az istállóajtó is. A pitvar szélén tóp volt hosszan faragott fából. A gyerekek nyáron mindig a pitvarba a tópra leülve ettek kis cseréptálból. Lina néni öreganyja szomszédjában volt egy leánygyermek, aki mindig a pitvarba vitte ki a kis cseréptálját, és ott a tópra leülve evett. A szülei pedig nyugodtan benn ettek a konyhában az asztalnál. Már többször hallották, mintha a gyermek beszélgetne valakivel, de azt hitték, hogy magában beszélget, nem törődtek vele. Egyszer az édesanyja mégis kiment, kíváncsi volt, hogy mit magyaráz a gyermek egyedül. Megfigyelte és hallotta, amint mondta: „Pupáját is egyél, ne csak mámáját!”

Ekkor odalépett az anyja a gyermek mellé, kíváncsi volt, hogy miféle állatot kínálgat a gyermek. Halálra rémült sikollyal kiáltott a férjének, amikor meglátta, hogy egy nagy kígyó eszi a levest a gyermek kis táljából. Az ember egy vasvillát kapott fel gyorsan és egy csapásra levágta a rusnya dögöt. A kislány pedig üvöltve siratta a pajtását, fogalma sem volt,

hogy milyen veszedelmes barát volt, akivel már régóta együtt fogyasztotta el az ebédjét.

A szülők megnyugodtak, de többi nem eresztették ki a pitvarba enni a kislányt. Két hónap múlva itt is csoda történt: a gyermek súlyos beteg lett és meg is halt. Az öregasszonyok pedig eldöntötték, hogy a kígyó elhívta maga után, mert nem lett volna szabad agyonütni, mert házikígyó volt. (Viszák)

461. Édesapám meg öregapám szokta mondani, hogy ők még sátorokban laktak Haricsán az erdő alatt. És volt ott két és fél vagy hároméves gyerek. A ponyva alatt be-bemászott a kígyó. Azok meg mikor otthon nem voltak, akkor a gyerek meglátta a kígyót, mert semmi félelem nem volt rajta, mert nem mondta neki senki, hogy jaj. Meg is simogatta. Mikor megfőzték az ebédet, a kisgyerekek tettek enni egy kis lábosba. A gyerek már tudta a kígyó helyét abban a remiszben, és odavitte ki az eledelit, és a kígyó is evett vele. A kígyó barátja lett.

Mikor észrevették az öreg bácsik, akkor jaj, félelem volt bennük. Nagy merészséggel mentek neki, hogy üssék agyon. Vasvillával verték agyon. Nagyapámtól is hallottam. Mikor agyonütötték a kígyót, a gyerek hat hétre vagy két hónapra meghalt. Azt mondták: ha nem ütötték volna agyon a kígyót, nem hal meg a gyerek sem. (Bajánsenye)

A kígyó megszopja a tehenet

462. Nagyapámtól hallottam – 1840 körül született –, hogy a lugosi erdős korában látta, hogy a gulyás ott őrizget az erdő között. Az egyik tehen új-fejős volt és nem adott tejet esténként, nem volt neki teje. Elapadástól nem lehetett szó, mert reggelenként ugyanannyi tejet adott, mint azelőtt. Az ispán szóvá tette a dolgot a gulyás előtt, hogy itt valami hibának kell lenni. A gulyás szabadkozott, hogy ő ártatlan a dologban, pedig őt gyanúsították, hogy nappal lefeji a tehenet, azért ad olyan keveset vagy semmit. Sokat vitatkoztak az eseten, de nem tudtak kiokosodni.

Egyszer az erdő mellett delelő gulya mellett mentem el. Végignéztem a fekvő kérődző teheneken és a szemem megakadt a kérdéses tehenen. Jobban megnéztem, mi van vele, hát egy nagy kígyó szopta a tehenet. Gondoltam magamban, hogy agyonlövöm. Rá is lőttem, de a kígyó besiklott az erdőbe. Egyenesen az egyik nagy tölgyfa odújába bújt. Jelenttem a dolgot

az ispánnak és elhatároztuk, hogy erősebb töltéssel próbáljuk meg a kígyó lelövését. A gulya delelésekor többen is kijöttek, hogy segítsenek a kígyó leterítésében.

Lesbe álltam a tölgyfa közelében, ahonnan a kígyónak elő kellett jönnie. A többiek a gulyát terelték arrafelé, ahonnan a kígyónak elő kellett jönnie. Amikor a tehének lefeküdtek, egyszer csak csúszott ám a kígyó kifelé az odúból. Megvártam, míg a teste nekifeküdt a fa oldalának, aztán durr, odalöttem, el is találtam. A bele egybül kifordult és nem tudott tovább menni. A többiek karókkal estek neki és kioltották teljesen az életet belőle, ott pusztult el. Ettől kezdve nem volt semmi hiba a tehén tejelése körül. (Kisrákos)

463. A csordából egy főjőstehén minden délben megszökött. Egy kígyót járt szoptatni. Otthon a gulásse mindig pörültek, hogy megfőji a tehenet, azért nem ad tejet. Azt mondta a gulás, hogy ő nem főji a tehenet, de föl-tette magában, hogy meglesi, hová szökök a tehén minden délben. Elment utána. Látja, hogy a kígyó szopja a tehenet. Amikor megszopta a kígyó, a tehén visszament a csordába. Jelentette az uraságnak, hogy itt és itt kígyó szopja a tehenet. Kimentek puskával több puskás emberek és agyonlőtték a kígyót. Ahogy meglőtték, fölvágtá magát, és úgy vágta magát keresztül a tehén derekára, hogy a tehén dereka eltörött. (Kercaszomor)

Az emberbe bújt kígyó

464. A kígyó a tejsze rámege. Egy asszony kivitte a mezőre a gyereket. Két karót leszúrtak, ruhába tették a gyereket, és a ruhában a két karó közé kötötték a gyereket, ott ringott. A gyerek sírt, de az anyja tovább dolgozott. Arra ment valaki, aki észrevette, hogy a ruhából csöpög a vér. A kígyó kiszívta a gyerek véré. (Kondorfa)

465. Pankaszon történt, a negyvenes vagy ötvenes években volt. Az asszony kitolta a gyereket kocsiban. Pólyás kicsi gyerek lehetett, mert ahogy aludt a gyerek födetlenül, a feje tetején beette magát a kígyó. (Bajánsenye)

466. Kaszálás volt, nyári szénakaszálás. Szegény asszonynak volt nyolc gyereke. Kivitték a kaszálóra a legkisebb gyereket is. Gyékénykocsiban vitték. Egy ember kaszált, az asszony forgatott. A többi gyerek meg itt-ott.

Míg a másik végére értek a rétnek, addig a gyerekek bemászott a kígyó a szájába. Akkor hogy észrevették, rögtön hazaszaladtak. Egy sajtár tejet fölforraltak, azzal mosták a gyereket, és kijött a kígyó. (Pankasz)

467. Egy asszonyba, ahogy elaludt, belement a kígyó. Az asszony lenyelte a kígyót. Arra ébredt föl, hogy nagyot nyelt. Ott volt mellette az apja meg a férje, éppen akkor érkeztek oda, hogy ebédezzenek. Ők látták a kígyót, de már akkor az asszony szája szélén volt. Szólni sem mertek, nem mondták meg neki. Vitték orvoshoz. Az asszonynak állapotos volt az alakja. Az orvosok nem tudtak semmit se csinálni. Végül egy tudós asszonyhoz vitték. Főzött neki két fazek tejet, két húszliteres cserepfazekben, és arra állították fejfel az asszonyt és letakarták a fejét. A tej gőzén a nagy kígyó kijött belőle és kilenc kis kígyó. A gyerek is megszületett, mert a kígyó nem rajta feküdt, az asszony azonban három hétre meghalt. (Bajánsenye)

Fütyölő kígyó

468. Fütyül a kígyó, fütyül, mint az ember. Pongrácz Pali a Kövecsesgödörnél hallotta, hogy valami fütyül. Megleste. Ott volt egy fenyőfa. Ahogy az ágak mennek föl, a kígyó úgy során tette magát a fán. Ahol a fa hegye volt, ott volt a kígyó feje, ott fütyült. (Kercaszomor)

469. De hogy a kígyó fütyül, az biztos! Hallottam már. Nyáron kaszáláskor a metneki paragon. (Velemér)

470. Egy alkalommal meg Bözsi néni, mikor gyerek volt, egyedül őrzött, nyugodtan üldögélt egy fa tövében, és arra lett figyelmes, hogy valami fütyül a feje fölött a fán. Fölnézett a fára és halálra rémült, úgy megijedt: egy nagy kígyó volt a fa ágára tekeredve és fütyörészett. Bözsi néni futott egész hazáig, otthagya a teheneket. Mentek a faluból vasvillákkal, dorongokkal, hogy agyonütik a kígyót, de amire odaértek, már nem találták ott. (Viszák)

Tarajos kígyó

471. Tóth Dániellel történt, aki itt lakott a Galamboszeren. Az igen meggazdagodott, mert értett hozzá. Egyszer annyit elmesélt, hogy a Szalánál fűtlyentésfélét hallott, de nem tudta, hogy kitől. Nagy gypeü volt ott s a

tetején járkált valaki. Lehet, hogy tarajos kígyó volt, mert a taraja teljességgel olyasfélét mutatott, mint a kokasé. De mikor közel ment, elszaladt. Bizonyára kincset is talált ott az öreg, mert a tarajos kígyó azt is jelenti. (Őriszentpéter)

A kígyókő

472. A kígyókő. A népképzelet szerint van olyan mogyorófa, melynek kék virágja van. Ez alatt lakik a kígyók királya. Arról lehet megismerni, hogy koszorú van a fején. Ennek az álla alatt van egy kő, olyan, mint egy kis fehér gyöngyszem, melyet a kígyók fűjnek. Ha ezt valaki a nyelve alá teszi, akkor láthatatlan lesz. Természetesen csak nagy veszedelmek árán lehet a birtokába jutni, mert a kígyók is féltékenyen őrzik drága kincsüket. (Őrség)

473. Beszélték régebben, hogy a kígyó szokott követ fűjni. Olyan megcsikolt követ, amire azt mondták, hogy kígyókő. Olyan, mint a tűzkő, tapló. Lehetett rajta tüzet venni. Átlátszó volt, át lehetett rajta látni. (Őriszentpéter)

A kígyózsír

474. Bartalos uraságnál voltam rédeg béres a nagyhegyi uradalomban. Zalalövő határában. Volt ott egy feneketlen terület, körülötte zsibbos volt. Egyszer nagyon fogott a zsibbos szélén az uraság kutyája. Az intéző kiküldte a parádéskocsist, nézze meg, mit ugat az a kutya. A kocsis fogta az intéző puskáját, kiment és hívta kutyát, de az nem jött. Egyhelyben maradt és ugatott a fára. A kocsis hiába nézte a környéket, nem látott semmit, ami okot adhatott volna a nagy ugatásra. Ekkor a másik kutya is ugatni kezdett. Ment vele egy másik kutya is.

Nézelődött mindenfelé, egyszer csak a fa tetején egy hatalmas kígyót látott feltekeredve. Ezt a kígyót ugatták a kutyák. A kígyó feje egy méternyire az egyik ágon feküdt, test többi része a fára volt tekeredve, úgy melegedett a napon. A kocsis nem mert rálőni a kígyóra, félt, hogy nem fogja a sörét, hanem a kutyákat uszította rá, ő meg elment alkalmas fegyverért.

Vett magának egy elöltöltős puskát és összetört apróra egy sörösüveget. Kukorica és bab nagyságú üvegszilánkokkal töltötte meg a puskát. Ezzel a töltéssel lőtt a kígyóra és súlyos sebet ejtett rajta. A kígyó nem esett le, hanem tekeredni kezdett a fán lefelé. Amikor leért, még egyszer rálőtt. Erre

a kígyó megmeredt a fán. Amikor már nem mozgott, a kocsis lefejtette a fáról a kígyót és felakasztotta egy másik fa ágára. A Nap melegétől a kígyó zsírja kiolvadt. A kocsis egy edényben összegyűjtötte és elvitte Zalaegerszegre a patikába. Jó pénzt kapott érte, mert jó sok zsírja volt. Olyan hosszú kígyót nem láttak soha errefelé. Négy méter és harminc centi hosszú volt, alig lehetett megmérni. (Kisrákos)

475. Egy másik alkalommal egy nagy tölgyfán két nagy kígyót láttak, ott sütkéreztek a fa ágára tekeredve. Azokat is úgy pusztították el, hogy tüzet raktak a fa alá. Azt mondják, mikor a lángok csapkodtak fölfelé a fán, a kígyók úgy sírtak, mint a kisgyermek, féltek, tudták, hogy nem tudnak elmenekülni. Ezek is beleestek a tűzbe, ott pusztultak el, húsz-harminc kilósak voltak. A munkások ezeket is föltették a fa ágára és a zsírjukat kicsepegtették, és eladták drága pénzért. (Viszák)

476. Apám tizenöt éves korában csikósbojtár volt. Egyszer a csikósok a tűz körül heverésztek, apám ügyelt a ménesre. Mikor nem volt más dolga, a bojtával egy tölgyfatuskót ütögetett. Egyszer csak egy kígyó dugta ki a fejét a tuskó odvából. A lyuk tele volt száraz levéllel, abban volt a kígyó. Apám megijedt és félre akart állani, de a kígyó egyenesen feléje tartott. Mikor már csak a farka volt az odúban, apám futni kezdett. A kígyó szájába fogta a farkát és úgy gurgutt utána, mint a karika. Apám jajgatott és futott a csikósok felé, hogy segítsenek rajta.

- Mi baj van? – kérdezték a csikósok.
- Kerges a kígyó! – jajgatott apám.
- Cickakban fuss, úgy nem tud elkapni! – mondták a csikósok.

Így aztán odaért a csikósokhoz. Akkor a csikósok karókat fogtak a tűzből és agyonütötték a kígyót. Utána a tűz fölé akasztották egy faágra. A tűz melegétől kiolvadt a zsírja és elégett. Olyan bűdösség lett a kígyózsírtól, hogy a lovak még a közelében sem maradtak meg. Elvágattak szerteszét. Még egy-két hét múlva is terelték őket összefelé. (Kisrákos)

A kígyó emberre támad

477. Egy másik kígyóról szóló történet meg szintén Bözsi néni édesapjával, Kapitány Andrással történt meg. Egyszer Kondorfáról indult hazafelé András bácsi a nagy erdőkön keresztül. Amint szép nyugodtan sétálva bal-

lagott, valami fényességet pillantott meg. Jobban odanézett, s akkor látta, hogy egy kígyó van ott összetekeredve, a fejét középen föltartotta. Rögtön ugrott, hogy valami ütőfát keres és agyonüti, de mire talált és odament, a kígyó olyan nagy lett, fölfújta magát, legalább tízszerese volt annak, mint amikor meglátta. Nem merete ütni kezdeni, gyorsan ledobta a fát és futni kezdett visszafelé, ahonnt jött. A nagy kígyó meg karikába vágta magát és utána. Olyan nagyon futott, megijedve, hogy még a kalapját is elvesztette, de csak futott, még visszanézni sem mert. Amikor a kondorfai kocsmába befutott, oda, ahonnt elindult, a kocsmáros alig ismerte meg, úgy nézett ki. Nagy sokára tudta csak elmondani, hogy mitől ijedett úgy meg. Utána nagy kerülővel, az országúton jött haza, a kalapját sem ment el megkeresni soha. Ezután még a tájékat is elkerülte annak a helynek, a kondorfai erdőnek, ahol ezt a nagy kígyót látta. (Viszák)

478. Meg cigánkereket is hajt a kígyú. Szájába fogja a farkát és úgy megy, mint az abríncs. A mitneki erdőbe vargányászaton ott láttam. (Velemér)

Embereket elnyelő kígyó

479. Öregapám meghalt már 1951-ben, nyolcvankét éves volt, attól hallottam. Szatta és Csöde között van egy erdő. Úgy hívják, hogy Barátossa. A kutat is úgy hívják, hogy Barátossai-kút. Ott őrzött a kanász. Csak a foksát találták meg, a kanász meg nem volt sehol. Meglesték, hogy mi jár oda. Odajárt egy nagy kígyó a forrásra inni. Egy bátor szattai ember megleszte, hogy a kígyó mikor van ott. Amikor ment, a kígyó éppen aludt, a kút nál össze volt gömbölyödve. Az ember beléje vágott a fejszével, de ezzel el is tűnt; elnyelte a kígyó. A többiek meg elszaladtak. Félve kerülgette mindenki azt a kutat. (Kercaszomor)

480. Két huszár ment szabadságra, végleg leszerelő huszárok voltak. Egy hegyben mentek áti. Mondták a hegyben nekik a szőlőmunkások:

– Vitézek, ne menjenek arra, mert itt akkora kígyó tartózkodik, hogy a szekeret és az embereket is megállítja. Az egyik huszár azt mondja:

– Ne menjünk arra!

A másik huszár azt mondja:

– Ketten egy kígyótól nem félünk!

Mikor arra a hegyre odaértek, ment a kígyó. Az egyik huszárt megfogta. Kiáltott a másiknak, a másik odaugrott, belevágott a karddal, de nem tett ez neki semmi. A kígyó a huszárt lehúzta. Otthon bánatában a másik huszár is meghalt, mert nem tudta megmenteni a pajtását. (Kercaszomor)

Az óriáskígyó elpusztítása

481. Volt úgy tizenhat éves az apám. Mentek Somogyba csépelni. Négyen voltak. Mikor odaértek a Czupi-hegyre, ott mondták nekik az emberek:

– Ne menjenek, mert itt és itt akkora kígyó tartózkodik, hogy a szeke-
reket is megállítja!

Az öreg Ábrahám Gábor volt a legöregebb köztük. Szavajárása volt:
„Na de már, emberek!” Most is azt mondja:

Na de már, emberek, négyen egy kígyótól nem félünk!

Mikor odaértek a helyre, ment a kígyó. Elkezdtek futni. Ábrahám Gá-
bornak rossz volt a lába, nem tudott futni. Azt kiáltotta:

Na de már, emberek, ne fussatok, mert már elér, itt van!

Megálltak. Ábrahám Gábor azt mondja:

Kinek van a legjobb csépjje?

Lebocsátották a csépeket. Apámnak, Kapornaky Sándornak volt a leg-
jobb csépjje. (Én anyám nevén vagyok.) Azt vette át Ábrahám a kezébe.
A kígyó keresztbe fordult a gyalogúton ugrásra. Ábrahám levágott a földre
köpeszre a cséppel. A másodikat a kígyó derekára. A kígyó olyan magasan
fölvágódott, mint egy nyárfa teteje. De mikor jött le, már karikában volt.
Szerencséje volt Ábrahámnak, fölvágott elejbe a cséppel, és a hadaró vége
érte el. Akkor leesett, kinyúlott. Erre mind a négyen rámentek és agyon-
ütötték. Akkora volt, mint egy nyomórúd, hét méter. A négy ember akkor
bement a cupi bíróhoz és mondták:

Agyonütöttük a kígyót!

Az egész éjjelt ott töltötték a bíróval, ott mulattak. Az egész község meg
kiment és megnézték a kígyót. (Kercaszomor)

482. 1908-ban az ivánci erdőn szénafüvet kaszáltunk a mostohámmal. Egy-
szer csak jött a Rapcsa erdősz.

– Hát lefogyott? – mondja. – Van ott egy másik álé, kaszáljátok meg
azt is!

– Jól van – mondom. – Majd megnézem azt is, milyen fű van rajta.

A déli szélén mentem le az álét megvizsgálni. Volt rajta meglehetősen fű, érdemesnek láttam elvadászni. Amint jövök kifelé az áléből, valami zörrenést hallok az álé szélében. Odanézek, hogy mi zörrenik, hát ott egy hatalmas óriáskígyó, akkora, mint egy nyomórúd. Akkora feje volt, mint egy macskafej és a szemei is akkorák, mint a macskának. Másfél méter magasra tartotta fel a fejét, úgy nézett engem. „Mi lesz énvelem, gondoltam, hogyan szabadulok meg én ez elől a rusnya dög elől?” Hátrának kezdtem lépegetni, hogy ne vegyen annyira figyelembe a kígyó. Hat-hét lépésnyit hátráltam, amikor a kígyó is elkezdett hátrálni, vissza az erdőbe. Csak úgy suhogott a levél, amerre ment. Én is mentem vissza a mostohámhoz. Mondtam is neki, hogy ne kaszáljuk meg az álét, mert én olyan madarat láttam, ami megöl bennünket, ha bántjuk. Jött vissza a Rapcsa erdész. Neki is elmondtam, hogy mit láttam.

– Iszen megöli az embert, nem megyünk mi oda kaszálni!

– Nyugodtan mehetek! – mondta az erdész. – Én is találkoztam már azzal a kígyóval, rá is lőttem. Bizonyára előled is azért ment az erdőbe, mert fél a leövetéstől. Nyugodtan kaszálhattok a kígyó miatt!

Meg is kaszáltuk az álét, de én nem kezdtem el a munkát üres kézzel. Vágtam egy captatónak való ütletet, hogy védekezhessem valamivel, ha előjön újra a nagy kígyó. De nem volt semmi. A kaszálás után való napon elment az áléba a mostohám, anyám, feleségem takarni. A lánytestvérem ment előre. Egyszer csak nagyot jajdított. Szemközt nézett vele a kígyó, de megint elment, nem bántotta. Testvérem azt mondta, nagyobbak voltak a szemei, mint egy embernek.

Más alkalommal is találkoztam kígyóval az álén. A feleségemmel kaszáltam, nyugodtan vágtam a fűvet. Egyszer csak azt látom, hogy elkaszáltam egy csépnnyél nagyságú kígyó fölött. Amint lépni akartam előre, a kígyó a lábam felé nyúlott. Öt méter távolságra lehetett a lábam szarától, amikor visszaléptem. Majdnem a feleségem kaszájára léptem, azonban a következő pillanatban a kígyó derekát vágta át a kaszám. (Kisrákos)

483. Az öregek elmondása szerint régen sok nagy kígyót lehetett látni. Főleg a nagy ivánci Sigray grófi erdőben. A nagy fekete fenyvesben, az ivánci erdő szélén a Lugosi-major környékén volt egy nagy tó is, amit Békás-tónak neveztek. A tóban nagy víz volt, de egyes részein már a nádas felnőtte. Mikor a Sigray grófi erdőn nagy termelés volt, barakkok is voltak az erdei munkások részére. Főztek is itt egész évben a munkások-

nak. Ludakat, kacsákat is tartottak itt a gazdasszonyok, és a munkások részére levagdalták őket. A nagy tóban a kacsák elhalászgattak, békáztak, etetni alig kellett őket. Egyszer csak a gazdasszonyok észrevették, hogy a kacsákból két-három naponként eltűnik egy nyomtalanul. Nem tudták elgondolni, hogy hová tűnhetnek el a kacsák, mi fogja meg őket. Már gyanús volt nekik, hogy valami lehet a tóban, mert a lovakat is ott szokták itatni a tóból, és a lovak féltek, nem akartak inni, de még csak oda sem menni, csak prüszköltek. Az asszonyok szóltak a munkavezetőnek, Gájgernek, aki leült a tó szélére puskásan és várta a tolvajt.

A tolvaj rövidesen jelentkezett is. A nagy sás zörögni kezdett, s a sás közül kidugta a fejét egy hatalmas piros tarajú kígyó. Sziszegve úszott a kacsák közé és egy pillanat alatt elkapott egyet és elnyelte egészben. A vezetőnek nem volt ideje a puskáját használni, mert a sás között rögtön el is tűnt a kígyó. Emberekért szaladt, segítségért, mert tudta, hogy a kígyó a tóból kijön, oda csak élelmet szerezni ment, a szállása máshol van. Jól sejtette, mert jött is ki a tóból a kígyó. Az emberek félrehúzódtak és várták, hová megy. Volt a tóhoz közel egy nagy tölgyfa, annak az odújába húzódott bele a kígyó. Az emberek egy kicsit vártak és szép lassan, óvatosan rengeteg száraz gallyat, szemetet hordtak az odú alá, és meggyújtották. A kígyó amikor észrevette a tüzet, menekülni próbált, de hiába, nem tudott, mert a lángok majdnem a fa tetejéig fölértek, olyan nagy volt a tűz. Belesett a tűzbe, ott pusztult el. Azt mondták, megmérték, hatvan kilogramm volt. Föltették egy nagy fa ágára, a zsirját kicsepegtették és eladták drága pénzen. (Viszák)

484. A kanász őrzött. Minden nap elveszett egy malac. Mérges volt a kanász, végére akart járni a dolognak. Azt mondja a bojtárnak:

– Én beleállok abba az advas fábo, te meg hajtsd a disznókat!

A kanász elment előre, beleállott az advas fábo. Abban a napban nem veszett el disznó. Mikor aztán a bojtár hazahajtotta a disznókat, jól megvolt mindenkinek a disznaja, nem veszett el senkinek sem. Kérdik a gyerektől:

– Hol az öreg kanász?

Azt mondja a bojtár:

– Elment lesni, hol vesz el a malac.

Harmadnapra, amikor a gyerek megint hajtotta a disznókat, belesett az advas fábo. A kanász csizmája már akkor alul volt lenn a földön. A gyerek hazahajtotta a disznókat és jelentette az uraságnak:

– A kanász csizmája az advas fábo!

Akkor kivitetett az uraság három szekér szalmát, de ekkor már a láb-szárcsontok is ott voltak. Az uraság megtömette az advat, amennyi csak belefért. Meggyújtották, betüzeltek. Mikor égett a szalma, úgy vágódott a kígyó a fában magasan, mintha két ember kalapáccsal ütötte volna belül a fát. (Kercaszomor)

485. Volt egyszer egy gróf, annak volt egy nagy erdeje. Abban tartózkodott egy órjas kígyó. Az erdőben volt egy sásos tó. A gróf kanásza a disznait minden délben a tó partján deleltette. Egyszer a kanász észrevette, hogy egy sūdő elveszett. Nem is mert a grófnak jelenteni, hogy egy sūdő elveszett.

Másik délben megint elveszett egy sūdő. Akkor már a kanász mindent jobban megfigyelt. Harmadik nap délben észrevette, hogy a sás nagyon mozog. Jobban szemügyre vette a kanász, és észrevette, hogy egy nagy kígyó jön a sás között. Ismét elvitt egy sūdőt. Akkor megfigyelte, hogy merre megy.

Vót az erdőben távolabb egy nagy kettős tőfa. Annak a közepe likas vót. Arra ment föl a kígyó, és annak az advába felülről lecsúszott. Akkora hasa vót, hogy a likba nem fért bele, mert a malac egészbe volt benn a gyomrába.

Este, amikor a kanász hazahajtott, akkor jelentette a grófnak, hogy a kígyó három sūdőt elvitt. Ő már többet nem hajtja el a kondát. A gróf nagyon dühbe gurult, a kanászt pofon ütötte. Nem hitte el, amit a kanász mondott. Azt hitte, hogy a kanász adta el a sūdőket. Másnap reggel a kanász nem is hajtott ki. Akkor az intéző jelentette a grófnak, hogy a kanász fölmondott és nem hajt ki többet. A gróf visszahívta a kanászt és kérte, hogy mutassa meg a kígyót, akkor elhiszi, amit beszélt róla. A kanász beleegyezett avval a feltétellel, ha adnak neki lovat, amien kilovagolhat ő is, így megmutatja a grófnak.

Másnap reggel elindultak a gróf és a kanász fegyveresen. Odavezette a tőfához. A kígyó éppen a tőfa alatt feküdt a napsütésben. De amikor a gróf meglátta, annyira megijedt, hogy nem mert rálőni. Elmentek haza. Másnap három segítséget hívott a gróf, és azokkal indultak kígyóvadászatra. Amikor odaértek, a kanász újra megmutatta a kígyót. Azután ő már vissza is lovagolt. A gróf pedig rálőtt a kígyóra. Társai is követték a gróf példáját. Valamennyien lóháton voltak, de menekülniük kellett, mert a kígyó utánuk iramodott. De a grófok elmenekültek. Az egyiknek a kalapja is ott maradt.

Másnap újra kimentek megnézni, mi van a kígyóval. Csak akkor látták meg, hogy a kígyó széjjeltépte a leesett kalapot apróra, és szálfákat tör-

delt le a farkával kínjában, mert eltalálták a fegyverek. Ott meg is döglött. Fölakasztották egy fára, a hasát felhasították, és egy malac kiesett belőle. Tüzet gyújtottak alatta, és hús liter zsír olvadt ki belőle.

A gróf bocsánatot kért a kanásztól, mivel büntelen pofon vágta. A pofonért két aranyat fizetett s gazdagon megjutalmazta. A kanász halálig a grófnál maradt. (Ivánc)

486. Apámtú hallottam. Eccer az uraság kanásza őrzött egy nagy erdő mellett. Az erdő domboldalon terült el, az ajjában sűrű gyepü, a gyepü mellett a lapban vót a legelü a disznúk számára. A disznófókábü sűrűn vesztek el südük. A kanász nem merte jelenteni, mert attü fét, hogy órá fogják, hogy talán elaggya. Hét eccercsak amint öröz, látja ám, hogy a gyepübü előcsúszik egy nagy kígyú, igyenesen az egyik südü felü. A südü megdermedt, mert a kígyú megigizi az állatot, hogy nem tud emenni elüllö. A kígyú rátekeredett és lenyelte. Avve elindüt vissza a gyepü felü. A kanász nem merte megvédeni az állatját, mert a kígyú akkora vót, hogy fét tüle. A gyepün át-bújt, és egyenesen az erdőben levü, az árok partján álló nagy kettüs tüőfa felü tartott, amelik odvas vót. Belebújt az odúba.

Amint a kanász hazahajtott, azonnal jelentette az uraságnak az esetet. Az uraság összeszedte vadásztársait, és másnap a kanással kimentek kígyúvadászatra. Először nem tudták, hogyan csalják ki az odubü, de a kanász ajánlkozott, hogy ő majd elücsalja. Felmászott a tüőfára, és addig ütögette a fa ódalát, míg egyszer csak a kígyú előbújt, és igyenesen ekezdett a fán föfelü kúszni a kanász felü. A vadászok lesben álltak, és amikor a kígyú farka is kiért az odubü, mind a tizenkét puska eldördült. Nem tudom, hány találat érte, de lezuhant az árok fenekire, és míg meg nem döglött, vergődésive tisztára söpörtö az árok fenekét, hogy sem ág, sem falevél, amibü pedig böven vót ott, semmi nem maradt. Az uraság szekeret küdött a kígyúér. Hosszi szekér vót, amire főtették, de még akkor is a farka egy méternyire a földön úszott. (Kisrákos)

A sárkánykígyó

487. Valamikor nagyon régen volt, még mink meg sem voltunk, apánk gyerekféle volt, tíz-tizenkét éves. Nagy sárkánykígyó tartózkodott a hegyen. Amikor mentek a hegybe az emberek, azokat a kígyó mindig megette. Ha férfiak mentek, azok sem mentek vissza többet. Katonák és emberek is tudták, nem mertek arra menni.

Volt egy asszony, cigányasszony, anyám rokona; az ura be volt zárva. Volt neki egy három hónapos gyereke, vánkosban. Vitte a csomagot meg másfél liter pálinkát, ment az urához. Ahogy ment, nagyon el volt fáradva. Nyári meleg volt. A hegynek ment, mert ott kellett keresztülmenni. Egy fa tövében megpihent az asszony. Nyomban elaludt. Mikor elaludt, szítta a mellét közben a gyerek. Jólakott a gyerek, elhagyta az anyja mellét. Az asszony melle kinn maradt a lógóban. Akkor a sárkány nagy kígyó bevette az asszony mellét a szájába. Nagyon szívta a mellét. Az asszony arra ébredt fel, hogy nagyon szívja valami a mellét. Fölnyitotta a szemeit és odanézett a mellére. Láta, hogy a sárkány nagy kígyó szívja a mellét. Akkor úgy, hogy alig mozdult, kiemelte cekkerjéből a másfél liter pálinkát, fogta a pálinkát és öntözte a mellére. A sárkány meg szívta, szívta; elszédült és leesett a melléről. Lement az asszonyról a kígyó.

Az asszony akkor fölkelte és befutott a legközelebbi városba, bement a katonákhoz. Ők már tudták, hogy ott sárkány nagy kígyó lakozik. Azt kérdezték tőle:

Meg tudná-e mutatni, hogy hol van?

Az asszony elvezette őket a helyre. A kígyó még ott volt mindig elszédülve. Egy egész század katona ment ki, mind rája ment. Megölték a kígyót. Akkor azt kérdezték az asszonytól:

Mi a kívánsága?

Azt kérte, hogy az urát bocsássák szabadon, mert még öt éve volt. El is bocsátották, mert megszabadultak a sárkány nagy kígyótól. (Bajánsenye)

Farkas

A farkas háziállatot ragad el

488. Itt az Őrségben a régi öregek azt tartották, ha nagyon hideg tél van és a Mura befagy, átjönnek rajta a farkasok és errefelé is kalandoznak. Nagyon féltek az itt élő emberek is a farkasoktól. A dombtetőkön, az erdők mellett épült szerek lakói is azért építettek kerített házakat, udvarokat, mert a farkasoktól féltették az állatokat. Egy-két régi farkas-történet még ma is él a nép ajkán.

Egy idős ember elmondása szerint egy hideg téli éjjel Pankaszon is elvitte a farkasok egy borjút egy rossz faistállóból. A rossz ajtót szétszedték és elvitték a borjút. (Pankasz)

489. Gyermekkoromban mondták az öregek, hogy Szombatfán is Zsóhár Józsiéktól is elvitte a kis borjút a farkas. Istálló nem volt, csak úgy leveles színefele. Ott voltak az állatok. Zsóhár Józsiék itt le az első szomszéd, ma Oskoláék laknak itt. (Magarszombatfa)

Az ökör és a farkas

490. Az öreg Andor nagyapánk őrzött a Sósán. Szépen legeltek az ökrök, tehének, növendékek a jó erdei fűben. Akkoriban nem úgy volt, mint ma, hogy a gyermekek öröztek, hanem a gazda maga, mert sok veszély fenyegette a jószágot őrzés közben. Azért nem is mentek ki az állatokkal pusztá kézzel, hanem a hosszúnyelű baltájuk mindig velük volt.

Amint öregapánk is őriz, egyszer csak honnan, honnan nem, egy hatalmas farkas ugrott a marhák közé, de nem volt ideje valamit is tenni, mert az egyik ökör úgy látszik elfelejtette ököri mivoltát, mint valami bika, a földhöz szegzett szarvval nekiugrott a farkasnak, alig volt ideje a bestiának félreugrani előle. Ha ezt nem teszi, a földhöz szegezte volna a szarvával.

A farkas az ugrás után azonnal menekült is ökör elől, mert az üzőbe vette. Ott is hagyta a gazdáját, úgy eltűnt, hogy hiába keresték estig, nem találták sehol. Amint besötétedett, kénytelenek voltak hazamenni. Másnap reggel összeszedte a szomszédait, barátait, és újra elindultak keresni. Beszötték maguknak a mezőt, hogy ki merre megy.

Egyszer csak kiabál az egyik kereső a Csákányiból, hogy ott van az ökör. Akik meghallották, odasiettek, és igen érdekes látványban lett részük. Az ökör a farkast egy fához szorította. Még akkor is szorította, amikor megtalálták, pedig a farkas teste már teljesen kihűlt. Úgy látszik, az ökör addig üldözte a vadállatot, míg el nem érte, aztán odaszorította a fához, és szorította, amíg meg nem találták. (Kisrákos)

491. A szomszéd faluban, Nagyrákoson meg késő ősszel, amikor még kint őrizték az állatokat, az erdő mellett egy kóborló farkas arra vetődött. Az állatok amikor megéreztek a szagát és meglátták, futásnak eredtek hazafelé és a pásztoruk is velük együtt szaladt. Egy fiatal tinó pedig neki akart menni a farkasnak, de a farkas nem támadta meg, befutott az erdőbe. A tinó pedig utána futott. A pásztor otthon elmondta, hogy a tinó elfutott a farkas után az erdőbe. Akkor a fél falu, puskás emberek is elmentek, hogy megkeressék a tinót. Nagyon messze az erdőben megtalálták, a farkas megmar-

cangolta és elvérzett, de nem ehette meg, mert valószínű, a tinó is támadott, mert az ordas is ott volt kimúlva. (Pankasz)

A bátor kanász

492. A kanász őrizte a disznókat. Mentek a farkasok. Hogy megmentse az életét, jégtáblára futott föl. A farkasok meg akarták közelíteni, de úgy csúsztak a jégen, hogy nem tudtak közelébe menni. A kanász meg baltával levágta mindet. (Kercaszomor)

493. Egyszer régen egy kanász egy nagy tó mellett őrizte a disznókat. Télen mikor hideg volt a tó vize, lehült fagyra. Egy alkalommal a kanász nagyon megijedt. Meglátta, hogy egy farkas közeledik. Tudta, hogy ezek bizony nemcsak a disznókat, hanem még őt is megeszik. Hogy megmentse az életét, a tóra menekült. A farkasok is rámentek, de nagyon csúsztak a jégen és így nem tudtak a kanász közelébe jutni. A kanász pedig egyenként levágta őket a baltájával. Így mentette meg magát a farkájával ez a bátor kanász. (Pankasz)

A farkasok emberre támadnak

494. Ment a pap gyóntatni télidőben, mikor még sok farkas volt. Észrevették, hogy farkasok közelednek. A kocsisnak azt mondta a pap:

– Fogd ki a szürkét, hátha utána mennek, mert a lóhúst szeretik a farkasok!

Elengedték a szürkét. Futottak a farkasok utána. Így megmenekült a pap meg a kocsis. (Kercaszomor)

495. Öregapám mondta: a farkasok megtámadták őket. A lovak megálltak. Levágták magukat, nem tudtak továbbmenni. Gyantás foklát gyűjtöttek. Azzal elzavarták őket. Öregapám a lovak közé vágott. Elindultak a lovak. A farkasok meg futottak utánuk, de nem érték el őket. Másnap, amikor jöttek vissza, nem láttak semmit. (Kercaszomor)

496. Egyszer szekéren ment az ember. Nagyon berúgott. A lovak megugrottak, ő meg leesett a szánról. De úgy, hogy a kocsikas hegyére esett. Jött a farkas. Nem tudta megközelíteni az embert. Levizelte a farkas a farkát, és

bedugta a kasba, úgy ingerelte az embert. Az ember elkapta a farkas farkát, és addig húzta a farkas a kassal összeült az embert, míg bele nem döglött. (Kercaszomor)

A farkasok által megtámadott muzsikuskok

497. Ment három cigány hazafelé muzsikálásból. Látták, hogy farkasok mennek feléjük megtámadni [őket]. Fölszaladtak egy tőfára, Azt mondja az egyik:

– Gyerekek, úgyis végünk van, muzsikáljuk el az utolsó nótánkat!

Mikor aztán rárántottak a cigányok, a farkasok eszeveszetten otthagyták őket. (Kercaszomor)

498. Még egy érdekes dolgot mesélt Horváth Ferencné. Egy alkalommal, mikor mentek az apósa és férje muzsikálni, a hegyekben mindig, arra sokkal közelebb volt, mint a rendes úton. Hideg tél volt, ahogy mondják, farkasordító hideg tél. Amint ballagtak a hideg téli estében, egyszer csak mit látnak: farkasok jönnek eléjük. Borzalmasan megijedtek, azt hitték, vége az életüknek, a farkasok most széttépik őket. Ijedtükben talán maguk sem tudták, hogy jött ez a gondolat hirtelen az eszükbe, de valami ösztön által a hangszerekkel védekeztek. Az öreg Horváth sípos volt, kapta a sípot és belefűjt, a fia meg a hegedűt, és húzni kezdte rajt a vonót. Ekkor csoda történt: a farkasok úgy megijedtek a zenétől, hogy futásnak eredtek, ott-hagyták a halálra rémült zenészeket. Ők nem akartak hinni a szemüknek, felocsúdtak és futásnak eredtek ők is, meg sem álltak a harissai csárdáig. Többet soha nem mertek a hegyeken keresztül menni, mindig a rendes úton mentek.

Régen errefelé is jártak farkasok. De néha-néha, úgy mondták, a Mura befagyott, átjöttek rajta és erre kószáltak. Nagy kárt nem okoztak, csak az emberek nagyon féltek tőlük. Ma már egyáltalán nem fordul elő ezen a vidéken farkas, még ha nagy hidegek vannak is. (Pankasz)

Helyneves emlékek

499. Farkasfa. Az adatközlők egy része szerint régen a falu környéki nagy erdőkben farkasok tanyáztak. (Farkasfa)

500. Magyarszombatfán van egy völgy: Farkas-völgye. Azt mondják, itt tanyáztak a farkasok. (Magyarszombatfa)

Álhiedelemmondák

A halott bosszúja

501. Kisrákoson szolgáltak a cselédek. Fogadott az egyik, hogy elhozza a fejfát éjfélkor a temetőből. El is ment. Amikor megfogta, három fehér kísértet jelent meg. Majd megütötte a guta. Tíz pengőbe fogadtak, de inkább elszaladt. Hát később tudódott ki, hogy három társ volt, akik fehér lepedőbe öltöztek. (Őriszentpéter)

A kísértet

502. Egy lány künn járt a temetőben. Imádkozott a fejfának. Közben a költője a földre ért. Mikor fel akart állni, rálépett, s azt gondolta, hogy a halott volt. Megindult szaladni. Úgy érezte, hogy a halott állandóan jön utána. (Őriszentpéter)

503. Amerikában bő bársony bugyogót kapott [egy kisrákosi férfi]. Mindig suhogott, ahogy ment. Tünődött, hogy mi lehet. Félni kezdett és elővette a pisztolát. Akkor gyütt rá, hogy mi volt és kinevette magát. (Kisrákos)

504. Németh Elek és Gréczi Lina szomszédok voltak. Együtt nőttek fel. Lina már nagylány volt, Elek is legénysorba került, de még mindig jó pajtások voltak. Lina mindig azzal dicsekedett, hogy ő nem fél éjjel sem, elmegy egyedül bárhová is. Mitől is kellene félni. Elek barátja ijesztgette:

– Tudod, még én is félek éjjel, pedig férfi vagyok. Az öregek azt beszél-
lik, hogy kísértetek járnak, s fehér lepedő van rajtuk!

A bátor Lina nagy nevetve így szólt:

– Majd én elkapnám a lepedőjüket, csak találkoznék velük!

Elek gondolt egyet: majd ő megijeszti ezt a vakmerő lányt. A lány minden este járt tollfosztóba s egyedül járt haza. Éjfélkor Elek fehér lepedőbe takarta magát, kiállt az útszélre, s várta a lányt. Mikor meglátta, hogy jön, kilépett eléje. A lány úgy megrémült, hogy hazáig ordítva futott, s majdnem leszedte az ajtót, úgy esett be a szobába. Édesanyja kérdésére csak annyit tudott mondani:

– Jaj, a kísértet! Jaj, a kísértet! Itt állt az úton!

Alig tudták megnyugtatni. Németh Elek is megijedt, félt, hogy baja esett a lánynak. Baja nem történt ugyan Linának, de többet éjjel egyedül nem ment el hazulról. Elek barátja pedig csak évek múlva merete bevallani neki, hogy ő volt a kísértet. (Pankasz)

505. Régen a veleméri, gödörházi gerencsére elkjártak még Zala, sőt Somogy megyébe is, a cserépedényt vitték árulni. Leginkább gabonáért, búzáért, rozsért adták az edényt. Úgy szoktak megegyezni, hogy kétszer-háromszor teleöntötték nekik az asszonyok búzával, azért vették meg, nem pénzért. Mindig könnyen eladták az edényt és tele szekérral jöttek haza.

Éppen éjfélkor értek a szentgyörgyvölgyi temető mellé. A kocsis, úgy látszik, egy kicsit elbóbiskolt és a szekér beledült az árokba. Sokáig emlegették a kocsis meg a gazda, de nem bírták felemelni. A szegény gazda kifakadt és így sóhajtott föl:

– Csak jönnének valakik, akik segítenének!

Erre egy hang megszólalt a temetőből:

– Hányan menjünk?

A szegény gerencsér és a kocsisa úgy megijedtek, hogy futásnak eredtek, otthagyták a szekeret, a lovakat. Pedig akik odaszóltak nekik, azok a szentgyörgyvölgyi éjjeliőrök, strázsák voltak, akik a csendőrök elöl mentek egy kicsit a hullaházba pihenni. Ott nyugodtak voltak, tudták, hogy ott aztán nem keresik őket a csendőrök. Hiába kiáltoztak az emberek után: „Gyertek vissza, mi vagyunk a strázsák, nem a halottak!” – de azok csak futottak hazáig, egészen Velemérig. Másnap reggel mentek csak a szekérrért, a lovakért. Utána pedig mindig nagyon szégyellték, ha valahol szóba került a dolog. (Magyarszombatfa)

A fejetlen ló

506. Lidi néni a keleti szeren lakott, leánya meg a nyugati szeren. Esténként mindig elment beszélgetni a leányához, kis unokáihoz. A kis patakon járt keresztül. A leánya szomszédjában volt egy vicces, mókás ember, az is ott szokott beszélgetni esténként. Mindig viccelt Lidi nénivel, ijesztgette, mikor indult haza éjjel 10-12 óra felé. Mondván neki:

- Te nem félsz éjjel menni egyedül?
- Nem félek én, mitől félnek, nem bánt engem senki!
- Mitől? – mondja neki Józsi bácsi. – Hát a fejetlen lótól. Azt mondják,

éjfélkor mindig ott iszik a patakban egy nagy szürke fejetlen ló.

Jót nevettek rajt, az egész társaság, aki ott volt, még a nagyotmondó Józsi bácsi is. Lidi néni pedig fogta a kendőjét, nyugodtan indult haza éjfélfelkor. Amikor leért a dülőkön és a patakhoz ért, földbe gyökerezett a lába ijedtében. Halálra rémülve felsikoltott, segítségért kiabált. A patakban egy nagy szürke ló ivott, persze nem fejetlen, de ezt a megijedt asszony nem látta, csak azt látta, hogy ló és szürke és iszik.

Bicsák Kálmán gazda lova kiszabadult az istállóból, valószínű, szomjas volt és lement a patakba, ott talált vizet, és jóízűen ivott. Az volt a szerencse, hogy Bicsák Kálmán észrevette, hogy a lova elcsavargott, kijött az istállóból s már kereste is. A segítségkiáltásra odaszaladt, ahol Lidi nénit találta a patak mellett, aki egyre csak azt mondta:

- Ott a fejetlen ló!

Nehezen tudta Bicsák megnyugtatni, hogy az nem fejetlen ló, hisz az az ő lova, kiszabadult az istállóból és ide jött a patakhoz inni. Hazamenni nem mert Lidi néni, Bicsák Kálmán kísérte el egész az ajtóig. Utána az ijedtségtől beteg is lett, csak nehezen tudott megnyugodni. Este pedig többet soha nem ment el hazulról. Ilyenek a véletlenek. (Pankasz)

A gyertyás kincsre vezet

507. Egy szegényember álmában látja a gyertyás. Felugrott a felesége feje mellé, végezte a dolgát. A feleség fölugrott:

- Mit csinálsz?
- Pénz jelölök, asszony!

(Kercaszomor)

Találkozás az ördöggel

508. László Vilma néni helyén lakott a Kis Miska, aki a galamboszeri fertályos kocsmában igen berűgött. Hazafelé lefeküdt a Galambszeri temetőben. A templomszeri fertályos kocsmából meg Dávid tántorgott hazafelé a Galamboszerre a kutyájával. A kutya megnyalta az alvó kezét. Az aztán futóra vette a dolgot, és másnap mindenkinek elmondta, hogy eleven ördögöt látott. Pontosán le is festette, hogy milyen volt. Haláláig nem tudták vele az igazságot elhíttetni. (Őriszentpéter)

509. Egyszer egy őriszentpéteri kéményseprő Szalafőre sietett este későn, mert ott akart aludni, hogy másnap reggel korán kezdhesse meg a munkát. A faluvégen egy nagy záporosó elérte, nem tudott máshová menekülni, ott volt a temető, beszaladt a hullaházba az eső elől. Ott nyugodtan rágyújtott egy cigarettára és beült a szentmihálylovára. Kis idő múlva kinyílt a hullaház ajtaja és egy fehér ruhás alak rontott be a hullaházba, de amint belépett, elsikoltotta magát és vissza kiugrott a szakadó esőbe. De a halálra rémült kéményseprő is kiugrott, az egyik lefelé, a másik pedig felfelé futott. A fehér ruhás alak egy szalafői asszony volt, aki a mezőn dolgozott, ahogy megesteledett, elérte a vihar, és ő is szintén a hullaházba akart menekülni az eső elől.

Régen az asszonyokon több szoknya is volt, volt alszszoknya is, és úgy szokták, ha esett az eső és kinn érte őket, a szoknyájukat felhajtották a fejükre. Ez az asszony is föl hajtotta a fehér alszszoknyáját a fejére, úgy futott az esőben. A kéményseprő meg ijedtében azt gondolta, hogy ez a Halál, ezért ijedt meg tőle. Az asszony meg, amint a cigarettázó kéményseprőt meglátta, azt hitte, hogy az ördög, így mindketten nagyon megijedtek.

Másnap, amikor a kéményseprő dolgozott a faluban, újságolták neki, hogy a Lidi néni ördögöt látott a hullaházban. A kéményseprő elment a Lidi nénihez és elmondta neki, hogy az ördög ő volt. Az asszony meg elmondta, hogy a halál meg ő volt. Mindketten jót nevettek az ijedtségükön. (Őriszentpéter)

A garabonciás diák

510. A következő, gorboncás diákról szóló mesét Németh Elek nyolcvan-két éves pankaszi idős ember mesélte el, aki gyermekkorában nagyapjától hallotta. Úgy mondja el, ez nem is mese, hanem megtörtént, itt a szomszéd faluban, Nagyrákoson. A múlt század vége felé történt. Abban az időben a falusi emberek még nem láttak biciklit, azt hitték, hogy valami ördögös találmány.

Egy szép nyári napon a nagyrákosi paphoz egy jól öltözött fiatalember jött biciklin, új volt, csak úgy ragyogott, fénylett a napsütésben. A fiatalember kezében táska volt, a táskában pedig könyvek. Valószínű, hogy valami hivatalos ügyben jött a plébánoshoz. Az emberek megdöbbenek a látványtól, főleg az öregasszonyok nem tudták elgondolni, miféle csodabogár lehet ez, aki ilyen futó ördögös valamin jár. Az öregasszonyok összesúgtak és már el is döntötték: gorboncás diák, hisz nagy kalapja, nagy bajusza van, és könyvek vannak nála és az ördög masináján járt. „Meglássátok, nagy baj lesz!” – sugdosták az öregasszonyok.

Megfigyelték, hogy mikor távozik a paptól a fiatalember, a gorboncás diák. A fiatalember egy jó órát töltött a papnál, aztán fölült a biciklijére és elindult Őriszentpéter felé. De ahogy megjósolták, nagy bajt hozott maga után. Hirtelen sötét felhők cikáztak, dörgött az ég, megeredt a nyári zápor, csak úgy szakadt az eső, mintha korszából öntötték volna. Az eső hirtelen átváltott jégesőre. Olyan veszedelmes jégeső lett, hogy mindent letarolt. Mondták is az asszonyok, hogy: „Ugye, mi megmondtuk, hogy ennek rossz vége lesz, hogy az az alak itt járt ezen a gonosz masinán! Mégis igaz, hogy ez gorboncás diák volt, ez hozta magával ezt a nagy vihart, ezt a nagy csapást a mi falunkra!” Nagyon csudálkoztak is rajta, mert mindig azt hallották, hogy a gorboncás diák inkább segít, ott jelenik meg, ahol valami baj van és segíteni kell. Biztos abban a kétkerekű gonosz masinában volt valami gonosz szellem, az tett ilyen nagy kárt. És ezt el is hitte mindenki. Így született meg a mese a bicikliző gorboncás diákról. (Pankasz)

FÜGGELÉK

IRODALOM

- AARNE, Antti–THOMPSON, Stith, 1961 – *The Types of the Folk-Tale*, (Folklore Fellows Communications 184), Helsinki. [AaTh]
- AVAS Kálmánné, 1998 – *Az őrségi emberek élete*, Szombathely.
- BOSNYÁK Sándor, 1993 – A magyarok krónikája, *Őrökség*, 2, 1–61.
- BOSNYÁK Sándor, 2001 – *1100 történeti monda*, Budapest (Folklór Archívum 20), Budapest.
- BORSOS Balázs, 2011 – *A magyar népi kultúra régiói*, I, Budapest.
- CZUGH Dezső, 1954 – Magyarszombatfa és környéke fazekasságáról, *Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítője*, 1–4, 119–130.
- DÖMÖTÖR Ákos, 1987 – Előszó. In DÖMÖTÖR Sándor, *Őrség*, (Második kiadás.) I–IV. Budapest.
- DÖMÖTÖR Sándor, 1951 – Vasmegyei néprajzi gyűjtés, Kézirat: *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma* 2446.
- DÖMÖTÖR Sándor, 1952 – Vegyes néprajzi gyűjtés, Kézirat: *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma* 2981.
- DÖMÖTÖR Sándor, 1953 – Vegyes néprajzi gyűjtés, Kézirat: *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma* 3984.
- DÖMÖTÖR Sándor, 1957 – Vegyes néprajzi gyűjtés, Kézirat: *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma* 6222.
- DÖMÖTÖR Sándor, 1957 – Vasmegyei hagyományok a patkányirtó molnárról, *Néprajzi Közlemények*, 293.
- DÖMÖTÖR Sándor, 1958 – Őrségi jegyzetek 1838-ból, *Ethnographia*, 287–290.
- DÖMÖTÖR Sándor, 1960 – *Őrség*, Budapest.
- GAÁL Ferencz, 1873 – A gazdag török, *Magyar Nyelvőr*, 175–176.
- GÖNCZ László, 2006 – *Egy peremvidék hírmondói. Mura menti életképek a 20. század első feléből*, Budapest.
- GÖNCZI Ferencz, 1901 – Göcseji népmondák, *Ethnographia*, 409–414.

- GÖNCZI Ferencz, 1903 – Göcseji mondák Mátyás királyról és Toldiról, *Ethnographia*, 438–440.
- GÖNCZI Ferencz, 1914 – *Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése*, Kaposvár.
- GRÁFIK Imre szerk., 1996 – *Vas megye népművészete*, Szombathely.
- IMRE Sándor, 1956–1957 – Savanyú Józsi élete, Kézirat: *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma* 10102.
- IMRE Sándor, 1957 – Visszaemlékezések, Kézirat: *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma* 10103.
- IMRE Sándor, 1958 – Téli este Kisrákoson, Kézirat: *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma* 10101.
- IMRE Sándor, 1959a – Babonák, Kézirat: *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma* 12169.
- IMRE Sándor, 1959b – Mesék, Kézirat: *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma* 12170.
- KARDOS László, 1943 – *Az Őrség népi táplálkozása*, Budapest.
- KISS Sándor, 1941 – Vegyes néprajzi gyűjtés, Kézirat: *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma* 7818.
- KOGUTOWICZ Károly, 1930–1936 – *Dunántúl és Kisalföld írásban és képben*, I–II, Szeged.
- KÓSA László, 1998 – *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*, (Harmadik, bővített kiadás) Budapest.
- KÓSA László–FILEP Antal, 1983 – *A magyar nép táji-történeti tagolódása*, (Negyedik kiadás), Budapest.
- KOVÁCS Elemér, 1938 – Tejgazdálkodással kapcsolatos babonák Kondorfán, *Ethnographia*, 229–230.
- KOVÁCS József, 1966–1977 – „Dürmelik”, Kézirat: *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma* 1824.
- KOVÁCS József, 1969–1972 – Vasi hagyományokért, Kézirat: *Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma* 17480.
- KOVÁCS Márton, 1940 – *A felsőöri magyar népművészet*, Budapest.
- KÖNNYE Nándor, 1876 – Pücsök Miska, *Magyar Nyelvőr*; 125–126.
- KÖNNYE Nándor, 1878 – Az Őrségi tájszólás, *Magyar Nyelvőr*; 270–272, 320–323, 371–373, 417–420, 466–470.
- Magyar Népmesekatalógus, 2: A magyar tündérmesék típusai*, összeállította és a bevezetőt írta DÖMÖTÖR Ákos, Budapest, 1988.
- Magyar Népmesekatalógus, 4: A magyar novellamesék típusai*, összeállította és a bevezetőt írta BENEDEK Katalin, Budapest, 1984.
- Magyar Népmesekatalógus, 5: A magyar rászédett ördög-mesék típusai*, összeállította és a bevezetőt írta SÜVEGH Veronika, Budapest, 1982.

- Magyar Népmesekatalógus, 6: A rátótiadák típusmutatója. A magyar falucsúfolók típusai, összeállította és a bevezetőt írta KOVÁCS Ágnes és BENEDEK Katalin, Budapest, 1990.*
- MAGYAR Zoltán, 1996 – „Keresztény lovagoknak oszlopa”. *Szent László a magyar kultúrtörténetben*, Budapest.
- MAGYAR Zoltán, 2001 – *Halhatatlan és visszatérő hősök. Egy nemzetközi mondatípus Kárpát-medencei redakciói*, Budapest.
- MAGYAR Zoltán, 2006 – *A Habsburgok a magyar néphagyományban. Narratívátípusok és történelmi emlékezet*, Budapest.
- MAGYAR Zoltán, 2010 – *Muravidéki népmondák*, Lendva.
- MAGYAR Zoltán, 2011 – *Népmondák a két Homoród mentén*, Barót.
- MOLDOVA György, 1974 – *Az Őrség panasza*, Budapest.
- NAGY József, 1892 – Hegyhát vidéki hangutánzók, mondák és babonák, *Ethnographia*, 64–73.
- NEMES-NÉPI ZAKÁL György, 1985 – *Eörségnek Leírása ugymint: Annak Természete, Története, Lakosai, ezeknek szokásai, nyelv szokása*. (Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta VÖRÖS Ottó.), Szombathely.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila, 2011 – Dunántúl, in *Magyar Néprajz*, I. 1., főszerk. PALÁDI-KOVÁCS Attila, 444–484.
- PALÁDI-KOVÁCS Attila szerk., 1985 – *Magyar néprajzi tájak felfedezői*, Budapest.
- PENAVIN Olga, 1971 – *Jugoszláviai magyar népmesék*, (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XVI), Budapest.
- PENAVIN Olga, 1984 – *Jugoszláviai magyar népmesék*, II, (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XIX), Budapest.
- PENAVIN Olga, 1993–1995 – *Jugoszláviai magyar diakrón népmese-gyűjtemény*, I–II, Újvidék.
- Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864-ből*. Zala vármegye, Kézirat: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fol. Hung. 1114.
- PIVAR-TOMŠIĆ Ella, 1982 – Hodos, az Őrség vége, in VARGA Sándor–POZSONEC Mária–PIVAR Ella: *Hosszúfalu, Hodos és Lendvahegy múltja és jelene*, 89–146, Lendva.
- PIVAR TOMŠIĆ Ella, 2005 – Boszorkányügyek a határok tövében, in *Naptár 2006. A szlovéniai magyarok évkönyve*, 186–195, Lendva.
- RÓKA Zoltán, 1936a – A Zala eredete. (Őrségi népmese.), *Dunántúli Népművelő*, 298.
- RÓKA Zoltán, 1936b – Őrségi csokor, *Dunántúli Népművelő*, 328–330.
- RÓKA Zoltán, 1937 – Őrségi humor, *Dunántúli Népművelő*, 11. szám.
- SÍPOS Eszti, 1873 – Az okos lány, *Magyar Nyelvőr*, 41–42.
- SÍPOS Eszti, 1874 – [Találós mese.], *Magyar Nyelvőr*, 234–235.
- SÍPOS Eszti, 1876 – Helynevek, *Magyar Nyelvőr*, 96.

- SIPOS Eszti, 1878a – Találós mesék, *Magyar Nyelvőr*; 38–39.
- SIPOS Eszti, 1878b – A jó tanács, *Magyar Nyelvőr*; 87–88.
- SZELESTEY László, 1996 – „Hírök, nevök fennmarad...” Vasi betyárok faragott tárgyakon, in *Vas megye népművészete*, szerk. GRÁFIK Imre, 337–354, Szombathely.
- SZIKSZAY Edit, 1990 – Őrségi mondák, hiedelmek és balladák, *Vasi Honismereti Közlemények*, 1–2, 38–46.
- SZÚNYOGH Sándor, 1997 – *Muravidéki kincsesláda. Gyermekjátékok és népmesék Muravidékről*, Lendva.
- THOMPSON, Stith, 1955–1958 – *Motif-Index of Folk-Literature. A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval, Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*, I–VI, Bloomington–Indiana.
- TÓTH Béla, 1947 – Két szép vas megyei népmonda, *Szabad Vas megye*, október 5. 6.
- UTHER, Hans-Jörg, 2004 – *The Types of International Folk-tales. A Classification and Bibliography*, I–III, (Folklore Fellows Communications 284–286), Helsinki. [ATU]
- VAKARCS Kálmán, 1939 – *A Szentgotthárd-muraszombati járás ismertetése*, Szombathely.
- Vas megye földrajzi nevei*, 1982. – Szerk. BALOGH Lajos és VÉGH József, Szombathely.
- Vasvármegye*, 1898 – Szerk. SZIKLAY János és BOROVSKY Samu, Budapest.
- VÉGH József, 1954 – Az őrségi és hetési nyelvjárás ismertetése, *Magyar Nyelvőr*; 249–260, 423–428.
- VÉGH József, 1959 – *Őrségi és hetési nyelvatlasz*, Budapest.
- VIKÁR Béla, 1909–1910 – Vas megyei gyűjtés, Kézirat: *ELTE Folklór Archivum* Ms. 1. NIFA 9.
- VISKI Károly, 1938 – *Etnikai csoportok, vidékek*, Budapest.

JEGYZETEK

1. Forgács Rudolf, 1970. – Kovács József gyűjtése, in Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma – a továbbiakban: EA – 17480/132.
2. Kócán Lajos, 1970 körül. – Matijevics Lajos gyűjtése, in PENAVIN Olga, 1971, 579–580. Lásd még: SZÚNYOGH Sándor, 1997. 95. A mese típuszáma: ATU 301 (*The Three Stolen Princesses*. A túlvilágra vitt három királykisasszony megsza- badítása). Vö.: AaTh 463A* (*Quest for Father's Friends*. Mirkó királyfi). Itt szeretnénk jelezni, hogy az alábbiakban nemzetközi típuscímnek nem az auto- matikus fordítását, hanem a *Magyar Népmesekatalógus*ban szereplő változatát szerepeltetjük.
3. Könye Dánielné, 1950. – Dömötör Sándor gyűjtése, in DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 145–153. „A mesét elmondta 1950-ben özv. Könye Dánielné, aki fiatalabb éveiben fonográfba is énekelt két úriembernek egész sereg nótát. Ezt a mesét igen sokszor hallotta anyjától, azért tudta még elmondani, bár élete utóbbi évtizedei- ben ilyen meséket nem nagyon meséltek Szalafőn.” Típuszáma: ATU 313 (*The Magic Flight*. Rózsa és Ibolya).
4. In RÓKA Zoltán, 1936, 328–329.
5. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/26–28. Típuszáma: ATU 365 (*The Dead Bridegroom Carries off His Bride/Lenore*. A halott vő- legény/Lenore).
6. Szarka Ernő, 1974. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/156–157. Típuszá- ma: ATU 407B (*The Girl as Flower*. Az ördögszerető).
7. In SÍPOS Eszti, 1873, 41–42. Típuszáma: ATU 921 (*The King and the Farmer's Son*. Markalf).
8. Vértés főjegyző, 1950. – Dömötör Sándor gyűjtése, in DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 153–157. „Így mondta el 1950-ben ezt a történetet az öreg, 80 éves Vértés főjegy- ző, aki az őrszentpéteri mendemondákat a századforduló óta figyelte, hallgatta és jegyeztette.” Típuszáma: ATU 921 (*The King and the Farmer's Son*. Markalf).

9. In SIPOS Eszti, 1878, 87–88. Típuszáma: AaTh 921B* (*Thief, Beggar, Murderer*. Szabad rabló, szabad gyilkos, szabad koldus).
10. Horváth Györgyné, 1909. – Vikár Béla gyűjtése, in ELTE Folklór Adattár, Ms. 1. 9. NIFA 9. Típusképlete: ATU 621 (*The Louse-Skin*. A tetűbőrruha) + ATU 900 (*King Trushbeard*. A kevély királykisasszony).
11. Iván Józsefné, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in: EA 19984/29–30. „Nagyanyjától hallotta, mikor gyermek volt Szaknyérban.” Típuszáma: ATU 960 (*The Sun Brings All to Light*. A Nap mindent kiderít) variánsa.
12. In GAÁL Ferenc, 1873, 175–176. Vö.: ATU 327A (*Hansel and Gretel*. Jancsi és Juliska).
13. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/29–31. „Bajánházán hallottam tollfosztáskor Könye Páltól.” Típuszáma: ATU 955 (*The Robber Bridegroom*. A rablövőlegény) töredékes variánsa.
14. In DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 158–159.
15. Kovács Géza, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 7818/4–6. Típuszáma: ATU 1159 (*The Ogre Caught in the Cleft/The Ogre Wants to Learn to Play*. Az ördög furulyázni tanul. Lásd még: AaTh 1160 (Ördög a kísértetkastélyban).
16. Galambos Sándor, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/73–75. Típuszáma: ATU 1159 (*The Ogre Caught in the Cleft/The Ogre Wants to Learn to Play*. Az ördög furulyázni tanul).
17. Tóth József, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12170/3–4. Típuszáma: ATU 1159 (*The Ogre Caught in the Cleft/The Ogre Wants to Learn to Play*. Az ördög furulyázni tanul).
18. In KÖNNYE Nándor, 1876, 125–126. Típuszáma: ATU 1641 (*Doctor Know-All*. A mindentudó doktor).
19. Páti Antal, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/6–7.
20. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése. Típuszáma: ATU 1210 (*The Cow is Taken to the Roof to Graze*. A bikát felhúzzák a templom tornyára, hogy lelelje a fűvet).
21. Könye Elek, 1970 körül. – Matijevics Lajos gyűjtése, in PENAVIN Olga, 1971, 581. Lásd még: SZÚNYOGH Sándor, 1997. 98. Típuszáma: ATU 1210 (*The Cow is Taken to the Roof to Graze*. A bikát felhúzzák a templom tornyára, hogy lelelje a fűvet).
22. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
23. Berke Pálné, 1980. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20798/32.
24. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
25. Eöry Dezső, 1970 körül. – Matijevics Lajos gyűjtése, in PENAVIN Olga, 1971, 580. Lásd még: SZÚNYOGH Sándor, 1997. 97. Típuszáma: ATU 1245 (*Sunlight Carried in a Bag into the Windowless House*. Zsákkal hordják a világosságot az ablak nélküli házba).

26. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
27. Dezse Pálné, 1962, in SZIKSZAY Edit, 1990. 41.
28. Laczó Gábor, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in Savaria Múzeum Kézirat-tára – a továbbiakban: SMK – 223/XIII. 3.
29. Laczó Gábor, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in *uo.*
30. Holcman József, 1953. – Bodgál Ferenc gyűjtése, in Savaria Múzeum Néprajzi Kézirattára – a továbbiakban: SMNK – 365/3.
31. Harcz Aladár, 1950, in DÖMÖTÖR Sándor, 1960. 157.
32. Zsohár Elek, 1972. – Bosnyák Sándor gyűjtése.
33. Guminár Géza, 1951. – Dömötör Sándor gyűjtése, in SMK 153/III. 9.
34. In Nagy József, 1892. 66. Típuszáma: ATU 1242A (*Relief for the Donkey*. Tehermegosztás).
35. Guminár Géza, 1951. – Dömötör Sándor gyűjtése, in SMK 153/III. 9. Az adat-közlő a szövegben arra utalt, hogy Óriszentpéteren annak idején volt polgári iskola. Falucsúfólo jellegű őrségi szólást közöl még: *Magyar Nyelvtör*; 1873. 189.
36. Laczó Gábor, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in SMK 223/XIII. 2.
37. In SIPOS Eszti, 1974, 234–235.
38. In Uő, 1978, 38.
39. In *uo.*, 38–39.
40. In DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 159–160.
41. Vértes főjegyző, 1950, in *uo.*, 155.
42. Laczó Gábor, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 4140/19.
43. Zsohár Elek, 1972, in BOSNYÁK Sándor, 2001, 89. Lásd még: Uő, 1993, 13.
44. Orbán Ida, 1951. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 2446/20.
45. In VAKARCS Kálmán, 1939, 164.
46. Papp Julianna, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/66.
47. Pongrácz Eszter, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*
48. NEMES-NÉPI ZAKÁL György, 1985, 32.
49. Szabó Sándor, 1972, in BOSNYÁK Sándor, 2001, 27. Lásd még: Uő, 1993, 27.
50. In MOLDOVA György, 1974, 50.
51. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 414.
52. In EA 20798/52. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1980.
53. Papp Julianna, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/67.
54. Imre Sándor, é. n., in TÓTH Béla, 1947, 6.
55. In SMK 198/20. – Balogh Erzsébet gyűjtése, 1952.
56. In EA 3774/6. – Dömötör Sándor gyűjtése, 1952.
57. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 412.
58. Bicsák Pál, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/76.
59. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 409.

60. Pongrácz Eszter, 1968. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/68.
61. In VAKARCS Kálmán, 1939, 164.
62. In *uo.*, 168. Lásd még: *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 413–414.
63. In VAKARCS Kálmán, *uo.*
64. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 492.
65. Bátor Elemérné, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/79.
66. Kecsmár Józsefné, 1980. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20798/33.
67. In EA 3774/5. – Dömötör Sándor gyűjtése, 1952.
68. Bátor Elemérné, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/79.
69. Boncz Kálmán, 1972. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 17482/31.
70. In DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 159.
71. Laczó Gábor, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 4140/19.
72. In EA 3374/4. – Dömötör Sándor gyűjtése, 1952.
73. Guminár Géza, 1951. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 2446/23.
74. Babos Ferenc, 1962, in SZIKSZAY Edit, 1990, 38–39.
75. Guitman Béla, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/33.
76. In SIPOS Eszti, 1876, 96.
77. Papp Julianna, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/64. A kercaszomori Török-kutat említ a megye földrajzi név tára is (*Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 409.).
78. Nagy Karolina, 1972. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 77.
79. Antal Gyula, 1957. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 6222/2.
80. Varga Jenő, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 74. Lásd még e hagyományt: *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 411.
81. In VAKARCS Kálmán, 1939, 166. E hagyományra utal még: *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 413.
82. Laczó Gábor, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 4140/19.
83. In EA 3774/5. – Dömötör Sándor gyűjtése, 1952.
84. In VAKARCS Kálmán, 1939, 180.
85. Papp Julianna, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/65.
86. Berke Pálné, 1980. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20798/32.
87. Zsiga Gyula, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/66.
88. Jankó Ernő, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 65.
89. In VAKARCS Kálmán, 1939, 194.
90. In *uo.*, 150.
91. In EA 20398/37. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1980.
92. Molnár Sándor, 1952. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3774/4.
93. Varga Jenő, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/71.
94. Papp Julianna, 1971. – Kovács József gyűjtése.
95. Zsohár Gyuláné, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/53–54.

96. Laczó Gábor, 1953, in DÖMÖTÖR Sándor, 1960, 159.
97. Takó János, 1953. – Szentmihályi Imre gyűjtése, in EA 3975/7.
98. Soós József, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése. Bödei születésű nagyanyjától hallotta; in EA 19984/43.
99. In SMNK 365/4. – Bodgál Ferenc gyűjtése, 1953.
100. In EA 5706/3. – Hoda Tibor gyűjtése, 1947.
101. In SMNK 365/4. – Bodgál Ferenc gyűjtése, 1953.
102. In EA 5706/3. – Hoda Tibor gyűjtése, 1947.
103. In EA 18832. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1975.
104. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 491.
105. In SMNK 365/1. – Bodgál Ferenc gyűjtése, 1953.
106. In MOLDOVA György, 1974, 212.
107. In uo. Ugyanezt a történetet lásd még Óriszentpéterről is (SZIKSZAY Edit, 1990, 41.).
108. In uo.
109. In uo., 212–213.
110. In uo.
111. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
112. In *Dunántúli Népművelő*, 1936, 190.
113. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 390.
114. In uo., 409.
115. Fenyvesi József Pál, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/70.
116. Zsoldos Karolina, 1972. – Kovács József gyűjtése, in uo. Az említett Böröce a kercaszomori határban található.
117. Dr. Batthyány-Strattman László Múzeum Adattára – a továbbiakban: BSLMA – N 285-84/2. – Szikszay Edit gyűjtése, 1962.
118. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 410.
119. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
120. In SMK 223/XIII. 1. – Dömötör Sándor gyűjtése, 1953.
121. In MOLDOVA György, 1974, 52.
122. In NEMES-NÉPI ZAKÁL György, 1985, 32.
123. Laczó Gábor, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 4140/19.
124. Soós József, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/97. Bödei nagyanyja elbeszélése nyomán.
125. Fölnagy Sándor, 1975. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18832/4–5. E hagyományt némileg bővebben lásd még: AVAS KÁLMÁNNÉ, 1980. 5.
126. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 390.
127. Boncz Kálmán, 1971. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 17482/32.
128. Antal Gyula, 1957. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 6222/3.

129. In EA 19984/77. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1978. Ugyanerre a hagyományra utalnak Szikszay Edit őriszentpéteri gyűjtései is: BSLMA N 285–84/3–4. (1962-es gyűjtés.)
130. Guitman Béla, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in *uo.*, 33.
131. Tóth Etelka, 1966. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/71.
132. Bicsák Pál, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 75.
133. In EA 3774/4. – Dömötör Sándor gyűjtése, 1952.
134. Boncz Kálmán, 1971. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 17482/32.
135. In *Dunántúli Népművelő*, 1936, 190.
136. Vértes főjegyző, 1951. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 2246/24.
137. Vértes főjegyző, 1951. – Dömötör Sándor gyűjtése, in *uo.*
138. Cservák József, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/72.
139. Cservák József, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 77.
140. In BSLMA N 285-84/1. – Szikszay Edit gyűjtése, 1960-as évek eleje.
141. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 401.
142. In SZIKSZAY Edit, 1990, 39–40.
143. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 391.
144. In *uo.*, 413.
145. Dezse György, 1972. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18832/9.
146. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 389.
147. In RÓKA Zoltán, 1936, 298.
148. Könye János, 1968. – Erdélyi Zoltán gyűjtése.
149. In *Dunántúli Népművelő*, 1936, 189.
150. In SZIKSZAY Edit, 1990, 39.
151. In BSLMA N 285-84/4. – Szikszay Edit gyűjtése.
152. In *uo.* – Szikszay Edit gyűjtése, 1960-as évek.
153. Mesterics Gyula, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/4.
154. Szabó Sándor, 1972, in BOSNYÁK Sándor, 2001, 438.
155. In BSLMA N 285-84/3. – Szikszay Edit gyűjtése, 1960-as évek.
156. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 485.
157. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
158. Kánya Elekné, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/91–92.
159. Kánya Lajos, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/18.
160. Szabó Gizella, 1974. – Avas Kálmánné gyűjtése, in SMNK 954/1.
161. Boncz Kálmán, 1971. – Avas Kálmánné gyűjtése, in SMNA 808/2.
162. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 413.
163. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
164. Forgács Rudolf, 1980. – Avas Kálmánné gyűjtésem in EA 20798/29.
165. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 401.
166. In *uo.*, 403.

167. In PIVAR-TOMŠIČ Ella, 1982, 138.
168. Róka Gyula, 1952. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 2981/10.
169. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 391.
170. In MOLDOVA György, 1974, 39.
171. Takács Ferenc, 1968. – Dobos Ilona gyűjtése, in MTA Néprajzi Kutatóintézet Monda Archívuma – a továbbiakban: MOA – 14080.
172. In *Dunántúli Népművelő*, 1936, 189.
173. Forgács Rudolf, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/181.
174. Tóka Gyula, 1952. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 2981/11.
175. Tóka Gyula, 1952. – Dömötör Sándor gyűjtése, in *uo.*, 10.
176. Albert Mária, 1974. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/144.
177. Mihály József, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/14.
178. Tóka Gyula, 1952. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 2981/10.
179. Tóka Gyula, 1952. – Dömötör Sándor gyűjtése, in *uo.*
180. Szabó Gizella, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/4–5.
181. Fodor Lajos, 1956. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 10102/1.
182. Fekete Imre, 1976. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19165/22–23.
183. Végh József, 1972. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18018/54–55. Celdömölki nagyanyjától hallotta.
184. Laczó Gábor, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 4140/19.
185. Gömbös Dániel, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/24.
186. Benkő Antal, 1952. – Dömötör Sándor gyűjtése, in SMK 223/XII. 4–5.
187. Keresztényi Károly, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in *uo.*, 3.
188. Mihály Károly, 1956. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 10102/2.
189. In MOLDOVA György, 1974, 196.
190. Gréczi Zs. János, 1956. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 10102/3.
191. Soós Karolin, 1956. – Imre Sándor gyűjtése, in *uo.*
192. Péter-Nosztér Józsefné, 1971, in EA 17482/22. – Avas Kálmánné gyűjtése.
193. Keresztényi Károly, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/3.
194. In SMNK 365/1. – Bodgál Ferenc gyűjtése, 1953.
195. Soós Karolin, 1956. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 10102/4–5.
196. Fodor Lajos, 1956. – Imre Sándor gyűjtése, in *uo.*, 1.
197. In MOLDOVA György, 1974, 195–196.
198. Derzse Pál, é. n., in SZIKSZAY Edit, 1990, 40.
199. Péter-Nosztér Józsefné, 1971. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 17482/23.
200. Soós Karolin, 1956. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 10102/5.
201. Soós József, 1973. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18426/86–87. Bödei édesanyjától hallotta.
202. Czene Elek, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/22.
203. Orbán József, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in *uo.*

204. In SMK 223/IV. – Dömötör Sándor gyűjtése, 1954.
205. In SMK 223/XII. 1. – Dömötör Sándor gyűjtése, 1952.
206. Ferincz Lajos, 1960-as évek, in SZIKSZAY Edit, 1990. 40. Lásd még: MOLDOVA György, 1974, 196.
207. Ferincz Lajos, 1960-as évek, in uo.
208. Horváth János, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in SMK 223/XII. 4.
209. Guminár Géza, 1951. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 2446/23–24.
210. In MOLDOVA György, 1974, 196.
211. Horváth János, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/4. Az abróncon való átbujás motívumát egy további kistrákosi adatközlő is említette (uo.).
212. In MOLDOVA György, 1974, 196.
213. In uo.
214. In uo.
215. Benkő József, 1956. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12170/10.
216. Horváth János, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/4.
217. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 486.
218. In EA 18832/55. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1975.
219. Horváth Ferencné, 1971. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 17482/22.
220. Dezse Pál, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/1. Ugyanezt a kistrákosi hagyományt említik: MOLDOVA György, 1974, 197.; SZIKSZAY Edit, 1990, 41.
221. Péter-Nosztér Józsefné, 1971. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 17482/21.
222. Herczeg Ernőné, 1976. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19165/2.
223. Fekete Imre, 1976. – Avas Kálmánné gyűjtése, in uo., 3.
224. Sütő Lajos, 1975. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18832/20.
225. Soós Karolin, 1956. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 10102/3–4.
226. Guminár Géza, 1951. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 2446/24.
227. In EA 2981/4. – Dömötör Sándor gyűjtése, 1952.
228. In EA 18832/55. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1975.
229. Guminár Géza, 1951. – Dömötör Sándor gyűjtése, in SMK 153/III. 8.
230. Galambos Sándor, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/67.
231. Bíró Vilma, 1969. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/2.
232. Nagy Lina, 1972. – Kovács József gyűjtése, in uo., 6.
233. Zsiga Gyula, 1971. – Kovács József gyűjtése, in uo., 3.
234. Kránicz Sándor, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12169/3.
235. Kóczán Julianna, 1972. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/8.
236. Kovács Ferenc, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12170.
237. In BSLMA N 285-84/1. – Szikszay Edit gyűjtése, 1962.
238. In SMNK 365/4. – Bodgál Ferenc gyűjtése, 1953.
239. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 486.

240. In BSLMA N 285-84/1. – Szikszay Edit gyűjtése, 1967.
241. Tuboly Rozália, 1968. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/4.
242. Kovács Ferencné, 1973. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18018/35.
243. Cservék József, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/78.
244. In BSLMA N 285-84/3. – Szikszay Edit gyűjtése, 1962. Ugyanerről az aranykoporsóról lásd még: MOLDOVA GYÖRGY, 1974. 97.; EA 19984/90. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1978.
245. Németh Zoltán, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/44–45. Nagypjától hallotta.
246. Kovács Ferencné, 1973. – Avas Kálmánné gyűjtése, in SMNK 859/2.
247. Varga Jenő, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/74.
248. Szigeti Vendel, 1969. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/7.
249. Galambos Sándor, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/66–67.
250. Ferincz Lajos, 1970 körül, in MOLDOVA György, 1974, 201.
251. In SZIKSZAY Edit, 1990, 38.
252. In RÓKA Zoltán, 1936, 330.
253. In SZIKSZAY Edit, 1990, 39.
254. Pongrácz Eszter, 1968. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/5.
255. Galambos Sándor, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/67–68.
256. In SZIKSZAY Edit, 1990, 38.
257. In RÓKA Zoltán, 1936, 329–330.
258. In *uo.*, 230.
259. In EA 3774/4. – Dömötör Sándor gyűjtése, 1952.
260. In *uo.*, 6. – Dömötör Sándor gyűjtése, 1952.
261. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 405.
262. In *uo.*, 402.
263. In SZIKSZAY Edit, 1990, 38. E hagyományt lásd még: MOLDOVA György, 1974, 201.
264. Pongrácz Eszter, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/64.
265. In EA 617/9. – Dancs Béla gyűjtése, 1942.
266. Guitman Béla, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/33.
267. Zsohár Gyuláné, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818.
268. Nagy Karolin, 1972. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/99.
269. Zsiga Gyula, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 100.
270. Forgács Rudolf, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*
271. Laczó Lujza, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
272. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
273. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
274. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/42–43.
275. Kánya Lajos, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/9.

276. Miholics Józsefné, 1968. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/54.
277. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/38–39.
278. Bicsák Pál, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in EA 4188/85.
279. Albert Mária, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/179.
280. In BSLMA N 285-84/1. – Szikszay Edit gyűjtése, 1962.
281. Simon Ágnes, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/55.
282. Szakály Gyula, 1970. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 58.
283. Kránicz Sándor, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/3–4.
284. Zsiga Gyula, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/33.
285. Tóth Etelka, 1967. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 59.
286. Miholics Józsefné, 1968. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 54.
287. Kránicz Sándor, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/4.
288. Pongrácz Eszter, 1973. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/169.
289. Tóth János, 1970. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 154.
290. Nagy Karolin, 1972. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/56.
291. Bíró Julianna, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 53.
292. Forgács Rudolf, 1970. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 61. Ugyanezt a történetet Avas Kálmánné keményfai gyűjtéséből is ismerjük (EA 20235/10.).
293. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/37–38.
294. Tóth János, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/153.
295. Mihály József, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/12.
296. Forgács Rudolf, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/24.
297. Forgács Rudolf, 1970. – Kovács Rudolf gyűjtése, in *uo.*
298. Sánca Fáni, 1972. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/25.
299. Nagy Karolin, 1972. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 30.
300. Kóczán Julianna, 1972. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 28.
301. Könye Irma, 1972. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 25.
302. Pongrácz Gizella, 1967. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 30.
303. Papp Julianna, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 29.
304. Zsiga Gyula, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 31.
305. Kovács Sándorné, 1972. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 17482/54.
306. Mihály József, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/12.
307. Mihály József, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in *uo.*
308. Forgács Rudolf, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/24.
309. Forgács Rudolf, 1970 körül, in MOLDOVA György, 1974, 261.
310. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/37.
311. Kóczán Julianna, 1972. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/23.
312. Kránicz Sándor, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/4.
313. Pompér Kálmánné, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12169/6.

314. Gréczy Karolina, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12170/16. Ugyanezt lásd még: SMK 257/VI. 5. – Dömötör Sándor gyűjtése, 1955.
315. Pallér József, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/20.
316. Bíró Julianna, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 19. További előfordulások: Kisrákos, Magyarszombatfa (EA 4188/83. – Diószegi Vilmos gyűjtése, 1953; EA 12169/1. – Imre Sándor gyűjtése, 1959); Kapornak (Magyar Zoltán gyűjtése, 2008).
317. Bicsák Pálné, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in EA 4188/81.
318. Kovács Ferenc, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12170/16. Lásd még: SMK 257/VI. 5.
319. Varga Aladár, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/21.
320. Keresztényi Károly, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/3.
321. Kovács Antalné, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12169/2. Lásd még: MOLDOVA György, 1974, 198.
322. Kovács Antalné, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in *uo.*
323. Forgács Rudolf, 1971. Kovács József gyűjtése, in EA 17480/17.
324. Forgács Rudolf, 1970. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 18.
325. Tuboly Rozália, 1968. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 22.
326. Berke Pálné, 1980. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20798/32.
327. Benkő Antal, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/4.
328. In EA 18832/63. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1975.
329. Kovács Sándorné, 1972. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 17482/54.
330. Horváth János, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/4.
331. Keresztényi Károly, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/4.
332. Keresztényi Károly, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in *uo.*
333. Keresztényi Károly, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12169/2–3.
334. Pompér Józsefné, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in *uo.*, 6–7.
335. Kánya Lajos, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/10.
336. Kránicz Sándor, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12169/2.
337. Horváth Gézané, 1973. – Kovács József, in EA 18424/158.
338. In EA 18832/71–72. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1975.
339. Galambos Sándor, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/64.
340. Horváth Gézané, 1973. – Kovács József gyűjtése, in EA 1824/158.
341. Mihályka Dezsóné, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12169/7. Lásd még: MOLDOVA György, 1974, 198–199.
342. Pusztai József, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/16.
343. Pongrácz Eszter, 1968. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 32.
344. Tóth József, 1955. – Imre Sándor gyűjtése, in SMK 257/VI. 4–5. További szövegváltozatban: EA 12170/10–14.

345. Könye Julianna, 1947. – Dömötör Sándor gyűjtése, in MOA 6319–6320. A macska-alakváltozás további említései: Óriszentpéter – 2 (EA 6319.; EA 7818/49.).
346. Szabó Gizella, 1974. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/151.
347. Iván János, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/8.
348. Pongrácz Eszter, 1972. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/50.
349. Nagy Karolin, 1972. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 57.
350. Szabó Gizella, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/1. nagyanyjától hallotta.
351. Boncz Kálmán, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/2.
352. Fenyvesi József, 1972. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/110.
353. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/36.
354. Keresztényi Károly, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/3.
355. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
356. Tóth Etelka, 1967. – Kovács József gyűjtése, in EA 1748/35.
357. In Kovács Elemér, 1938, 230.
358. Orbán Ferenc, 1967. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/45.
359. Tuboly Rozália, 1968. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 40.
360. Horváth Géznáné, 1973. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/150.
361. Zsoldos Dánielné, 1955. – Dömötör Sándor és Imre Sándor gyűjtése, in SMK 257/VI. 4.
362. Orbán Ferenc, 1967. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/45.
363. Zsoldos Dánielné, 1955. – Dömötör Sándor és Imre Sándor gyűjtése, in SMK 257/VI. 3–4. Lásd még: MOLDOVA György, 1974, 198.
364. Gréczi Károlyné, 1976. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19165/40.
365. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
366. Lukács Ella, 2008. – Magyar Zoltán gyűjtése.
367. Szabó Gizella, 1975. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18832/73.
368. Forgács Rudolf, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/49.
369. Tóth Margit, 1970. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 52.
370. Pongrácz Eszter, 1968. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 46.
371. Zsoldos Dánielné, 1955. – Dömötör Sándor és Imre Sándor gyűjtése, in SMK 257/VI. 4. Lásd még: MOLDOVA György, 1974, 197.
372. Szabó Gizella, 1975. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18832/74.
373. Kovács Kálmánné, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/6.
374. Zsohár Zsófia, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in EA 4188/142.
375. Tuboly Rozália, 1968. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/37.
376. Berke Pálné, 1980. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20798/32.
377. In EA 7818/8–9. – Kiss Sándor gyűjtése, 1941.

378. Kovács Ferencné, 1955. – Imre Sándor gyűjtése, in SMK 257/VI. 5. Ugyanezt lásd még: EA 12170/17.
379. Forgács Rudolf, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/51.
380. Zsohár Zsófia, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in EA 4188/43.
381. Pongrácz Sándor, 1972. – Kovács József gyűjtése, in EA 18480/36.
382. Bicsák Pálné, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in EA 4188/82.
383. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/39–40.
384. Szarka Ernő, 1974. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/166.
385. Zsohár Zsófia, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in EA 4188/145.
386. Bicsák Pál, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in *uo.*, 79.
387. Danda Jánosné, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in *uo.*, 81.
388. Laczó Iajosné, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/7–8.
389. Adamcsik Mária, 1972. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/2.
390. Török Gyula, 1962. in SZIKSZAY Edit, 1990, 43. A szenes vízre vonatkozó további hiedelemszövegek: Őriszentpéter – 3 (EA 7818.; SMK 153/III. 8.).
391. Zsoldos Dánielné, 1955. – Dömötör Sándor és Imre Sándor gyűjtése, in SMK 257/VI. 3.
392. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/35.
393. Hadnagy Mária, 1968. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/39.
394. In SZIKSZAY Edit, 1990, 44.
395. In MOLDOVA György, 1974, 200.
396. Ferincz Lajos, 1962, in SZIKSZAY Edit, 1990, 43.
397. Mihály János, 1980. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20798/22. E hiedelmet Kercaszomoron is említették: EA 17480/34.
398. Szabó Gizella, 1974. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18426/92.
399. Guminár Géza, 1951. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 2446/24.
400. Szabó Gizella, 1974. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/151.
401. Albert Mária, 1974. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 161.
402. Galambos Sándor, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/62.
403. Tóth Etelka, 1967. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/35.
404. Orbán Ferenc, 1967. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 44.
405. Borbély Gyuláné, 1974. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18426/15.
406. Galambos Sándor, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/62.
407. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in *uo.*, 42.
408. Albert Mária, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/162. Egy Domonkosfán feljegyzett hiedelemmonda szerint a varangyos béka alakban megjelenő boszorkány lábára vernek patkót (PIVAR-TOMŠIĆ Ella, 2005, 191.).
409. Tóth Etelka, 1967. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/35.
410. Varga Sándor, 1973. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/164.

411. Zsoldos Dánielné, 195. – Dömötör Sándor és Imre Sándor gyűjtése, in SMK 257/VI. 4.
412. Mihály József, 1980. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20798/22.
413. Szűcs Borbála, 1972. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/34.
414. Babos Ferenc, 1962, in SZIKSZAY Edit, 1990, 43.
415. Szabó Gizella, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/2.
416. In MOLDOVA György, 1974, 198.
417. Zsohár Zsófia, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in EA 4188/145.
418. Bicsák Éva, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/41.
419. Tóth Etelka, 1966. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/165.
420. In EA 7818/9–10. – Kiss Sándor gyűjtése, 1941.
421. In *uo.*, 9. – Kiss Sándor gyűjtése, 1941.
422. Laczó Lajosné, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in *uo.*, 7.
423. In *uo.*, 9. – Kiss Sándor gyűjtése, 1941.
424. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 486.
425. In MOLDOVA György, 1974, 198.
426. In TÓTH Béla, 1947, 6. – Imre Sándor gyűjtése.
427. Borbély Gyula, 1974. – Avas Kálmánné gyűjtése, in SMNK 933/3–4. Lásd még: EA 18426.
428. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in 7818/46–47.
429. Galambos Sándor, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in *uo.*, 63.
430. Gréczy Károlyné, 1976. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19165/43.
431. Mihály József, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/17.
432. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/32–34.
433. In MOLDOVA György, 1974, 202.
434. Bicsák Pál, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in EA 4188/85.
435. Galambos Sándor, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/65.
436. Pompér Irma, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12169/6.
437. Kánya Lajos, 1975. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18832/78–79.
438. Pompér Irma, 1955. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12170/8–9.
439. Pompér Irma, 1959. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12169/5–6. E történet szüzséjét lásd még: MOLDOVA György, 1974, 198.
440. Kánya Lajos, 1975. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18832/80. A hiedelemkör további őrségi előfordulásai: Magyarszombatfa, Őriszentpéter (EA 4188/84., 86. – Diószegi Vilmos gyűjtése; EA 17480/60. – Kovács József gyűjtése, 1967).
441. Baksa Antalné, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in EA 4188/86.
442. Hada Eszter, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in *uo.*, 87.

443. Danda Jánosné, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in *uo.*, 84. A hiedelemkörre vonatkozó további közlések Diószegi Vilmos 1953. évi őriszentpéteri gyűjtéséből: *uo.*, 87–89.
444. Szabó Gizella, 1975. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18832/62.
445. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/45–46.
446. Ferincz Lajos, 1962. in SZIKSZAY Edit, 1990, 42.
447. Zsohár Elek, 1962. in *uo.*, 43.
448. Bicsák Pálné, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in EA 4188/81.
449. Bicsák Pál, 1953. – Diószegi Vilmos gyűjtése, in *uo.*, 80.
450. Hány Gyuláné, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/163.
451. In EA 19984/16. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1978.
452. Kovács Kálmánné, 1980. – Avas Kálmánné gyűjtése, in *uo.*, 8.
453. Kovács Sándorné, 1972. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 17482/54.
454. In EA 20335/11. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1979.
455. Hegyi Mária, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/40–41.
456. Szarka Ernő, 1974 – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/12.
457. Kánya Lajos, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/14–15.
458. Kovács Ferencné, 1955. – Dömötör Sándor és Imre Sándor gyűjtése, in SMK 257/VI. 2.
459. Dömötör Lina, 1976. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19165/28.
460. Dömötör Lina, 1976. – Avas Kálmánné gyűjtése, in *uo.*
461. Fenyvesi József Pál, 1973. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/115.
462. Vörös Jenő, 1955. – Dömötör Sándor és Imre Sándor gyűjtése, in SMK 257/VI. 3. E történet további szövegváltozata: EA 12170/21.
463. Soós Ernő, 1973. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/120.
464. Józsa Erzsébet, 1973. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 132.
465. Fenyvesi József Pál, 1973. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 117.
466. Horváth Aranka, 1974. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 131.
467. Fenyvesi József Pál, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 110. További szövegváltozata: *uo.*, 118.
468. Soós Ernő, 1973. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 123.
469. Varga Sándor, 1973. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 113.
470. In EA 19165/35. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1976.
471. Galambos Sándor, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/61.
472. In *Dunántúli Népművelő*, 1936, 190.
473. Galambos Sándor, 1941. – Kiss Sándor gyűjtése, in EA 7818/61.
474. Dezse Pál, 1955. – Dömötör Sándor és Imre Sándor gyűjtése, in SMK 257/VI. 1.
475. In EA 19165/35. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1976.

476. Dezse Pál, 1955. – Dömötör Sándor és Imre Sándor gyűjtése, in SMK 257/VI. 1.
477. In EA 19165/35. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1976.
478. Varga Sándor, 1973. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/113.
479. Bátor Elemérné, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/80.
480. Soós Ernő, 1973. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/126.
481. Soós Ernő, 1973. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 128–129.
482. Kovács Ferenc, 1955. – Dömötör Sándor és Imre Sándor gyűjtése, in SMK 257/VI. 2–3.
483. In EA 19165/34. – Avas Kálmánné gyűjtése, 1976.
484. Soós Ernő, 1973. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424.
485. Tóth József, 1955. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12170/2–3.
486. Dezse György, 1955. – Imre Sándor gyűjtése, in *uo.*, 1.
487. Fenyvesi József Pál, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 18424/111–112.
488. Mihály József, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/15.
489. Pusztai József, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 17430/10. További adat Farkasfáról: *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 395.
490. Kovács Károly, 1955. – Imre Sándor gyűjtése, in EA 12170.
491. Mihály József, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/15.
492. Forgács Rudolf, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/14.
493. Mihály József, 1980. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20798/18. További szövegváltozatát lásd: EA 20335/15–16.
494. Forgács Rudolf, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/11.
495. Bíró Julianna, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 12.
496. Forgács Rudolf, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 15.
497. Forgács Rudolf, 1971. – Kovács József gyűjtése, in *uo.*, 13.
498. Horváth Ferencné, 1972. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 17482/2–3.
499. In *Vas megye földrajzi nevei*, 1982, 388.
500. Pusztai József, 1971. – Kovács József gyűjtése, in EA 1743/10.
501. In EA 7818/11. – Kiss Sándor gyűjtése, 1941.
502. In *uo.*, 12. – Kiss Sándor gyűjtése, 1941.
503. Benkő Antal, 1953. – Dömötör Sándor gyűjtése, in EA 3984/4.
504. Szabó Gizella, 1978. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19984/3.
505. Bicsák Pál, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/9.
506. Bicsák Kálmánné, 1975. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 18832/42–43.
507. Forgács Rudolf, 1970. – Kovács József gyűjtése, in EA 17480/24. E történetet közli még: MOLDOVA György, 1974, 261.
508. Gömbös Kálmán, 1962, in SZIKSZAY Edit, 1990, 41.
509. Páti Antal, 1979. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 20335/3.
510. Németh Elek, 1976. – Avas Kálmánné gyűjtése, in EA 19166/14.

ADATKÖZLŐK

- Adamcsik Mária (Kercaszomor, 1916 – Amerikai Egyesült Államok) – 1972: **389**.
- Albert Mária (Bajánsenye, 1913 – Budapest) – 1970, 1974: **176, 279, 401, 408**.
- Antal Gyula (Velemér, 1873) – 1957: **79, 128**.
- Babos Ferenc (Őriszentpéter, é. n.) – 1962: **74, 414**.
- Baksa Antalné (Őriszentpéter, 1891) – 1953: **441**.
- Bátor Elemérné (Kercaszomor, 1928 – Felsőszenterzsebét) – 1971: **65, 68, 479**.
- Benkő Antal (Kisrákos, 1903) – 1952, 1953: **186, 327, 503**.
- Benkő József (Kisrákos, 1901) – 1956: **215**.
- Berke Pálné (Pankasz, 1900) – 1980: **23, 86, 326, 376**.
- Bicsák Éva (Magyarszombatfa, 1898) – 1970: **418**.
- Bicsák Kálmánné (Pankasz, 1900) – 1975: **506**.
- Bicsák Pál (Magyarszombatfa, 1901) – 1953, 1970, 1971, 1979: **58, 132, 278, 386, 434, 449, 505**.
- Bicsák Pálné (Magyarszombatfa, 1881) – 1953: **317, 382, 448**.
- Bíró Julianna (Kercaszomor, 1932 – Kerca) – 1971: **291, 316, 495**.
- Bíró Vilma (Kercaszomor, 1900 – Kerca) – 1969: **231**.
- Borbély Gyula (Szaknyér, 1896) – 1974: **427**.
- Borbély Gyuláné (Szaknyér, 1896) – 1974: **405**.
- Boncz Kálmán (Szatta, 1904) – 1971, 1972, 1979: **69, 127, 134, 161, 351**.
- Czene Elek (Pankasz, 1898) – 1978: **202**.
- Cservák József (Magyarszombatfa, 1919 – Egervár) – 1971: **138, 139, 243**.
- Danda Jánosné (Magyarszombatfa, 1890) – 1953: **387, 443**.
- Dezse György (Kisrákos, 1894) – 1955, 1972: **145, 486**.
- Dezse Pál (Kisrákos, 1899) – 1955: **198, 474, 476**.
- Dezse Pálné (Kisrákos, 1901) – 1962: **27, 220**.
- Dömötör Lina (Viszák, 1894) – 1976: **459, 460**.

- Eöry Dezső (Őrihodos, 1920) – 1970 körül: **25.**
- Fekete Imre (Kisrákos, 1916) – 1976: **182, 223.**
- Fenyvesi József Pál (Bajánsenye, 1914 – Kerca) – 1970, 1972, 1973: **115, 352, 461, 465, 467, 487.**
- Ferincz Lajos (Kercaszomor, 1900 körül – Óriszentpéter) – 1962, 1974: **206, 207, 250, 396, 446.**
- Fodor Lajos (Kisrákos, 1891) – 1956: **181, 196.**
- Forgács Rudolf (Kercaszomor, 1906 – Dávidháza) – 1970, 1971: **1, 164, 173, 270, 292, 296, 297, 308, 309, 323, 324, 368, 379, 492, 494, 496, 497, 507.**
- Fölnagy Sándor (Kisrákos, 1898) – 1975: **125.**
- Galampos Sándor (Óriszentpéter, 1851) – 1941: **16, 230, 249, 255, 329, 402, 406, 429, 435, 471, 473.**
- Gréczi Karolina (Kisrákos, 1895) – 1959: **314.**
- Gréczi Károlyné (Pankasz, 1900) – 1975: **364, 430.**
- Gréczi Zs. János (Kisrákos, 1906) – 1956: **190.**
- Gömbös Dániel (Óriszentpéter, 1892) – 1978: **185.**
- Gömbös Kálmán (Óriszentpéter, é. n.) – 1962: **508.**
- Guitman Béla (Bajánsenye, 1911) – 1978: **75, 266.**
- Guminár Géza (Óriszentpéter, 1894) – 1951: **33, 35, 73, 130, 209, 226, 229, 399.**
- Hada Eszter (Óriszentpéter, 1881) – 1953: **442.**
- Hadnagy Mária (Kercaszomor, 1901 – Pusztaszentpéter) – 1968: **393.**
- Harcz Aladár (Óriszentpéter, é. n.) – 1950: **31.**
- Háry Gyuláné (Bajánsenye, 1911 – Kerkakutas) – 1970: **450.**
- Hegyvi Mária (Óriszentpéter, 1862 – Kondorfá) – 1941: **5, 13, 274, 277, 293, 310, 353, 383, 392, 407, 428, 432, 445, 455.**
- Herczeg Ernőné (Szatta, é. n.) – 1976: **222.**
- Holcman József (Óriszentpéter, 1881) – 1953: **30.**
- Horváth Aranka (Pankasz, 1926 – Csepreg) – 1974: **466.**
- Horváth Ferencné (Pankasz, 1896) – 1972, 1975: **219, 498.**
- Horváth Gézáné (Kondorfá, é. n.) – 1973: **373, 340, 360.**
- Horváth Györgyné (Nagyrákos, 1850) – 1909: **10.**
- Horváth János (Kisrákos, 1898) – 1953: **208, 211, 216, 330.**
- Imre Sándor (Kisrákos, é. n.) – 1947: **54.**
- Iván János (Szaknyér, 1899) – 1979: **347.**
- Iván Józsefné (Szaknyér, 1933) – 1978: **11.**
- Jankó Ernő (Bajánsenye, 1901 – Dávidháza) – 1971: **88.**
- Józsa Erzsébet (Kondorfá, 1911) – 1973: **464.**
- Kánya Elekné (Pankasz, é. n.) – 1978: **158.**
- Kánya Lajos (Pankasz, 1921) – 1978, 1979: **159, 275, 335, 437, 440, 457.**
- Keresztényi Károly (Kisrákos, 1878) – 1953: **187, 193, 320, 331, 332, 333, 354.**
- Kecsmár Józsefné (Szalafő, 1906) – 1980: **66.**

- Kóczán Julianna (Kercaszomor, 1895 – Domonkosfa) – 1972: **235, 300, 311.**
- Kóczán Lajos (Domonkosfa, 1902) – 1970 körül: **2.**
- Kovács Antalné (Kisrákos, 1911) – 1959: **321, 322.**
- Kovács Ferenc (Kisrákos, 1885) – 1955, 1959: **236, 246, 318.**
- Kovács Ferencné (Kisrákos, 1891) – 1955: **378, 458, 482.**
- Kovács Ferencné (Órimagyarósd, 1902) – 1973): **242.**
- Kovács Géza (Őrség, 1919) – 1959: **15.**
- Kovács Kálmánné (Pankasz, 1916) – 1978, 1980: **373, 452.**
- Kovács Károly (Kisrákos, 1893) – 1955: **490.**
- Kovács Sándorné (Órimagyarósd, 1901) – 1972: **305, 329, 453.**
- Könye Dánielné (Szalafő, 1868) – 1950: **3.**
- Könye Elek (Őrség, 1907) – 1970 körül: **21.**
- Könye Irma (Kercaszomor, 1920 – Kerca) – 1972: **301.**
- Könye János (Szalafő, 1895) – 1968: **148.**
- Könye Julianna (Óriszentpéter, é. n.) – 1947: **345.**
- Kránicz Sándor (Kisrákos, 1892) – 1953, 1959: **234, 283, 287, 312, 336.**
- Laczó Gábor (Ispánk, 1869) – 1953: **28, 29, 36, 42, 71, 82, 96, 123, 184.**
- Laczó Lajosné (Óriszentpéter, 1881) – 1941: **388, 422.**
- Laczó Lujza (Kapornak, 1923) – 2008: **271.**
- Lukács Ella (Kapornak, 1945) – 2008: **20, 22, 24, 26, 111, 119, 157, 163, 272, 273, 355, 365, 366.**
- Mesterics Gyula (Pankasz, 1909 – Ördöghenyé) – 1979: **153.**
- Mihály Károly (Pankasz, 1868) – 1956: **188.**
- Mihály József (Pankasz, 1890) – 1979, 1980: **177, 295, 306, 307, 397, 412, 431, 488, 491, 493.**
- Mihályka Dezsóné (Kisrákos, 1912) – 1959: **341.**
- Miholics Józsefné (Bajánsenye, 1900 – Kebeleszentmárton) – 1968: **276, 286.**
- Molnár Sándor (Szatta, 1894) – 1952: **92.**
- Nagy Karolina (Kercaszomor, 1901) – 1972: **78, 268, 290, 299, 349.**
- Nagy Lina (Kercaszomor, 1901 – Magyarszombatfa) – 1972: **232.**
- Németh Elek (Pankasz, 1894) – 1976: **510.**
- Németh Zoltán (Pankasz, 1924) – 1978: **245.**
- Orbán Ferenc (Kercaszomor, 1896 – Domafölde) – 1967: **358, 362, 404.**
- Orbán Ida (Szalafő, 1920) – 1951: **44.**
- Orbán József (Pankasz, 1894) – 1978: **203.**
- Pallér József (Kercaszomor, 1903) – 1971: **315.**
- Papp Julianna (Kercaszomor, 1912 – Szomoróc) – 1971: **46, 53, 77, 85, 94, 303.**
- Páter-Nosztér Józsefné (Nagyrákos, 1891) – 1971: **192, 199, 221.**
- Páti Antal (Óriszentpéter, 1901) – 1979: **19, 509.**
- Pompér Irma, Pompér József (Kisrákos, 1911) – 1959: **334, 436, 438, 439.**
- Pompér Kálmánné (Kisrákos, 1885) – 1959: **313.**

- Pongrácz Eszter (Kercaszomor, 1896 – Szomoróc) – 1968, 1971, 1973: **47, 60, 254, 288, 343, 348, 370.**
- Pongrácz Gizella (Kercaszomor, 1900 – Kerca) – 1967: **302.**
- Pongrácz Sándor (Kercaszomor, 1915) – 1972: **381.**
- Pusztai József (Magyarszombatfa, 1886) – 1970, 1971: **342, 489, 500.**
- Sáncza Fáni (Kercaszomor, 1892 – Domonkosfa) – 1972: **298.**
- Simon Ágnes (Bajánsenye, 1896 – Gödörháza) – 1971: **281.**
- Soós Ernő (Kercaszomor, 1908 – Szomoróc) – 1973: **463, 468, 480, 481, 484.**
- Soós József (Pankasz, 1926 – Böde) – 1973, 1978: **98, 124, 201.**
- Soós Karolina (Kisrákos, 1891) – 1956: **191, 195, 200, 225.**
- Sütő Lajos (Kisrákos, é. n. – Hegyhátszentmárton) – 1975: **224.**
- Szabó Gizella (Pankasz, 1901) – 1974, 1975, 1978): **160, 180, 346, 350, 367, 372, 398, 400, 415, 444, 504.**
- Szabó Sándor (Óriszentpéter, 1913) – 1972: **49, 154.**
- Szakály Gyula (Magyarszombatfa, 1935 Gödörháza) – 1970: **282.**
- Szarka Ernő (Kercaszomor, 1919 – Kerca) – 1974: **6, 384, 456.**
- Szigeti Vendel (Nagyrákos, 1900 – Szentkozmadombja) – 1969: **248.**
- Szűcs Borbála (Kercaszomor, 1896) – 1972: **413.**
- Takó János (Becsölgye, 1867) – 1953: **97.**
- Takács Ferenc (Farkasfa, 1891) – 1968: **171.**
- Tóka Gyula (Farkasfa, 1910) – 1952: **168, 174, 175, 178, 179.**
- Tóth Etelka (Magyarszombatfa, 1888) – 1966, 1967: **131, 285, 356, 403, 409, 419.**
- Tóth János (Bajánsenye, 1905 – Lenti-kápolna) – 1970: **289, 294.**
- Tóth József (Ivánc, 1894) – 1955, 1959: **17, 344, 485.**
- Tóth Margit (Kercaszomor, 1926 – Soltvadkert) – 1970: **369.**
- Török Gyula (Óriszentpéter, é. n.) – 1962: **390.**
- Tuboly Rozália (Nagyrákos, 1890 – Szilvagy) – 1968: **241, 325, 359, 375.**
- Varga Aladár (Bajánsenye, 1917) – 1971: **319.**
- Varga Jenő (Gödörháza, 1894) – 1971: **80, 93, 247.**
- Varga Sándor (Velemér, 1913) – 1973: **410, 469, 478.**
- Végh József (Ivánc, 1902) – 1972: **183.**
- Vértes főjegyző (Óriszentpéter, 1870) – 1950: **8, 41, 136, 137.**
- Vörös Jenő (Kisrákos, 1904) – 1955: **462.**
- Zsohár Elek (Kisrákos, 1905 Óriszentpéter) – 1962, 1972: **32, 43, 447.**
- Zsohár Gyuláné (Óriszentpéter, 1861) – 1941: **95, 267.**
- Zsohár Zsófia (Óriszentpéter, 1871) – 1953: **374, 380, 385, 417.**
- Zsiga Gyula (Kercaszomor, 1898 – Pusztamétnek) – 1970, 1971: **233, 269, 284, 304.**
- Zsiga Gyula (Kercaszomor, 1928 – Kerca) – 1971: **87.**
- Zsoldos Dánielné (Kisrákos, é. n.) – 1955: **361, 363, 371, 391, 411.**
- Zsoldos Karolina (Kercaszomor, 1901 – Kerca) – 1972: **116.**

A FOLKLÓRSZÖVEGEK GYŰJTÉSI HELYEI

- Bajánsenyő: 75, 88, 115, 130, 164, 176, 266, 276, 279, 281, 286, 289, 294, 319, 352, 375, 401, 408, 450, 461, 465, 467, 487.
- Domonkosfa: 2.
- Farkasfa: 89, 113, 126, 143, 146, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 178, 179, 357, 499.
- Gödörháza: 57, 80, 93, 144, 247.
- Ispánk: 28, 29, 36, 40, 42, 70, 71, 82, 96, 97, 120, 123, 172, 184.
- Ivác: 183, 485.
- Kapornak: 20, 22, 24, 26, 111, 119, 157, 163, 271, 272, 273, 355, 365, 366.
- Kercaszomor: 1, 6, 47, 53, 59, 60, 65, 68, 77, 78, 85, 87, 94, 114, 116, 173, 231, 232, 233, 235, 250, 254, 264, 268, 269, 270, 284, 288, 290, 292, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 308, 309, 311, 315, 316, 323, 324, 343, 348, 349, 358, 362, 368, 369, 370, 379, 381, 384, 389, 393, 395, 404, 413, 433, 456, 463, 468, 479, 480, 481, 484, 492, 494, 495, 496, 497, 507.
- Kerkáskápolna: 103, 118, 218, 228.
- Kisrákos: 27, 32, 42, 43, 54, 125, 145, 156, 181, 182, 186, 187, 190, 191, 193, 195, 196, 200, 205, 208, 210, 211, 215, 216, 217, 220, 223, 224, 225, 234, 236, 239, 283, 287, 287, 312, 313, 314, 318, 320, 321, 322, 327, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 341, 344, 354, 361, 363, 371, 378, 391, 411, 416, 424, 425, 426, 436, 438, 439, 458, 462, 474, 476, 482, 486, 490, 503.
- Kondorfá: 90, 337, 340, 360, 377, 464.
- Kotormány: 265.
- Magyarszombatfa: 58, 81, 131, 132, 138, 139, 243, 278, 282, 285, 317, 342, 356, 382, 386, 387, 403, 409, 418, 419, 434, 443, 448, 449, 489, 500, 505.
- Nagyrákos: 10, 104, 192, 199, 221, 241, 248, 326, 359.
- Őrihodos: 25, 167.
- Őrimagyarósd: 242, 246, 305, 329, 453.
- Őriszentpéter: 5, 8, 13, 14, 16, 19, 30, 31, 33, 35, 41, 49, 73, 74, 95, 99, 100, 101, 102, 105, 117, 129, 136, 137, 140, 151, 152, 154, 155, 166,

- 185, 194, 204, 206, 207, 209, 226,
229, 230, 237, 238, 240, 244, 249,
251, 255, 261, 263, 267, 274, 277,
280, 292, 310, 339, 345, 353, 374,
380, 383, 385, 388, 390, 392, 396,
399, 402, 406, 407, 414, 417, 420,
421, 422, 423, 428, 429, 432, 435,
441, 442, 445, 446, 447, 455, 471,
473, 501, 502, 508, 509.
- Órség: 4, 7, 12, 15, 17, 18, 21, 48, 50,
121, 122, 147, 150, 189, 150, 189,
197, 198, 212, 213, 214, 252, 253,
257, 258, 394, 472.
- Pankasz: 23, 52, 55, 86, 91, 98, 124,
149, 153, 158, 159, 160, 177, 180,
188, 201, 202, 203, 219, 245, 275,
295, 306, 307, 325, 328, 335, 346,
350, 364, 367, 372, 373, 376, 397,
398, 400, 412, 415, 430, 431, 437,
440, 451, 452, 454, 457, 466, 488,
491, 493, 498, 504, 506, 510.
- Szaknyér: 11, 347, 405, 427.
- Szalafő: 3, 9, 37, 38, 39, 44, 66, 76, 84,
112, 141, 142, 148, 165, 256, 338.
- Szatta: 56, 64, 67, 69, 72, 83, 92, 127,
133, 134, 161, 222, 227, 259, 260,
262, 351.
- Szomoróc: 45, 46, 61.
- Vasi-hegyhát: 34.
- Velemér: 51, 62, 63, 79, 128, 135, 162,
410, 469, 478.
- Viszák: 106, 107, 108, 109, 110, 459,
460, 470, 475, 477, 483.

TÁJSZAVAK

álé – kaszáló, rét
befödöz – betakar
csimbált – imbolygott
csutora – kulacs
disztó – disznó
elemózsia – ajándék
elvádunyi – elvállalni
féhakke – félhalkan
fejszijit – fejszéért
fertályos kocsmá – csak az év bizonyos
időszakában üzemelő kocsmá
fogott – ugatott: a kutya
fokla – fáklya
fökény – szemölcs
főneg – fölfele
gerencsér – fazekas
gurdé – kordé, kétkerekű kis kocsi
gyojtonit – gyújtóért
herke – a széna feladására szolgáló pad-
lásnyílás
hé – padlás
humpuk – halom
igazítsa elő – helyezze üzemképes álla-
potba: a malmot
ipa – nagyapa
jettében – ijedtében

kágyu – kígyó
kinek – kifele
kivilágoskor – virradatkor
közelgette – kerülgette
mincent – Mindenszentek napja
öllött – örölt
örvijje – örvvel, ürüggyel
palló – padló
paragun – parlagon
pattogó – boróka
pemet – seprű
puppa – krumpli
pusli – kéve
rökkent – nedves
sánc – útszéli árok
sékonni – sikoltozni
srét – sörét
szamallku – szénvonó lapát
szurkos – gyantaégető
teemén – tétemény, rontás
tóp – az ajtótok talpfája, küszöb
turba – batyu
tusu – túlsó
türet vászon – egy vég vászon
tűszhé – tűzhely
zsibbos – süpedékes

KÉPEK

